
UTVÄRDERING AV STÖD TILL BROTTSUTSATTA I GÖTEBORG

Ninni Carlsson
Ulla-Britt Wennerström

Ulf Borelius
Stig Grundvall
Ingrid Sahlin

NOT OM FÖRFATTARORDNINGEN:

Även om detta arbete i hög grad är kollektivt, kan de fem författarna delas in i två grupper: Ninni Carlsson och Ulla-Britt Wennerström har utfört merparten av analyserna och organiserat analysarbetet under våren 2010. De två betraktas därför som huvudförfattare i lika mån. Ulf Borelius, Stig Grundvall och Ingrid Sahlin har stått för avgränsade delar av analyserna men varit lika delaktiga i själva skrivarbetet. De tre kan därför ses som medförfattare. Inom varje grupp – huvudförfattare respektive medförfattare – har namnen placerats i bokstavsordning.

INNEHÅLL

1. Inledning	7
Parallella studier	7
Nationella uppföljningar	7
Lokala studier	9
Disposition och läsanvisning	10
2. Projektets bakgrund, uppläggning och genomförande	13
Bakgrund, förarbete och huvudmannskap	13
Forskargruppen	14
Arbetets organisering	14
3. Metod och empiri	17
Metod och material i fas 1	17
Metod och material i fas 2	17
Metod och material i fas 3	17
Kontaktvägar till de intervjuade	18
Intervjuerna	18
Intervjupersonerna	18
Analys	19
Etik och konfidentialitet	19
Motiv för metodval samt brister i det empiriska materialet	20
4. Något om begreppen	23
Begreppen brottsutsatt och brottsoffer	23
Inledande definitioner	23
Stödgivarna	23
De intervjuade brottsutsatta	24
Fortsatt problematisering av begreppen	25
Brottsutslutningens subjektiva innebörd och följder	26
Begreppet stöd	27
5. Beskrivning av utbudet	29
Kartläggning av stödverksamheter (fas 1)	29
Verksamheter med stöd till brottsutsatta som huvuduppdrag	29
Genomlysning av stödverksamheter med kommunal finansiering (fas 2)	30
Verksamheter med brottsofferstöd som huvuduppdrag	30
Brottsutsatta målgrupper	30
Organisationsformer och ekonomiska villkor	30
Socialkontorens arbete med brottsutsatta	32
Organisering	32
Polisanmälningar	33
Handlingsplaner och manualer	33
Utveckling pågår	33
Sammanfattning	34
6. Brottsutsattas stöderfarenheter efter brottstyp	35
Överfall och våldsbrott	35
Fysiska skador och erfarenheter av sjukvården, försäkringskassan och socialtjänsten	36
Existentiell otrygghet och självförsvarsstrategier	37
Polis	37
Institutionaliserat stöd till brottsutsatta – Brottsofferjouren	38
Sociala nätverk och stöd till brottsutsatta	38
Avslutning	38

Rån	38
Ett professionellt maskineri går igång ... eller inte	39
Andras omedelbara ställningstaganden som dörröppnare	40
Sammanfattning	41
Inbrott	41
De intervjuade brottsutsatta om erfarenheter och problem	41
Rättsväsendet och försäkringsbolagen	41
Problem och reaktioner efter inbrottet	42
Stöderfarenheter	44
Sammanfattande diskussion	45
Kvinnofridsbrott	46
Livet slås i spillror	47
Kaos föder kaos	48
Brottsutsatthet och/eller frigörelse	48
Ur askan i elden	50
Sammanfattande diskussion	50
Sexuellt våld	51
Sexuellt våld i tidig barndom	51
Förlängt lidande?	51
Vetskapen och vetenskapen	52
Sexuellt våld i tonåren	53
Utsattheten breder ut sig	53
HBT- och flyktingproblematik	54
Sexuellt våld mot vuxen	54
Dubbla budskap	54
Behovet av vardagsnära kontakter	56
Familjen	57
Sekundär viktimisering	57
Att hjälpa andra	57
Sammanfattande diskussion	57
Behov, erfarenheter och utbud av stöd	58
Överfall, våldsbrott, inbrott, rån	58
Information och kommunikation	59
Snabb respons och medkänsla	59
En svårnådd och svårutredd grupp	60
Familj, vänner, professionella och samtalets betydelse	60
Kvinnofrid och sexuella övergrepp	61
Stödets utformning	62
Prioriterade grupper och verksamhetens gränser	62
Socialtjänsten och kvinnors utsatthet för våld i nära relationer	64
Hedersrelaterat våld, hatbrott och kulturellt förtryck	64
Sammanfattning	66
7. Brottsutsattas stöderfarenheter efter kategori och situation	67
Ungdomar	67
Tonåringars tal om hot, våld och utsatthet	67
Där kan man ju inte gå ensam	68
Övriga erfarenheter	69
Sammanvägning	70
Äldre	71
De äldres känslor och agerande till följd av brottsutsattheten	72
Att bli lämnad åt sitt öde – när brottsutsattheten inte legitimeras	73
Stödbehov och erfarenheter av stödgivare	74
Sammanfattning	75
Brottsofferstödjande verksamheter för äldre	76
Socialt utsatta kvinnor	77
Brott och skuld	77
Polis, rättsväsende och sjukvård	78
Institutionaliserat stöd till brottsutsatta – socialtjänst, kvinnojour och brottsofferjour	79
Kvinnojour	79
Brottsofferjour	80
Sociala nätverk och stöd till brottsutsatta	80

Symbolisk vedergällning	80
Kvinnor, missbruk och brottsutsatthet	80
Avslutning	81
Invandrare	82
Kvinnorna	82
SFI och socialkontor	82
Kvinnojourer	83
Vänner och anhöriga	83
Stödbehov	83
Den grantrakasserade	84
Två män som rånats på arbetsplatsen	84
Rättsväsende m.m.	85
Stöd	85
De papperslösa	85
Myndigheter	86
Stöd	87
Sammanfattning och sammanvägning av analys av utbud, behov och erfarenheter	87
8. Brottsplatser	91
Brottsutsatta i arbetet	91
Intervjuer och empiriskt material	91
När brottet skett – trygghetssystem till stöd för de anställda	92
Brottsutsatthetens följder: »Exit, loyalty eller voice«	93
Lämna sitt jobb	94
Stanna kvar i lojalitet med arbetsplatsen	94
Att göra sin röst hörd om brottsfarenheten	95
Flashbacks och erfarenheter i samband med upprepad brottsutsatthet	96
Hämndkänslor till följd av brottsutsattheten	96
Rättsprocessen	97
Stödbehov direkt och långsiktigt	98
När hemmet blir en hotad och farlig plats	98
Lösning genom flykt	99
Snabba och engagerade polisinsatser men ingen lösning	99
Hot och lamslagna myndigheter	100
Försök att hantera ett pågående hot	102
Sammanfattning	103
9. Talet om de egna barnen	105
Inledning	105
Ansvar, beskydd och svek	105
De minderåriga barnens medutsatthet för brott	105
Mammors brister?	107
Minderåriga barns utsatthet för social uteslutning och myndighetsmissbruk till följd av brott	108
Talet om sig själv som förälder	109
Fyra mammors tal om lösningar på barnens problem	110
Myndiga barn, ansvar, skydd, svek	113
Sammanfattning och diskussion	114
En jämförelse mellan fas 1, 2 och 3	116
10. Samverkan	119
Omfattningen av samverkan för brottsofferstöd	119
Brottsofferstödjande samverkan	119
Kommunala myndigheter	119
Övriga myndigheter	120
Näringsliv, försäkringsbolag och religiösa samfund	150
Uppsummering och kommentar	120
Samverkan som problem och möjlighet	120
Från kommunen fristående stödverksamheter om sitt samarbete med myndigheter	121
Kollision mellan olika principer, kunskaper och intressen	121
Skydda kvinnor eller betjäna myndigheter?	122
Samarbetsrelationer och ärendefördelning	123
Samverkan med myndigheter som balansakt och underordning	124

Den egna organisationens behov och beroende	125
Ideella stödorganisationer om samverkan med (bostads)företag	126
Myndigheter om ideella organisationer	126
Samarbete mellan olika enheter inom socialtjänsten	128
Samarbete mellan myndigheter	128
Förslag för att förbättra samverkan inom brottsofferstödet	129
Samarbete ur den brottsutsattes synvinkel	130
11. Sammanfattande diskussion och slutsatser	133
Utbudets organisering	133
Socialtjänsten	133
Information och kommunikation	134
De brottsutsattas status och identitet	135
Offer och förövare	135
Missbrukare och socialt utsatta	135
Vuxna män	136
Äldre	136
Invandrare	136
Bemötandets betydelse	137
Polisen	137
Tingsrätt och rättegång	137
Socialtjänsten	138
Jourer och särskilda stödverksamheter	138
Brotts- och kristyper samt stödformer	138
Utgångsläget betydelse	139
Vardagslivet	140
Stödets utformning	140
Samtalets betydelse	140
Familjer, vänner och nätverk	140
Att vittna om brott och självhjälpgrupper	140
Arbetsplatspaketet	141
Samverkan	141
Referenser	143
Bilaga 1: Genomförda intervjuer inom fas 2	146
Tabell 1. Intervjuer med brottsofferstödande frivilligorganisationer med kommunalt stöd	
Tabell 2. Intervjuer med kommunala brottsofferstödande verksamheter i Göteborgs stad	
Bilaga 2: Intervjupersoner i fas 3	148
Tabell 1–5 Intervjupersoner fördelade på ålder, kön och svensk/ickesvensk bakgrund	
Tabell 6. Brottsfarenheter och kön	

I.

INLEDNING

Denna skrift utgör en slutrapport från en utvärdering av brottsofferstödet i Göteborg, genomförd vid Göteborgs universitet på uppdrag av Göteborgs kommun. Den innefattar en undersökning av det ideella och kommunala utbudet av stöd till brottsutsatta, vilken relateras till en analys av intervjuer med ett antal brottsutsatta personer om vad som hjälpt dem, vad de saknat och vad de hade önskat för att kunna lägga erfarenheter av brott bakom sig. Undersökningen har varit indelad i fyra faser, där den första var en omfattande inventering av organisationer och myndigheter som möter brottsutsatta, vilken bearbetades främst kvantitativt. Den andra fasen var en kvalitativ genomlysning av dels ett tjugotal verksamheter som har stöd till brottsutsatta som sin huvuduppgift, dels socialtjänstens stöd till brottsutsatta. I den tredje fasen intervjuade vi enskilda personer i olika sociala situationer som utsatts för olika kategorier av brott. Syftet var att fånga en stor variation av erfarenheter med avseende på brottstyper, stödformer, ålder och sociala situationer hos brottsutsatta. I den fjärde fasen har de olika delanalyserna av de brottsutsattas erfarenheter och behov integrerats med en analys och bedömning av utbudet av brottsofferstöd. Den föreliggande texten är alltså ett resultat av den fjärde fasen men den innehåller också sammanfattningar av de två första faserna och analyser från undersökningens tredje fas.

Göteborgs stad har inte varit ensam om intresset av hur brottsofferstöd har utformats, erfärits och fungerat under senare år. Parallellt med arbetet som redovisas i denna rapport har det bedrivits forskning och genomförts utvärderingar om stöd och behov p.g.a. brottsutsatthet, såväl i Göteborg och Västra Götaland som i landet i övrigt. Uppföljningar pågår av både regeringens handlingsplan mot mäns våld mot kvinnor m.m. (Skr 2007/08: 39) och socialtjänstens ansvar för stöd till brottsoffer. Projektmedel har fördelats genom bl.a. Socialstyrelsen, som i likhet med bl.a. Brottsförebyggande rådet också själv utfört tillsyn eller genomfört utredningar av relevans för brottsofferstöd. Några av dessa utredningar skall här kort refereras, varefter ett axplock av mer lokala studier relateras.

PARALLELLA STUDIER

Nationella uppföljningar

Socialnämndens uppgift att ge stöd till brottsoffer har under det senaste decenniet gradvis förtydligats i lagstiftningen. År 1998 infördes, som ett resultat av Kvinnofridspropositionen (prop. 1997/98: 55) en bestämmelse om stöd till kvinnor som utsatts för våld och tre år senare, 2001, stadfästes socialnämndens ansvar för brottsoffer i allmänhet. Samtidigt blev brottsoffer en av de målgrupper som särskilt anges i socialtjänstlagens 5 kapitel. År 2006 inkluderades även barn som bevittnat eller levt med vuxnas våld mot närstående i den aktuella lagparagrafen, och 2007 skärptes ordalydelsen så att nämnden inte bara bör utan *skall* särskilt beakta kvinnors och barns behov av stöd om någon vuxen utövar våld mot en närstående i hemmet (Ljungwald & Hollander 2009). Lagtexten lyder idag som följer:

Till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp. Socialnämnden skall särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. Socialnämnden skall också särskilt beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp. (SoL 5 kap. 11§).

Socialstyrelsen och länsstyrelserna genomförde under 2008–2009 en nationell tillsyn av socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld, vilken redovisas i rapporten *Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld – Alla kommuners ansvar: Slutrapport från en nationell tillsyn 2008–2009* (Socialstyrelsen 2009). Den baserades på tillsyn i 80 kommuner och pekade på allvarliga brister inom flera områden och i en majoritet av kommunerna. Det gällde bl.a. informationen, som enligt Socialstyrelsen bör utvecklas för att nå våldsutsatta kvinnor som behöver stöd från socialtjänsten. Dokumentationen bedömdes som otillräcklig i ett antal kommuner,

uppgifter saknades om våldsutsatta kvinnor och socialtjänsten borde utveckla sitt arbete med att identifiera och uppmärksamma våldsutsatta kvinnor. Personalutbildning saknades eller sades ha brister. Andra svagheter gällde behandlingen av barn som bevittnat våld, liksom handläggningstider vid vårdnadstvist och riskbedömningar. Det visade sig också att rutiner för samverkan med andra myndigheter saknades i många kommuner. I rapporten slogs dock fast att satsningar ofta hade inletts för att åtgärda konstaterade brister i anslutning till den nationella tillsynen (ibid.).

En betydligt mer positiv bild gav Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) i sin rapport, *Utveckling pågår: En kartläggning av kvinnofridsarbetet i kommuner, landsting och regioner* (2009). Arbetet byggde på den tidigare kunskapsöversikten *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer*, som SKL gav ut tre år tidigare. Syftet med den senare kartläggningen var att undersöka hur kvinnofridsarbetet fortgår på en övergripande nivå inom kommuner, landsting och regioner. Det konstaterades att dessa frågor nu finns på agendan i kommuner och landsting; utvecklingsplaner upprättas, handlingsplaner antas och chefer och medarbetare utbildas. Allt fler kommuner har handlingsplaner och skriftliga rutiner för kvinnofridsarbetet. SKL fann också att ett »omfattande utvecklingsarbete pågår av samverkan och samarbete för kvinnofrid och att kvinnofridsfrågor är en framgångsfaktor i detta arbete« (SKL 2009: 6). Det var mera sannolikt att samverkan sker kontinuerligt i kommunerna om det fanns någon anställd ansvarig för kvinnofridsfrågan. Enligt rapporten, som byggde på en enkät, erbjöd minst 96 procent av kommunerna stödsamtal i det akuta skedet och 75 procent mera långsiktigt, 89 procent av kommunerna hade någon form av skyddat boende i kommunal eller frivillig regi och 80 procent angav att det fanns en frivilligorganisation i kommunen som organiserade sådant boende. Både kommuner och landsting ansåg att deras kvinnofridsarbete fungerar väl och särskilt kommunerna beskrev ett gott samarbete med kvinnojourer, polisen och länsstyrelserna. Såväl kommuner som landsting sade sig numera prioritera barn och unga som upplever eller bevittnar våld i nära relationer och kvinnor som är utsatta för hedersrelaterat våld.

Mäns våld mot kvinnor fokuseras även i Brottsförebyggande rådets uppföljning av regeringens handlingsplan mot våld mot kvinnor m.m., *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer* (Brå 2010b). Handlingsplanen innefattar 56 olika åtgärder som syftar till att förbättra arbetet inom berörda myndigheter och organisationer, och fokus ligger i denna rapport på hur de olika aktörerna genomfört sina uppdrag. Enligt Brå har planen inneburit ett betydelsefullt startskott för utvecklingen av ett bättre arbete för att förebygga våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck och att stödja

dem som utsätts. Samtidigt betonas att tre år är för kort tid för att utveckling och förändring skall hinna genomföras. I rapporten framhävs att en rad projekt initierats med finansiering av Socialstyrelsen, men att det saknas utvärderingar och kunskap från dessa. Under åren 2007–2008 fördelade Socialstyrelsen medel till närmare 250 projekt i kommunerna som syftade till att ge bättre råd och stöd till främst våldsutsatta kvinnor och flickor men även till män som utövat våld, samt till 19 nya jourboenden för våldsutsatta kvinnor i kommunerna. Även Allmänna Arvsfonden anslog medel till 17 projekt inom området mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld, varav en majoritet riktade sig till unga för att få igång en dialog kring jämställdhet och könsroller. Länsstyrelserna fördelade under år 2007 ut 13 miljoner kronor till projekt som rörde hedersrelaterat våld och förtryck. Lokala utvärderingar och metodutveckling framhålls av Brå som betydelsefulla för utvecklingen, men ännu saknas sådana. Brå konstaterar att även om det kan vara motiverat att »i ett första skede främst satsa på att stimulera till lokala insatser utan krav om utvärderingar«, behövs det för framtiden »en mer uttalad strategi för att involvera den lokala nivån i utvärderingar av metoder och arbetssätt. En sådan strategi måste bygga på en medvetenhet om att det tar tid att bygga kunskap: för att kunna utvärdera en insats måste den planeras noga, pågå under tillräckligt lång tid och helst också inrymma en uppföljningsperiod« (ibid.: 14).

Flera andra statliga myndigheter, liksom exempelvis Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet, har fått regeringens uppdrag att följa upp olika delar av regeringens handlingsprogram. NCK gav år 2009 ut en kunskapsöversikt, *Våld i samkönade relationer – en kunskaps- och forskningsöversikt* (NCK 2009). Här presenteras skilda och tongivande perspektiv och metodologiska ansatser vid dessa studier samt centrala begreppsdefinitioner. Rapporten avslutas med förslag på vidare forskning inom detta fält.

Övrigt brottsofferstöd har för närvarande mindre uppmärksamhet, vilket inte betyder att det saknas intresse för det på nationell nivå. *Brottsoffers kontakter med rättsväsendet* (Brå 2010a) är en rapport inom ramen för ett större forsknings- och utvecklingsprogram vid Brå kallat »Allmänhetens möte med och förtroende för rättsväsendet«. Bakgrunden är tidigare kartläggningar som visat brister i rättsprocessens hantering av brottsoffer och ett flertal satsningar under 2000-talet för att förbättra situationen. Syftet med denna rapport är att »beskriva brottsoffers erfarenheter av rättsväsendet och ge ett underlag till förbättringar på området« (ibid.: 7). Undersökningen bygger på dels Nationella trygghetsundersökningen (NTU) där det bl.a. ingår flera tusen personer utsatta för brott åren 2006–2008, dels intervjuer med fokusgrupper med

brottsoffer och verksamhetsföreträdare. Mer än hälften av brottsoffren uttrycker positiva erfarenheter av rättsväsendet, men ungefär var sjätte har negativa erfarenheter. Det gäller såväl polisen som åklagarna och domstolen. Mest nöjda är de brottsutsatta med sina målsägandebiträden. Var fjärde brottsutsatt tyckte att de fått otillräcklig information inför rättegången och vart sjätte ansåg att det var svårt att förstå rättegången. Mest missnöjda med kontakten med polisen var män, äldre, utrikes födda och lågutbildade, de som utsatts för brott där våld eller hot ingick, personer som anmält flera brott samt de som själva varit åtalade under de senaste tre åren. Med något undantag sägs detta vara tendenser som gäller kontakten med även övriga aktörer inom rättsväsendet. De som haft direkt kontakt med polisen uppges i rapporten vara mera nöjda än de som anmält via telefon. Förtroendet för rättsväsendet visade sig generellt sett vara lägst bland dem som har erfarenhet av detta, medan det motsatta gällde för unga, där förtroende var högre bland dem har egna erfarenheter av rättsväsendet. Rapporten understryker behovet av information, trygghet och tilltro till polis och rättsväsende och att brottsoffrens utsatta situation måste beaktas i bemötandet, åklagarens roll behöver tydliggöras och rättsprocessen förklaras bättre för brottsoffren.

Brottsoffermyndigheten beviljade år 2009 bidrag till Anita Heber vid Södertörns Högskola för projektet *Brottslingen som brottsoffer*, liksom till Mikael Henningsson vid Umeå universitet för projektet *Betydelsen av tidig diagnostik och behandling av brottsoffer*, där personer som utsatts för grova våldsbrott skall följas över tid för att klarlägga förekomst och behandling av posttraumatiska syndrom till följd av brottsutsattheten. Carina Ljungwald vid Socialhögskolan i Stockholm har inom ramen för ett pågående avhandlingsarbete särskilt studerat betydelsen av att brottsoffer tillkommit som målgrupp i socialtjänstlagen. Vid Lunds universitet har Kerstin Svensson forskat om brottsofferjournernas nationella verksamhet, vilket presenteras i boken *Socialt arbete med brottsoffer: Sympati, empati och organisering* (2006), och i ett pågående projekt, som är finansierat av Brottsoffermyndigheten och har likheter med det som presenteras i denna rapport, undersöker hon hur aktiva inom brottsofferjourer talar om *Brottsoffers behov och jourernas möjligheter*.

Lokala studier

I *Mörkertal och bemötande i samband med utsattheten för brott* (Sandstig 2009), som baseras på Väst-SOM-undersökningen 2008, redovisas resultat av en postenkät genomförd med ett urval av 6000 individer i åldersspannet 15–82 år boende i Västsverige. Svarefrekvensen var 58 procent. Rapporten, som togs fram på uppdrag av rådet för Tryggare och Mänskligare Göteborg (TMG) i Göteborg, analyserar frågor avse-

ende brottsutsatthet och stöd till och bemötande av brottsoffer. Det framkommer att det finns ett stort mörkertal av oanmälda brott, där den högsta andelen (52 procent) rör brottsrubriceringen olaga hot, och den lägsta (13 procent) bostadsinbrott. Beträffande kvaliteten på bemötandet i samband med brottsutsatthet bedöms familj och vänner mest positivt, följt av polis, försäkringsbolag och sjukvård. Betydligt färre har mött frivilligorganisationer och dessa får också en betydligt lägre andel positiva omdömen. Ännu lägre rankas domstolarna och sämst betyg ges socialtjänsten (ibid.: tabell 2). Ett annat intressant resultat är att kvinnor överlag rapporterar ett mer positivt bemötande hos alla aktuella instanser än män (tabell 11a), och detsamma gäller äldre (50+) jämfört med yngre, och dem med låg utbildning jämfört dem med hög (tabell 11c). I det senare fallet är dock situationen den omvända hos försäkringsbolag. Med undantag av erfarenheten av domstolar är också brottsutsatta som i stort inte litar på andra, och de som bor i villa eller radhus, mer negativa till bemötandet hos samtliga relevanta instanser (tabell 11g).

Vid Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete, har Ulla-Carin Hedin (2009) genomfört en utvärdering av kvinnojoursverksamhet för missbrukande kvinnor som presenteras i forskningsrapporten *Försöksverksamhet för våldsutsatta och missbrukande kvinnor – kvinnojoursplatser vid Villa Vägen ut! Karin*. I utvärderingen framgår att man trots mycket omfattande informationsspridning och försök att nå ut till personal inom en rad kommunala organisationer och till allmänheten, inte lyckats få jourplatserna kontinuerligt belagda och använda. Det konstateras att man nått ett gott resultat när det gäller stöd- och motivationsarbetet för de kvinnor som bött på anläggningen, och att samverkan inom personalgruppen och arbetsledningen varit mycket väl fungerande.

Cecilia Hansen Löfstrand vid Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, har på uppdrag av FoU Väst/Gr utvärderat Stödcentrum för unga vuxna, bl.a. genom intervjuer av anställda och ungdomar som sökt stöd vid Stödcentrum. Hon finner bland annat att ett grundläggande antagande i verksamheten är att den som utsätts för ett brott drabbas av en kris, som måste bearbetas genom stödsamtal för att inte leda till bestående men. Stödgivarna hade också klara föreställningar om att unga brottsoffer är svårare att nå, är mindre benägna att medge att de utsatts för brott och har mindre kunskap om vart de kan vända sig för att få stöd än vuxna brottsutsatta. De stödsökande ungdomarna hade över lag positiva erfarenheter av Stödcentrum och den hjälp de fått därifrån (Hansen Löfstrand 2008).

Flera organisationer som ägnar sig åt brottsofferstöd har också genomfört interna utvärderingar och uppföljningar av sin verksamhet. Social resursförvaltning i Göteborgs stad presenterade 2010 rapporten

Rätt kvinna på rätt plats vid rätt tid, ett resultat av samverkansgruppen SAMS gemensamma arbete med att kartlägga och analysera befintliga stödresurser inom Social resursförvaltning och de ideella kvinnojourerna. Syftet var att identifiera grupper som »riskerar att falla mellan stolarna och bli utan stöd« (SAMS 2010: 2).¹ Fokus i studien var de verksamheter som erbjuder skyddat boende i både kommunens och de ideella kvinnojourernas regi. Man konstaterar att samtidigt som alla kan drabbas, oavsett härkomst eller social tillhörighet, finns det grupper av kvinnor som är särskilt utsatta. Med referens till Socialstyrelsens beräkningar bedöms mäns våld mot kvinnor kosta samhället mellan 2,7 och 3,3 miljarder kronor per år. Problem som rapporten pekar på är att de våldsutsatta kvinnorna måste stanna längre på de skyddade boendena än de annars skulle behöva eftersom det saknas bostäder de kan flytta till. De platser som finns skulle också kunna utnyttjas bättre om de kunde matchas bättre mellan boendena, och vikten av en god dialog mellan stödverksamheter och socialtjänsten betonas, liksom behovet av ökat samarbete kring kvinnofridsfrågor i kommunen.

Riktlinjer för det lokala kvinnofridsarbetet finns i *Göteborgs stads handbok om Våld mot kvinnor och barn i nära relationer* (Göteborgs stad 2008). Här ges kunskap om och definitioner av kvinnovåld och kvinnomiss-handel, som omfattar alla slags övergrepp och våld i nära relationer som kvinnor och barn drabbas av. Målet med insatserna skall vara att kvinnor och barn som är utsatta för våld snabbt skall garanteras ett säkert skydd. Bemötandet skall vara bra och kompetent, samtidigt som förebyggande och målinriktat arbete med utbildningsinsatser för personalgrupper betonas. Barnens behov skall alltid prioriteras (ibid.: 4).

Sammanfattningsvis är arbetet med brottsofferstöd, och särskilt stöd till utsatta kvinnor och barn, ett område som för närvarande är intensivt uppmärksammat och prioriterat, såväl nationellt som i Göteborgs kommun. Denna rapport är alltså bara ett litet bidrag till den samlade kunskapen. Den skiljer sig från många andra utvärderingar i det att den inte avser särskilda satsningar och projekt, att den främst utgår från de brottsutsattas perspektiv, och att vi aktivt sökt kontakt med även brottsutsatta utan erfarenhet av organiserat brottsofferstöd. Även om delar av rapporten kommer att ägnas åt kvinnor som utsatts för våld i nära relationer behandlar den också kvinnor och män som utsatts för andra brott och haft kontakt med andra instanser än dem vilkas huvuduppgift är att ge brottsofferstöd, eller som helt saknat sådana kontakter.

¹ SAMS är ett nätverk som representerar olika delar av den kommunala förvaltningen i Göteborg som består av: Socialjouren, Kvinnovårdskedjan, Social ekonomi, Behandlingsenheten, Dialoga och Kriscentrum För Kvinnor.

DISPOSITION OCH LÄSANVISNING

Manuskriptet har blivit mycket omfattande. För att göra det lättare för läsaren att hoppa i texten och att hitta och välja avsnitt av intresse har vi gjort en detaljerad innehållsförteckning; dessutom följer här en disposition och en läsanvisning.

Texten är indelad i elva kapitel, inklusive denna inledning. Kapitel 2 ger en bakgrund till studien och beskriver hur den varit upplagd, och i kapitel 3 redovisas vilka metoder som använts, vilka empiriska underlag som de tre första faserna baseras på och något om hur analysen gått till. I det senare kapitlet diskuteras också några etiska frågor som rests under genomförandet och hur vi löst dem. I kapitel 4 diskuteras begreppen brottsoffer, brottsutsatt och stöd, särskilt brottsofferstöd, främst utifrån våra egna överväganden men här finns också inslag ur intervjuer med stödgivare respektive brottsutsatta som visar hur olika de kan förstå och definiera dessa olika begrepp. I kapitlet finns också en kort, generell beskrivning av vad det kan betyda för identiteten att utsättas för ett brott och att hantera detta.

Kapitel 5 innehåller en översiktlig beskrivning av utbudet av brottsofferstödande verksamheter i Göteborg. I kapitlen 6–8 analyseras detta utbud i relation till och med utgångspunkt från de brottsutsattas berättelser, som här alltså »styr« kapitlens innehåll. Dessa berättelser har i kapitel 6 organiserats efter typ av brott de intervjuade utsatts för, i kapitel 7 efter deras generationstillhörighet (ungdomar respektive äldre) och sociala situation (socialt utsatta kvinnor respektive invandrare), och i kapitel 8 efter huruvida de utsatts för brott på arbetsplatsen eller i hemmet. Skälet till denna struktur är att vi tror att utsatthet för olika brott, liksom olika kategoritillhörigheter, kan ge upphov till olika slags stödbehov, liksom till olika erfarenheter av stöd, och att sådana fokuseringar kan visa på särskilda brister eller luckor i utbudet. Varje avsnitt avslutas med en sammanfattning och det går i de flesta fall att få en relativt god bild av avsnittets innehåll genom att enbart läsa denna.

Kapitel 9 har ett lite annorlunda upplägg, här fokuseras hur föräldrar talar om sina barns behov av stöd och hur dessa eventuellt tillgodosätts, och dessa berättelser relateras i det sista avsnittet till utbudet som det framträtt i faserna 1 och 2. Varför vi inte intervjuat barn under 15 år som direkt eller indirekt utsatts för brott förklaras i kapitel 3.

I vart och ett av kapitlen 6–9 relateras de brottsutsattas erfarenheter och behov, såsom de framträtt i avsnittet, till utbudet av relevant stöd, som vi uppfattat det i faserna 1 och 2. Denna sammanvägning av de tre faserna återfinns i kapitel 6 i ett långt avsnitt i slutet av kapitlet, rubricerat »Behov, erfarenheter och

utbud av stöd«, vilket i sin tur är indelat i två avsnitt, ett som handlar om dem som utsatts för överfall, våldsbrott, rån och inbrott, och ett om dem som drabbats av kvinnofridsbrott eller sexuellt våld. I kapitel 7 återfinns denna sammanvägning av utbud och behov/erfarenheter i slutet av varje avsnitt. Detsamma gäller kapitel 8, som är uppdelat efter »platsen för brotten«.

Kapitel 10 ägnas samverkan mellan olika kategorier av stödgivare: ideella organisationer och myndigheter, särskilt socialtjänsten. Det baseras delvis på enkätresultat i projektets fas 1, men framför allt på intervjuer med företrädare för olika verksamheter som har stöd till brottsutsatta som sin huvuduppgift, och med socialsekreterare vid stadsdelsförvaltningarna. I kapitel 10 sammanfattas de olika analyserna, varefter vi för en diskussion om vilka slutsatser som kan dras om behov, erfarenheter och utbud av brottsofferstöd i Göteborg på grundval av vår studie.

Vi har varit fem författare och flera olika personer har skrivit ut intervjuerna. I kapitlen 6–8 anges huvudförfattare till olika avsnitt, och även kapitel 9 har en huvudförfattare, men övriga har deltagit med kommentarer och ändringsförslag. Övriga kapitel liksom bearbetning, redigering och strukturering av texten som helhet är resultat av ett kollektivt arbete.

Även om stilen varierar har vi följt några generella principer: IP betyder intervjuperson och följs mestadels av ett nummer. Det är en kod för en viss intervjuad person i fas 3, alltså en person som intervjuats p.g.a. att han eller hon utsatts för brott. När kodbe-

teckningen följs av »(fas 2)«, betyder det att det är en person som intervjuats i egenskap av verksam vid någon brottsofferstödande verksamhet eller vid socialtjänsten. »IP20 (fas 2)« är alltså inte samma person som »IP20«. Intervjuaren betecknas med »I1« respektive »I2«. Om det däremot varit två (eller fler) intervjupersoner i samma intervju får alla samma nummer men vi skiljer dem åt genom en bokstav, och kallar dem exempelvis IP20A, IP20B (och IP20C). Enstaka citat har lämnats utan IP-nummer för att undvika att intervjupersonen identifieras genom att citatet kopplas till andra citat.

Vi har mestadels låtit intervjuцитat vara kvar nästan okorrigerade, dvs. behållit sådana stakningar, omtagningar och småord som kännetecknar muntligt tal, och med alla de inskjutna hummanden som intervjuare och eventuella andra deltagare mer eller mindre omedvetet ger ifrån sig. De senare infogats kursiverat och inom parentes i den replik som den relaterar till, medan intervjupersonens egna suckar och skratt har satts inom parentes utan att kursiveras. Om det verkat vara svårt att få ut den röda tråden i en replik har vi ibland redigerat den en aning. När vi strukit flera ord eller meningar har vi markerat det med /.../. Tillägg vi gjort för att talet skall bli begripligt omgärdas av hakparenteser. Delar i citatet vi särskilt vill fästa läsarens uppmärksamhet på är understruken, medan ord och uttryck som intervjupersonen själv betonat är kursiverade.

2.

PROJEKTETS BAKGRUND, UPPLÄGGNING OCH GENOMFÖRANDE

BAKGRUND, FÖRARBETE OCH HUVUDMANNASKAP

I en motion till Göteborgs fullmäktige föreslog Kristina Tharing (M) i oktober 2006 en kartläggning och utvärdering av det samlade arbetet för att stödja brottsoffer inom Göteborg. Motionen bifölls av kommunfullmäktige i april 2007 efter en remissgenomgång, som ledde till att studien utöver stöd till brottsoffer också skulle omfatta socialkontorens arbete med brottsutsatta samt bemötande av personer som är både brottsoffer och förövare. Stadskansliet tog därefter kontakt med Tryggare och Mänskligare Göteborg som sedan tidigare hade upparbetade kontakter med universitetet. En arbetsgrupp bildades med representanter från Stadskansliet, Tryggare och Mänskligare Göteborg, Brottsofferjouren och Göteborgs universitet.² För att finna den rätta formen för en utvärdering uppdrog Stadskansliet åt Christel Backman, doktorand vid Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, att genomföra en förstudie och föreslå hur en utvärdering av brottsofferstödet i Göteborg skulle kunna läggas upp. Med stöd av denna förstudie och ett tjänsteutlåtande av Stadskansliet beslutade kommunstyrelsen att anslå medel till en kvalificerad analys av befintligt brottsofferstöd i Göteborg och hur detta skulle kunna förbättras.

I det förslag till uppläggning av studien som Christel Backman tagit fram i *Att utvärdera stödet för brottsoffer i Göteborg*, och som utgjort en viktig utgångspunkt och plan för det fortsatta projektet, angavs fyra avgränsade faser:

1. En inventering av verksamheter som kommer i kontakt med brottsutsatta
2. En genomlysning av kommunalt finansierade verksamheter
3. En forskningsstudie över brottsutsattas erfarenheter
4. En avslutande värdering av arbetet med brottsutsatta

Upplägget godkändes av kommunstyrelsen i oktober 2007, samtidigt som finansiering beviljades för fas 1 och fas 2. Stadskansliet ansökte dessutom om kompletterande projektmedel hos Brottsofferfonden, som beviljade 400 000 kronor i december samma år. Arbetet med att planera fas 1 inleddes omgående av Ulf Borelius och kartläggningen genomfördes april–december 2008.

Inom kommunen kom uppdraget från april 2008 att organisatoriskt förläggas till Sociala resursförvaltningen. Ann Hanbert utsågs som projektkoordinator. Vid ett möte den 25 april 2008 fastslogs att forskarna åtminstone i fas 2 och 3 skulle vara anställda av Göteborgs universitet för att garantera en extern, oberoende utvärdering och för att förebygga oro hos intervjupersoner om att information i enskilda samtalsintervjuer skulle kunna inverka på kommunens anslagsfördelning eller på deras relationer till andra organisationer och enheter. Eftersom arbetet i fas 4 delvis varit integrerat med analyser av material i fas 3, har forskarna varit anställda av universitetet även då.

Den 26 augusti 2008 slöts ett avtal mellan Göteborgs kommun (genom Stadskansliet) och Göteborgs universitet (genom Institutionen för socialt arbete) om genomförandet av fas 2. I september 2008 anställdes tre forskare, förutom Ulf Borelius, av Göteborgs universitet för att tillsammans med Ann Hanbert genomföra utvärderingens fas 2.

Forskargruppen ansökte i september 2008 hos Brottsoffermyndigheten om forskningsmedel för att finansiera fas 3, och i december 2008 beviljades Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet

² Representanterna var Birgitta Nyzell (Stadskansliet), Borghild Håkansson och Ann Hanbert (Tryggare och mänskligare Göteborg), Ann Holmdal (Brottsofferjouren) samt Ingrid Sahlin (Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet).

874 000 kronor för projektet »Brottsutsattas behov och erfarenheter av stöd«. Ytterligare medel från Brottsoffermyndigheten hade förutsatt en längre genomförandeperiod än projektets tidsplan medgav. Fas 3 har därför varit underfinansierad jämfört med planeringen, vilket delvis kompenseras av extra medel från kommunen, delvis av obetalt arbete av forskargruppen. Fas 4, slutligen, har finansierats av Göteborgs stad.

FORSKARGRUPPEN

Med projektgruppen avses fortsättningsvis Ann Hanbert och forskargruppen. Den senare består av Ulla-Britt Wennerström, Sociologiska institutionen, samt Ulf Borelius, Ninni Carlsson och Stig Grundvall från Institutionen för socialt arbete, och Ingrid Sahlin vid samma institution, som varit forskningsansvarig. Vi har olika bakgrund och representerar olika teoretiska perspektiv och forskningserfarenheter. Ulf Borelius och Ulla-Britt Wennerström är sociologer som bland annat arbetat som forskare i ett projekt som undersöker otrygghet och åtgärder för att öka tryggheten i Göteborgs förorter. Ninni Carlsson disputerade våren 2009 på en avhandling om kvinnors bearbetning av sexuella övergrepp i barndomen och har en bakgrund inom kvinnojourer. Stig Grundvalls avhandling handlade om bikerkulturen i Västsverige, men han har också forskat om samverkan mellan socialtjänst, skola och fritid. Ingrid Sahlin har bland annat forskat om brottsoffer, trygghet och brottsprevention. Tanken var att forskarnas olika erfarenheter och kunskapsområden skulle bidra till en både djup och allsidig belysning av brottsutsattas erfarenheter och behov av stöd, liksom av det stöd som faktiskt erbjuds i Göteborg.

Forskargruppen formerades vid ett möte den 17 januari 2008. Där diskuterades förstudiens förslag till upplägg av projektet och bemanning av forskartjänsterna. Enligt den ursprungliga planen skulle projektet ha påbörjats redan vid årsskiftet 2007/08, men detta visade sig vara omöjligt. Ulf Borelius tillträdde som forskare från och med mars månad 2008 på halvtid för att ansvara för fas 1. De övriga tre forskarna i projektet anställdes den 1 september 2008 på halvtid eller mindre för att arbeta med fas 2. I fas 3 arbetade enbart Stig Grundvall, Ninni Carlsson och Ulla-Britt Wennerström; i fas 4 har åter alla fyra varit anställda, dock med mer tid för de två sistnämnda. Omfattningen av anställningarna har under hela projektperioden varierat mellan 20 och 50 procent med uppehåll av varierande längd.

ARBETETS ORGANISERING

Sedan januari 2008 har regelbundna *arbetsmöten* hållits inom projektet (2–4 gånger i månaden). Vid vissa

möten har alla sex, vid andra bara de forskare som aktivt arbetar i projektet, eller dessa och den forskningsansvariga, deltagit. Minnesanteckningar har skrivits fortlöpande och distribuerats inom gruppen och sparats inför en kommande, separat redovisning av arbetsmetod och samverkansformer till Brottsoffermyndigheten. Hela projektgruppen deltog i ett tvådagars planeringsmöte för att lägga upp arbetet med fas 3 i augusti 2009 och i en mindre konferens tillsammans tre brottsofferforskare vid Lunds universitet den 17 maj 2010. Olika konstellationer av forskare har därutöver deltagit i Brottsoffermyndighetens temadagar och workshops och på så vis flera gånger presenterat delresultat.

Projektet har haft en bred ansats vad gäller utgångspunkter och fokus, forskarnas erfarenheter och projektets förankring och kontaktytor utåt. Sedan den 26 maj 2008 har två möten per termin hållits med en *referensgrupp*, som Ann Hanbert sammankallat, organiserat och dokumenterat, för informationsutbyte mellan projektgruppen och representanter för Polisen, Akutsjukvården vid Sahlgrenska, Brottsofferjouren, Tryggare och mänskligare Göteborg, Centrum för Skolutveckling, Social resursförvaltning samt Stadskansliet. Referensgruppens ledamöter har informerat om pågående utveckling, utvärderingar, iakttagelser och diskussioner inom sina organisationer av relevans för brottsofferstödet inom kommunen. De har också förankrat och gett respons på projektgruppens arbete samt förmedlat kontakter. Kartläggningen (fas 1) och genomlysningen (fas 2) av stödverksamheter har presenterats och diskuterats i referensgruppen, och den 10 maj 2010 diskuterades resultat och frågor som väckts i fas 3 på grundval av ett underlag, som var en preliminär version av kapitel sex, »Brottsutsattas stöd-erfarenheter efter brottstyp«, i denna rapport. En preliminär version av denna slutrapport sändes till referensgruppens ledamöter och diskuterades vid dess möte den 23 augusti 2010.

I fas 1 arbetade Ann Hanbert tillsammans med tre projektanställda medarbetare med att per telefon intervju representanter för olika verksamheter i Göteborg som kan antas möta brottsutsatta. Ulf Borelius ansvarade för utformningen av enkäten och val av datorredskap m.m. men hela projektgruppen deltog i diskussionen om formulering av enkätfrågor och urval av informanter. Enkätens omfattning såväl som antalet intervjupersoner växte efter hand, då brottsofferstöd kan se ut på olika sätt och brottsutsatta har många kontakter, och allt fler verksamheter visade sig vara (potentiellt) relevanta. Inventeringen kom att omfatta 253 telefonintervjuer, där respondenternas svar fördes in i ett webbaserat enkätformulär. Mycket tid måste ägnas åt att få tag på rätt person, boka tid och hantera avbrott i telefonintervjuerna, som tog mellan 45 och 90 minuter vardera att genomföra. Ulf Borelius

förde loggbok, ansvarade för att intervjuernas erfarenheter togs tillvara och sammanställde enkätsvaren i *Kartläggning av stödverksamheter för brottsutsatta i Göteborgs kommun* (Borelius 2008). Underlaget har därefter kompletterats med 8 intervjuer med representanter för invandrarföreningar.

Samtliga intervjuer i fas 2 genomfördes av de fyra anställda forskarna under slutet av höstterminen 2008 och början av vårterminen 2009. Inledningsvis intervjuades de kommunala eller kommunalt finansierade frivilliga verksamheter, som huvudsakligen arbetar med brottsofferstöd, en avgränsning som inte var helt lätt att göra. En sammanvägning måste göras av verksamhetsföreträdarens egna utsagor, uppgifter om medeltilldelning från kommunen samt kategoriseringsförslag från stadskansliet. Erfarenheter från intervjuer med de direkt brottsofferstödande verksamheterna låg sedan till grund för intervjuer med socialsekreterare i stadsdelsförvaltningarna om deras insatser för brottsutsatta.

Sammanlagt 24 anställda vid verksamheter som har brottsofferstöd som sin huvudsakliga uppgift intervjuades. Mestadels intervjuade de kvinnliga forskarna företrädare för och verksamma vid kvinnojourer, medan de manliga forskarna intervjuade anställda vid andra brottsofferstödande verksamheter. Några avslutande fokusgruppsintervjuer med företrädare för olika verksamheter genomfördes för att diskutera frågor som rör samverkan mellan olika myndigheter och organisationer. (Se vidare Bilaga 1!)

Dessutom intervjuades 32 anställda vid stadsdelarnas socialkontor. I flera fall organiserades fokusgrupper med socialsekreterare som hade olika funktioner inom stadsdelen, alternativt var anställda vid en och samma enhet. Vid dessa tillfällen medverkade ofta två forskare, vilket brukar rekommenderas vid gruppintervjuer. Där det inte gick att organisera fokusgrupper har enskilda intervjuer genomförts. Alla stadsdelar har kontaktats och de flesta finns också representerade i vårt material, men några kunde trots upprepade förfrågningar inte finna tid att låta sig intervjuas under denna fas. Ann Hanbert var forskargruppen behjälplig med att kontakta socialchefer, informera om den pågående studien, samla in policydokument, samt med att telefonintervjua socialcheferna utifrån en avgränsad intervjuguide.

Ljudinspelningarna av intervjuerna i fas 2 skrevs ut ordagrant och analyserades sedan kvalitativt under våren 2009. Därefter författades en delrapport om projektets två första faser, *Kartläggning och genomlysning av stödet till brottsutsatta i Göteborg* (Borelius m.fl. 2009), vilken presenterades för Kommunstyrelsen i oktober 2009. Därefter distribuerades den till referensgruppen, informanterna och övriga intresserade. Flera tog sig tid att lämna synpunkter och förslag till korrigeringar, vilka har beaktats i denna slutrapport.

När fas 2 inleddes var forskningsinsatserna i fas 3 och fas 4 ännu ofinansierade. Det innebar en risk att utvärderingen skulle avslutas i halvfärdigt skick. Forskargruppen avsatte därför tid i september 2008 åt att författa en ansökan till Brottsoffermyndigheten om forskningsmedel för fas 3, vilken sedermera beviljades. Denna fas, som kom att pågå precis ett år, inleddes senvåren 2009. Vi skrev och distribuerade informationsblad, formulerade intervjuguiden och tog förberedande kontakter för att rekrytera intervjupersoner av olika slag beträffande kön, klass och ålder, stöderfarenhet och typ av brott de utsatts för. Sammanlagt intervjuades ett 40-tal brottsutsatta personer, genom personliga möten eller per telefon. Merparten av intervjuerna genomfördes under höstterminen 2009 (september 2009–januari 2010). I fas 3 var endast tre av forskarna (inte Ulf Borelius) anställda.

Sex socionomstudenter³, som skrev C-uppsats i socialt arbete med Ninni Carlsson och Stig Grundvall som handledare under höstterminen 2009, kom också att involveras i projektet. Studenterna valde själva uppsatsämnen inom ramen för en övergripande inriktning på brottsofferfrågor. Sedan uppsatserna examinerats överlämnade studenterna sina intervjuutskrifter till forskargruppen och fick ett mindre arvode. På så vis kunde vi komplettera det empiriska materialet med intervjuer av grupper som vi själva inte nått i tillräcklig grad, nämligen ungdomar och kvinnor som var hemlösa, missbrukare och/eller hade psykiska problem.

På grund av att resurserna för fas 3 var avsevärt mindre än behovet enligt planen kom stora delar av analysarbetet att utföras under vårterminen 2010. Det löpte därmed parallellt med integreringen av materialet från fas 1 och 2 i analysen och skrivandet av denna slutrapport.⁴ Arbetet har varit ganska intensivt, och att analysera ett så pass omfattande intervjumaterial – över 100 intervjuer som i utskriften form motsvarar c:a 2,500 sidor – har varit en utmaning. De fyra anställda forskarna har under våren 2010 arbetat på 40 (två personer) respektive 20 procent (två personer) av heltid. De två som varit anställda på 40 procent gjorde först ett antal inledande kategoriseringar, och därefter har samtliga fem forskare deltagit i analys av grupper av intervjuer, som först organiserades efter brottstyp (se kap. 6), sedan efter kategori och situation (se kap. 7) och slutligen efter plats för brottet (se kap. 8). Flera intervjupersoner har berättat om flera olika slags brott de utsatts för och kan också ingå i flera kategorier eller situationer. Därmed kan samma intervju ingå i flera olika avsnitt i dessa kapitler; vilka intervjupersoner

3 Åsa-Lena Björk, Sandra Hansson, Sara Nylander, Helena Pihl, Camilla Skoog och Mikaela Törnqvist.

4 Under våren 2010 har Ninni Carlsson och Ulla-Britt Wennerström varit anställda på 40 procent av heltid och Ulf Borelius och Stig Grundvall på 20 procent.

som utgör underlag för analysen anges därför inledningsvis i en fotnot.⁵ Vi bedömer att detta sätt att arbeta, som delvis går på tvärs mot hur utbudet av stöd

5 En äldre invandrare, som utsatts för rån i arbetet, kan således finnas med i analysen av rånoffer, invandrare, äldre och personer som utsatts för brott i arbetet.

för brottsutsatta är organiserat, varit mest hanterligt, eftersom varje grupp på så vis kommit att omfatta mellan sex och femton intervjuer. Det har därtill medfört en större öppenhet för att se möjligheter att organisera stöd för brottsutsatta på ett annat sätt än idag.

Det empiriska materialet och hur vi arbetat med det presenteras närmare i kapitel 3.

3. METOD OCH EMPIRI

Det empiriska underlaget har varit omfattande i alla tre faserna men av delvis olika karaktär, varför vi i detta kapitel redovisar varje fas för sig. Därefter följer ett avsnitt om etik och motiv för att intervjuerna i faserna 2 och 3 behandlas som konfidentiella. Avslutningsvis diskuterar vi val av metod och brister i vår empiri.

METOD OCH MATERIAL I FAS 1

Underlaget för kartläggningen i fas 1 består huvudsakligen av 253 telefonintervjuer som genomfördes med hjälp av en webbenkät under perioden april-december 2008. Ett 40-tal frågor ställdes och svaren antecknades av intervjuaren direkt i ett webbformulär. Målsättningen var att nå ett brett spektrum av verksamheter som enskilda kan tänkas komma i kontakt med i anslutning till att de drabbats av brott. Samtliga verksamheter som kunde uppfattas ge stöd till brottsutsatta, alla socialkontor och varje frivilligorganisation och trossamfund som får kommunala bidrag för socialt arbete kontaktades. Inom skolan, sjukvården, psykiatri, polisen, åklagarväsendet, domstolarna och kriminalvården intervjuades företrädare för och befattningshavare inom ett urval av relevanta enheter.

Bortfallet i fas 1 är förhållandevis begränsat. Kartläggningen fokuserade organisationer med kommunala medel för socialt arbete, vilka fördelas av Social resursförvaltning, varför invandrarföreningar som får bidrag främst från Idrotts- och föreningsförvaltningen och stadsdelsförvaltningarna är underrepresenterade. Under hösten 2009 kompletterades därför materialet med ett tiotal intervjuer, men dessa ingår inte i den kvantitativa analysen. Trots stora ansträngningar att få med andra trossamfund än kristna och judiska saknas sådana i materialet.

METOD OCH MATERIAL I FAS 2

Genomlysningen av stödverksamheter i fas 2 bygger främst på 37 intervjuer, varav 17 gruppintervjuer, med totalt 82 personer från 14 socialkontor och 22 verksamheter som möter brottsutsatta personer och som är helt eller delvis kommunalt finansierade. Målsättningen var att genomlysa samtliga socialkontor

och alla de verksamheter som i fas 1 uppgav att de har stöd till brottsutsatta som huvuduppgift. Huvudmän för dessa är kommunen, ideella föreningar eller i ett fall ett företag. Ytterligare verksamheter som medverkade i fas 1 tillkom enligt önskemål av Stadskansliet och Social resursnämnd.⁶ De flesta *enskilda* intervjuer gjordes med verksamhetsansvariga i 22 organisationer som angett att de har, eller kan tolkas ha, stöd till brottsutsatta som huvuduppgift, medan merparten av *gruppintervjuerna* gjordes med socialsekreterare vid socialkontoren. Med socialkontor i 7 (av totalt 21) stadsdelar lyckades vi inte få till stånd någon intervju.

Intervjuerna genomfördes mestadels i respektive verksamhets lokaler. De hade formen av samtal med stöd av intervjuguiden och med beaktande av Vetenskapsrådets etiska regler för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning.⁷ Samtliga intervjuer spelades in på band och skrevs ut ordagrant. I underlaget för fas 2 ingår även (ej bandade) telefonintervjuer, genomförda av Ann Hanbert, med verksamhetschefer för socialtjänsten i 17 stadsdelar, samt olika typer av dokument som producerats av de kartlagda och genomlysta verksamheterna.

METOD OCH MATERIAL I FAS 3

I fas 3 består det empiriska materialet av intervjuer med brottsutsatta personer. Intervjuerna har genomförts dels av tre medlemmar i forskargruppen, dels av fyra studenter som skrivit C-uppsatser på socionomprogrammet i Göteborg. De flesta intervjuades enskilt, några i grupp. Det *totala antalet intervjuade brottsutsatta är 73, och antalet intervjuer med dessa är 58*. Av de intervjuade är 56 procent kvinnor och 44 procent män. De yngsta i undersökningsgruppen är 15 år gamla, den äldsta 80 år. Däremellan finns en god åldersmässig spridning. Ungefär fyra femtedelar av dem som intervjuades av forskargruppen var svenskar medan resten, såvitt vi kunnat avgöra, var födda utomlands. Se vidare Bilaga 2.

⁶ Verksamheter som ingår i fas 2 redovisas i Bilaga 1, tabell 1.

⁷ Se www.vr.se/download/18.668745410b37070528800029/HS%5B1%5D.pdf

Forskargruppen genomförde totalt 41 intervjuer med 43 brottsutsatta (två var parintervjuer). Förutom dessa intervjuer har vi haft tillgång till studenternas utskrifter av 17 intervjuer (14 enskilda och 3 fokusgruppsintervjuer), som de genomfört med totalt 30 intervjupersoner. Forskarna genomförde också fyra intervjuer med totalt 8 företrädare för föreningar och fackförbund. Två av dessa intervjuer ledde till kontakt med brottsutsatta intervjupersoner, vilket var syftet. I analyserna i kapitel 6 och 7, liksom i sammanställningen av intervjupersoner i bilaga 2, ingår enbart personligen brottsutsatta.

Kontaktvägar till de intervjuade

Syftet i fas 3 var dels att få en stor bredd avseende erfarenheter av stöd (eller brist på stöd), typ av brott man utsatts för, ålder och social situation. Forskargruppen såväl som studenterna har därför använt en rad olika vägar för att få kontakt med brottsutsatta individer med varierande erfarenheter av såväl brottsutsatthet som stöd. Flera av dessa kontaktvägar visade sig dessvärre vara fruktlösa, vilket sannolikt berott på osäkerhet, ointresse eller ovilja hos tillfrågade brottsutsatta att låta sig intervjuas och/eller ointresse eller tidsbrist hos de institutioner och organisationer vi kontaktat.

Genom ideella kvinnojourer fick vi kontakt med en rad kvinnor, som ställde upp på intervjuer. Flera av dessa kunde också berätta om erfarenheter av kommunala myndigheter, sjukvården, polisen och andra ideella organisationer än dem som förmedlat kontakten. Genom besök på Brottsofferjouren i november 2009 fick vi kontakt med ett antal brottsutsatta att intervjuas; kontakter med Stödcentrum för unga brottsoffer gav också frukt. Rosengrenska stiftelsen, som på ideell grund ger medicinsk hjälp till flyktingar som inte är berättigade till svensk sjukvård genom regionen, förmedlade kontakt med ett par s.k. papperslösa flyktingar som var villiga att intervjuas. Två av studenterna fick kontakt med ungdomar som ville medverka i fokusgruppsintervjuer genom fritidsgårdar i norra och västra Göteborg. Genom fackförbunden Transport och Handels fick vi kontakt med flera intervjupersoner, som utsatts för brott i arbetet, medan motsvarande försök med ett SACO-förbund inte gav något resultat.

Polisen medverkade till kontakt med ett antal intervjupersoner genom att sända ut ett informationsblad med en fråga om intervju till 100 personer som gjort polisanmälningar om olika typer av brott i januari 2009 eller senare. Personerna ombads ringa, maila eller skriva till någon av de tre forskarna, som arbetade i fas 3, om de var villiga att låta sig intervjuas. Av de tillfrågade ställde åtta personer upp på intervju. De fick själva välja om de ville intervjuas per telefon eller genom personligt sammanträffande. Dessutom kontaktade vi ett urval av målsägande som vi fann genom att ta del av tingsrättsdomar från en månad våren 2009.

Av 18 personer som tillfrågades var fyra villiga att låta sig intervjuas. En relativt stor andel av de intervjupersoner vi fick kontakt med genom rättsväsendet hade inte haft något brottsofferstöd, men flera av dem uttryckte behov av information och/eller sådant stöd. De var därför viktiga som komplement till de intervjupersoner som rekryterats genom stödverksamheter.

Inom sjuk- och primärvården kontaktades akutmottagningar och kuratorer vid Sahlgrenska sjukhuset, två vårdcentraler (i norra respektive östra Göteborg) och ett urval av mottagningar eller behandlingsenheter för psykiatriska patienter, missbrukare eller kvinnor/mödrar. Skräddarsydda informationsblad distribuerades till anställda och väntrum. Härigenom lyckades vi dock inte nå en enda intervjuperson. Inte heller lyckades vi hitta intervjupersoner utsatta för hatbrott genom polisen, RFSL eller en konferens om hatbrott, och lika lite gav våra ansträngningar att finna intervjupersoner utsatta för hedersbrott. Kontakt med några ideella verksamheter för hemlösa, missbrukare eller psykiskt sjuka ledde i vissa fall till intervjuer, men i de flesta fall inte. Sammanlagt prövade vi alltså en mängd olika kanaler som inte medförde kontakt med brottsutsatta intervjupersoner. Av det skälet saknas erfarenheter från flera brottsofferstödande verksamheter i materialet. Samtidigt visade det sig ibland att intervjupersoner haft kontakt med betydligt fler organisationer och myndigheter än den, genom vilken kontakten förmedlades.

Slutligen tog enstaka intervjupersoner spontant kontakt med forskarna eller projektkoordinatören i anslutning till att dessa informerade om den pågående studien muntligt vid konferenser, i en tidningsartikel i *Vårt Göteborg* och i en radiointervju.

Intervjuerna

Intervjuerna genomfördes i samtalsform med stöd av en intervjuguide, som varierades efter situation och typ av berättelse som förmedlades. Frågorna rörde framför allt de intervjuades behov och erfarenheter av stöd efter det att de utsatts för brott, inte själva brottet, skuldfrågor eller annat av en mer känslig karaktär, men det fanns utrymme för dem att själva ta upp frågor av relevans för projektets syfte. Intervjuerna bandades, om intervjupersonerna inte motsatte sig det, och skrevs därefter ut ordagrant. Även telefonintervjuerna bandades med informanternas samtycke. Dessa blev ofta kortare men informativa. När bandspelare vid enstaka tillfällen inte kunnat användas skrevs istället minnesanteckningar omedelbart efteråt. Intervjupersonerna erbjöds en biobiljett som tack för sin medverkan.

Intervjupersonerna

I bilaga 2 visas undersökningsgruppens fördelning på kön, ålder, nationell bakgrund och brottserfarenhet, samt vilka organisationer och nätverk som de inter-

vjuade talar om att de har egna erfarenheter av. I flera intervjuer saknas dock information om personlig bakgrund, och vi kan därför inte på ett meningsfullt sätt ange klasstillhörighet, försörjningsformer och boendesituation för hela gruppen. Det beror på att intervjuerna anpassades till intervjupersonernas situation och önskemål; några hade ont om tid, några befann sig i en besvärlig situation och andra ville inte tala om sig själva. Däremot har sådana egenskaper ofta kunnat beaktas i de gruppvisa analyserna i kapitel 6–9.

Av etiska skäl har vi valt att inte intervjua barn under 15 år. Det kan vara svårare att som intervjuare reglera innehållet i samtal med barn, och de kan ha svårare att förutse sina egna reaktioner på vad de berättar. Att intervjua barn förutsätter att man inhämtar vårdnadshavares samtycke.

Analys

Analysen av intervjuutskriften har genomförts gruppvis, så att först alla intervjuer med personer som utsatts för fem olika brottstyper – överfall och våldsbrott, rån, inbrott, kvinnofridsbrott respektive sexuellt våld – analyserats var för sig. Därefter har de brottsutsattas erfarenheter av problem efter brotten, vad de berättat om sina stödbehov och om sina erfarenheter av stöd relaterats till vad som framkommit om utbudet av stöd genom intervjuer i kartläggningen i fas 1 och genomlysningen i fas 2 beträffande två grupper av brott. Resultatet av dessa två typer av analyser presenteras i kapitel 6. Intervjuerna har sedan, i kapitel 7, delats upp i fem nya grupper, nu utifrån generation (ungdomar respektive äldre) och situation (socialt utsatt respektive invandrare). Här förs i varje avsnitt en diskussion om hur behov och erfarenheter förhåller sig till utbudet, som det presenterats i faserna 1 och 2. Skälet till denna uppdelning är att vi velat försäkra oss om att inte osynliggöra eventuella specifika problem eller svårigheter hos kategorier av brottsutsatta som kan ha varit spridda på olika grupper vid indelning efter brottstyp. Även här har särskilt fokus lagts på behov och erfarenheter av stöd. I kapitel 8 har särskilda analyser gjorts efter »brottsplats«, nämligen huruvida de intervjuade utsatts för brott på arbetsplatsen /i arbetet eller i hemmet. Motivet är å ena sidan att det finns avtal och överenskommelser om särskilt brottsofferstöd vid utsatthet på arbetet, å andra sidan att det ofta finns specifika stödbehov när hemmet inte längre kan ge trygghet.

Vid diskussion med projektets referensgrupp den 10 maj 2010 framfördes tydliga önskemål om att även barnperspektivet skulle beaktas. Av skäl som redovisats ovan hade vi valt att inte intervjua barn. Men barns behov och erfarenheter har ändå behandlats i många intervjuer. Ninni Carlsson har därför gjort en analys av hur intervjupersoner som är föräldrar talar om sina barns utsatthet och behov av stöd och rela-

terat det till utbudet av stöd för barn och unga. Denna analys presenteras separat i kapitel 9. Därefter följer ett kapitel om samverkan, baserat främst på intervjuer med verksamma vid stödverksamheter och socialkontor. I kapitel 11 sammanfattas rapporten och några slutsatser presenteras och diskuteras.

En omfattande kategorisering av de olika intervjuerna gjordes inledningsvis av Ulla-Britt Wennerström och Ninni Carlsson. Dessa två har också genomfört det mesta av analysarbetet, som dock samtliga fem forskare deltagit i. Samtliga har – med något undantag – läst alla intervjuer. Den inledande analysen av grupper som utsatts för olika brott eller tillhör olika kategorier har mestadels gjorts av någon som ursprungligen inte speciellt studerat brottskategorin förut i syfte att vidga möjligheterna att belysa empirin från olika perspektiv.⁸ Därefter har den preliminära analysen diskuterats i hela gruppen och kommenterats i detalj av ett par av de övriga forskarna.

ETIK OCH KONFIDENTIALITET

Respondenterna i den inledande telefoninventeringen (fas 1) är inte anonyma, även om den statistiska bearbetningen innebär att deras namn och funktioner i praktiken inte förmedlas. De har intervjuats i sin egenskap av anställda, ofta i ledande befattning eller med speciella uppdrag, eller som förtroendevalda inom myndigheter eller organisationer, och de har svarat på frågor om organisationens utbud, policy och erfarenheter.

I fas 2 har i praktiken de flesta intervjuerna tillerkänts konfidentialitet. För anställda inom kommunala myndigheter och verksamheter med kommunalt stöd ansåg vi att anonymiteten var viktig för att de intervjuade skulle svara uppriktigt utan att riskera att anslagsgivare eller samarbetspartners fick reda på vad just dessa personer sagt om dem. Det är en vedertagen uppfattning att en »objektiv« granskning av en verksamhet förutsätter att informanterna är anonyma och att utvärderaren är »extern«, dvs. inte anställd av huvudmannen. Informanterna måste kunna prata fritt om hur de ser på brottsutsatthet, brottsofferstödande arbete och behov av förbättringar. Å andra sidan finns ett allmänintresse av att föra ut information om den service man kan förvänta sig från verksamheten. Vår lösning på detta dilemma var att dela upp intervjuerna i fas 2 i en informativ, »offentlig« del och en mera utforskande, som behandlades som konfidentiell. I många fall kom emellertid personliga uppfattningar och erfarenheter att blandas med mer officiell information, och i alla tveksamma fall har vi valt att behandla

⁸ Vem som varit huvudförfattare anges i en inledande fotnot i varje analysavsnitt.

intervjun som konfidentiell och anonymiserat den organisation eller enhet intervjupersonen varit verksam vid såväl i citat som referat.

I fas 3, som finansieras av Brottsoffermyndigheten, där universitetet är medelsförvaltare, och där enskilda som utsatts för brott och har erfarenhet av brottsofferstöd intervjuats, finns självklara etiska skäl att tillerkänna intervjupersonerna full anonymitet, då de annars skulle kunna befara sämre (eller hoppas på bättre) bemötande av eventuella kontaktpersoner och handläggare i framtiden, eller uppleva en risk för detta som skulle kunna påverka deras berättelser. Intervjuutskrifter, kodnycklar, listor och ljudfiler har hanterats och förvarats på samma sätt som i fas 2. Några intervju personer i fas 3 har bett oss ta bort eller förvränga uppgifter om i vilken del av staden de bor eller vilket land de kommer från, vilket vi hörsammat.

Med undantag av Ulf Borelius i fas 4 har samtliga forskare i projektet varit anställda av universitetet. Ann Hanbert är dock anställd av kommunen och har hela tiden arbetat i och koordinerat projektet. Hennes arbetsuppgifter har dock skilt sig från forskarnas. Hon har genomfört intervjuer som inte varit konfidentiella i syfte att inhämta information om olika organisationers verksamheter och behov. Hon har också organiserat, planerat och dokumenterat referensgruppsmöten, samt informerat socialchefer och organisationsföreträdare om projektet och ansvarat för övrig kommunikation och information »utåt«, såsom till Sociala resursförvaltningen och Stadskansliet, men också »inåt«, genom att informera forskargruppen om pågående utvecklings- och utvärderingsarbete i och utanför Göteborg. Hon har deltagit i arbetsmöten där formella, praktiska, ekonomiska och övergripande aspekter av projektet behandlats men inte i dem där exempelvis val av intervju personer, problem, erfarenheter och lärdomar från intervjuer och fokusgrupper eller preliminära analyser av detta material har diskuterats, och hon har inte haft tillgång till intervjuerna eller förteckningen över intervju personer i faserna 2 och 3.

Några privatpersoner har anlitats för att skriva ut bandade intervjuer. Dessa har undertecknat förbindelse om att inte röja något som framkommer i intervjuerna, och att radera ljud- och textfilerna sedan de överlämnats till forskargruppen. De har dessutom instruerats att inte skriva ut namn på personer eller platser, och detta har kontrollerats och vid behov korrigerats i efterhand av den som genomförde intervjun. Intervjuerna har tilldelats nummer och förtecknas på en lista som uppdaterats fortlöpande och förvaras i särskilda, lösenordsskyddade filer på datorerna. Endast här, inte i intervjuutskrifter eller på band, anges intervju personernas namn och eventuell organisationstillhörighet. Utskrifter av dessa förteckningar, liksom band och ljudfiler, förvaras i ett låst plåtskåp, till vilket bara en av forskarna har nyckel.

MOTIV FÖR METODVAL SAMT BRISTER I DET EMPIRISKA MATERIALET

Kartläggningen av förekommande organisationer och myndigheter som eventuellt ger stöd till brottsutsatta, alternativt har detta som sin huvuduppgift, gjordes huvudsakligen med kvantitativ metod för att få en överblick över antalet sådana institutioner och vilka målgrupper dessa har. I webbenkäten fanns dock även utrymme för öppna svar och tillägg som respondenterna ville göra. Fas 2 syftade till en fördjupning av informationen och att få en inblick i hur de olika organisationerna ser på sitt arbete med brottsutsatta och eventuella problem med detta. Det föll sig därför naturligt med intervjuer i samtalsform, vilka vid vissa tillfällen genomfördes i grupp, som s.k. fokusgruppsintervjuer. De senare anses särskilt lämpade när forskaren är intresserad av att höra hur en arbetsgrupp resonerar om och diskuterar olika företeelser.

I fas 3 ansåg vi det vara självklart att enbart använda kvalitativa metoder. Det skulle ändå inte ha varit meningsfullt att räkna antal ja- eller nej svar, eftersom urvalet inte var slumpmässigt utan strategiskt. Vi var alltså intresserade av bredd, variation och djup mer än en statistisk fördelning av olika slags upplevelser och erfarenheter. Vi bedömde dessutom att många erfarenheter och behov torde vara av sådant slag att vi skulle haft svårt att fånga dem med förutbestämde frågor. Ett exempel ur en intervju får illustrera hur missvisande det skulle kunna vara om man bara bad en respondent att svara på korta, enkla frågor. Intervjuaren har just förklarat att syftet med studien är att få en bild av hur brottsutsatta själva ser på det stöd de fått eller inte fått:

IP: Ja, jag känner, jag känner: Oj, vad du kommer att bli besviken på att du valde mig (skrat) (I: [skrat] *Jaså, varför det?*) Därför att ... jag känner nog inte att jag har fått någon hjälp. Eller sökt.

Men av den fortsatta intervjun framgår att denna kvinna, som i barndomen utsattes för både sexuella övergrepp och våld i hemmet, både sökt och fått ett ganska omfattande professionellt och ideellt stöd sedan hon väl lämnat föräldrahemmet. Som tonårig gängmedlem hade hon stöd av fältassistenter, som bland annat ordnade så att hon fick en bostad, och av en kamrats tidigare kontaktperson. Hon har haft omfattande stöd på en kvinnojour, har gått i psykoterapi i tio år, haft stöd av minst två läkare och en tandläkare som intresserat sig för hennes utsatthet i barndomen, vidare har hon haft stöd från sin mamma, sin väninna, och sedan en tid tillbaka också ett personligt ombud, som bl.a. bistår henne i hennes kontakter med myndigheter. Inget av detta hade framgått om hon bara ombetts

kryssa i en ruta om huruvida hon fått respektive sökt hjälp som brottsutsatt.

Samtidigt bör man vara medveten om att det urval av intervjupersoner som faktiskt medverkat i undersökningen kan vara skevt i olika avseenden. Det kommer exempelvis att bli tydligt i analysen av de brottsutsattas erfarenheter av stöd eller brist på stöd att de ibland uttrycker ilska och frustration över det bemötande de fått. Ofta vänder de sin vrede mot myndigheter, framför allt mot polisen men också mot tingsrätten och ibland försäkringsbolagen. Det gäller exempelvis hälften av dem som drabbats av inbrott. Men de arga kan också vara överrepresenterade i den här typen av studier som i hög grad byggt på att intervjupersonerna själva anmält sitt intresse av att bli intervjuade. En annan intervjuperson berättar mot slutet av intervjun varför han hört av sig när han genom utskicket från polisen fick en förfrågan om att medverka i denna studie.

IP: Hade jag fått bra hjälp så hade jag inte suttit här för då hade jag puttat det här ifrån mig och skitit i det här att ... jag har inte tid att gå på sånt här men dom har, jag tycker dom har skött det här så jävla dåligt så då.

»Suttit här« måste förstås som »låt mig intervjuas«. Intervjupersonen skulle alltså inte ha ställt upp på intervjun om han inte tyckt att han haft en viktig kritik som han ville förmedla genom forskargruppen. Även en annan intervjuperson angav altruistiska skäl till att ha ställt upp på en intervju, men han ville tvärtom berätta hur bra det gått för honom och hans fru på grund av att polisen visade dem ett sådant engagemang omedelbart efter inbrottet. Det är med andra ord möjligt att den relativa polariseringen mellan de mycket positiva och de starkt negativa bland de intervjuade delvis kan förklaras av att de som har ambitioner att framföra en åsikt i högre grad anmält sig villiga att delta i undersökningen.

4.

NÅGOT OM BEGREPPEN

Flera centrala begrepp i denna studie och i uppdraget har flera olika betydelser och laddningar. I detta kapitel behandlas först hur begreppen »brottsutsatta« och »brottsoffer« inledningsvis definierades och avgränsades av forskargruppen, och därefter hur stödgivare respektive brottsutsatta själva uppfattat dem (fas 2 och 3). Därefter presenteras vår initiala definition av »stöd« och »brottsofferstöd« och hur dessa begrepp differentierats i utbudsstudien (fas 1 och 2). Slutligen diskuteras problem med begreppen och deras användning och avgränsning som uppmärksammats genom denna studie.

BEGREPPEN BROTTSUSSATT OCH BROTTSOFFER

Offer kan man vara inte bara för brott, utan också för exempelvis trafiken, naturkatastrofer, företagsnedläggelser eller krig, och man kan naturligtvis också vara *utsatt* för dessa företeelser, liksom för än mer anonyma förhållanden som globalisering, klimatförändringar och ekonomiska strukturer. Med epitetet brott blir både utsatt och offer inte bara mer specifikt utan implicerar också att det finns en (juridisk eller fysisk) person som begått brottet och som alltså är skyldig till det man drabbats av. Samtidigt bör man hålla i minnet att den som utsatts för ett brott också kan definieras som »målsägande«, dvs. som en part med specifika krav och rättigheter i en rättsprocess, eller i vissa fall som part i en konflikt.

Inledande definitioner

Med *brottsutsatta* syftade vi i undersökningens design på alla de individer som drabbats av något som utifrån kan definieras som brott, även om den utsatta själv inte är benägen att göra det, och även om rättsväsendet till slut inte heller gör det. I praktiken har vi mestadels sökt intervjupersoner på ett sådant sätt att deras definition av sig själva som brottsutsatta har varit ett nödvändigt villkor för att vi skulle få kontakt med dem; däremot har det ofta aldrig sanktionerats i någon rättsprocess att det de drabbats av var ett brott. Studenterna har dock valt sina intervjupersoner delvis på ett annat sätt, och från dessa har vi kunnat hämta material och analyser som rör tvivel om möjlig-

heten att bemötas, eller se sig själv, som brottsoffer eller utsatt för brott, trots att det för forskargruppen varit uppenbart att de skulle kunna definieras så. I rapporten har brottsutsatta personer kategoriserats med avseende på kön, ålder (om de varit ungdomar, äldre eller om de talat om barn), om de varit socialt utsatta och – i den mån detta framgått av intervjun – om de är invandrare, samt om de utsatts för brott i arbetet eller i hemmet. Därtill har de grupperats med avseende på vilken typ av brott de drabbats av, eftersom vi antagit att såväl kategoritillhörigheter som typ av brott man utsatts för påverkar behovet av stöd.

Brottsoffer är som vi ser det en smalare bestämning än både offer och brottsutsatt och fordrar att antingen utomstående, t.ex. en brottsofferjour, definierar en brottsutsatt som just ett offer, eller att individen själv gör det.

Som tidigare nämnts förutsätter en definition som brottsoffer att det finns en förövare, oavsett om denna blir gripen, åtalad och fälld för brottet eller inte. Det är detta som ger begreppet brottsoffer en sådan moralisk laddning. Omgivningens – däribland stödgivares – syn på en brottsutsatt som brottsoffer kan ibland också förutsätta att individen har vissa egenskaper, beteenden och (avsaknad av) relation till förövaren (Christie 1986/2001). Brottsoffer som är »ideala«, dvs. oskyldiga, svaga och ute i respektabla ärenden, projicerar en lika entydig men motsatt bild av gärningsmän som onda, brutala, fysiskt starka och med onda intentioner (ibid.). Hur man från lagstiftarens och berörda institutioners sida konstruerar brottsutsatta – som offer, part i en konflikt eller medskyldig – påverkar sannolikheten för att åtal väcks (Diesen 2005), såväl som för att behandling och stöd erbjuds (Ryding 2005, Hydén 2001). Självbilden som entydigt brottsoffer eller som medansvarig, liksom bilden av och relationen till gärningsmannen, förefaller också ha betydelse för i vilken grad en brottsutsatt individ begär eller förväntar sig stöd.

Stödgivarna

I intervjuerna i fas 2 gällde ett frågeområde hur intervjupersonerna i stödverksamheter förstod och använde begreppen brottsutsatt och brottsoffer. Det rädde

en stor osäkerhet kring dessa begrepps innebörder och laddning, men det stod klart att båda betraktades som komplexa, ambivalenta och stadda i förändring.

Det finns stödverksamheter som enbart använder begreppet brottsutsatt och helt distanserar sig från ordet brottsoffer på grund av att det senare anses vara misskrediterande. En intervjuperson knuten till en frivilligorganisation som arbetar med barn och unga reflekterade kring begreppen och framhöll betydelsen av att erkänna människan bakom brottsutsattheten och inte använda sig av vare sig »förövare« eller »offer«, såvida inte den stödsökande själv vill det:

IP13 (fas 2): ... alltså ordet »förövare«, vi har pratat mycket om att vi inte skall använda det ... hitta ett annat ord, men här är det väl så fortfarande att vi har ... Vi använder ju inte ordet »offer« ... (*I: Nähä.*) i vår statistik eller så ... (*I: Nej.*), utan »utsatthet«. Vi använder ordet »utsatthet« /.../ jag har inte uppfattningen att det är vanligt, men det skulle ju kunna vara så så barnet själv beskriver sig som ett offer, och då ... (*I: Ja.*) ... det är klart, att då är det ju det. Då bekräftar vi ... alltså på det sättet att vi säger ju inte emot, men vi har inte det i vår termologi. (*I: Nej.*) /.../ själva ordet »offer« är ju inte någonting som vi tror är något positivt. /.../ det kan förhindra hjälpen, faktiskt.

Från verksamheter som arbetar med kvinnor framfördes på liknande vis att man helst använder »brottsutsatt«, och att »offer« förknippas med att vara svag och passiv. Men brottsutsatt uppfattades också som »modernare«.

IP9 (fas 2): brottsutsatt, tycker jag är ett bra ord – att man är utsatt för brott, helt enkelt. Brottsoffer, man blir ju brottsoffer, men samtidigt så ligger det lite negativt laddat att vara offer, men det är ju negativt att bli utsatt för brott, helt enkelt, så jag har inte lagt ... någon större vikt vid om man säger brottsutsatta eller brottsoffer. /.../ Jag har inte tänkt på det, utan jag, jag har väl tänkt att brottsutsatta har blivit ett modernare ord.

Någon annan sade att brottsutsatta omfattade var och en som drabbas av brott, medan brottsoffer är något man blir först efter domstolsprövning och när en dom har vunnit laga kraft. Andra, såsom de intervjuade vid ett av socialkontoren, använde båda begreppen och hade inte reflekterat över skillnaden förrän vid intervjutillfället. En av de intervjuade framhöll att i socialt arbete är både brottsoffer och gärningsman politiskt värdeladdade begrepp, och att det var svårt att få förståelse för att man kunde arbeta med båda parter.

IP20 (fas 2): Sen tycker jag att det har fått lite negativ klang från viss sån här... vad ska jag säga, det var ju väldigt stark opinion ett tag alltså att det skulle handla [om] *antingen* brottsoffer, *eller* gärningsman. (*I: Ja*) Så det begreppet tycker jag själv förstördes lite där ... att lite att, när man ställde de politiska partierna mot väggen och liksom, »Jaha ni är för gärningsmannen, men

hur är det med brottsoffren då?» (*I: Ja*) Att man inte ska kunna liksom behålla båda perspektiven så.

En annan intervjuperson såg brottsutsatt som ett vidare begrepp än brottsoffer:

IP10 (fas 2): ... det kan ju vara någon nära anhörig som har blivit misshandlad /.../ då är jag ju brottsutsatt för att då är det en nära till mig, som blivit utsatt. Jag behöver inte ha varit med, men jag kan ju må dåligt ändå (*I: Ja, absolut*). Men ett brottsoffer, då är det ju jag som har (*I: Ja*), alltså rent personligen blivit drabbad.

Eller också är det »precis tvärtom«, fortsatte intervjupersonen senare, men betonade ändå att det behövs ett begrepp som innefattar även dem som inte direkt utsatts för brottet, och föreslog »brottsdrabbade« som en mer inkluderande beteckning.

När de intervjuade stödgivarna generellt talade om brottsutsatta och deras behov av stöd associerade de främst till våldsutsatta unga och medelålders kvinnor och barn/ungdomar. Män som enbart brottsutsatta, alltså inte också förövare, framstod nästan som en anomaly. Intervjuerna inom socialtjänsten gav intryck av att det pågår en perspektivförskjutning från tonvikt vid behandling av gärningsmän till stöd åt brottsutsatta och att insikten samtidigt ökat om att en och samma person kan vara både gärningsman och brottsutsatt. Här åsyftades främst (unga) män delaktiga i gäng, missbruk eller kriminalitet som kunde vara både offer för och förövare av brott. I samtliga typer av studerade verksamheter, ideella såväl som kommunala, framhölls att ett viktigt motiv för att arbeta med brottsutsatta var att det förebygger att den som utsatts för brott reagerar på detta genom att själv bli förövare. Framför allt knöts denna idé till ett tänkt behov av professionell hjälp, där brottsutsatta individer eller grupper som inte får det ibland kunde definieras som »tickande bomber« (IP4 [fas 2]).

Enligt de 17 intervjuade verksamhetscheferna inom socialtjänsten har begreppet brottsoffer tidigare främst omfattat kvinnor som misshandlats av män men idag vidgats till att inkludera även barn som bevittnar eller lever med våld. Någon av de intervjuade socialsekreterarna nämnde att medvetenheten ökat om att offer och förövare kan vara samma person även när det gäller kvinnofridsfrågor och män som misshandlar kvinnor, och antydde t.o.m. att våldsutsatta kvinnor och gärningsmännens mödrar kan vara ansvariga för mäns våld. Sådana föreställningar tycktes däremot inte alls förekomma i de ideella verksamheternas förståelse av brottsutsatthet och skuldfördelning.

De intervjuade brottsutsatta

Hur brottsutsatta ser på risken för att de själva begår brott till följd av sin brottsutsatthet, var en av frågorna i utvärderingens fas 3. Den exemplifierades och tolka-

des vanligen som en eventuell vilja att hämnas eller ge igen. För flera var det dock en främmande tanke, några talade om initiala tankar på hämnd mot förövare som sedan klingat av eller som tillfredsställts genom symboliska handlingar. I intervjuamtalen kom vi också på olika sätt in på frågan om huruvida de intervjuade förstod sig själva som brottsoffer eller brottsutsatta och vad de lade i begreppen. Diametralt olika förhållningssätt till att göra utsattheten till en del av ens identitet förekom, men begreppet brottsoffer kunde också anammas i vissa delar av intervjun och förkastas i andra. Intervjuerna ger inte stöd för att begreppet offer alltid förknippas med svaghet och passivitet. Flera intervjupersoner betonade tvärtom olika *rättigheter* de anser sig ha i egenskap av just brottsoffer och berättade om strider de ut kämpat för att dessa skall erkännas och uppfyllas.

IP32: Hon [på polisen] hade väl en dålig dag, eller folk är ju så pressade idag, men jag sa: »hur fan mycket ska vi bara behöva acceptera (för) att alla andra är stressade – offrena då?»

För dem som inte haft kontakt med eller kände till brottsofferstöd kunde begreppet också vara svårtolkat. Några grupper av ungdomar utan egen erfarenhet av brottsofferstöd, som intervjuades, visade sig inte riktigt förstå vad brottsoffer brukar betyda. En fokusgrupp av unga killar föreslog bland annat att det kunde vara någon som blev felaktigt misstänkt för brott eller någon som varit vittne till ett brott (Björk & Törnqvist 2010).

I1: Vi undrar när vi säger brottsoffer, vad är det för er? Vad associerar ni med ett brottsoffer?

S: Vad betyder?

I2: Vad är brottsoffer för er?

S: Brot? Offer?

I2: Brottsoffer, vad är det för er?

S: Du menar bryt och sånt?

I1: Eller brottsutsatt

C: Jag tänker då på en ... Vi säger då gäng som vi snackar om nu (I1: Mm). Tänker att jag kanske [är] med i ett gäng nu, ett litet gäng som gör nånting och jag är inte med, jag håller mig lite på avstånd ... och sen dom åker fast, jag blir ändå utsatt för det eftersom jag vart långt ifrån fast jag inte gjort nåt själv, dom sätter ändå dit dig och då får även du också en prick, om man säger så. (Björk & Törnqvist 2010: 50)

För en tjejgrupp framstod begreppet inte som lika främmande, och här resonerade man istället på ett sätt som hade likheter med hur vuxna intervjupersoner uttryckte sig.

»I1: Vad är ett brottsoffer för er, om man säger brottsoffer vad är det?

Camilla: Brottsoffer ... det är nån som har blivit rånad kanske

Karin: Jag tror det är ganska lätt, jag tycker det är den som inte kan försvara sig

I1: Som inte kan försvara sig, mm.

Karin: Då tänker jag mer på våld, inte liksom små saker som rån, små saker som folk gör asså, om du förstår

Lina: Jag tänker nog också på rån och lite så

I1: Hur ser man på det här om man är både offer och en gärningsman som man säger, man är på båda sidorna?

Camilla: Asså det handlar ju mest, oftast är det såna som har vart offer dom blir gärningsmän bara för att dom, inga ska få sätta sig på dom längre, »jag vill inte va offer mer« och då blir man gärningsman istället.« (Ibid.: 51).

Fortsatt problematisering av begreppen

Frågan om vem som är brottsutsatt aktualiserades av intervjupersoner i fas 3 som på olika sätt förmedlade att de *ser sig som brottsutsatta men inte fått erkännande som sådana* av myndigheter och eventuella jourer. Typexemplet i litteraturen är kvinnan som misshandlats av sin man eller våldtagits på en fest och där omgivningen, polisen, familjen eller andra ifrågasatt om det verkligen är vad som hänt, om kvinnan själv har del i skulden till det inträffade eller t.o.m. ljuger för att smutskasta den påstådda gärningsmannen. Situationen kan upprepas i rätten genom försvarsadvokatens ifrågasättande, vilket ibland benämns »sekundär viktimering«, dvs. att den brottsutsatta åter blir kränkt men denna gång av ifrågasättande myndigheter eller en skeptisk och insinuant omgivning. Detta var ett förhållande som vi väl kände till innan vi inledde detta projekt och också tagit höjd för i planeringen av samtalsintervjuerna, urval av intervjupersoner och i etiska överväganden. Vi ville givetvis inte uppträda som misstroagna skeptiker utan ta intervjupersonernas berättelser på allvar. Medan rättsprocessen syftar till att få båda parter versioner av ett händelseförlopp, söker och får forskning om brottsoffer och brottsofferstöd i regel bara ena sidans berättelse om brott. Som forskare undersöker vi vad det betyder att bli eller inte bli trodd, sedd, hörd, respekterad och tagen på allvar eller att få eller inte få upprättelse eller kompensation. Vi har också sagt att vi inte bryr oss om – eller har någon möjlighet att uppnå – »sanningen«, utan bara vill höra vad individerna förmedlar om sina upplevda behov och erfarenheter av stöd, sina möten med myndigheter och organisationer och sin vardag efter brottet. Därför har vi varken ifrågasatt deras berättelser om brott och förövare eller vad de förmedlat om myndigheters och organisationers bemötande av dem och handläggning av deras ärenden.

Inom brottsofferstödet är det bara medlingsverksamhet som har ambitionen att vara (relativt) opartisk. Det är så att säga inbyggt i en stödande attityd att ta den hjälpsökande på allvar, och att sätta honom eller henne, inte förövaren, i centrum och framför allt att inte utsätta personen för något som kan uppfattas som kränkande eller avvisande.

Varken forskare eller stödgivare brukar kräva att

personen skall belägga sin status som brottsutsatt genom att t.ex. visa upp en dom, det räcker ju att man gjort en polisanmälan (och bara en försvinnande lite andel av dessa leder någonsin till en fällande dom). Vi har alltså satt upp, lagt ut eller sänt ut informationsblad där vi bett personer som utsatts för olika brott att kontakta oss för eventuell intervju. Härigenom har vi, liksom stödverksamheterna, i praktiken mestadels utgått från en *självddefinition som brottsutsatt*.

När »systemet«, rätten eller jourerna inte tror på en berättelse, eller när socialsekreterarna tror att berättelsen bara är ett (ohederligt) sätt att få mer bidrag, kan vi som forskare i princip ändå säga att den som definierar sig som brottsutsatt också är det. Men vad händer när varken systemet eller vi själva tror på en berättelse? Några gånger har vi själva blivit osäkra som intervjuare eller vid analysen av utskriften. Det kan vara något i historien, i sättet att berätta eller förmedlingen av andras ifrågasättande som väcker tvivel. Det leder till frågan huruvida *en person, som själv definierar sig som brottsutsatt, skall inkluderas i studien trots att vi inte tror på hennelhonom*. Vi har haft några intervjupersoner som gett osannolika skildringar av mystiska brott och har då diskuterat om de kanske är senila eller förvirrade. Huruvida deras berättelser och beskrivningar har inkluderats i analysen har avgjorts från fall till fall, men själva tvivlet har samtidigt för oss aktualiserat ett möjligt problem i bemötandet av brottsutsatta: Hur bemöts den person som ber om stöd efter att ha utsatts för ett brott enligt en berättelse som inte uppfattas som trovärdig? Kanske på samma sätt som när det finns misstanke om att personen provocerat eller frestat till brott och tillskrivs ett eventuellt (med) ansvar för detta.

Självddefinitionen som brottsutsatt har alltså varit ett tillräckligt villkor för att en kontaktad person skulle inkluderas som intervjuperson, men inte alltid för att hans eller hennes intervju skulle ingå i analysen. Den har inte heller varit ett nödvändigt villkor för att inkluderas i studien. Tvärtom har vi i fas 3 velat uppmärksamma även *personer som enligt vår uppfattning utsatts för brott men själva inte ser det så*. Ett försök att finna sådana var att med anslag och informationsblad söka kontakt med möjliga intervjupersoner som blivit knuffade, fasthållna etc. utan att använda juridiska beteckningar som misshandel. Ett annat var när en student (Camilla Skoog) intervjuade hemlösa och andra i socialt utsatta situationer, utan att i förväg veta om de skulle komma att definiera sig själva som utsatta för brott, men där det intervjupersonerna berättar om sannolikt skulle klassificeras som brott om det kommit till exempelvis polisens kännedom.

Det är helt klart att rättsväsendet kan definiera någon som brottsutsatt, utan att en sådan person själv medverkar eller samtycker till detta. Men kan vi på eget bevåg definiera personer som brottsutsatta, utan

att hävda att vi har något slags kunskap (mer än de själva har) om vad som verkligen hänt dem och om att detta är ett brott? När vi också tagit med intervjupersoner som *inte* ser sig själva som utsatta för brott har det berott på att dessa rekryterats genom verksamheter som faktiskt gett dem brottsofferstöd. Det innebär att vi, när intervjuerna inkluderats i analysen, låtit vår egen definition avgöra vem som är brottsutsatt (och implicit också av vad som är ett brott), men att urvalet av intervjuade också påverkats av en implicit definition av brottsutsatta som »de som får brottsofferstöd«.

Andra avgränsningsproblem rör tid och rum, och där har vi helt frångått juridiska bestämmingar som rör preskriptionstid m.m. Hur länge efter ett brott är man brottsutsatt? Hur skulle vi hantera intervjuer med personer som först senare i livet insett att de utsatts för brott i barndomen, eller som först när de kommit till Sverige insett att vad de utsatts för i ett annat land (där det var lagligt) är ett brott här? Vi har låtit de intervjuades berättelser om när de uppfattat att de utsatts för (ett eventuellt tidigare begånget) brott, och att de behövt stöd med anledning av detta, vara avgörande. Brottsofferbegreppet är som nämnts på väg att vidgas, så att också barn som bevittnar våld (men inte barn som bevittnar slakt, hundslagsmål, bränder eller olyckor) inkluderas, dvs. barn som varken enligt sin egen definition eller rättsligt klart kan identifieras som utsatta för brott. Men vi har i denna studie inte beaktat detta och alltså inte sökt intervju barn. Däremot har det hänt att en intervjuperson själv tagit upp det i en berättelse om direkt utsatthet för brott i barndomen eller talat om sina barns reaktioner och behov i anslutning till att personen själv utsatts för brott. Dessa berättelser ingår i analyserna i kapitel 6 respektive 7 och 9.

Om stödbehovet är i fokus är det inte heller givet att en officiell eller informell definition av en händelse som brott är avgörande för den som utsatts för något negativt, destruktivt eller skrämmande. Den som blir påkörd och illa skadad i trafiken har kanske samma slags behov av stöd och hjälp oavsett om orsaken var att någon körde oskickligt, för fort, med dåliga bromsar eller berusad. Vilken skillnad gör det för den skadades behov av stöd om det var ett brott eller en olycka? Vi lämnar den frågan delvis obesvarad och påminner samtidigt om att så gott som alla intervjupersoner definierat sig själva som utsatta för brott och/eller beskrivit att de drabbats av händelser som vi bara med enstaka undantag tveklöst själva definierar som brott.

BROTTSUTSATTHETENS SUBJEKTIVA INNEBÖRD OCH FÖLJDER

Att utsättas för brott ingår i stort sett aldrig i en individs intentioner och planering men individen måste ändå förhålla sig till och bära och bearbeta händelsen

på ett subjektivt plan. I intervjuerna talar flera om brottet som något som ofrivilligt kommit att prägla deras tankar, känslor och handlingsmönster på olika vis. De måste bearbeta, förstå och förhålla sig till brottsutsattheten som en del av deras biografi, självförståelse och identitet. Detta kräver mycket tid och tankearbete kring händelsen, även för dem som värjer sig mot att se sig som brottsoffer, och leder inte sällan till sömnlöshet, rädsla, otrygghet och extra vaksamhet. Deras handlingsutrymmen begränsas, de vågar kanske inte vistas ute på kvällstid eller vara ensamma i hemmet om natten. Några agerar för att öka sin trygghet genom materiella satsningar på larm och säkerhetsanordningar, några byter arbete eller flyttar, men för flera kvarstår ändå en viss rädsla i vardagen, även om den för nästan alla verkar mildras med tiden.

Av intervjuerna framgår att det finns en stor variation mellan olika individers möjligheter att hantera sin brottsutsatthet, rehabiliteras, leva vidare och fungera socialt. Det finns de som drabbas av brott och som verkar kunna skaka av sig händelsen och fortsätta leva i stort sett som vanligt, medan andra tycks fastna i tankar och känslor kring det de utsattes för. Margaret Archers (2003, 2007) tänkande kring den inre dialogen och dess funktion att sammanbinda individens primära agentskap, dvs. erfarenheter från uppväxt och socialisation med nuet och en tänkt framtid, kan eventuellt hjälpa oss att förstå vilka processer den enskilde går igenom i samband med brottsutsattheten.

Enligt Archer formar individen sin identitet genom en ständigt pågående inre konversation, som inrymmer emotionella kommentarer till våra erfarenheter i världen. Intryck och emotioner elaboreras i relation till tidigare internaliserade erfarenheter, såväl som till rådande normer, diskurser, institutioner och samhällliga villkor. Både förnuft och känsla präglar denna inre dialog, som syftar till att nå balans mellan våra olika angelägenheter, det vi bryr oss om och den vi vill vara. Det är en livslång, aldrig avstannande process, där nya erfarenheter ständigt relateras till tidigare upplevelser, såväl som framtida möjligheter.

De känslomässiga erfarenheterna bearbetas genom *den första* respektive *den andra ordningens inre dialog*. I den första ordningen upplever vi något direkt och känslomässigt, och i den andra bearbetas händelsen, förståelse skapas och erfarenheterna internaliseras som en del av identiteten. De intervjuade som ännu lång tid efter brottet inte kan frigöra sig från eller förstå det de varit med om, och som talar om plågsam, bestående rädsla och otrygghet till följd av brottet, har enligt Archers teori fastnat i en inre dialog av den första ordningen om sin brottsutsatthet.

För att kunna utveckla sin identitet och sin självförståelse behövs enligt Archer (2007) erkännande. Av intervjuerna framgår att många brottsutsatta fått eller önskat lindring genom att prata med andra

människor. Värdet i sådana samtal ligger sannolikt delvis i att de just ger de brottsutsatta bekräftelse och erkännande och legitimerar deras upplevelser. Enligt Archer är det betydelsefullt att erkännandet ges av någon som vi själva har tillit till. Kanske är det omvänt mer frustrerande att *inte* få det från dem som man litat på. Exempelvis uttrycker somliga intervjupersoner stor besvikelse över att polisen inte engagerat sig i vad som hänt dem och/eller att ärendet lagts ner strax efter brottsanmälan. Bristen på erkännande ger nämligen upphov till skam hos den brottsutsatta; skam och behov av erkännande är två sidor av samma mynt (Sayer 2005). Den brottsutsatte kan också känna skam om omgivningen insinuerar att han eller hon själv är involverad i brottet eller är ömkansvärd och svag. En ung intervjuperson berättade exempelvis att hon inte hade sökt hjälp hos skolhälsovården (mot trakasserier och våld av andra flickor) av rädsla för att betraktas som en »som hade problem hemma«, och att hon även inför föräldrarna hade bortförklarat sina fysiska skador. Att bli sedd som offer kan alltså också upplevas som brist på erkännande.

Även reaktioner på upprepad brottsutsatthet varierar. Några tycks ha lagt det inträffade bakom sig utan att bli särskilt berörda eller upprörda och framstår nästan som luttrade eller väl förberedda på att det händer en andra gång. Andra reagerar starkare andra eller tredje gången, orkar inte mer och blir kanske sjuk-skrivna. Upprepad viktimisering kan förstärka tidigare brottserfarenheter och leda till posttraumatisk stress med flashbacks och återupplevda trauman. Några vittnar om att just detta dock medfört att de fått sådant stöd att även de tidigare erfarenheterna blivit möjliga att bearbeta och införliva i den egna biografien.

BEGREPPET STÖD

Begreppet *stöd* syftar på ett brett spektrum av resurser och interaktioner som en person upplever som fruktbara för att hantera personliga och sociala problem (Hedin 1994), i detta fall konsekvenserna av att ha utsatts för brott. Ett sådant stöd kan finnas såväl i avancerad behandling och självhjälpsgrupper, som i vardagliga strukturer och rutiner, i hemmets trygghet, i småprat med arbetskamrater – eller i inbrottslarm. Vårt fokus har dock legat på socialt stöd genom andra människor inom eller utom myndigheter och organisationer. Med denna definition är alltså stöd alltid något positivt och definieras av den som söker, erfär eller mottar det, oberoende av avsikten hos den eller dem som ger stödet.

Med *brottsofferstöd* menar vi i denna rapport det som offentligt, ideellt eller privat *organiserade* verksamheter erbjuder brottsutsatta i avsikt att öka deras möjligheter att komma över problem som brottet åsamkat dem. Utöver att stödet skall vara organiserat

är det alltså stödgivaren som utifrån sin intention definierar vad som är brottsofferstöd, oberoende av om detta enligt mottagaren fungerat som (gott) stöd eller inte. Såväl i fas 1 som i fas 2 av detta projekt har representanter för potentiella stödgivare själva fått ange huruvida de alls ägnar sig åt brottsofferstöd, om detta är organisationens huvudsakliga uppgift eller inte, och om hur detta stöd förmedlas och till vilka kategorier av brottsutsatta (med avseende på såväl individernas karaktäristika som typ av brott de utsatts för). Vi har på grundval av detta differentierat utbudet av stödgivare i tre huvudkategorier: 1) de som ger brottsofferstöd men där detta inte är huvuduppgiften samt 2) kommunalt respektive 3) ideellt organiserade verksamheter som har brottsofferstöd som sin huvuduppgift.

Vad som avses vara brottsofferstöd, respektive vad som erfars som stöd, kan olika grupper av stödgivare såväl som brottsutsatta ha skilda meningar om. En viktig fråga i detta projekt har varit om brottsutsatta uppfattar att det finns särskilda normer och förväntningar som de måste leva upp till för att »godkännas« som brottsoffer och få brottsofferstöd. Ett besläktat problem är om brottsutsatta blir föremål för s.k. *sekundär viktisering*, dvs. utsätts för nya kränkningar vid ärendehandläggning hos myndigheter, i rättsprocessen eller i möten med personer som avser att erbjuda

stöd. Att klargöra hur brottsutsatta kan se på och värdera olika former av brottsofferstöd som erbjuds var alltså ett viktigt syfte i fas 3 och i kapitel 11 (slutdiskussionen) kommer resultaten att relateras till den analys av stödgivares intentioner och praktik som presenteras i kapitel 5.

Hur de intervjuade förstod och värderade sitt behov av olika hjälpinsatser, ideella som professionella, var naturligtvis ett centralt frågeområde i fas 3. Behov och erfarenheter av stöd visade sig se olika ut för dem som drabbats av fysiska och psykiska kränkningar jämfört med dem som istället (främst) gjort ekonomiska förluster genom stöld och skadegörelse, och varierade också med individens situation vad gäller resurser, socialt nätverk, tidigare trygghet etc., liksom med den situation där brottet begicks. Detta kommer att utvecklas närmre i kapitel 6, 7 och 8.

En brist i denna vår ursprungliga definition i förhållande till projektets utvärderande syfte var att vi riskerade att missa vad man skulle kunna kalla »dåligt stöd«. Av intervjuerna framgick att det inte bara funnits bristande stöd utan också stöd i fel form, dåliga råd, desinformation och löften som inte infriats. Även detta kommer att behandlas i de följande kapitlen, där de intervjuades erfarenheter och behov av stöd analyseras.

5. BESKRIVNING AV UTBUDET

Utbudet av stöd till brottsutsatta i ideella organisationer med kommunalt stöd, i kommunala verksamheter med brottsofferstöd som huvuduppgift (KBRO) samt vid socialkontoren i Göteborg finns beskrivet i delrapporten *Kartläggning och genomlysning av stödet till brottsutsatta personer i Göteborg* (Borelius, Carlsson, Grundvall & Wennerström 2009). Detta utbud diskuteras i denna rapport i anslutning till analyser av brottsutsattas erfarenheter av stöd i kapitel 6–9, och metod och material har redan presenterats i kapitel 3. Här redovisas därför bara en sammanfattning av hur brottsofferstödet är organiserat och finansierat, samt vilka målgrupper man vänder sig till.

KARTLÄGGNING AV STÖDVERKSAMHETER (FAS 1)

Av samtliga 253 verksamhetsrepresentanter som intervjuades per telefon angav 93 procent att man hade kontakt med brottsutsatta personer. I många fall möter man dem emellertid inte i just denna egenskap utan utifrån något annat problem, exempelvis missbruk eller psykisk störning. Endast 10 procent av verksamheterna kräver polisanmälan för att erbjuda stöd.

Av de kartlagda verksamheterna ger fler stöd till ungdomar än till äldre, vilket delvis kan bero på att unga oftare utsätts för brott. Det är också avsevärt fler verksamheter som ger stöd åt kvinnor än åt män, och i materialet ingår flera verksamheter som bara vänder sig till brottsutsatta kvinnor. En stor majoritet av de kartlagda verksamheterna säger sig ge stöd till personer som blivit utsatta för hedersrelaterade brott (71 procent) och till personer som är både förövare och brottsutsatta (85 procent).

De flesta (84 procent) anger att det är vanligt att de brottsutsatta inte vet vilken typ av stöd de behöver och nästan alla (93 procent) uppger att det är vanligt att de brottsutsatta inte vet vilket stöd som finns att få. Detta kan tyda på att de brottsutsattas behov av stöd definieras efter hand och i kontakt med någon hjälpverksamhet.

Många av de kartlagda verksamheterna säger sig också ge olika typer av stöd. Med tanke på att brottsutsatta har olika behov och hanterar sin situation olika är det bra att verksamheter har en bredd i sitt stöd-

utbud. Dock ger enkätsvaren ingen information om kvalitén på det stöd som ges eller hur nära i tid efter brottet som den brottsutsatte kan komma i åtnjutande av stödet. Det är också svårt att avgöra av detta material hur lätt eller svårt det är att få tillgång till hjälpen.

Rådgivning och stödsamtal erbjuder många verksamheter, men relativt få kan ge samtalsterapi och ekonomisk hjälp. Detta kan bero på att de senare insatserna fordrar tillgång till ekonomiska resurser och specialistkunskaper. Samtidigt tycks rådgivning och stödsamtal enligt respondenterna motsvara ett reellt behov bland brottsutsatta. Ungefär hälften av dem uppger att de brottsutsatta efterfrågar någon att tala med/någon som lyssnar.

Verksamheter med stöd till brottsutsatta som huvuduppgift

Av de verksamheter som kartlades under fas 1 är det 22 som har stöd till brottsutsatta som huvuduppgift eller som en betydande del av arbetet. De flesta av dessa har barn, ungdomar eller kvinnor som specifik målgrupp. Däremot finns det ingen som har enbart män som målgrupp och ingen som kan erbjuda skyddat boende åt hotade och förföljda män.

- 11 verksamheter erbjuder inget stöd till män
- 10 verksamheter erbjuder inget stöd till missbrukare
- 7 av 10 verksamheter som vänder sig till utsatta kvinnor tar inte emot missbrukare.
- 13 verksamheter ger hjälp till dem som utsatts för hedersrelaterade brott.
- 14 verksamheter ger stöd åt personer som är både förövare och offer.
- Samtliga respondenter uppger att det är vanligt att de brottsutsatta inte vet vilket stöd som finns att få och 17 säger att det är vanligt att den brottsutsatte inte vet vilken typ av stöd han/hon behöver.
- Endast 5 verksamheter arbetar efter en bestämd mall eller modell eller särskilt program.
- 20 verksamheter samarbetar med någon myndighet eller organisation i arbetet med de brottsutsatta.
- 14 verksamheter samarbetar med anhöriga och/eller vänner till de brottsutsatta.

Sammanfattningsvis erbjuder verksamheterna stöd till många olika grupper som är utsatta för olika slags brott; samtidigt framstår utbudet som otillräckligt för

vissa grupper såsom personer med missbruk och brottsutsatta män.

GENOMLYSNING AV STÖDVERKSAMHETER MED KOMMUNAL FINANSIERING (FAS 2)

I fas 2 undersöktes med kvalitativa metoder verksamheter som var helt eller delvis kommunalt finansierade. Det empiriska materialet bestod av 15 intervjuer med 14 olika ideella organisationer, 9 intervjuer med 7 olika kommunala brottsofferstödande verksamheter samt 15 intervjuer med 14 olika socialkontor. De enskilda intervjuerna och fokusgruppsintervjuerna innefattade sammantaget 82 olika personers synpunkter.

Verksamheter med brottsofferstöd som huvuduppgift

Intervjuerna fokuserade på brottsutsatta målgrupper, organisationernas utformning, verksamheternas ekonomiska villkor och samverkan, både inom den egna organisationen och med liknande eller andra typer av organisationer.

Brottsutsatta målgrupper

De flesta av de 22 undersökta verksamheterna har barn/ungdomar och kvinnor som målgrupp och arbetar huvudsakligen med stöd och skydd mot någon form av våld: fysiskt, psykiskt eller sexuellt. Ideella verksamheter överväger här. Kommunala verksamheter med brottsofferstöd som huvuduppgift, som vi här benämner KBRO, riktar sig främst till barn/ungdom men också till föräldrar, kvinnor och män. Bara en verksamhet specificerar att den även stödjer andra anhöriga än föräldrar, och en erbjuder stöd till alla brottsutsatta grupper, oavsett brottskategori, ålder och kön. Generellt talar vare sig kommunala eller ideella verksamheter om att vissa kategorier av personer inom målgruppen skulle vara aktivt utestängda.

Enligt kvinnojourerna är kvinnor och barn från utomeuropeiska länder och från socialgrupp tre överrepresenterade bland dem som söker och får stöd hos dem. Det finns anledning att reflektera över vilka mekanismer som kan ligga bakom detta förhållande. Alla intervjuade betonar att invandrade kvinnor inte är mera våldsutsatta än andra kvinnor men att de har mindre tillgång till sociala nätverk. Om man levt kort tid i Sverige, inte är etablerad och därmed inte har släkt och vänner att söka hjälp hos, utgör kvinnojourerna, menar man, den enda möjligheten till skyddat boende. Ofta är det socialtjänsten som förmedlar dylika kontakter.

Enligt intervjupersonerna söker sig inte kvinnor ur högre socialgrupper till jourerna eftersom de har mer resurser och kan finansiera skydd i andra former. Vissa

kategorier av kvinnor avvisas för att de inte anses fungera i verksamheterna. Det gäller rullstolsburna, aktivt missbrukande och psykiskt sjuka som står på mediciner eller visar tecken på psykosproblematik. De avvisas dels med hänvisning till att lokalerna inte är handikappanpassade, dels av hänsyn till övriga boende och deras medföljande barn. Slutligen hävdas att dessa grupper kräver annan kompetens än den som är direkt knuten till bearbetning av utsatthet för våld.

Att vissa grupper av brottsutsatta exkluderas har varit känt sedan tidigare och lett till etableringen av en jourplats för våldsutsatta missbrukande kvinnor på Alma, ett boende för hemlösa kvinnor, samt Villa Karins två kvinnojourplatser, som ingår i materialet. Här erbjuder man stöd till just våldsutsatta kvinnor med alkohol- eller narkotikaproblem, dock tillåts inte aktivt missbruk. En grupp som man däremot inte heller här anser sig kunna hjälpa är kvinnor som inte uppfattas kunna klara sig själva på grund av svårare psykiska problem eller fysiska funktionshinder. Även här hänvisas till lokalernas otillgänglighet samt till avsaknad av kompetens hos personalen.

Vid en liknande granskning av KBRO framgår att kvinnor från samtliga tre socialgrupper söker stöd hos den kommunala kvinnojouren men att invandrade kvinnor överväger också här, liksom att samma kategorier kvinnor avvisas här som i de ideella verksamheterna: de som anses vara i sämre »psykisk kondition«, ha svårare för att »behärska sig« eller ha ett aktivt missbruk. Ett sammanfattande intryck av de resonemang som de intervjuade för är att skälen till att vissa grupper av kvinnor inte får tillgång till kvinnojour, oavsett huvudman, är förknippade med den fysiska utformningen av det boende som de erbjuder och den nära kontakten mellan de boende.

Organisationsformer och ekonomiska villkor

Utformningen av verksamheterna skiljer sig åt beroende på om de ingår i den större kommunala organisationen eller utgörs av en ideell förening. Med olika organisationstyper följer också skilda ekonomiska villkor. Det finns även en organisation som är utformad som ett kommunalt företag som säljer sina tjänster till socialförvaltningarna.

KBRO sorterar under Social resursförvaltning som har det specialiserade uppdraget att serva stadsdelsförvaltningarna i deras övergripande befolkningsansvar.⁹ Verksamheterna ingår därmed i en organisationsstruktur med olika beslutsnivåer och en bestämd arbetsdelning, och där kunskaps- och ansvarsområden liksom yrkesfunktioner är klart angivna. De intervju-

⁹ Göteborgs Stad – Organisationsschema, hämtat från www.goteborg.se/wps/portal; Social resursförvaltning – varför vi finns, vad vi gör och vilka vi är, hämtat från www.goteborg.se/wps/portal/socialresurs

ade talar om att ha fria händer att inom denna organisation utforma och utveckla arbetet med målgrupperna efter egna idéer och önskemål, men att de också förväntas upprätta handlingsplaner samt utvärdera och rapportera uppåt i hierarkin. De framhåller överlag att de inte själva behöver arbeta med myndighetsutövning och tycks se detta som positivt för möjligheterna att ge stöd åt sina målgrupper. I KBRO blir de brottsutsatta mottagare av vad som skulle kunna tolkas som en service till kommuninvånarna. Så omnämns det också i någon av intervjuerna. Det kommunala befolkningsansvaret avspeglas i en delvis annorlunda och bredare inriktning inom KBRO jämfört med de ideella verksamheterna.

Ingen av de intervjuade inom KBRO uttrycker oro för sin ekonomi.¹⁰ Det kan tolkas som att verksamheterna har en stark ställning inom den större kommunala organisationen och en jämförelsevis god ekonomisk trygghet genom en löpande budget. Alla som arbetar i KBRO är anställda och har en formell utbildning, som exempelvis socionom, psykolog, sjuksköterska eller läkare – de intervjuade betonar själva vikten av en formell utbildning. Verksamheternas kommunala förankring tillsammans med de anställdas professionella bakgrund bidrar till att ge dem status och legitimitet. Deras ekonomiska stabilitet medför en nödvändig trygghet i arbetet och ger en potential för utveckling av verksamheten. Exempelvis säger sig en enhetschef själv ha kunnat styra över såväl antalet anställda som lokalernas storlek och ombyggnad.

Till skillnad från KBRO är ideella verksamheter fristående och småskaligt organiserade, samtidigt som de är anslutna till olika nätverk, bl.a. paraplyorganisationer för brottsofferjourer, kvinnojourer eller för personalkooperativ. Några har stöd av Brottsoffermyndigheten. Liksom KBRO bygger de fristående verksamheterna på ett personligt engagemang för bestämda brottsutsatta grupper och här arbetar både volontärer och anställda. Enligt de intervjuade har de aktiva ibland själva varit utsatta eller levt nära någon annan som varit utsatt för brott. De talar om en delvis annorlunda besluts- och ansvarsordning än inom KBRO. Rollfördelningen när det gäller arbetsuppgifter, ansvar och beslut kan utifrån intervjuerna tolkas som mera flytande, men verksamheterna är samtidigt organiserade med traditionella styrelser som består av anställda eller ideellt aktiva. Ibland tas övergripande beslut vid medlemsmöten eller av en grupp anställda. I sådana organisationer kan rollerna växla mellan de aktiva, det vill säga i vissa stunder är man beslutsfattare och i andra administratör eller utförare. Utifrån hur de intervjuade beskriver arbetet kan de stödsökande också sägas få en delvis annan roll. I kvinnojourerna talar man till exempel om att kvinnor stödjer

varandra, det vill säga kompetensen att stödja ligger här inte enbart i en formell utbildning eller yrkesfunktion utan kan också finnas hos ideellt engagerade personer som saknar formell utbildning eller hos de stödsökande själva, oavsett vilka yrken de representerar.

Två olika bilder framträder när det gäller för- och nackdelar med denna fristående organisering. Å ena sidan framhåller man i flera intervjuer att organisationsformen medför frihet. Å andra sidan uttrycker de intervjuade, med några få undantag, att de är starkt pressade och splittrade mellan för liten ekonomi, för stora behov och för stor arbetsbörda. Dessa fristående verksamheter befinner sig i ett beroendeförhållande till andra organisationer genom att de löpande måste söka medel från olika finansierare. Årliga kommunala bidrag spelar en viktig roll men också projektmedel från andra finansierare, till exempel olika fonder. De intervjuade uttrycker en oro för verksamhetens fortlevnad, att de måste lära sig att snåla in på utgifterna och att ansökningarna om medel tar mycket tid och kraft från det egentliga stödarbetet. Talet om uppföljningar och rapporteringar får därför här delvis en annan karaktär än för KBRO, mer knuten till en konkret risk att stå utan finansiering. En organisation som inte beskriver sig som ekonomiskt otrygg kan tolkas som starkare knuten till kommunen, och den drivs dessutom av tidigare kommunanställda och består av anställda med formell utbildning.

I en del av frivilligorganisationerna menar man sig ha lätt att rekrytera frivilliga medan andra säger att det är svårt. Verksamheterna är beroende av att det finns eldsjälar som vill jobba utan ekonomisk ersättning. Någon av de intervjuade uttrycker också indignation över att man gör ett stort och viktigt arbete som »inte får kosta«. I de ideella organisationerna finns ett fåtal anställda som samordnar och ansvarar för verksamheten, antalet varierar mellan en och fyra i de studerade verksamheterna.

En inte oväsentlig del av intäkterna till de verksamheter som erbjuder skyddat boende kommer direkt från socialtjänsten. Den brottsutsatta kan då ansöka om bistånd från socialtjänsten för att betala sin plats. I vissa verksamheter blir detta ett tvingande krav för att verksamheten ska bära sig ekonomiskt medan andra betonar vikten av att brottsutsatta ska kunna söka skydd utan att behöva bli klienter inom socialtjänsten, med de krav på insyn i personens liv och risk för integritetskränkning som det medför.

I intervjuerna kan man se att det även i de ideella verksamheterna finns en vilja till kompetensutveckling. Anställd personal och ideellt engagerade personer går löpande på utbildningar organiserade av kommunen eller av andra organisationer, till exempel om våld, samtalsmetodik eller specifikt om att stödja barn. Flera intervjupersoner betonar värdet av kontinuerlig, professionell handledning av psykoterapeut.

10 Intervjuerna gjordes innan verksamheterna meddelades sparbetning 2009.

De kompetenser som man i intervjuerna annars främst efterfrågar bland egna anställda och volontärer är egen erfarenhet av brottsutsatthet, ett starkt personligt engagemang, en bred praktisk och materiell kunskap om det svenska samhällets administrativa strukturer, kunskap om kontaktvägar för stödbehov av olika slag, om rättsprocessen och skadeståndsregler samt språkkunskaper. I en av de ideella organisationerna, som arbetar med hedersrelaterat våld, betonar man även vikten av att själv ha varit en »förtryckare« och levt i en förtryckande struktur för att kunna bli trovärdig när man vill nå sin målgrupp och skapa hopp. I denna organisation arbetar personer som definierar sig som brottsutsatta tillsammans med tidigare förövare för att skapa attitydförändringar och hjälpa andra att ta sig ur sin situation.

Socialkontorens arbete med brottsutsatta

Socialtjänsten skall borgen för en social och ekonomisk trygghet för alla. Alla människor som vistas i Sverige ska med förtroende kunna vända sig till socialtjänsten i den kommun där de vistas för att få stöd och hjälp. Socialtjänstlagens bestämmelser utgår från alla människors lika värde och lika rätt till social och ekonomisk trygghet, vård och omsorg. Sedan 2001 har socialtjänstlagen utvidgats till att också betona socialnämndens uppgift att verka för stöd och hjälp till brottsoffer och deras närstående, och att särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. Socialnämnden skall också beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp (SoL 5 kap. 11 §).

Det är självfallet omöjligt att ge en uttömmande bild av socialtjänstens arbete med brottsutsatta, dels på grund av det insamlade materialets begränsningar, dels då organisering, tillämpning och insatser skiljer sig åt mellan olika socialkontor. Inriktningen på verksamheten ser också olika ut beroende på varierande ekonomiska resurser och befolkningsunderlag i de olika stadsdelarna. Dessutom varierar medvetenheten kring brottsofferfrågor utifrån professionell kompetens hos respektive socialsekreterare.

Vi har i första hand intervjuat socialsekreterare som i sitt dagliga arbete möter klienter, t.ex. i en mottagningsgrupp. Detta för att få en bild av hur brottsoffer tas emot när de söker hjälp. Som komplement har vi också gjort intervjuer med representanter för mera specialiserade enheter som t.ex. vuxengrupper och resursenheter samt några enhetschefer.

Organisering

Socialtjänsten är en omfattande organisation och det finns många ingångar till att förstå den. En viktig

utgångspunkt är att förstå hur ett brottsoffer tas emot vid en första kontakt. Om man prövar att ringa till socialtjänstens växel kan svaret låta så här: »Det beror på vad det är för brott och på vem du är«. På just denna socialbyrå fanns en barnjour, en vuxenjour och en ekonomijour. I andra stadsdelar kan det vara en mottagningsgrupp som gör den första sorteringen. Mottagningsgruppen och jourverksamheterna är till för att medborgarna snabbt skall få en första kontakt och bedömning. Mestadels är kontakten kortvarig, i form av ett telefonsamtal eller ett enstaka besök. Den stödsökande hänvisas eller slussas oftast vidare till andra enheter inom socialtjänsten, polis eller utomstående hjälporganisationer.

Om man skall försöka generalisera utifrån de intervjuer som vi gjort inom socialtjänsten räcker det inte med att man har varit utsatt för brott för att få hjälp, utan det måste också föreligga ett uttalat behov av stöd av endera praktiskt, ekonomiskt eller personligt slag. Hur tydligt behovet behöver uttalas beror på ålder och kön hos den brottsutsatta samt typ av brott. Vad gäller kvinnors och barns utsatthet finns en hög beredskap att ingripa och oftast finns specialistkunskap inom den egna verksamheten. För övriga grupper är detta inte lika självklart.

Mottagningsgruppen gör en förhandsbedömning, och beträffande kvinnor och barn också en skyddsbedömning. Gäller det barn överförs ärendet till Barn- och familjeenheten som gör en utredning. Vad gäller utsatta kvinnor finns det olika alternativ beroende på kvinnans egna behov. Gäller det praktisk hjälp som t.ex. boende är det oftast ekonomienheten som tar över. Om socialbyrån har en enhet för kvinnofrid, lär de bli inkopplade relativt snart. De som redan har en kontakt på vuxnenheten slussas snart vidare till den handläggare de redan har. Att förmedla kontakt med en kvinnojour kan också vara ett alternativ.

En mottagande socialsekreterares främsta uppgift blir därför att informera och slussa vidare. Här kan det bli en avgörande skillnad beroende på om socialsekreteraren är beredd att uppmärksamma och våga fråga och sedan också på hur aktiv man är i att hjälpa klienter med nya kontakter. I akuta situationer kan det också inträffa att man blir tvungen att koppla in polis eller sjukvården. Ibland kan det vara viktigt att socialsekreteraren finns kvar som »backup« och bemödar sig om att följa upp ärendet. Vilken hjälp man får beror på socialkontorets organisation, arbetsbelastning, ekonomiska ramar och den individuella socialsekreterarens subjektiva bedömning.

Inom socialtjänsten har varje enhet sitt mandat. Uppdraget kan därför se olika ut beroende på avdelning och funktion. På de flesta socialbyråer i Göteborg finns möjlighet att få tre till fem stödsamtal utan att det blir något ärende. Ärenden aktualiseras vid socialtjänsten endera via att klienten själv ansöker om

bistånd eller genom anmälan. Egna ansökningar gäller ofta ekonomisk eller praktisk hjälp. Bakom detta kan det enligt de intervjuade ofta gömma sig behov av annan art. Här sker också en självsortering. Enligt flera av de intervjuade har många klienter en förutfattad mening om vad man kan få för hjälp på socialbyrån och frågar därför inte efter personligt stöd vid brottsutsatthet. Vid anmälan är det ju upp till socialsekreteraren att göra en bedömning om det skall göras en utredning. Vid misstanke om våld och övergrepp i nära relationer är det regel att ett ärende »öppnas«.

Polisanmälningar

Polisen rapporterar alltid barn under 18 år som *begått* brott till socialtjänsten. Socialtjänsten är skyldig att kontakta den unge och utreda för att eventuellt vidta åtgärder. Däremot är det inte lika självklart att man kontaktar och erbjuder stöd till brottsutsatta under 18 år. På senare tid har det dock, enligt de intervjuade, blivit angeläget för socialtjänsten att även nå denna kategori. Polisen är dock inte lika konsekvent i sin rapportering av unga brottsutsatta. Bara ett fåtal socialbyråer får uppgifter om unga målsägande. Vissa uppgifter tyder på att detta åtminstone delvis är ett resultat av en oklarhet hos polisen om huruvida dylik information skall gå till den lokala socialbyrån eller till Stödcentrum för unga brottsoffer.

Vad gäller kvinnofridsärenden, speciellt där barn finns med i bilden, finns ett uppbyggt samarbete med polisen, som skall rapportera även dessa ärenden till socialtjänsten. Men enligt några intervjuade personer inom socialtjänsten blir det ibland en prioriteringsfråga hos polisen och ärendena kan bli liggande. Samma informanter hävdar att det också råder en ovisshet hos polisen om anmälningarna skall skickas till den lokala socialtjänsten eller till den gemensamma resursenheten Utväg kvinnor.

Handlingsplaner och manualer

Inom socialtjänsten finns, enligt de intervjuade, handlingsplaner och manualer vad gäller våld mot kvinnor och barn i nära relationer. De flesta utgår från Göteborgs Stads handbok (»den svarta«) om våld i nära relationer. Dessutom finns det ofta en eller två samordnare på de olika socialbyråerna som har till uppgift att hålla sig ajour med vad som händer på detta område när det gäller metodutveckling, officiella riktlinjer etc. och att arbeta fram tydligare rutiner, inte minst för samarbetet mellan olika enheter.

Informanter vid två socialkontor nämner att de har ett par personer med spetskompetens på området hedersrelaterade brott. Dessa har gått Länsstyrelsens utbildning om hedersproblematik. Rutiner fanns inte när intervjuerna gjordes men höll på att utarbetas.

DUR (Dokumentation, Utvärdering och Resultat) är ett verktyg och bedömningsinstrument som syftar

till en gemensam och systematisk dokumentation av individuella ärenden inom individ- och familjeomsorg samt flyktingmottagande vid stadsdelsförvaltningarna i Göteborgs stad. I denna manual finns ett frågebatteri som också innefattar frågor kring utsatthet för brott.

Flera av våra informanter hävdar att de vet hur de skall hantera ärenden, men att de inte alltid följer befintliga manualer, eftersom dessa inte anpassats till de olika verksamheterna, är för trubbiga för den specifika arbetsuppgiften eller inte passar alla klienter. Vad gäller DUR kan det bli för många frågor på en gång. Flera hävdar att manualerna mer fungerar som checklistor.

Utveckling pågår

En genomlysning av pågående stödverksamheter är som att skjuta mot ett rörligt mål. Brottsofferstödet, och framför allt de delar som avser stöd till kvinnor som utsatts för våld i nära relationer (och barn som bevittnat det) är under intensiv utveckling i landet, delvis på grund av regeringens handlingsplan (Skr 2007/08: 39) och de projektmedel som knutits till den. Sedan vår utvärdering inleddes har alltså ett antal verksamheter som rör brottsofferstöd tillkommit i Göteborg. Dessa ingår inte i kartläggningen men vi vill ändå nämna några av dem. *Utvecklingscentrum Dubbelt Utsatt* skapades år 2007 med tre års finansiering av Allmänna Arvsfonden för att arbeta med förebyggande och stödjande insatser för våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning. Verksamheten har därefter beviljats medel i ytterligare tre år av samma finansär.¹¹ År 2008 inrättades *Kunskapscentrum mot gängkriminalitet, organiserad brottslighet och otillåten påverkan* enligt beslut av Göteborgs kommunfullmäktige. Det yttersta målet är att genom bred samverkan mellan rättsliga och sociala myndigheter värna det demokratiska samhället, men i uppdraget ingår också att ge stöd till offer för gängrelaterad brottslighet, såsom tjänstemän och avhoppande gängmedlemmar som utsatts för hot. Verksamheten *Dialoga Relationscentrum* startades år 2010 för att vara en resurs för kommunanställda i elva kommuner som i sitt arbete möter barn, kvinnor och män som lever i våld i nära relationer. Samma år tillskapades *VKV, Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer*. Dess övergripande mål är att förbättra hälso- och sjukvårdens förmåga att identifiera, bemöta och omhänderta personer som utsatts för våld i nära relationer samt förbättra dokumentationen. År 2010 startade också *Brottsofferjourernas telefoncentral*, en nationell verksamhet som ger stöd till brottsdrabbade på totalt tjugo språk utöver svenska.

¹¹ Se material från summeringskonferensen *Från ord till handling: Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt*, Novotel Göteborg 25 november 2009.

Sammanfattning

Analysen visar att kvinnor och barn/ungdom fokuseras i de brottsofferstödande verksamheterna (se bilaga 1, Tabell 1 och 2). Det gäller främst de ideella organisationerna. KBRO-verksamheterna sorterar under Social resursförvaltning och tycks komplettera och fylla flera av de luckor som uppstår i det ideella brottsofferstödet. De skilda huvudmannaskapen som bland annat innebär olika finansieringsgrunder för ideella och kommunala verksamheter inverkar på organisationernas uppbyggnad och konkreta arbete, där de ideella organisationerna erbjuder mer praktisk hjälp och utgår från medarbetarnas egna erfarenheter. Trots omfattande verksamheter framgår att det finns grupper av brottsutsatta som exkluderas från stöd på grund av fysiska eller psykiska handikapp eller missbruk. För våldsut-

satta missbrukande kvinnor finns dock hösten 2010 tre jourplatser i anslutning till ett halvvägshem (Villa Karin) respektive ett boende för hemlösa kvinnor (Alma).

Generellt sett är inte utsatthet för brott en utgångspunkt för att få hjälp hos socialtjänsten, men om det gäller hot och våld i nära relationer mot kvinnor och barn görs en första skyddsbedömning och ett ärende öppnas. I övriga fall utgår man i huvudsak från de behov som föreligger av ekonomiskt, materiellt eller personligt slag. Handlingsplaner och manualer för hur man hanterar brottsutsatthet tenderar att endera bli för generella och därmed omfattande, eller för specifika med tendens att bli inaktuella. De personer som har specialistkunskaper på socialbyrån blir därför viktiga »konsulter« för de andra.

6.

BROTTSUTSATTAS STÖDERFARENHETER EFTER BROTTSTYP

I detta kapitel analyseras intervjuer av brottsutsatta gruppvis efter vilken typ av brott de utsatts för: överfall och våldsbrott, rån, inbrott, kvinnofridsbrott, respektive sexuellt våld. Ett syfte med detta är att urskilja eventuella skillnader i behov av stöd och hur detta tillgodosetts av samhället respektive privat. Samtidigt prövas olika ingångar i analyserna, och eftersom vi diskuterat våra olika avsnitt med varandra har vi också fått impulser till kompletterande tolkningar. Vissa intervjuer ingår i analysen i flera avsnitt, eftersom det brott de utsatts för passar in under flera rubriker. Den uppmärksamma läsaren kommer att upptäcka att tolkningarna av dessa intervjuer då kan variera. Det beror dels på att de olika huvudförfattarna utgått från olika perspektiv och förkunskaper och haft skilda teoretiska utgångspunkter, något som vanligen inte framträder i analyser som genomförts av en forskare eller flera forskare gemensamt. Men det beror också på att den grupp till vilken en intervju förts påverkar hur den framträder. Av samma skäl kan en stödverksamhet, som främst tar emot ett visst slags brottsutsatta, komma att få sin generella bild av brottsutsatta präglad av detta. Vilka intervjuer som ingår i varje avsnitt och vem som är huvudförfattare anges i detta kapitel, såväl som i kapitel 7–8, i en fotnot till rubriken för varje avsnitt.

I flera avsnitt diskuteras möjliga svar på frågan om vad som skiljer de generellt nöjda från de missnöjda inom gruppen. Det bör påpekas redan här att vi inte ställt frågor om huruvida intervjupersonerna är nöjda med och positiva till, respektive missnöjda med, negativa eller kritiska till bemötanden från olika instanser och det personliga nätverket. Däremot har vi gjort sammanvägningar och tolkningar av hur de talar om sina behov och erfarenheter.

ÖVERFALL OCH VÅLDSBROTT¹²

Sju intervjupersoner – tre män och fyra kvinnor – har utsatts för någon form av överfall och våldsbrott utom hemmet och som inte förknippats med rån. En av kvinnorna lever i en socialt utsatt situation och intervju med henne behandlas inte här, utan i avsnittet om socialt utsatta kvinnor. De resterande kvinnorna är unga, mellan 20 och 30 år. Två av männen är runt 50 år och en verkar vara mellan 60 och 70 år. Två kvinnor och en man tillhör arbetarklassen,¹³ en kvinna verkar tillhöra medelklassen. Även en av männen tillhör genom sin utbildning och inkomst medelklassen, men hans sociala situation har kraftigt försämrats på grund av det brott han utsattes för. En man har oklar klasstillhörighet. En man och en kvinna bor i områden i Göteborg som intar positioner i den nedre delen av hierarkin av bostadsområden. En man bor i centrala staden, i ett område med relativt hög status. De övriga tre intervjupersonerna bor också i Göteborg, men det är okänt exakt var.

Två kvinnor och tre män har utsatts för misshandel, kvinnorna av grupper av unga kvinnor. En kvinna blev påhoppad ytterligare en gång av en av gärningspersonerna. En av männen misshandlades av en grupp unga män, medan de andra två misshandlades av män som visserligen ingick i ett sällskap av män men som huvudsakligen tycks ha agerat ensamma. I ett av de senare fallen var misshandeln ringa och gärningsmannen ung, cirka 14–15 år gammal. En kvinna utsattes för ett överfallsförsök av en ensam man. Hon är för övrigt den enda i denna grupp som berättar om annan,

12 Intervjuer nr 11, 14, 21, 25, 29, 43. Huvudförfattare till detta avsnitt är Ulf Borelius.

13 Det klassbegrepp som används här är hämtat från den franske sociologen Pierre Bourdieu (1992). Enligt honom är *klass* något som i första hand finns »på pappret» och som konstrueras utifrån det *sociala rummet*, vilket definieras som ett system av objektiva maktrelationer mellan sociala positioner. En persons position i det sociala rummet bestäms av dennes innehav av *ekonomiskt kapital* och *kulturellt kapital* (kapital definieras här som tillgångar och resurser).

tidigare brottsutsatthet som inte är relaterad till överfallsförsöket, då hon i 11–12 årsåldern utsatts för sexuella övergrepp av en nära manlig släkting. Detta behandlas i avsnittet om sexuellt våld i denna rapport.

Fysiska skador och erfarenheter av sjukvården, försäkringskassan och socialtjänsten

Samtliga intervjupersoner som utsattes för misshandel berättar att de fick fysiska skador av olika art och grad, alltifrån blåmärken på armarna och rivsår i ansiktet till en trasig hand och bruten käke. Två personer, en kvinna och en man, berättar att de uppsökt sjukhus till följd av brotten. Kvinnan ifråga överfölls av en grupp unga kvinnor som slog henne i ansiktet och drog henne i håret. Två veckor efter misshandeln, det vill säga när intervjun gjordes, hade hon enligt egen utsago fortfarande ärr i ansiktet och kala fläckar på huvudet där tussar av hår slitits loss, och det var oklart om skadorna skulle bli bestående. Hon var sjukskriven »ett par dar« som ett resultat av misshandeln.

Den aktuella mannen berättar att han överfölls och misshandlades av tre unga utlandsfödda män när han var på väg till arbetet tidigt en morgon. Till följd av misshandeln fick han bestående problem med rörelseförmågan i vänsterhanden, med käken, med minnet, med tinnitus – vilket i sin tur lett till problem med koncentrationsförmågan – och med synen, i betydelsen att han ser dubbelt. Enligt intervjupersonen själv förvärrades skadorna av att man på sjukhuset inte röntgade honom i samband med brottsutsattheten. Man missade därför bland annat att käken var av. När läkarna upptäckte misstaget tre år senare fick man bryta upp käken och fixera den på nytt för att den skulle bli någorlunda bra igen.

Mannen berättar att han som en konsekvens av sina skador från misshandeln inte bara ruinerats ekonomiskt utan även förlorat mycket av sitt *symboliska kapital*.¹⁴ Han arbetade i sitt yrke på ett företag i Göteborg vid tiden för misshandeln. Tidigare arbetade han under många år i utlandet, såväl i Europa som i Asien och Afrika, och gjorde sig ett namn inom sin profession. Enligt egen uppgift räknades han som en av de 50 bästa inom detta i världen. Skadorna från misshandeln har gjort det omöjligt för mannen att fortsätta att utöva sitt yrke, och han har därför förlorat såväl sin anställning som sin internationella ställning.

IP25: De tänkte att jag skulle börja arbeta igen. (I: Jaha.) Ja, men det kan jag inte. Jag har provat. (I: Mm.) Jag har försökt. (I: Mm.) Och jag har besked om att på grund

av mitt tillstånd med koncentrations- [ohörbart, men det skall sannolikt vara: -förmåga], min hand och min dubbelsyn så kan jag inte fullföra mitt jobb. /.../ Så jag har haft höga ställningar och är specialist för ... hm, vad ska jag säga, både ... det ekonomiska och inför ledarskap. (I: Mm.) Ja. Men nu har de ju helt ödelagt mig här.

Mannens situation förvärras av att han inte längre får någon ersättning från vare sig försäkringskassan eller socialtjänsten. Han beskriver hur de olika myndigheterna vill avhända sig ansvaret för fallet och hänvisar till varandra, att det är den andra myndigheten som har ansvaret. »Och ... jag fick inte ett öre av Försäkringskassan, ingenting av socialbidrag heller på grund av de, de säger [?] »det är Försäkringskassan« (IP25).

Bristen på samverkan mellan socialtjänsten och försäkringskassan har skapat ett stort lidande hos intervjupersonen. Mannen säger att han före misshandeln tjänade 30 000–40 000 kr i månaden, medan han under 2008 inte hade någon inkomst alls och därför försörjdes av sin sambo/hustru. Vid tiden för intervjun har han dock någon form av pension och bostadstillägg. Trots det får han enligt honom själv på ett år bara vad han tidigare tjänade på ungefär två månader. Mannen sammanfattar sin situation med att gärningsmännen »har tagit allt. De har ödelagt mig. /.../ Totalt ödelagt mig.«

Såväl denne man som kvinnan som blev slagen i ansiktet är kritiska till sjukvårdens agerande. Kvinnan är framför allt kritisk till att ingen tog hand om henne när hon på sjukhuset gick in i ett chocktillstånd. Hon berättar att personal som mötte henne när hon gråtande och »helt förvirrad« sprang omkring i korridorerna ignorerade henne fullständigt, och »där hade de ju kunnat agera mycket annorlunda tycker jag« (IP21). Mannens kritik skjuter mer in sig på själva behandlingen, eller snarare bristen därpå, att de inte undersökte honom tillräckligt noggrant i samband med misshandeln. Det är tydligt att såväl kvinnans som mannens kritik bottnar i vad som kan kallas för en *kontrasterfarenhet*, det vill säga en brist på överensstämmelse mellan deras egna (legitima) förväntningar på sjukvården och den faktiska (bristfälliga) behandling som de fick.

Mannen är också starkt kritisk till framför allt försäkringskassans men även socialtjänstens agerande. Trots att han under en lång period inte kunde försörja sig själv fick han ingen som helst hjälp från socialtjänsten. Han har heller inte fått det ekonomiska stöd av försäkringskassan som han anser att han har rätt till, och som enligt honom själv även socialtjänsten menar att han har rätt till. Besvikelsen över försäkringskassans agerande är så stor att han funderar på att stämma den, men han inser samtidigt att han saknar resurser för att kunna genomföra det.

14 *Symboliskt kapital* (Bourdieu 1986) baseras på erkännande från en grupp av människor och existerar i form av prestige och ryktbarhet.

Existentiell otrygghet och självförsvarsstrategier

För flera av intervjupersonerna var inte de kroppsliga skadorna det värsta med att bli utsatt för överfall och misshandel utan den existentiella otrygghet som det gav upphov till. För att hantera denna har åtminstone några av intervjupersonerna utvecklat (förebyggande) självförsvarsstrategier som manifesterar sig i en ökad vaksamhet och/eller ett undvikande av vissa situationer, personer, platser etc.

Den existentiella otrygghet som vissa av intervjupersonerna ger uttryck för tycks botten i att brottsutsattheten, för en kortare eller längre tid, förändrade deras grundläggande förhållande till världen. Den verkar ha gjort att de inte längre kan ta världen för given på samma sätt som tidigare, i varje fall inte vissa aspekter av den. Detta är framför allt tydligt i en intervju med en av de tre männen. Han avvisade en grupp unga killar som uppehöll sig på taket till hans arbetsplats. Även om situationen var spänd lämnade killarna så småningom taket utan att det uppstod något fysiskt bråk. Men när han ett par dagar senare möter gruppen igen i närheten av arbetsplatsen, hoppar en av killarna på honom och börjar sparka och slåss. De fysiska skadorna var inte värre än några blåmärken på armen, men mannen blev trots det uppenbart skakad av händelsen.

IP11: Då, så jag backar undan och liksom han skriker och brötar och försöker sparka och slå mig, men killen är inte speciellt stor så det, ja, det är ingen, ja, jag får något litet blåmärke på armen. Går iväg ... och käkar lunch och sen går tillbaka till jobbet och där är det ridå ... för då slutar jag att fungera. (*I: Mm.*) Liksom, det här stämmer inte. Den första händelsen kan jag köpa, man är ett gäng grabbar, man har parken, man kan dra ut i parken, det finns ju en chans att någon kan plocka en och hålla fast en och ringa polisen. Men det här, en liten sketunge, mitt bland folk, mitt på ljusa dan, nej ... finns inte i min sinnevärld.

Intressant nog tycks mannen mest ha upprörts över att den unge angriparen, som var i 14–15-årsåldern, hade fräckheten att dagtid och med våld utmana det strukturella maktförhållandet mellan vuxen och barn/ungdom, där de vuxna intar en överordnad position som bland annat ger dem en (självklar) rätt att tillrättavisa barn/ungdomar. Underförstått verkar mannen mena att det inte hade varit lika upprörande om det hade skett en sen kväll eller under nattetid. Kränkningen av intervjupersonen verkar således utöver den fysiska dimensionen även ha såväl en social som en symbolisk dito – det senare i bemärkelsen att hans föreställning om världen förändrades.

En av de andra misshandlade männen ger också uttryck för en förvåning över vad han varit med om. »Ja man kan säga som så att på nåt sätt så fick man ju den här känslan av att folk kan göra så här (skratt).

Den blev lite mer påtaglig« (IP14). Vi har här inga entydiga uppgifter om gärningsmannens ålder, men en del talar för att det även här kan ha varit en ungdom, om än inte lika ung som i det förra fallet.

Mannen som överfölls av en 14–15-åring upplevde under en tid därefter alla pojkar och unga män mellan 10 och 25 år som ett hot. Detta resulterade i att han blev mer vaksam på sin omgivning, något som tog mycket energi och kraft. »Nej det var liksom, uh uh, full radar« (IP11). I synnerhet blev hans resa med spårvagn till och från arbetet mycket ansträngande. Den tog också mycket längre tid att göra, från att ha tagit 25 minuter tog den helt plötsligt hela 3,5 timmar. För att överhuvudtaget kunna genomföra resan var han tvungen att med jämna mellanrum stiga av spårvagnen för »att andas«.

IP11: Liksom kaffepaus, ciggepaus, nej jag hade precis slutat röka faktiskt, men pauser, får gå av spårvagnar, andas och så. /.../ För då, då, då hade min värld krympt så att säga, då var den, jag hade väl två säkra platser, det var hemma och ett café ... För allting annat, där jag kunde tänka mig möta någon av manskön mellan 10 till [25] år, det var hot. Och det var så, så att jag liksom ... jag var beredd att försvara mig.

Mannen ifråga berättar att det var »extremt jobbigt« att vara rädd för alla ungdomar, »min arbetstid bestod dels av att jobba men dels också att hålla koll« (IP11). Livet blev därför lättare när han efter en tid kunde fokusera sin rädsla på den person som faktiskt angrep honom och dennes kamrater.

Även andra intervjupersoner berättar om att de blivit mer vaksamma på sin omgivning, i synnerhet om de vistas i miljöer där de kan riskera att möta gärningsmannen igen.

IP43: och tittar [på spårvagnen]: »Var, är hon här, är hon här?« Är man borta i stan, så tittar man sig runt: »Är hon här?« »Nej, ingen av dem är här« (skrattar till). I alla fall, man går runt och /.../ Ja, att man tittar efter folk!

Några av intervjupersonerna berättar även att de blivit mer tillbakadragna än tidigare. En äldre man går till exempel inte ut lika mycket som tidigare, i synnerhet inte till stan, och en av kvinnorna berättar att hon undviker att vistas ute själv på sena kvällar och nätter. I det senare fallet innebär det att hennes föräldrar måste hämta henne efter arbetet när hon arbetar kvällstid. En annan intervjuperson berättar hur han undviker att gå till miljöer där gärningsmannen kan befina sig. Samma person uppger också att han numera är mer avvaktande i vissa situationer för att undvika att bli utsatt för (vålds-)brott igen.

Polis

Av sex intervjupersoner är det en som är explicit missnöjd med polisens insats. Denna kvinnas besvikelse

bottnar delvis i en kontrasterfarenhet. Hon hade förväntat ett snabbt ingripande men i verkligheten var polisens reaktion ytterst långsam, för att inte säga obefintlig:¹⁵

IP43: Så det är ju så här ... och då trodde man ju, ifall man ... ringer, så ... så kommer dom [polisen] direkt. (I: Ja.) Det var ju det som vi trodde, men ... så fick vi ju det bevisat för oss att det är inte så.

Hennes besvikelse hänger också delvis ihop med en kunskap om att polisens obefintliga ingripande berodde på att de prioriterade ett annat bråk den kvällen, mellan män. Kvinnan verkar ha uppfattat detta som en utebliven bekräftelse på allvaret i hennes egen situation. »Men då var dom här männen som höll på och slåss, viktigare!« (IP43). Trots sin senfärdighet och bortprioritering av fallet kunde polisen med hjälp av den brottsutsatte gripa gärningsmannen vid ett senare tillfälle.

En intervjuperson säger ingenting om polisen, men de fyra övriga tycks vara mer eller mindre tillfredsställda med polisens agerande. Det är lite svårt att utläsa vad de egentligen är nöjda med, mycket på grund av att de är relativt fåordiga i denna fråga, men kommentarerna från åtminstone tre av dem kan tolkas som att de har en känsla av att polisen tog dem på allvar, att de fick en bekräftelse på och ett erkännande av sin utsatthet av de poliser som de mötte. Tydligast kommer detta till uttryck i fallet med mannen som angreps av en ung tonåring mitt på dagen: »Och jag fick ju bekräftelse utav polisen att, »passa dig för dom, de stoppar inte, de stoppar när någon sätter en kniv i magen eller en pistol i pannan«, liksom va« (IP11). I ett annat fall uttrycks det i termer av att polisen var »väldigt tillmötesgående« (IP14) och i ett tredje fall genom att »polisen var, pratade med mig om det här och skrev ner allt och, och de har gjort allt det de kunnat« (IP25). Något annat gemensamt mönster som kan förklara varför intervjupersonerna ifråga är nöjda med polisens agerande kan för tillfället inte utläsas. I några fall har gärningspersonen gripits, i andra inte. Här finns både brottsutsatta som inte har fått några allvarliga fysiska skador och sådana som blivit mer eller mindre sönderslagna och fått livet förstört.

Institutionaliserat stöd till brottsutsatta – Brottsofferjouren

Tre intervjupersoner har eller har haft kontakt med Brottsofferjouren (BOJ). Två av dem, båda män, har en pågående stödkontakt, medan den tredje tills vidare

har avböjt ett erbjudande om stöd, för att hon för tillfället inte känner något behov av det. En av de två som har kontakt med BOJ får uteslutande samtalsstöd, vilket han är nöjd med. Den andra får både samtalsstöd och hjälp i kontakten med olika myndigheter och har tidigare även fått hjälp med att ansöka om brottskadereättning. Enligt honom själv är BOJ hans bästa stöd.

Sociala nätverk och stöd till brottsutsatta

Samtliga intervjupersoner får stöd som är relaterat till brottsfarenheten genom samtal med familj, vänner och/eller arbetskamrater. För flera av dem är detta stöd fullt tillräckligt och de känner därför inget behov av institutionaliserat brottsofferstöd.

Överhuvudtaget tycks just samtalet ha en stor betydelse för bearbetningen av erfarenheter av brott, inte minst om de har påverkat ens grundläggande förhållande till världen och givit upphov till en existentiell otrygghet. Ur ett sociologiskt perspektiv tycks samtalet rituellt bidra till att återskapa en fundamental känsla av samhörighet och tillit (Collins 2005; 2008).

Avslutning

Intervjupersonernas erfarenheter av att vara utsatta för våldsbrott blottlägger ett lidande som överskrider de fysiska skadorna och den fysiska smärtan. De flesta av dem ger uttryck för en existentiell otrygghet som orsakats av brottsutsattheten och som på olika sätt begränsar deras liv.

Intervjupersonerna har varierande erfarenheter av stöd. Om man får tro de två som till följd av brottet sökte sjukhusvård så avslöjar deras berättelser minst sagt uppseendeväckande brister i sjukvårdens omhändertagande, men det går givetvis inte att på grundval av detta uttala sig om sjukvården generellt. Samverkan mellan socialtjänsten och Försäkringskassan har uppenbarligen orsakat ett onödigt lidande för en av intervjupersonerna. Intervjupersonernas erfarenheter av polisen visar hur viktigt det är att få en bekräftelse på sin utsatthet. Att inte få ett erkännande eller bli tagen på allvar kan sannolikt förvärra lidandet för den utsatte (en sorts sekundär viktigmisering). Samtliga intervjupersoner berättar hur viktigt det är för dem att ha någon att tala med om sin brottsutsatthet. I de flesta fallen har det stöd som familj och vänner ger varit tillräckligt, men ett par av de våldutsatta får också hjälp av BOJ, som de är nöjda med.

RÅN¹⁶

I materialet finns fem personer som varit utsatta för rån, samtliga män. Tre av dem talar i främst positiva

¹⁵ De flesta människors kontakt med polis (och rättsväsende) sker genom massmedierna, inte minst genom olika polis- och detektivserier/-filmer på tv och bio samt genom rapporteringen i olika nyhetsmedier. Man skall inte underskatta den påverkan som detta sannolikt har på människors föreställningar om och förväntningar på polisen.

¹⁶ Intervjuer nr 13, 23, 25, 27 och 39. Huvudförfattare till detta avsnitt är Ninni Carlsson.

ordalag om de bemötanden de fått från sina nätverk, bestående av olika brottsofferstödande verksamheter, arbetsplats och privata relationer. De kan tolkas som övervägande nöjda. De övriga två är betydligt mera kritiska när de berättar om sina erfarenheter och kan tolkas som till övervägande del missnöjda. Finns det andra skillnader *mellan* dessa båda undergrupper? Vilka likheter finns? Vilka former av stöd värderar de rånutsatta högst och vad är de kritiska till?

Ett professionellt maskineri går igång ... eller inte

Två omständigheter ser ut att skilja de båda undergrupperna åt. Den första kan tolkas som personrelaterad och har med ålder och fysiska skador att göra. De övervägande missnöjda är betydligt äldre, i pensionsåldern, än de nöjda och verkar ha svårt att formulera sig. Den ene mannen lider av en längre tids svår invaliditet på grund av de skador han tillfogats i samband med rånet och talar om att ha minnesproblem. Den andre mannen ger intryck av att vara förvirrad. Vid intervjuerna är språket ibland svårt att följa. En tolkning av denna skillnad är att språksvårigheter kan få konsekvenser i mötet med personer och verksamheter som man önskar att få hjälp ifrån. Vältalighet skulle kunna vara en avgörande omständighet som öppnar eller begränsar stödmöjligheterna. Detta antyds av en av de unga, nöjda männen, som talar om en vilja att vara till lags när man utsatts för brott:

I: Det är ju väl och tur att det gick så som det gjorde naturligtvis. (IP27: Mm.) Ja.

IP27: Jag undrar om, eller jag tror det finns en väldigt liksom tjänstvillighet hos, vad säger man, ja, sådana som varit utsatta för brott (I: Ja, brott ...) Ja brottsoffer, att vara med i sådana här grejer liksom om man kan vara en resurs, för så kändes det med polisen och så hela tiden, man har bara velat vara till lags liksom och ta upp så lite tid och resurser som möjligt med sin egen historia så att man, så att det får flyta på så fort och effektivt som möjligt liksom.

Den andra omständigheten som skiljer de övervägande nöjda från de övervägande missnöjda är förknippad med detta förhållande mellan vältalighet och effektiva hjälpmöjligheter. Den är stödrelaterad och kanske ännu mera tydlig i materialet. De yngre männen berättar om omedelbara polisinsatser och snabba gripanden redan under den närmsta timmen eller timmarna efter brottet.

IP13: Så jag ringde till polisen och anmälde till polisen så dom kom direkt efter tio minuter /.../ jag tror faktisk att dom blev tagna efter en halvtimme

IP23: Men jag blev väldigt väl ... bemött tycker jag.
I: På vilket sätt var, upplevde du det som att det blev bra.

IP23: Ja för det första så kom dom direkt när vi ringde. (I: Ja.) Det tog inte lång tid. Hm och dom fick dessutom tag på dom här ... personerna ... (I: Ja.) och sedan gick dom igenom allting och man kände att dom verkligen, dom gav järmet liksom.

IP27: Det kanske tog två minuter tills en hundpatrull kom från polisen och vi hann bara försöka peka ut ungefär vart dom hade sprungit och den här hundjägaren satte iväg då.

I: Jaha, det var snabbt, väldigt snabbt då dom kom.

IP27: Ja, det var helt ofattbart fort faktiskt. /.../ och den här hundjägaren har försvunnit iväg då med en skällande hund som genast får upp spår och vi, ja, är helt förlamade liksom (skratt) när två andra polisbilar kommer, och då har det gått någon minut till och dom kommer fram och börjar prata med oss /.../ Och så vi berättar lite där och sen åker dom iväg också och vi sitter kvar, jag och den andra killen då som blev utsatt, i, ja vad kan det vara, i en kvart kanske? Jag, jag hinner knappt ta upp honom till lägenheten, som är ganska illa därän då eller liksom verkar ganska chockerad, och så sätta honom i en soffa sen så kommer dom igen och liksom tutar nere på gatan. Så det kan ha gått en kvart, tjugo minuter på sin höjd. (I: Jaha.) Och då, då säger dom att vi har fått dom.

Upplevelserna av att bli väl bemött sammanfaller med dessa snabba ingripanden. En rättsprocess kommer snabbt igång. Männen får också snabbt tillbaka tillhörigheter som de förlorat och beskriver polisen som mycket engagerad, vilket verkar positivt överraskande för dem. De äldre männen däremot har inte denna erfarenhet. Båda har visserligen kontakt med polis men polisen kommer inte till brottsplatsen och griper inte några misstänkta; ingen rättsprocess startar. Den ene mannen hamnar först på sjukhus och talar därefter så småningom med polis men verkar inte ha haft några stora förväntningar.

IP25: polisen var, pratade med mig om det här och skrev ner allt och, och dom har gjort det dom har kunnat.

Den andre mannen däremot uttrycker stor besvikelse över förväntningar som inte infriats:

IP39: Så *den* erfarenheten jag har ... (I: Ja.) Om *detta sista* ... (I: Ja.) anmälan, den är

I: Den är inte *bra* eller?

IP39: Den är *definitivt* inte bra. (I: Nej.) För dom kunde *ta* dom under *förhör*, i alla fall!

Med dessa skillnader i åtanke ser snabba polisinsatser ut att få en nyckelroll i upplevelser av gott eller dåligt stöd. En fråga man kan ställa i samband med detta är om de yngre, som mötts av större och snabbare respons, också varit med om svårare händelser. Så tycks det inte vara. I båda undergrupperna finns de som misshandlats under rånet men i gruppen med yngre, nöjdare

män har två knivhotats. Det skulle kunna tyda på en tendens att polisen är mera benägen att agera snabbt när den som larmar anger att det förekommer vapen.

Också möten med andra verksamheter ser ut att spela in i de rånutsattas erfarenheter och upplevelser av stöd; speciellt sjukvård, arbetsgivare och försäkringsbolag eller försäkringsmyndighet. Här handlar det om hur skador tillsammans med brist på brottsofferstöd får ekonomiska konsekvenser och kan bidra till grava svårigheter att klara sin egen försörjning, med minimerat livsutrymme till följd. En av männen i den missnöjda undergruppen är fortfarande i yrkesaktiv ålder när brottet sker.¹⁷ Hela intervjun upptas av samtal om stort fysiskt lidande och stora ekonomiska problem på grund av brottet och bristande hjälp. Efter att ha rånats, misshandlats och förts med ambulans till sjukhus blir mannen felbehandlad med invaliditet som följd och klarar inte av att fortsätta arbeta. Han tycks inte få något stöd av sin arbetsgivare utan blir istället uppsagd. Dålig dokumentation från sjukhuset gör att han gång på gång får avslag på ansökan om ersättning från sitt försäkringsbolag. Försäkringskassan drar in hans sjukpenning efter en resa utomlands till en begravning. Han berättar att han inte har någon inkomst alls utan är försörjd av sin fru. Det aktiva liv han hade före brottet beskriver han som »totalt ödelagt«. Han låter mycket uppgiven:

IP25: /.../ Jag sitter för det mesta hemma.

I: Mm ... Vill inte gå ut.

IP25: Nej, vad ska jag göra ute? Jag har icke, inga pengar har jag att gå ut.

I kontrast tycks männen i den yngre gruppen inte haft några problem att få ekonomisk ersättning. En av dem, som misshandlats, får dessutom aktiv och omedelbar hjälp från sin arbetsgivare, som ordnar med stöd redan på brottsplatsen, skjuts till sjukhus och hem, samtal med psykolog och uppmuntran att vara sjukskriven till dess att han mår bra. För den nöjda gruppen skulle man kunna säga, med en av dessa mäns egna ord, att *ett mycket professionellt maskineri* går igång, medan det inte gör det för den missnöjda gruppen.

Andras omedelbara ställningstaganden som dörröppnare

Stödskvalitéer som skattas högt går att uttolka indirekt ur de behov och svårigheter att få stöd i samband med brotten som de missnöjda talar om, men framför allt genom hur de nöjda talar om och värde-erar andras handlingar. Behov som har och inte har tillgodosetts ser ut att sammanfalla med varandra.

Att andra reagerar snabbt, antingen självmant utan att man bitt om hjälp eller som direkt svar på en önskan om assistans, tycks vara särskilt betydelsefullt. Bland de rånutsatta talas det inte bara om polisens utan också om en arbetsgivares och en flickväns omedelbara reaktion och undsättning, liksom att verksamheter som Brottsofferjouren och Medling tar kontakt inom kort efter händelsen. Denna »snabba« stödskvalité tycks få en innebörd som ett omedelbart ställningstagande för den rånutsatte; en *legitimering* av denne såsom brottsoffer och ett erkännande av dennes situation som allvarlig och problematisk. När de unga männen ger värdeomdömen om polisens snabba insatser, och talar om sina upplevelser av dem, beskriver de också vad som kan tolkas som ett inkännande bemötande:

IP13: Dom verkade att ... väldigt engagerade och ville ... (få) fast dom killarna

IP23: Och det kändes väldigt skönt att känna att det var inte, det var engagemang för det liksom.

IP27: Dom frågar så här jätteprofessionellt på nåt sätt vad som hände och så här ja. Största intrycket är att de är väldigt förstående

Andras *medkänsla, förståelse och engagemang* blir något uttalat positivt som *öppnar dörrarna till alla möjliga insatser*. Sådana handlar, enligt de utsatta, om att inte bli lämnad ensam med alla de upplevelser, skador och materiella förluster som uppstår till följd av brotten; att bli skjutsad till sjukhus eller hem, att bli kontaktad och erbjuden hjälp, att tillsammans hitta i regelverk och bestämmelser kring ekonomiska ersättningar och att söka sådana, att slippa krångel med försäkringsbolag och, inte minst, att samtala om själva händelsen. Detta sistnämnda betonas när vi frågar om det är något särskilt de intervjuade vill framhäva eller ge som råd till någon annan i samma situation.

IP13: ... det är bättre att man pratar, att man ... själva liksom ... att prata mer och mer. (I: Mm.) Att det ... att sen, man kan inte hålla det som har hänt inom sig liksom. Att man säger till att det.

I: Det är viktigt att få prata om det.

IP13: Ja, det är viktigt att man pratar om det sen försvinner ... efteråt, efter många gånger som man pratar så, tycker jag i alla fall att det, man, man blir själv lättad, man har inte hållit inom sig.

IP23: Hm, men ... men jag tror, eller ja, definitivt prata om det, prata ut så mycket man bara kan. (I: Mm.) (otydligt) på det själv. (I: Ja.) Jag höll nog lite för mycket på det ändå, för jag blev nästan, jag blev förvånad över att min vän, när han sa att han hade berättat för alla han kände i stort sätt. (I: Mm.) Liksom älta om det, om det, om det, tills man till slut ... ja tills man får ur sig det liksom. (I: Precis.) Så prata om det med, sen kan man ju välja vem man vill prata med men gärna med så många som möjligt.

17 Denna person, IP25, ingick också i avsnittet om överfall och våldsbrott.

De intervjuade refererar här till en tanke om brottsupplevelsen som något betungande inom dem som går att avlägsna och frigöra sig från genom så många samtal som möjligt. Alla de tre nöjda männen säger att de också haft denna möjlighet tillsammans med vänner och familj. Enligt en av dem har dessutom en medutsatt vän blivit speciellt betydelsefull. Han beskriver det som att hans vän, genom att ha varit med om samma sak, har en särskild förståelse för »hur det kändes, hur det var«. De missnöjda framstår i det perspektivet som mera isolerade och ensamma. De nämner inte någon i sitt privata nätverk som de har kunnat tala med. En av de nöjda beskriver en oväntat besvärlig upplevelse av att »maskineriet« fungerar bra. De samtal han haft tillsammans med sin medutsatte kompis har främst handlat om skuld känslor över att ha förbrukat för mycket av samhällets resurser.

När de nöjda talar om sina dåliga erfarenheter framstår det på motsvarande sätt som en brist i just dessa stöd kvaliteter. När »maskineriet« brister i snabbhet och engagemang, och kommunikationen mellan olika stödverksamheter inte fungerar, blir det ett problem, t.ex. lång väntetid på sjukvårdande mottagningar och rättegångar som dröjer. Särskilt att få vänta länge och inte bli erbjuden löpande information om vad som händer, leder till oro och missnöje. Vänner och kolleger som intresserar sig mera för hur mycket pengar man får i ersättning, än för brottsupplevelser och skador, liksom läkare som inte erbjuder sjukskrivning, omtalas också som dåliga erfarenheter.

Sammanfattning

I detta avsnitt om stöderfarenheter och behov i samband med utsatthet för rån har fem intervjuer med brottsutsatta ingått, samtliga män. Granskningen visar att det finns ett tydligt mönster i just detta material som särskiljer de yngre männen från de äldre. De yngre kan tolkas som överlag positiva och de äldre som överlag negativa till hur andra reagerat på och besvarat deras behov av hjälp. Skillnaderna är främst förknippade med att de yngre, men inte de äldre, mötts av omedelbara polisinsatser, snabba gripanden och ett inkännande bemötande med medkänsla, förståelse och engagemang. Dessa »snabba« stöd kvaliteter tycks få en innebörd som ett omedelbart ställningstagande *för* den rånutsatte; en legitimering av denne såsom utsatt för kränkning och ett erkännande av situationen som allvarlig och problematisk. Denna legitimitet tycks öppna dörrarna till alla möjliga insatser av socialt, emotionellt, praktiskt och ekonomiskt slag. Stöd från familj och vänner ser ut att vara betydelsefullt, liksom hur möten med andra verksamheter än polisen har fungerat; speciellt sjukvård, arbetsgivare och försäkringsbolag eller Försäkringskassan. Betydelsen av att samtala om händelsen betonas av de intervjuade.

INBROTT¹⁸

Av de intervjuade har åtta varit utsatta för inbrott. Flera av dessa har också drabbats av andra brott, som tas upp i intervjuerna. Graden och typen av problem som brotten lett till, liksom erfarenheter och behov av stöd efteråt varierar mycket; så gör också uppfattningen om polisens och andras agerande efter inbrottet. Vid intervjun med en handikappad äldre man som bestulits i hemmet (IP16) fungerade inte inspelningen, denna intervju är därför mycket kort. Av intervjun med en annan äldre man (IP39) som bor ensam i en lägenhet har det varit svårt att få ut så mycket annat än att han är mycket besviken på polisen som snabbt avskriver hans (som det verkar) otaliga anmälningar om inbrott, alternativt hemfridsbrott (att någon tar sig in i hans hem med huvudnyckel och stjäla saker). Båda verkar ganska skakade av de brott de berättar om men det finns alltså mindre av intervjumaterial och det är lite oklart om de faktiskt utsatts för inbrott. Dessa intervjuer behandlas därför bara sparsamt i detta avsnitt.

De intervjuade brottsutsatta om erfarenheter och problem

Rättsväsendet och försäkringsbolagen

Alla uttalar sig om polisen och nästan alla säger något om sina försäkringsbolag och några talar också om tingsrätten. Beskrivningarna av *polisen* är mest polariserade. Polisen kom snabbt och var trevlig (eller t.o.m. *väldigt* trevlig) förstående, vänlig och dessutom effektiv, säger fyra av intervjupersonerna (nr 16, 26, 36 och 37). En äldre man har utsatts för flera olika brott som han polisanmält:

IP37: Ja [om] polisen, måste jag säga, har jag inget annat än gott att säga, för dom gångerna som ... jag har behövt anlita då, polisen, och ringa till dom, har dom kommit väldigt snabbt, och ... Det där första riktigt stora inbrottet vi hade, satt poliserna faktiskt hos oss här i – ja, två och en halv timma (*I: Oj då!*) satt dom här och pratade med oss hela tiden. Vi var ju upprörda då, när alltihop hade skett, vi skulle åka till Spanien, och allt här inne var fördärvat, och man hade röjt i lådor och, allt vad det var för nånting. /.../ Jag tänkte på det efteråt, (skratt) jag tänkte mycket annat också, men det var väldigt ... det var bra faktiskt, vi hann liksom att ... lugna ner det mest upprörda under den tiden.

Polismännen var tvärtom otrevliga, nonchalanta (32, 45) och dessutom senfärdiga (32, 38, 45) och ansträngde sig inte alls för att få bevis eller få tag på inbrottsjuven eller stöldgodset, säger den andra hälften av de inbrotts-

18 Intervjuer nr 16, 26, 32, 36, 37, 38, 39 och 45. Huvudförfattare till detta avsnitt är Ingrid Sahlin.

drabbade (32, 38, 39, 45). För en av dessa tog det »över två timmar i alla fall« innan polisen kom:

IP38: Även när jag ringde polisen då va, »rör ingenting förrän vi kommer« sa dom, men jag fick ju ringa flera gånger, sista gången så sa jag till dom att »nu stänger jag fönster och börjar städa upp här då va. För att jag kan inte vänta längre«. /.../ Men då blev det lite fart, då kom dom.

En kvinna fick också vänta länge och säger att hon dessutom blev nonchalant bemött. Hon är kritisk mot polisens attityd och beteende men också bitter för att hon tyckte att en polis tagit den misstänktes parti istället för hennes; »Då sa jag: »Ska du försvara«, sa jag, »förövaren emot mig, offret?« (IP32). Likaså tyckte hon att det var »hemskt, att han blir försvarad i rätten«.

När han fick veta att det varit inbrott i hans villa var en av de intervjuade utomlands och han gjorde därför polisanmälan därifrån. Men polisen kom aldrig till brottsplatsen, vilket han upplevde som olustigt på flera sätt.

IP45: Så jag tycker att det var för jävligt att inte polisen åkte ut och kollade av det, det var värsta känslan hela tiden när jag höll på med försäkringsbolaget och allting så hade jag velat att någon först åkte ut och tittade så att man inte ska bli misstänkt för något försäkringsbedrägeri eller någonting. /.../ mitt hem var ju fortfarande tomt men det kunde i alla fall få den känslan att dom försökte sätta dit nån eller försökte leta efter alla grejer. Och inte bara sket i det, det kändes verkligen som att det skiter väl dom i.

Han var också kritisk till att polisen inte ens låtsades ta hans anmälan på allvar. »Dom har ju inte varit där, dom har inte gjort nåt. Ingenting, utan det var bara nedlagt« (IP45).

IP45: Är det ett inbrott så oavsett om det är en sak eller femhundra saker som är borta så ska polisen åka ut och göra en besiktning eller en undersökning på plats. Och sedan, om dom nu lägger ner förundersökningen, så ska inte det brevet komma dagen efter för då har dom bara vänt på ett papper. Jag menar låt det pappret ligga på skrivbordet i två tre veckor då så att vi som är drabbade i alla fall tror på att dom gör någonting,

Andra (38, 39) beskrev samma erfarenhet av och samma reaktion på avskrivna anmälningar om inbrott: »Den ena dan går jag ner och anmäler det«, sade IP39, »och nästa dag så får jag en anmälan att det är nedlagt!

Såväl de som var nöjda som de som var missnöjda med polisens agerande tillmätte detta en mycket stor vikt. På frågan om vad som är det viktigaste stödet efter ett brott som detta svarade IP38 »att man är *delaktig* hela vägen« och hålls informerad om »vad polisen gör«.

IP38: Det tycker *jag* känns viktigt om man säger för min del, att veta att dom inte släpper det bara. /.../ det räcker ju att man får ett brev vad om händer. Att dom skriver några rader vad som har hänt, vad som kommer hända kanske. (I: *Precis.*) Så att man är delaktig, för det är ju ändå en själv det har drabbat va.

En man trodde å andra sidan att orsaken till att han och hans fru inte behövt något stöd efter inbrottet (eller efter ett senare »mindre« inbrott i deras hus) berodde på att polisen kom så snabbt och sedan satt sig ned hos dem och lugnat dem första gången det hände, när de var upprörda och frågande, och att det då dessutom var »väldigt trevliga poliser som hade tid« (IP37).

Erfarenheterna av *försäkringsbolagen* är mer varierade. Nr 16, 39 och 45 tycker inte att de fått ut tillräckligt (nr 16 blev bestulen i hemmet och hade inte fått någon ersättning alls), nr 26 och 45 tycker att det är fel att man inte ersätter samtalsterapi och inte heller nyanskaffningsvärdet av stulna tillhörigheter. Den senare var också besviken på hur ersättningsreglerna tolkades. Nr 37 och 38 hade däremot (mestadels) inte haft några problem, och nr 36 tyckte de var trevliga på försäkringsbolaget.

De tre som uttalar sig om *tingsrätten* (16, 32, 37 – antagligen hade brottet för de övriga aldrig lett till rättegång) har alla kritik att förmedla: nr 16 för att det tog två och ett halvt år innan det blev rättegång, nr 32 för att hon inte behandlades som målsägande vid en rättegång om häleri av stöldgods som kom från hennes hem (och där den åtalade också enligt hennes övertygelse begått inbrottet hos henne) och nr 37 var frustrerad över att rätten inte bevakat utmätning av skadeståndet från gärningsmannen, som saknade tillgångar utan överlämnat detta (och kostnaden för det) till målsäganden.

IP37: Så säger man då från domstolens sida ... att om ni vill *fortsätta* bevaka detta så får ni betala 500 kronor! (I: *Jaså?*) Och då undrar man ju såhär: ... »Är det *vi* som ska bestraffas för att ... någon har tagit *vår bil!*« (skrattar).

Problem och reaktioner efter inbrottet

Fem av de intervjuade talar om rädsla, misstänksamhet och otrygghet i bostaden. Två (IP16 och IP39) talar bara om rädsla och misstro men tre (IP26, IP32, IP45) beskriver *allvarliga psykiska problem* som de förknippar med inbrotten. För en kvinna, som tidigare varit utsatt för ett rån på sin arbetsplats, hade det vid intervju tillfället bara förflutit två veckor sedan inbrottet, så för henne var det »inte tryggt riktigt någonstans« (IP26). Hon bor ensam i ett ganska enskilt beläget hus, och var rädd för hur hon själv skulle reagera om det hände igen. När hon upptäckte inbrottet hade hon haft sina vuxna barn med sig, men efteråt började hon

tänka på vad som kunde ha hänt om de inte varit med:

IP26: Och hade jag kommit ensam, som jag normalt gör (*I: Mm*), för dom [barnen] bor ju inte hemma, (*I: Mm*) så vet jag inte vad som hade hänt. Det frågar man ju nu efteråt: vad händer om jag kommer hem en kväll och det är (*I: Mm*) mörkt och ... det hänt, ja, varit inbrott igen då? Och jag är ensam, vad händer med mig, vad händer när det är vinter, att kollapsa som jag gjorde då och ramla ihop ute, fryser jag ihjäl? Man börjar tänka allt möjligt sånt hemsk då.

En intervjuad kände allvarlig skräck och ångest och en ihållande rädsla efter inbrottet: »Jag vågade ju inte vara ensam. Jag vet min man skulle gå ner två dar efter och posta ett brev, och då stod jag och skakade innanför dörren och grät, som ett barn tills jag såg att han kom« (IP32).

IP32: Jag var tvungen att börja gå upp klockan 5 på morgonen när min man gick upp, för jag vågade inte sova kvar när han gick till jobbet (*I: Nej*), vågade inte duscha med öppen dörr utan jag låste duschen, (*I: Ja*) och det tog nästan fem månader. Och och, så gick jag hemifrån, på min lediga dag när jag behövde vila, då gick jag hemifrån, gick runt på stan tills min man kom hem, så jag vilade ju aldrig.

Hon är också den enda som talar om *hämndkänslor* men hon säger samtidigt att de börjat gå över. Trots sin frustration säger sig en annan intervjuperson inte ens ha snuddat vid tanken på hämnd förrän frågan kom upp i intervjun.

I: Ibland så talar man om att olika grupper av brottutsatta kan vilja hämnas på dom som har utsatt en för någonting. (*IP45: ja*) Är det någonting som du någon gång har känt?

IP45: (tveksam) Nej det som jag har blivit utsatt är ingenting – hade jag sett dom som gjorde inbrott i min bil och dom åkte iväg i sin egen bil så hade jag väl kunna kasta någonting efter det och hoppas att jag hade slått sönder en bilruta. Nu hade man förmodligen inte gjort det men – och med hemmet, nej jag har inte ens tänkt tanken. (*I: Nej*) Men hade jag kunnat göra dom illa idag om jag visste någonting om det och det, hade det fått mig att känna det bra, så hade jag nog fan kunnat tänka mig att göra det idag. Men jag har inte ens lekt med tanken än så länge, men när du säger det så hade det kanske fått mig att må lite bättre om jag kunde göra dom lite smärta. (*I: Mm, mm*.) Känns för jävligt men fan, ja det hade nog varit ganska bra.

Men flera av dem som lidit psykiskt och känslomässigt är samtidigt uppenbart *arga* och upprörda över att deras rättigheter kränkts, dessa känslor verkar mer dominerande än rädsla och förtvivlan, och ilskan riktar ofta mot polisen. Det gäller nr 32, 39 och 45 men även 38, som inte tagit så illa vid sig av inbrottet men

som uttrycker besvikelse över att polisen inte tagit deras brottsutsatthet på allvar och/eller inte brytt sig om att leta efter inbrottsjuven trots tips.

Av de åtta inbrottsdrabbade är det bara en som talar om tydliga och långvariga *fysiska problem* efter inbrottet, utöver allvarliga psykiska problem.

IP32: Sen fick jag ju då magkatarr, högt blodtryck, till följd av detta utlöstes ju det, hade säkert inte fått detta vid det tillfället. Och var ju stressad då. Jag jobbade hela tiden. /.../ Sen var det så konstigt för att jag fick ... besvär med ögonen, och då sa ögonläkaren till mig så här att »du har en bindhinneinflammation och ... är du spänd?« Ja, så berättade jag för honom vad jag vart med om så sa han det är din kropp [sätt] att säga till, jag har sett nåt jag inte vill se. Och det hade jag i sju månader (*I: Mm*.) ... Och värk i axlar och värk i kroppen, musklerna, huvudvärk, yrsel, tryck över bröstet framför allt, rädsla för höga ljud..., irriterad, och ... livstrött, mardrömmar, enorma sömnsvårigheter ...

En man (och delvis den ovan citerade kvinnan) talar dessutom om *praktiska besvär*, allt jobb som inbrottet medförde (hela hans hus var länsat) för att få ut ersättning från försäkringsbolaget, för att återanskaffa alla de kläder m.m. han behövde efteråt (och att avbryta en semester).

Tre av de intervjuade (IP26, IP32 och IP45) talar om obehagskänslan av att veta *att någon rotat i deras personliga tillhörigheter*.

IP26: ... det är så kränkande, obehagligt ... av att veta att ... det har varit ett antal personer här inne och (*I: Visst*.) rotat runt, och kommer dom igen? (*I: Mm*.) Vad vet dom mera, liksom? Jag bor ... ganska enskilt.

Men det är också känslan av intrång i »ens privata sfär« som plågar henne, hon »liksom att här är mitt hem och det här har ingen annan med att göra utan att jag ger tillstånd då« (IP26). Även IP45 är kränkt av att någon rotat och pillat i hans saker, »man känner ju att de har varit i det personligaste som jag hade då, det är ju underkläder och strumpor och kalsonger«. Av de fyra som inte anser sig ha tagit skada av inbrottet är det två som förklarar detta just med att de sluppit uppleva denna form av integritetskränkning

IP38: Tack vare att dom inte hade rivit runt i alla garderob och allting som folk oftast råkar ut för så kändes det ju betydligt bättre om du fattar vad jag menar? (*I: Ja*.) I och med att dom tog ju kassaskåpet då va. OK det var ju lite grejer däri men man *slapp* ju det här att dom hade rivit ut allting i hela kåken. /.../ det var ju mer värdesaker som låg där i. (*I: Mm*.) Inga personliga grejer annat än pass då va, men.

Tre säger sig alltså knappt alls ha farit illa av det som drabbat dem (IP36, IP37 och IP38), även om en man

(IP37) säger att hans fru var rädd den första tiden efter inbrottet. Huset hade vänts upp och ner och det var väldigt rörigt och stökigt när de kom hem, men det hade inte lett till någon bestående otrygghet för någon av dem. En kvinna hade blivit *lite* orolig: »man tänker ju varje gång man går ut att 'bara det inte kommer in nån igen nu här«, sade hon, »Och det har väl påverkat. Men inte så där speciellt mycket egentligen av någon anledning.« Hon bor med sin man i ett larmat hus och polisen hade snabbt varit på plats. »Det gick så fort allting och dom hann inte att stöka till det eller smutsa ner på något sätt.« Det enda stulna var en whiskyflaska och ett särskilt halsband som låg framme. Det fick hon ersättning för på försäkringen, så det var inga större problem; »man såg ju nästan inte att dom hade varit inne mer än att fönsterrutan var sönder« (IP36). Hos IP38 hade inbrottstjuvarna kastat ett kassaskåp nedför trappan, så att den skadades, innan de kört iväg med det, men det var egentligen inga personliga saker som stulits.

Stöderfarenheter

Bara en (IP32) har haft kontakt med *organiserat brotts-offerstöd*. Hon lovordade starkt sin kontakt på Brotts-offerjouren där hon fick en långvarig samtalskontakt eller terapi efter inbrottet och säger att denna stödperson nästan varit den hon levt för periodvis, men hon vill ändå inte kontakta organisationen igen: »jag har bestämt nu att jag, jag orkar helt enkelt inte göra det«. En man (IP38) hade fått erbjudande om kontakt med brotts-offerjouren men avböjt, och en kvinna (IP26) hade en kort kontakt där, men övriga hade inte hört talas om den, alternativt inte lagt informationen på minnet.

Två intervjupersoner (IP26 och IP45) betalar privat för *psykoterapi/psykologsamtal* som de behövt p.g.a. brottsutsattheten, men detta har de ordnat på egen hand. Mannen (IP45) hade tidigare gått hos en psykolog, som han efter inbrottet återupptog kontakten med. Kvinnan (IP26) har vuxna barn som såg att hon mår dåligt och ordnade en akuttid hos en privat psykolog/terapeut, och eftersom det fungerade hade både Brotts-offerjouren och husläkaren dragit sig tillbaka. Problemet var i båda dessa fall att den privata psykoterapin är dyr och att man inte kan få ekonomisk hjälp till detta någonstans ifrån.

IP26: Och för att få hjälp någonstans så har jag varit på alla instanser, jag har varit till min också på Vårdcentralen och (*I: Mm.*) jag har pratat med, jag har pratat med arbetsgivare, facket, mitt försäkringsbolag, vårdcentralen och Brotts-offerjouren. (*I: Mm.*) Det finns ju inte fler att liksom tillgå och ingen har ju någon ... hjälp att ge förutom att. Där måste jag själv söka hjälp och betala för den hjälpen och det är den hjälpen jag har nu och jag betalar 800 kronor i timmen, (*I: Mm, ja, ja.*) eller 40 minuter tror jag det är, för att få hjälp.

Hon har också fått hjälp av sina vuxna barn med praktiska och formella frågor, som att skriva listor på vad som stulits, och hon har gott stöd av dem liksom av sin far och sin syster. Även IP16 har haft mycket stöd av sina vuxna barn, som hjälpt honom praktiskt och med formaliteter.

En annan kvinna (nr 32) berättar att hennes husläkare, som alltid brytt sig om henne, och hennes chef och förtrogna väninna på jobbet varit särskilt viktiga för henne. I övrigt förmedlar hon ganska mycket besvikelse över vänner som inte gett stöd, poliser som inte accepterat hennes ilska, och »definitivt skulle jag aldrig vända mig till en psykolog /.../ Absolut inte«. Hon tycker också att »allmänheten är förfärlig« och utvecklar vad hon anser vara dåligt eller önskat stöd:

IP32: ... det värsta någon kan göra det är när man berättar, att man bara, dom tittar bara, om man nån gång skulle säga det som har hänt då, och att dom säger då så här: »ja då skulle du hört min granne på landet då». För det är precis som, tro inte – det har man möts av *hela* resan, alla årena – »tro inte att det är så stort det du har vart med om, för jag kan berätta en ännu värre händelse». Och där vill jag nämna en poliskatastrof, om du kan återkomma till det sen, (*I: Mm.*) som var inne här hos oss nu och har berättat för oss då, hur mycket värre [saker] man kan råka ut för. För det har tatt hårt på oss.

På den direkta frågan om vad »stöd« betyder för henne svarar hon:

IP32: Ja det är att någon lyssnar, framför allt, (*I: Mm.*) men kanske gärna har egen erfarenhet. (*I: Mm.*) En person som inte har någon egen erfarenhet som bara sitter och, och säger att »jag förstår vad du säger» och »jag har lyssnat på vad du har sagt» och ... det är inte bra. (*I: Nej.*) Utan stödet känner man nog ibland likasinnade. (*I: Ja.*) Och inte jämte dom närmsta, man och barn, för dom skyddar man.

En kvinna (IP36) talar positivt om *grannar* som bjöd in henne till sig omedelbart när hon kom hem efter inbrottet och som hon kunde prata med, och man förstår också av de andra intervjuerna att det ofta är grannar som ringt och informerat dem om inbrotten. Hon har (liksom IP37 och IP38) *inte behövt stöd* efter inbrottet, men IP37 berättar att han träffat många andra pensionärer som haft svårare att komma över att de utsatts för brott. Enligt hans mening är det absolut viktigaste »att man får någon att *prata* med i första hand«, någon som »lyssnar på vad man har att uttrycka« och att »det är väldigt, väldigt viktigt att man får det«. – »Om man är normal, så att säga«, tillägger han, eftersom han också menar att det finns människor som är alltför nervösa och ängsliga av sig för att kunna skaka av sig ett brott de drabbats av.

En man (IP38) är osäker på om han fått information

om Brottsofferjouren, »kommer inte riktigt ihåg det faktiskt«, men han och hans sambo har inte behövt något särskilt stöd: »asch, jag vet inte vad jag ska säga, jag tycker inte det var ett så »rätt« inbrott eller vad ska man säga.« IP39 säger först att han inte känner till jouren men senare i intervjun visar det sig att han gör det men inte brytt sig om att ta kontakt. Han bor ensam och har inte berättat om de olika brott han drabbats av för sina utflugna barn eller sin f.d. fru, »inte nämnt detta överhuvudtaget /.../ för dom har inte alls med detta att göra. Utan det [är] polisen som skulle utreda det egentligen.«

Även nr 45 skulle i första hand önskat sig att polisen engagerat sig mer i inbrottet, men han betonar också vikten av att få någon att prata med som orkar lyssna.

IP45: Ja det första som jag hade uppskattat jävligt mycket det hade varit polisen, att dom hade kommit ut först och främst på plats och tittat på vad som var borta. Och sedan /.../ hade jag velat att någon erbjöd hjälp, eftersom det här, det här är en jättegrej. Är det en handväska som är borta så visst den är stulen, men här är hela ens liv och hem slaget i småbitar och ingen säger att »ja men vill du ha någon att gå och prata med?« Inget erbjudande eller någonting. Det hade jag nog kunna tänka mig att, erbjud någonting, att kunna gå och prata med någon. För det är klart att det slår sönder livet psykiskt, fullständigt, jag menar fysiskt [är] jag lika stark idag som jag var i januari, men psykiskt sett så blir du fullständigt sönderslagen när någon har gjort så pass mycket.

På fråga om han tycker att han får det känslomässiga stöd han behöver av psykologen svarar IP45 först »Inte för fem öre« men ändrar sig gradvis: » jag hade ju inte gått om det inte hade hjälpt mig.« Och lite senare i intervjun säger han så här:

IP45: För mig, stöd idag, det innebär ju när jag går och träffar NN, min terapeut, på, varje vecka. Det är väl det som jag känner är stöd. Och det, jag ska inte säga att jag kan längta, eller ja längta men de gånger, om det är någon gång som jag inte kan gå så känns det för jävligt, att shit, jag kanske hade behövt det idag eller någonting. I: Mm, mm. Men om du skulle beskriva det mest betydelsefulla som hon gör när du känner att du får, när du känner att hon fattar /.../

IP45: Ja hon lyssnar. (I: Mm, ja.) Istället för att jag, jag kan ju tycka, jag kan ju, jag har ältat det här i ett år med dom som jag träffar och »hur är det idag?« och så varje gång som vi träffas, även om jag träffar den här personen dagligen eller om jag träffar dom var tredje månad så, ja »hur är det?« – »va fan det, skit i det där är inte uppkärlat« si eller så (?) och då känns det som att man är jobbig medans, visst det är hennes jobb hon får ju betalt men hon lyssnar ju ändå och försöker pusha på mig lite, »ja men ska du inte försöka tänka så här?« eller någonting, inte att man ser att, »åhhh nu ska han tjata om det här igen«. Men det är så stort så det behövs någon som lyssnar mer.

Han säger att han inte fått någon information om brottsofferjouren, och han känner sig tjugig om han pratar för mycket om inbrottet på jobbet. Dessutom upplever han inte att hans få privata vänner riktigt förstår honom.

Det verkar inte vara någon av de inbrottsdrabbade intervjupersonerna som har flyttat från bostaden efter inbrottet, men IP45 talar om det som en möjlighet; för IP26 har det hänt så nyligen att det knappast skulle ha varit möjligt. Efter (det första) inbrottet har flera (IP26, IP37 och IP45) skaffat *larm*, vilket ökat deras trygghet lite grand. De antyder samtidigt att de saknar sin tidigare tillit, även om de nu betraktar den som naiv. Det känns inte bra att alltid gå och tänka på risken för inbrott. Det förhållandet att larmet inte alltid är påslaget eller att fotosensorer slår på strålkastarbelysning då och då, även när det egentligen inte är fara å färde, kan dessutom stundvis öka otryggheten (som för IP37:s fru). Andra exempel på ett rationellt riskkalkylerande är när IP37 berättar om beslutet att skaffa ett extra garage för att förebygga att hans frus bil blir stulen igen, och om sina funderingar på tekniska problem med billarm.

Sammanfattande diskussion

Flera inbrottsdrabbade uttrycker en ganska djup otrygghet och rädsla, t.ex. när de är på väg att gå in i sitt hus efter det att det varit inbrott. Men de är också arga. Man kan också läsa deras berättelser som att de är djupt besvikna på myndigheterna som inte agerat som de förväntat sig och exempelvis inte heller erbjudit dem något stöd, eftersom detta är en rättighet de anser sig ha som brottsutsatta (och försäkringstagare). En av kvinnorna är mycket explicit med sin offerroll och inkluderar i den också en vrede (eller ett hat?) mot dem som begått brotten mot henne, medan en av de upprörda männen inte ens kommit på tanken att hämnas på sina inbrottstjuvar utan mest är frustrerad över ineffektiva myndigheter och försäkringsbolag.

Samtidigt som de varierar stort mellan intervjupersonerna, är erfarenheter av och uppfattningar om poliser och försäkringsbolag ofta likartade hos en och samma person. Antingen är båda jättebra eller båda jättedåliga. Och som tidigare nämnts: antingen beskrivs polisen som såväl trevlig som effektiv, eller också som både otrevlig och oskicklig. Det är förvånande hur olika lätt de inbrottsdrabbade intervjupersonerna verkar ha fått polisen till sig, hur olika länge de fått vänta, och vilka olika grader av serviceanda, hjälpsamhet och tröst de säger sig ha mött hos polisen. Utöver den tillspetsning som de altruistiska motiven att ställa upp på en intervju kan medföra (se ovan, kapitel 3), finns det flera tänkbara förklaringar till att somliga är nöjda och andra missnöjda med »allt«: Poliserna kan ha haft olika mycket att göra den aktuella dagen, vara olika

som personer, eller ha haft olika instruktioner. Men intervjupersonerna kan förstås också vara mer eller mindre positiva och förstående, respektive negativa och kritiska till sin natur. Det direkta mötet äger rum i en laddad situation, och attityder amplifieras av kritik resp. beröm. Den som redan fått vänta länge på polisen kanske möter patrullen som till slut kommer med ilska och kritik, och de som drabbas av detta kan då reagera med försvar, motanklagelser och olust.

De intervjuade kan även i övrigt ha uppträtt, eller betraktas som »lämpliga inbrottsoffer« i högre eller lägre grad. För stödgivaren är det troligen lättare att ge adekvat hjälp till den man tycker hanterar händelsen och förlusterna på »rätt« sätt – och kanske sådana brottsutsatta också har lättare att bedöma hjälpen som adekvat och rättvis, att förstå att polisen har mycket att göra etc.

Att flera myndigheter och organisationer värderas på samma sätt skulle också kunna vara ett uttryck för samverkans andra sida: en initialt negativ attityd från exempelvis polisen kommer till uttryck i hur polisanmälan formuleras, vilket påverkar försäkringsbolagen, eller (i andra fall än dessa) hur socialtjänsten beskriver ett problem för en kvinnojour, eller en representant för en myndighet eller organisation tar oreflekterat om än tyst parti för en annan, som den brottsutsatte kritiserar, men som man själv känner till och har goda samarbetsrelationer med.

En möjlig förklaring till att följderna av brottet är så olika, även i termer av otrygghet och rädsla, är förstås att brottets karaktär påverkar följderna. Nr 26, 32 och 45 (som alla mått dåligt) talar om detta att någon rotat i deras saker, medan en äldre kvinna och en yngre man antyder att de klarat sig bra just därför att det *inte* blev tillstökad och nedsmutsat vid inbrotten i deras hus. De har då kanske också haft lättare att få ut ersättning på försäkringen för det som faktiskt förstördes (t.ex. hantverkarräkningar). Men detta att man mår dåligt av att någon smutsat ner hemmet eller rotat i ens privata tillhörigheter är så väl känt, att det mycket väl kan vara en förklaring de tar till sig för att de hört den, och inte nödvändigtvis den »verkliga« orsaken; åtminstone kan inte *frånvaron* av ett sådant integritetsintrång ensam förklarar att någon *inte* mår dåligt. En av de »oskadda« berättar också om ett stort inbrott där gärningsmännen rört till det rejält i hemmet, men ändå inte fått några bestående problem av det.

En annan väl känd och belagd »teori« är den att reaktionerna tenderar att bli kraftigare vid upprepad viktisering. En kvinna och en man (nr 32 och 37) sticker ut så tillvida att de utsatts för flera inbrott, rån och stölder /skadegörelse. Samtidigt visar de totalt olika reaktioner, kvinnan är både rädd och arg och har fått mycket stöd men ändå inte nog, medan den äldre mannen är lugn och trygg, aldrig behövt stöd men är mycket nöjd med alla involverades erbjudande om stöd och hjälp.

De två som går i psykoterapi eller på stödsamtal hos psykolog bor ensamma i villor, medan fyra bor med make eller sambo i villa. Hälften är män, hälften kvinnor i båda grupperna. En av dem som bor ensamma i villor beskriver sig som överhuvudtaget ensam, utan familj och nära vänner. Samtliga som bor i villor förefaller ganska välbeställda, flera har t.ex. kassaskåp och/eller talar om dyrbarheter som stulits. Två äldre män, pensionärer, bor ensamma i lägenheter och framstår som mindre bemedlade. De har båda vuxna barn, men bara en av dem har talat med och fått hjälp av dessa efter brottet.

Att bo ensam framstår alltså föga förvånande som något som ökar risken för otrygghet i hemmet. Ingen av de fyra som bor ensamma har klarat sig utan att må dåligt, medan tre av de fyra som är samboende undgått psykiska men och problem. (Se dock i avsnittet »När hemmet blir en otrygg plats« att den samboende också kan orsaka otrygghet!) Å andra sidan har en av dem som mått sämst (IP32) både en man i hemmet, arbetskamrater hon kan prata med och ekonomiska resurser.

Bland de villaboende förefaller ekonomiska resurser i viss mån kunna kompensera för bristande ideellt och kommunalt brottsofferstöd. Två av dem som mått dåligt betalar själva för psykologsamtal, vilket de två pensionerade männen i hyreslägenheter kanske också hade behövt men sannolikt inte haft råd med. De senare har inte heller haft kontakt med Brottsofferjouren eller någon motsvarande ideell eller kommunal verksamhet. Vi vet inte säkert om de fått erbjudande om kontakter som de avböjt, men det är inte omöjligt att det faktum att de är män har bidragit till att de eventuellt inte erbjudits eller känt sig manade till en sådan kontakt.

KVINNOFRIDSBROTT¹⁹

De intervjuer som direkt fokuserar kvinnofridsbrott är sex till antalet och skiljer sig åt markant vad gäller erfarenheter av brott och brottsofferstöd. Två av intervjuerna (IP1 och IP4) belyser hur brott, hot och förföljelse totalt slår sönder tillvaron. Det har funnits stöd men det har inte varit tillräckligt. Två andra (IP5 och IP6) liknar varandra på så sätt att det i båda fallen handlar om invandrade kvinnor, instängdhet, kulturkrockar och frigörelse. Båda kvinnorna har känt sig kontrollerade och avskurna från omgivningen av sina män och i det ena fallet har sexuellt tvång förekommit. Inget av brotten är polisanmälda. Den femte intervjun (IP28) beskriver en väletablerad kvinna som lämnar sitt äktenskap för ett förhållande med en annan man. Den nya relationen utvecklas till en tvångsrelation och ger en god bild av hur en kvinna blir allt mer insnärjd

19 Intervjuer nr 1, 2, 4, 5, 6 och 28. Huvudförfattare till detta avsnitt är Stig Grundvall.

av en man. Den destruktiva relationen kulminerar i ett sexuellt övergrepp. När hon försöker lämna mannen blir han allt mer kontrollerande och håller henne under ständig övervakning. I den sjätte intervjun (IP2) framträder en kvinna som har upplevt psykisk och känslomässig misshandel i äktenskapet, men där detta överskuggas av sexuella övergrepp och misshandel i barndomen. När den psykiska misshandeln i äktenskapet gick så långt att mannen hotade att knivmörda henne, satte hon själv stopp för relationen och hänvisade mannen till en mansjour. Att inte kränkningarna i vuxen ålder får större plats i intervjun kan möjligtvis förklaras med att här framträder en kvinna som, trots sin utsatthet, på egen hand tar tag i situationen och därmed träder ur rollen som brottsoffer. Det blir också tydligt i intervjun att jämfört med skadorna från övergreppen i barndomen upplevs effekterna av kränkningarna i vuxen ålder som mindre genomgripande. Däremot tycks erfarenheten av hotet i partnerrelationen ha gett motivation till att bearbeta barndomstidens övergrepp. Vi återkommer därför till denna intervju i av-snittet om sexuellt våld.

Man bör självfallet inte dra för stora växlar om hur brottsofferstöd är utformat utifrån sex intervjuer. Utifrån den samlade kunskap vi besitter på området, vågar vi hävda att dessa exempel ändå pekar på svårigheter i att utforma brottsofferstöd och på konflikter som kan uppkomma i arbetet med brottsoffer.

Livet slås i spillror

Två intervjupersoner (IP1 och IP4) ger uttryck för hur livet från en dag till en annan förvandlas till ett inferno. Båda är utsatta för grov misshandel i äktenskapet, vilket i båda fallen tycks ha utlöst en negativ spiral av grav utsatthet. Det som också är gemensamt är att polis, rättväsende och socialtjänst varit inkopplade på ett tidigt stadium, men att insatserna varit otillräckliga och i vissa fall bristfälliga. Det som är alarmerande är att myndigheterna står handfallna inför uppgiften att över tid ge kvinnorna det stöd de behöver. Bristen på planering och uppföljning är här uppenbar. Båda männen blev dömda till fängelse, i sex respektive tio månader. Att verkställigheten skjutits upp gjorde dock att hotet i båda fallen kvarstod vid intervjutillfället. Båda männen framstår också som socialt kompetenta och utåt sett förtroendeingivande, vilket gör det besvärligare för inblandade parter.

För den ena kvinnan (IP1) är tillvaron fortfarande kaotisk och hon och dottern har fått flytta runt och saknar ett eget hem. Efter att ha vistats på olika kvinnojourer och alternativboenden har de fått en tillfällig lägenhet: »De har tvångsplacerat oss i en liten tvåa.« Mannen har besöksförbud och kvinnan och barnet har fått ett larpaket på livstids, ändå upplever de ett konstant hot från mannen som bor några hållplatser längre bort.

Kvinnans historia uppvisar en fyraårig kräftgång mellan olika myndigheter, institutioner och kvinnojourer där hennes erfarenhet är att stödet hela tiden brustit. Polisen ingrep inte resolut utan åkte snart ifrån brottsplatsen. På försäkringskassan fick hon först ut ersättning men blev sedan »nollklassad«. Skadan har gjort det omöjligt att återgå i arbete och utsattheten är ingen anledning till sjukskrivning enligt försäkringskassan. Hos socialtjänsten fick hon ett bra bemötande av den förste socialsekreteraren hon träffade. Men sedan denne slutade har hon konstant motarbetats. Hon hävdar att de skickat henne på utredning för eventuell psykisk sjukdom:

IP1: De ... vad heter det? Social ... skickade ut mig på en utredning på ... Bräcke diakoni, för de tyckte jag uppförde mig ... jag är annorlunda och kom fram till att jag har ADHD.

I: Jaha.

IP1: Våldigt klart med alla.

I: Ja.

IP1: Och de skulle hjälpa mig. Efter den utredningen så har de lite lätt mobbat mig där uppifrån och jag får ingen hjälp. Får aldrig pengarna i tid. Ingenting fungerar.

De har dessutom hotat med att omhänderta hennes dotter. Vid ett annat tillfälle krävde socialtjänsten att hon skulle »sälja dotterns arvegods«.

Kvinnan upplever sig dessutom ha blivit sviken av alla kvinnojourer utom den hon nu har kontakt med. Som exempel på dåliga erfarenheter från kvinnojourer nämner hon att de stulit hennes tavlor, dottern har blivit utsatt för våldtäktsförsök och att hon själv blivit inlåst och inte kunnat komma ut kvällstid. Hela hennes situation har också gjort att släkt och vänner sviker; de vill inte bli inblandade. Dotterns situation är också alarmerande då skolgången på högstadiet blivit bristfällig och hon också har svårt att »vara med folk«.

Kvinnans berättelse kan tyckas osannolik då så många varit inblandade utan att hon upplevt sig ha fått någon hjälp. Kan det vara så att en blandning av osäkerhet och försumlighet startat en negativ spiral av motvilja både från hjälpare och offer? Har den förhjälprelationen så viktiga ömsesidiga förtroeligheten av någon anledning aldrig uppstått? Kan det vara så att kvinnan i sin utsatthet inte tacksamt tagit emot den hjälp som givits utan istället redan från början ifrågasatt den? Är brottet en del av en längre historia av utsatthet? På socialtjänstens anmodan blev kvinnan undersökt för eventuella psykiska funktionshinder, och det konstaterades då att hon hade ADHD. Om detta var ett sätt från socialtjänstens sida att få förklaringar till en besvärlig beteende eller om symptomen i sig försvårar kontakten med myndighetspersoner är omöjligt att uttala sig om. Det talar dock för att relationen varit hårt prövad, från båda håll. Kvinnan ser sig numera som ett konstant offer

och klientifieras alltmer. Men med sin avoghet träder hon inte självklart in i någon offerroll utan slår tillbaka och diskvalificerar de flesta myndigheter och hjälporganisationer hon kommit i kontakt med. Stämmer hennes berättelse måste man konstatera att det finns flera instanser, myndigheter såväl som frivilliga organisationer, som kapitalt misslyckats, med kaos som resultat. Handfallenhet i det akuta skedet och bristfällig planering har gjort att kvinnan och barnet fått utstå mycket lidande under fyra års tid. Den sista i raden av kvinnojourer har hon dock fått förtroende för.

Kaos föder kaos

Som den andra kvinnan uttrycker det: »Det går nog inte att förstå om man inte varit med om det« (IP1). Hon framför en historia om hur lamslagna myndigheter kan bli vid dödshotande övergrepp. Även om de akuta åtgärderna är riktiga i sig, kvarstår problemet då hotet från mannen inte upphör. Förövarens terror kvarstår och myndigheterna står handfallna.

Historien tar sin början i att kvinnan vaknar upp i en blodpöl och upptäcker att hon blivit slagen med ett föremål. Hon tar sig sedan till sjukhuset i sista stund, innan blodförlusten blir för stor. Hon har fortfarande allvarliga skador till följd av brottet. Via socialtjänsten blir hon placerad på ett jourboende. Efter sex månader blir hon utkörd och vet inte vart hon skall ta vägen. På socialtjänsten har de inget alternativ och hävdar att hon har egna tillgångar som hon kan realisera. Samtidigt varnar de henne för att besöka bostaden: »du får inte lov att åka dit för hotbilden är för stark«. Vare sig socialtjänst eller polis kan se till att hon får sina kläder och tillhörigheter från hemmet. Hon blir bokstavligen ställd på »bar backe« och här startar den onda spiralen; hon bosätter sig i sin bil och bor där över vintern. I samband med detta träffar hon en ny man som också misshandlar henne. Ett anständigt liv i en förstadsvilla har vänts upp och ner på under två, tre års tid.

Det som till sist ger henne andrum och möjlighet till hjälp är att hon döms till 30 dagars fängelse för ett brott som en av männen begått: »ja, det enda som var ett fängelse var att de stängde klockan tio på kvällen och öppnade klockan sju på morgonen. Jag har aldrig känt mig så fri för han kunde inte jaga mig. Det var det som kändes. Han fick inte tag på mig« (IP4). Kriminalvården hjälper henne sedan till ett annat jourboende där hon bor sedan ett halvår. Hon känner sig trygg i och med att det finns personal och andra människor runt omkring henne.

Det finns många frågetecken kring hur det har kunnat gå så illa för den här kvinnan. Rejåla skador till följd av brottet borde fått till följd att sjukvården reagerat och varit delaktig i en hållbar rehabilitering. Placeringen i jourboendet verkar till en början rimlig.

Däremot är det ofattbart att kvinnan skrivs ut utan att ett skyddsnet etablerats. En mer långsiktig planering borde självfallet ha upprättats via socialtjänst, polis och kvinnojour. Intervjun ger ingen information om att det funnits. En annan fråga som infinner sig är hur hennes vuxna barn lyckats förbli ovetande om det inträffade. Hennes son utgjorde trots allt ett skydd för henne innan den första misshandeln ägde rum.

Kvinnan är ett brottsoffer och hjälpbehövande i högsta grad, men är hon det ideala offret? Kanske hennes framtoning som väletablerad gör det svårare för myndigheter att identifiera hennes som brottsoffer. Hon säger att hon har levt ett prickfritt liv och att maken åtnjuter förtroende från omgivningen. En ekonomiskt god situation gör det svårare för socialtjänsten att hjälpa till. Hon har ju realiserbara tillgångar. Att hon sedan inte kommer åt dem tar man ingen hänsyn till. Misstaget att inte skapa en långsiktig hållbar plan för kvinnan gör att situationen förvärras genom att hon etablerar en relation med en annan man, där hon åter blir misshandlad.

Liksom beträffande den tidigare citerade kvinnan skulle man kunna diskutera bemötandet ur ett (omvänt) klassperspektiv. I båda fallen är förövarna vältaliga män med god ekonomi och social status. I det första fallet kommer mannen från en högt respekterad släkt som tar honom i försvar. I det andra fallet har kvinnan och hennes f.d. man bott i ett villasamhälle och fram till för tre år sedan alltid uppfattats som klanderfria. Det som troligtvis ytterligare försvårar kvinnans situation är att inte ens hennes barn tror på det hon råkat ut för. Det är för otroligt för att vara sant: »du måste ha ramlat och slagit dig«.

I båda dessa intervjuer har kvinnan utsatts för misshandel och dödshot som får till följd att livet förändras katastrofartat. Här framträder klara brister i hantering, planering och skydd för de brottsutsatta. I det akuta skedet tycks hjälpen ha funnits, mer eller mindre väl utformad, men på sikt uppvisar hanteringen av båda dessa ärenden stora brister. Man kan fråga sig om det finns en inneboende tendens att blunda för det allvarliga i situationen och hoppas att det löser sig av sig själv på sikt. Eller om det helt enkelt handlar om samhällets oförmåga att bistå brottsutsatta på längre sikt. Kanske är det så att den ångest och rädsla, kanske förvirring, som uppstår skrämmer stödgivarna?

Brottsutsatthet och/eller frigörelse

Två av intervjuerna handlar om två drygt 40-åriga kvinnor från Mellanöstern, som bryter upp ur långvariga äktenskap. I båda fallen kände sig kvinnorna kringskurna och kontrollerade, en av dem hade utsatts för sexuellt tvång och gjort ett självmordsförsök. Hon fick hjälp att komma till en kvinnojour. Det förekom

inget fysiskt våld, men hon upplevde att mannen förnedrade henne. Utifrån såg dock allt bra ut:

IP5: Vad är det med mig? Jag har ett perfekt liv. Man, hus, två fina barn. Allting. Och vad är det? Vad är det med mig? Varför är jag så ledsen? Varför mår jag så dåligt? Jag känner mig så otacksam.

Denna kvinna kommer till Sverige och gifter sig mer eller mindre under tvång. I hemlandet hade hon varit kär i en annan man, men på mammans förslag och för att hon själv ville ha någon att lita på, gifte hon sig och flyttade med sin make till Sverige. Det var mamman som tvingade henne att flytta till Sverige, hävdar hon.

IP5: Och sedan, jag mätte dåligt innan också, innan jag gifte mig, men sedan gifte jag mig för att ... jag ville ha någon att lita på. Jag ville ha någon säkerhet och då var det min mamma, som tyckte min man var bra. Han bara friade och sedan ... ja, efter två, tre månader vi hade gift oss. Och så, han sa hela tiden att: »ja, min familj är inte bra. De tycker inte om mig /.../ ... jag var lite också ... arg på mamma för att ... det var hon som tvingade mig, tvingade mig att komma hit och jag var inte förberedd. ... jag hann inte säga hej då till mina kompisar och ... till den killen, som jag älskade«.

Att sedan maken hamnar i konflikt med hennes familj försvårar relationen. Av intervjun att döma var kvinnan inte medveten om att hon var utsatt för brott för rän andra i hennes närhet påtalade det; även då tycks hon ha varit ambivalent.

I det andra fallet finns det inget i intervjun som talar för att mannen skulle ha hotat kvinnan eller utövat fysiskt våld. Däremot kände hon sig kontrollerad av hans vrede. Hon var rädd för honom och detta kom även till uttryck när mannen helt plötsligt dök upp efter skilsmässan. Brottet bestod i att maken isolerat och kontrollerat kvinnan, dvs. gjort det svårt för henne att träffa vänner. Hon tar steget mot att skiljas efter det att mannen hotat med skilsmässa. Hon tar honom med andra ord på orden och bestämmer sig själv för att begära skilsmässa. Hon går till socialtjänsten i sin hemkommun och får uppehålle i tre månader och beslutar sig sedan för att starta på nytt i Göteborg. Där bor hon först tillfälligt hos en familj som sedan hjälper henne till kvinnojouren. Av socialtjänsten i Göteborg fick hon dock ingen hjälp. De ansåg ej att det som hon utsatts för var misshandel.

En skillnad mellan dessa två fall är att kvinnan i det förstnämnda tycks vara mer beroende av stöd för att hantera kontakter med det svenska samhället. Den osjälvständighet hon ger uttryck för, är enligt henne själv ett resultat av den kontroll hon utsatts för. Hon tycks också vara mer mottaglig för hur andra definierar hennes situation. Hon är ett offer inte bara för brott, utan också för andra omständigheter. Från att ha varit

styrd av sin uppväxtfamilj blir hon i äktenskapet kontrollerad och isolerad av sin man. Utifrån vad man skulle kunna kalla för en »inlärdd hjälplöshet« kan det tyckas rimligt att hon får stöd från kvinnojouren i att klara sig själv. Frågan är dock om stödet måste ges med utgångspunkt i att hon definieras som brottsutsatt.

Den andra kvinnan bryter upp från äktenskapet och startar ett nytt liv i Göteborg och behöver då tillfälligtvis stöd. Hon tar därför hjälp av en kvinnojour för att sedan efter en månad ordna en egen lägenhet. Därefter klarar hon sig till stor del på egen hand. Det finns ingen anledning att betvivla att äktenskapet påverkat henne negativt, men på vilket sätt blir inte konkretiserat i intervjun. Hon säger själv att hon kommit över sitt lidande idag och att hon helst inte vill prata om det. Som utomstående kvarstår frågan kring vari själva brottet består, men det har att göra med vilka definitioner man väljer att utgå ifrån.

Båda kvinnorna har ställt upp för intervju utifrån sin situation som brottsutsatta. Det innebär att de själva uppfattar sig så. Denna subjektiva utgångspunkt har också varit vägledande då vi sökt informanter. Brotten består av att de kontrollerats och isolerats av sina män. I det ena fallet förekommer också sexuellt tvång. Samtidigt som jag inte vill förringa utsattheten, måste man ställa sig frågande till om det är brottsuttheten som är huvudskalet till deras problem. I båda fallen tycks det också handla om en utsatthet som har sin grund i traditionella familjemönster och mötet med nya kulturformer. Nu kan det ju vara så att kvinnorna förringar sin egen utsatthet i intervjuerna, och att kvinnojourerna ändå lyckats fånga upp något väsentligt, men i det ena fallet klassificerar socialtjänsten inte situationen som en utsatthet för brott. Det finns en risk att andra instanser inte heller kommer att göra det och att hjälp därmed uteblir. Men då inställer sig frågan ifall det inte ändå kan vara möjligt att få hjälp utifrån sina behov?

Om man kontrasterar de två tidigare beskrivna kvinnorna (IP1 och IP4) med de två sistnämnda kvinnorna (IP5 och IP6) utifrån ett brottsofferperspektiv, framstår utan tvivel de två första kvinnorna som brottsutsatta, men där brottsofferstödet uteblivit eller misslyckats under flera år. Däremot har de två sistnämnda fått den hjälp de behöver. Hur kan det skilja sig åt på detta sätt? Kanske man bör söka svaret i den brottsutsattas beredvillighet att träda in i rollen som offer, dvs. att erkänna sin utsatthet och sitt behov av hjälp? De båda första fallen har dessutom ett mer dramatiskt förlopp, med grov fysisk misshandel och flera inblandade myndigheter, såsom polis och socialtjänst, vilket kan vara försvårande. I båda dessa fall framstår deras makar som värtaliga och duperande, vilket kan ha gjort att deras brottsutthet ifrågasatts. För att förstå detta behöver man sannolikt också väga in brottsofferstödjarnas möjlighet att hjälpa.

Ur askan i elden

Den sista intervjun (IP28) utmärker sig på två sätt, dels för att en intelligent och kapabel kvinna blir totalt duperad av en man – där relationen förvandlas från en romantisk episod till ett ofrånkomligt gissel som kulminerar i en våldtäkt – dels för att mannen som en stalker inte släpper taget, lägger ut en nakenbild på internet, SMS-bombarderar henne och med ömsom böner, ömsom hot försöker binda henne till sig. En spiral av skuldbeläggande och andra kontrollerande manövrar gör att kvinnan blir allt mer fången i relationen. Det är först när hon går till polisen som hon får hjälp att se vad hon är utsatt för. Hon ger en god beskrivning av hur man utan att veta om det kan hamna i en ond spiral av upptrappade lojaliteter och insnärjda förpliktelser.

Kvinnan lovordar polisen som tog henne på allvar och fick henne att se att hon blivit utsatt för ett brott. Polisen hjälpte sedan till att koppla in en brottsofferjour där hon har gått i psykoterapi i två år, vilket fungerar »fantastiskt«. Terapeuten har hjälpt henne att förstå vad som inträffat, att handskas med aggressioner och att sätta gränser. Även om förövaren inte släpper taget så har hon kunnat gå vidare och har nu också återupptagit kontakten med sin f.d. man, som samtidigt genomgått en positiv förändring.

På vilket sätt skiljer sig detta fall från de två tidigare nämnda fallen där det också fanns kontrollerande män? En avgörande skillnad är att brotten som IP28 utsattes för är polisanmälda. Det finns med andra ord en instans som konstaterat och registrerat brotten hon utsatts för. Kvinnans offerskap verifieras genom att det finns en utredning kring våldtäkt och en utredning kring förföljelse. Kanske är det också dramaturgin i berättelsen som påverkar mig som läsare, där en väletablerad och kompetent kvinna »faller offer« för en främmande man. Det romantiska mötet övergår i ett skräckscenario. Det är en mer »ideal« offersituation. De två föregående exemplen är mindre dramatiska. Kontrollen försiggår där inom äktenskapets ramar och hemmets fyra väggar. Det gör brotten både mer svåråtkomliga och »vardagliga«. Samtidigt kan man inte bortse ifrån att ingen av de tidigare nämnda kvinnorna är förföljda eller hotade av sina män så som i det sistnämnda fallet.

Kvinnan i det sista exemplet förvånas själv över att hur aningslös hon varit och hur sedan känslor av skuld och förpliktelser gjort det svårt att utan hjälp bryta upp från förbindelsen. Intervjun ger ett illustrativt exempel på att vilken kvinna som helst kan hamna i relationer som kan liknas vid ett gisslandrama. Det blir känslomässigt svårt att inse att man själv befinner sig i en tvångssituation. I spelet ingår att mannen ifråga hävdar att han själv är drabbad och ett offer. Att kvinnan en gång valt att gå in i relationen gör det inte lättare för henne att bryta upp; skuld och skam binder

samma dem. I detta exempel framstår tydligt kvinnan som ett offer, med andra glasögon är även mannen det. Det förringar på intet vis de begångna brotten och fråntar inte på något sätt mannen hans ansvar för sina handlingar. Med hjälp av en förständig polis och psykoterapi lyckas hon bryta sig loss.

Sammanfattande diskussion

I de två första intervjuerna med kvinnor som miss-handlats grovt i äktenskapet är det tydligt att bristfälliga insatser inledningsvis medverkar till att situationen förvärras. Kaos föder kaos och i ett tillstånd av hjälplöshet och förvirring är risken stor att kvinnorna utsätts för nya övergrepp. Det kan inte nog betonas hur viktigt det är i dessa fall med resoluta ingripanden från polis, tydliga handlingsplaner från socialtjänst och ett prioriterat långsiktigt perspektiv från jourverksamheter. Brister det i någon länk i denna kedja, finns en stor risk att hjälpen uteblir eller försummas. Ett kraftfullt ingripande från polis ger en tydlig markering gentemot gärningsman och en tillfällig lättnad för den brottsutsatta. En genomgripande polisutredning ger socialtjänsten något att utgå ifrån och att hänvisa till vid upprättande av handlingsplaner och fortsatt behandling. Ett ihärdigt och handfast förhållningssätt till en genomtänkt plan är ett måste från socialtjänstens sida, för att inte brottsoffren skall falla mellan stolarna.

En av dessa intervjuer ger ett exempel på hur stödet fungerat relativt väl inledningsvis och att kvinnan fått plats på jourboende. Men vad händer sedan? Efter ett halvår upphör placeringen utan fortsatt stöd och skydd. Det man kan invända här är att även om det kallas jourboende, måste situationen, inte byråkratiska regler, avgöra om boendet skall fortsätta. Socialtjänst tillsammans med kvinnojour är ansvariga för att kvinnans boendesituation och skydd säkerställs på längre sikt. Här finns också ett större problem som innefattar tillgång till (eller snarare: bristande tillgång till) lägenheter via bostadsbolagen.

Våra sammanlagda erfarenheter från fas 3 är att »nöjda« brottsutsatta hänvisar till att polisen kommer till brottsplatsen och gör en brottsplatsundersökning, lyssnar på och bekräftar deras berättelser och upprättar tillfälligt skydd. Vare sig brottet leder till åtal eller ej är en grundläggande utredning av vikt både för att brottsutsatta skall få sin utsatthet bekräftad och som underlag för fortsatt handläggning av såväl åklagare som socialtjänst.

Enligt våra intervjuer med socialtjänsten är kvinnofridsfrågor prioriterade. Där det finns en polisutredning som underlag och kvinnan är beredd att ta steget att lämna mannen finns förutsättningar för socialtjänsten att via egna enheter för kvinnofrid eller samarbete med någon kvinnojour få till stånd ett välfungerande brottsofferarbete. Men ett välfungerande långsiktigt arbete

förutsätter att inga länkar brister. Bristande länkar kan vara kvinnans ambivalens/mannens duperingsförmåga, kommunikationssvårigheter mellan socialtjänst och kvinnojour och bristen på fungerande skydd och boendevalternativ. Socialtjänsten arbetar utifrån en helhetssyn. Det innebär att man bör se problemen utifrån livssituation och ur olika perspektiv. Det innebär också att om det finns otydligheter beträffande om någon är utsatt för brott, blir socialtjänsten tvungen att väga in andra faktorer i livssituationen, där även den andra partens syn på situationen blir viktig. Här finns en risk att utsattheten negligeras.

Ett problem som socialtjänsten måste hantera är när kvinnan vägrar lämna mannen. Det blir självfallet ett grannliga ärende att balansera respekt för integritet med akut ingripande vid övergrepp och skyddsbehov. En annan aspekt som bör uppmärksammas är att egna tillgångar och (högre) klasstillhörighet inte får lägga några hinder för fortsatt skydd.

Hur skall man förhålla sig när rollen som förövare resp. brottsoffer flätas ihop och identiteterna grumlas? Den femte intervjun skulle kunna ha blivit en sådan »neverending story« om inte den polis som kvinnan mötte tydligt klargjort situationen och ställt upp för henne. I ett annat scenario skulle parterna kunnat hamna i ett spel om martyrskap. Denna kvinna är kanske inte representativ för socialtjänstens klienter, men motsvarande situationer där båda parter framställer sig som både offer och gärningsmän är inte ovanliga för en socialsekreterare.

Med tanke på de båda invandrarkvinnornas situation uppstår ett gränsdragningsproblem. Var går gränsen för brottsofferproblematik och separationsproblematik? Å ena sidan kan ett gott stöd från kvinnojouren ha förebyggt ett allvarligare förlopp. Å andra sidan finns det risk att man ingriper i ett förlopp av relationskaraktär, där en skilsmässa alternativt kan hanteras som en förhandling mellan f.d. maka och make för att få till stånd ett framtida samarbete kring barnen. Om det handlar om separationsproblematik kan det vara vanskligt att göra ena parten till förövare och den andra till offer.

SEXUELLT VÅLD²⁰

Detta avsnitt utgår från sju olika intervjuer där tre beskriver sexuella övergrepp från tidig barndom (IP2, IP29 och IP44), två under ungdomsåren (IP17 och IP41) och två i vuxen ålder (IP12 och IP40). Vi har valt rubriken »sexuellt våld«, men här finns även inslag av fysiskt våld. De tre kvinnor som beskriver övergrepp från tidig barndom vittnar alla om hur erfarenheten av bristande brottsofferstöd satt sina spår i form av för-

långt lidande. Två av kvinnorna är i femtioårsåldern vilket till viss del gör det svårt att värdera de insatser (brottsofferstöd) som gjorts, då de ligger omkring 40 år tillbaka i tiden. Med all sannolikhet är medvetenheten om sexuella övergrepp större idag. Båda intervjuerna visar ändå tydligt vad som är väsentligt i utformandet av stöd. Den tredje kvinnan med erfarenheter av sexuellt våld från tidig barndom är idag 28 år och berättar om hur den upplevda skammen gör det svårt att ta emot hjälp.

De två med erfarenheter av övergrepp i tonåren skiljer sig åt avsevärt och kommer att till stor del att behandlas var för sig. Den ena intervjun handlar om en 21-årig kvinna, som blivit vittne till hur hennes mamma misshandlats under uppväxten och som själv vid ett tillfälle i 15-årsåldern blev misshandlad av fadern. Dessutom råkar hon ut för en våldtäkt i 14-årsåldern i samband med en fest. Intervjun belyser både valhänthet och klumpighet hos myndighetspersoner, men det finns även goda erfarenheter. Den andra intervjun handlar om en 22-årig papperslös flykting som är född flicka men som numera ser sig som man. På grund av sin sexuella läggning utsattes han för sexuella övergrepp och dödshot i sitt hemland och blev 16 år gammal tvungen att fly till Sverige med sin mamma.

De två intervjuerna om erfarenheter av sexuella övergrepp i vuxen ålder är också av olika karaktär. Den ena handlar om en kvinna i åldern 18–25 år som efter en fest tvingas till sexuella handlingar som »betalning« för en taxiresa. Den andra intervjun handlar om en 32-årig mans erfarenheter av tre våldtäkter.

Sexuellt våld i tidig barndom

Förlängt lidande?

Alla tre kvinnorna med erfarenheter av sexuella övergrepp i tidig barndom har under många år levt med olika kroppsliga smärtor, ätstörningar och relationsproblem. I inget av dessa fall har sjukvården kunnat förstå sambandet utan fokuserat på symptomen. De tre kvinnorna berättar att de även i övrigt mötts av en oförstående omgivning. Vad gäller de två äldre kvinnorna (IP2 och IP44) kan det i viss mån förklaras av att kunskapen om och uppmärksamheten på sexuella övergrepp var knapphändig för 30–40 år sedan. Den 28-åriga kvinnan har p.g.a. skammen försökt att hantera sina erfarenheter på egen hand. Men erfarenheten har »legat under ytan och gnagt och tagit sig formen av självhat« (IP29).

Kvinnornas vårderfarenheter är omfattande och med tanke på att alla tre har fått hjälp först på senare tid så innebär det samtidigt att de diskvalificerar övriga institutioner de mött under årens lopp som t.ex. socialtjänst, sjukvård, skolhälsovård och sjukgymnaster. En av kvinnorna beskriver att trots att hon totalt bröt ihop i elvaårsåldern i skolan, så var det ingen vuxen i omgiv-

20 Intervjuer nr 2, 12, 17, 29, 40, 41 och 44. Huvudförfattare till detta avsnitt är Stig Grundvall.

ningen som förstod sambandet med utsattheten. Hon fick gå till en skolkurator som »bara satt och hummade – satt och tyckte synd om« (IP2). Den andra kvinnan beskriver hur skolan blev en vrå där hon fick vara barn: »Skolan var en stor räddningsplanka i mitt liv. Där mådde jag bra och fick utlopp för allt som barn får utlopp för« (IP44). Samtidigt beskriver hon hur hon levde i två världar. När hon inte var hemma var hon trygg. Den 28-åriga kvinnan beskriver en psykolog: »hon var säkert helt OK psykolog, men hon hade ingen *aning* [om] vad sexuella övergrepp innebär« (IP29).

Det är också slående hur socialtjänsten lyser med sin frånvaro i de tre intervjuerna och att kvinnorna som barn fått leva med och hantera sin utsatthet själva. Det är uppenbart att försiktighet och skyggglappar hos skola och sjukvård medfört att övergreppen inte uppdagats, stoppats eller bearbetats, vilket lett till ett långvarigt lidande. Alla tre kvinnorna är på väg ur ett liv av handikappande smärtor, men läkeprocessen har tagit fem till tio år i anspråk.

Vetskapen och vetenskapen

En av kvinnorna gör en intressant distinktion mellan vetskapen och vetenskapen. Det är inte helt tydligt vad hon menar men skillnaden illustreras genom en jämförelse mellan hennes erfarenheter från en jourverksamhet och från psykoterapi.

IP2: I psykoterapin pratade vi om följderna av det, men i [kvinnojourn] jobbade jag själv med problematiken och den tryggheten kunde jag inte få bland annat än människor, som själva har upplevt det.

På kvinnojournen blir det tydligt hur värdefullt det är att kunna dela och delge varandra sina erfarenheter för att själv kunna hitta kraft att gå vidare. Man kan anta att det är själva vetskapen, som andra har genom egen erfarenhet, som är det centrala. Vad gäller vetenskapen blir dess roll tydlig i följande citat om samtalet med psykoterapeuten som hon gått hos i tio år:

IP2: Det har varit fenomenalt bra. Hon har varit jätte-*duktig* på att se sådant, som inte jag själv förstod att jag behövde jobba med, och att ibland bromsar hon processen för jag vill så himla mycket. Jag vill ju bli normal, normal, normal. Och hon kunde säga: Nu tar vi det här. Den andra biten kan vi vänta lite med. Hon kunde se liksom vad som var lagom portioner. Jag hade ingen övergreppsbild (*sic!*) eller övergripande bild över min problematik, mer än att det var väldigt jobbigt. Hon kunde verkligen bena upp det, så att det blev lagom takt för mig och när jag kände att det blev för mycket, så kunde hon bromsa eller putta på ibland och säga: »Nu måste vi ta detta nu.« »Nu riktar vi oss på det« så det gick verkligen framåt.«

Kvinnan i intervju nr 44 har också gjort en »jättelång resa« vad gäller den läkande processen, som började när hon var runt 25 år. Hon har ett konstant misstro-

ende mot den offentliga vården och menar troligtvis sjukvård och socialtjänst i allmänhet. Däremot framhäver hon kontakten med Prostitutionsgruppen som en vändpunkt, vilken ledde till gruppterapi.

IP44: Jag flyttade till Göteborg när jag var typ 24, 25. Gick på gatan en stund, träffade Prostitutionsgruppen och de fick mig att förstå att, alltså de gav sig ju aldrig utan de var ju lite så där att, »nej men vi köper inte det snacket utan du går inte här för pengar utan det finns andra saker bakom«. Så småningom så var det min första kontakt med terapi för då började jag i Gruppterapiföreningen på deras inrådan. Vilket var jättebra. /.../ Jag tror att min första upplevelse av gruppterapi, det var ju att bli sedd.

Gruppterapien behandlade inte direkt de sexuella övergreppen, men bidrog till att hon började se sig själv.

Denna kvinna lyfter också fram självhjälpsgrupperna på kvinnojournen och en för henne viktig psykoterapeut som jobbar med psykosyntes. Erfarenheterna från kvinnojournen uttrycks med ett exempel så här:

IP44: Så när jag, vi gick ju våran runda då och när det var min tur så då dök jag, det kändes så som att jag var precis som en tryckkokare så att när det var min tur så dök jag ner i minnet av när jag blev våldtagen när jag var typ tre år. Och det var jättejobbigt och det kändes verkligen som att jag exploderade.

Psykoterapin, som pågått under två och ett halvt år, beskrivs på följande sätt:

IP44: Hon har alltid gett mig utrymme, hon har alltid bejakat allting som jag har gått igenom och känt. Det känns som att om jag har varit arg så har hon liksom peppat mig i det på något sätt, »ja men okej ut med det« liksom, har jag varit ledsen så har hon peppat mig i det och ut med det.

Ett exempel får illustrera hur de olika hjälperfarenheterna kompletterar varandra samtidigt som de bör skiljas åt. Det här citatet utgår från en tidigare erfarenhet av en annan psykoterapeut som under en session delgav kvinnan sina egna erfarenheter av övergrepp:

IP44: Fast han hade också sina brister den terapeuten för att han, jag vet inte varför men han började när vi höll på med terapin och jag var inne i alla dom här processerna så började han berätta om sina egna sexuella övergrepp. /.../ han inkräktade på min tid, han tog mitt utrymme. Jag tror att en viktig skillnad är dom här givna reglerna. Att på [Kvinnojournen] så respekterar alla regeln att när det är min tid då tar ingen annan den tiden.

Det är välgörande när man i kvinnojournens självhjälpsgrupp delger varandra sina erfarenheter, men det är en helt annan sak när psykoterapeuten använder kvinnans tid åt att berätta om sin egen utsatthet.

Kvinnan i intervju 29 nämner också stödgruppen

på en kvinnojour som viktig för henne. Hon kan där känna igen sig i de andra, »och de kan känna igen sig i mig«, och hon möter »ökad förståelse och sympati«. Stödgruppen har »flyttat bort skulden«, »förändrar tankar« och ger »insikter«. Sexualmedicinskt centrum som jobbar med en kombination av gynekologkontakt, sjukgymnastik och psykoterapi har varit ett viktigt komplement. Erfarenheterna från Sexualmedicinskt centrum uttrycks så här:

IP29: Det känns skitskönt. Det känns som jag kan luta mig tillbaka lite, ... fan vad det hade kunnat vara, mycket bättre, och all den här tiden i terapi som det ändå har vart liksom, sjukgymnaster till höger och vänster och psykolog. Jag har gått i två omgångar hos henne också, och vad, ja det hade kunnat vara så jävla mycket bättre ... liksom den där känslan också att släppa kontrollen lite, att dom, dom har koll på vad dom gör.

Sexualmedicinskt centrum är hon nöjd med, men det som kunde ha varit bättre är de andra hjälpinsatserna som hon spenderat tid på under åren, och som inte gav tillräckliga resultat.

Det som är gemensamt i de här tre kvinnornas berättelser är att de inte har blivit sedda som en helhet, dvs. att kropp och psyke påverkar varandra. När vården bara fokuserar enstaka symptom har man svårt att upptäcka bakomliggande faktorer. Sexualmedicinskt centrum tycks utgå från ett helhetstänkande och kombinera olika behandlingsmetoder på ett betydelsefullt sätt. IP2 och IP44 har båda en mångårig historia med olika skador och lidande som inte kunnat avhjälpas trots omfattande kontakter med olika vårdinrättningar. Det som båda framhäver som framgångsrikt är en kombination av stöd från andra som varit i samma situation och en mer djupgående psykoterapi. Istället för att konkurrera fyller »vetskapen« och »vetenskapen« olika behov hos samma individ (jfr Carlsson 2009).

Sexuellt våld i tonåren

Utsattheten breder ut sig

Den 21-åriga kvinna (IP41) som under sin uppväxt utsatts för och bevittnat våld och blivit utsatt för en våldtäkt ger goda beskrivningar av hur polis, socialtjänst och sjukvård hanterat de olika händelserna. Mamman blev misshandlad under hela hennes uppväxt och gjorde polisanmälan, men tog tillbaka den. De hamnade hos socialtjänsten som rekommenderade parterapi, men mannen uteblev. Det är först när dottern blir misshandlad i 15-årsåldern som mamman står fast vid sin anmälan. I samband med detta träffade IP41 en polis som ingav förtroende:

IP41: Hon ingav nåt slags lugn, för hon var så lugn utan att vara nonchalant, utan hon liksom satte sig ner och

lyssnade och sa inte jättemycket utan ställde lite frågor och sådär och lät en prata liksom.

Rättegången som hölls fyra månader senare kändes däremot absurd. Att bli tvungen att sitta i samma väntrum som förövaren (dvs. fadern) och samspråka som inget hade hänt, blev en märklig upplevelse.

IP41: Så att när vi satt innan rättegången och väntade utanför salen, då kom ju liksom han dit så det var sådär absurd grej liksom, att vi alla tre satt där och liksom pratade om ditten och datten och alldeles strax skulle vi gå in och sitta i en rättegång mot varandra. Det var helt sinnesjukt faktiskt, så det var väldigt konstigt.

Året innan, när intervjupersonen var i 14-årsåldern, hade hon utsatts för en våldtäkt under en fest. Hon polisanmälde brottet dagen efter tillsammans med den kompis som var med henne på festen, kompisens var dock oförstående till det som hade hänt och gav i övrigt inget stöd. Så här beskrivs kontakten med polisen den gången:

IP41: Han som hade hand om utredningen var väldigt otrevlig och ifrågasatte mycket, ... bland annat sa han ju till min pappa att hon var ju bara fjorton och kanske vill testa hur det är att ha sex och så upptäckte hon att det inte var så kul och då hittade hon på det här då, och liksom sådana saker och att jag skulle vara glad för att jag kunde faktiskt blivit misshandlad eller mördad. /.../ Men sen så förhöret gjordes av en kvinnlig polis och hon var väldigt, väldigt duktig och jättetrevlig och liksom tog det lugnt och sådär. Hon var rakt på sak, samtidigt trevlig och snäll.

Flickan beskriver vidare vilka effekter bemötandet från den utredande polisen fick:

IP41: Det var så förvirrande för att jag började ifrågasätta själv om det verkligen var så som jag hade berättat för polisen. Dels för hans, polisens uttalande då, hans attityd, och sen så bara började jag av mig själv ifrågasätta om det verkligen hade hänt och var det verkligen så och sa jag verkligen nej och hur var det nu igen. Så jag blev jävligt förvirrad och då började jag mer och mer tänka mig in i att det var nog inte riktigt så, så vilken tur att de la ner fallet eftersom jag har ju hittat på det så att det hade ju blivit en katastrof om det gick till rättegång för då skulle ju det komma fram. Så att jag var jätteförvirrad och började intala mig själv att det inte hade hänt.

Från rättsväsendet sida lades fallet ner i brist på bevis och identifierad gärningsman. Kvinnans beskrivning av hur hon i 14-årsåldern börjar tvivla på att övergreppet verkligen hänt är alarmerande. Överklighetskänslorna kunde i förlängningen ha gett upphov till psykiska problem. Polisen tog också med flickan till en läkarundersökning, som uppfattades på följande sätt:

IP41: Jag kom dit med två poliser, en på var sida så att hela sjukhuset satt och glodde. Kände mig som en brottsling... Och sen när de skulle undersöka mig så, den ena hon var väldigt bra för jag hade ju aldrig gjort någon gynundersökning så jag tyckte ju hela den grejen var ju läskig i sig, så hon var väldigt snäll den ena och höll mig i handen och sådär. Men hon som gjorde själva undersökningen var inte så, hon skulle liksom försöka skoja till det och hålla på att skämta och sådär och det kändes inte riktigt rätt plats för att skoja om sånt.

Hon fick också tid hos en psykolog:

IP41: ... jag hade fortfarande inte riktigt fattat vad som hänt, så att jag betedde mig precis som vanligt nästan, och då tyckte hon efter bara några gånger att jag inte behövde gå mer för att jag var liksom färdigläkt, eller det var bra.

En annan effekt av våldtänkten var att hon i skolan blev kallad för hora. En tjejkompis spred ut ryktet och vissa »killkompisar« hakade på och snacket gick i korridorerna. Det slutade med att hon bröt ihop. Några av lärarna visste: »De behandlade mig bra, »vill du prata så gör det«, men de tryckte inte på liksom«. Föräldrarna ringde varje dag för att se att hon mådde bra och att hon kunde prata med lärarna. På frågan vad skolan kunde ha gjort bättre hävdar hon att »de kunde gjort något åt snacket liksom«. Men i nästa mening säger hon »tar de upp det och pratar med folk så kan ju det bli ännu värre«. Kanske kunde de: »förklarat för de andra barnen att sådant här händer och att det inte är dens fel och blablabla, så där«. Hon har träffat psykologer och ältat upplevelsen som hon säger, men hennes väg ut är att hon »vill göra något åt erfarenheten, föreläsa eller nåt«. Hon kan också tänka sig att jobba med något relaterat till det. Det är viktigt för henne att vara stark och klara sig själv.

HBT- och flyktingproblematik

Intervjun med 22-åringen (IP17) skiljer sig markant från de övriga intervjuerna då de sexuella övergreppen, misshandeln och dödshoten begåtts i ursprungslandet. På grund av hans sexuella läggning, född flicka men som numera ser sig som man, fanns ingen förståelse att vänta i ursprungslandet, säger han. Det finns lagar mot övergrepp även i hemlandet, men tendensen är att sedvanor och familjens, dvs. faderns, ord väger tyngre. Även släkten sällade sig till det ställningstagandet. Den obestämda könstillhörigheten gjorde troligtvis frågan mera brännbar. Den enda person som stod på hans sida var hans mor, som också flydde med honom till Sverige.

Personen lever fortfarande under hot och med en rädsla för att faderns släktingar i Sverige skall få i uppdrag att döda honom, p.g.a. hans sexuella läggning. Själv går han ofta i självmordstankar och tänker att »jag håller på att bli galen«. Tillsammans med sin mor

har han en mindre bostad och han säger sig också ha sex vänner som ställer upp på dem. Dessutom har flickvännens föräldrar lovat att hjälpa dem så gott det går. Det finns också en frivilligorganisation som ger pengar till medicin och resor och som vid behov ställer upp med stödsamtal. För övrigt finns det ingen att vända sig till i det svenska samhället och hans och moderns ansökan om asyl har avslagits.

Intervjun blir utifrån vår undersöknings syfte lite problematisk, då övergreppen utförts i hemlandet. Den säger inget om hur man skulle ha hanterat motsvarande situation i Sverige. Men allt hänger inte ihop med utsattheten gentemot ursprungsfamilj, lika mycket tycks problemen hänga ihop med en ohållbar väntan på uppehållstillstånd. Intervjun ger en bild av vad man *inte* gör i Sverige. Mannen är utan tvivel traumatiserad och skulle behöva hjälp för att reda ut och komma tillrätta med sina upplevelser. Men utan papper på de rätta besluten får han ingen hjälp av myndigheterna. Ur en humanitär synvinkel kan man med fog hävda att han förmenas stöd och hjälp som han som brottsutsatt är i behov av.

Sexuellt våld mot vuxen

Dubbla budskap

Här framträder en ung kvinna (IP40) som studerar och arbetar tillfälligt. Hon har varit utsatt för vad polisen benämner »sexuellt ofredande«. Efter att ha varit ute och festat tog hon en taxi hem. Då hon inte hade några kontanter på fickan tvingades hon till vissa sexuella handlingar. En kompis, som varit med om liknade saker, fick henne att ringa polisen dagen efter.

Hennes kontakt med polisen i samband med anmälan beskriver hon så här: Den första polisen, som var en kvinna, var jättetrevlig och förstående.

IP40: Och jag frågade henne »går det att göra en polis-anmälan på detta?«. Och hon sa »självkänt ska du göra det och du måste berätta allt vad du vet, vi måste veta om att det här förekommer« och blablabla. /.../ ... sedan blev jag vidarekopplad till en man, han var nästintill förnedrande. Han hade inte någon som helst förståelse för varken varför jag ringde eller som han uttryckte det: »varför jag hade hinkat i mig så mycket«.

Bemötandet liknar till stor del det som framkommer i den tidigare refererade intervjun med IP41 och ger anledning att tro att inte så mycket har hänt inom polisen de senaste 14–15 åren. Det kan vara tillfälligheter som spelar in, men i båda fallen är det kvinnliga poliser som bekräftar och stöder, medan manliga poliser ifrågasätter. I båda dessa fall får de manliga polisernas ifrågasättande kvinnorna att börja tvivla på att övergreppen verkligen har ägt rum.

Kvinnan (IP40) har inte upplevt några skador i

samband med brottet och har hanterat upplevelsen genom att försöka glömma den:

I: Tycker du att du upplevt några skador eller problem på grund av det här som har hänt?

IP40: Nej det vill jag inte säga faktiskt att jag har gjort. Jag, i och med att jag, jag ... men jag försökte glömma det så snabbt som möjligt. Och det var väl jobbigt den dan, och framförallt att jag kände mig så himla dum, att ja ... Nej, jag har väl tappat lite tron på taxichaufförer bland annat, men polisanmälan skulle jag nog helst inte göra om det inte vore extrema fall.

Hon upplever inte heller att övergreppet tagit så mycket tid i anspråk.

IP40: Nej, inte alls. Det tycker jag inte. Jag tyckte det var jobbigt några dar efteråt, jag tyckte också det var jobbigt /.../ sen en stund efteråt när jag var med min pojkvän, men sen försvann det. Och det var nog bara tiden precis efteråt.

Lite obehagskänslor måste hon ändå tillstå att hon har:

IP40: Nej, det ... ibland är det ju det här just att man känner sig, ja, det känns inte bra att någon har tagit på en som man som man inte har bestämt själv. Med, som /.../ ja hade kunnat vara min egen pappa. Jag är sån som är väldigt van vid att ha kontroll, väldigt mycket kontroll – att jag tappar kontrollen, det är ju lite ångestladdat.

I intervjun kan man spåra en viss sekundär viktimitisering i det att polisen antydde att hon inte borde ha druckit. Det tenderar att lägga ansvaret på brottsutsatta.

IP40: ... nej det var väl, nej det var nog inte anmälan. Det får ju vara som det var, men nej att jag tyckte nog snarare dumheten av – och polisen förstärkte det – att man hade varit ute och druckit och så där. (I: *Mm. Precis.*) Att man inte, ja. För det var väl snarare vad han sa så att, han la ju orden i munnen på mig och sen så tycker man ju så sen.

Kvinnan tycker inte hon har haft något behov av stöd utifrån. Men hon påpekar att den första kontakten med hennes kompis var viktig. Hon har också nämnt händelsen för sin partner (jfr Carlsson 2009).

I: Har du kunnat prata med någon om det som har hänt?

IP40: Nej, jag pratade med min kompis då hon som var med den kvällen. I och med att hon har varit med om liknande. Så pratade vi väl lite både hon och jag, men sen så släppte jag det faktiskt.

Hon upplever inte direkt att hon haft behov av att ge igen för egen del. Hade det gällt ett syskon, medger hon att hon kanske hade tänkt annorlunda.

IP40: Nej, sånt har jag lite svårt att tänka. Jag tänker att en människa som beter sig på sånt sätt är ju sjuk. Mera om det gällt min syster eller bror.

En tid efter polisanmälan fick hon ett brev från polisen, men då hon var säker på att de lagt ner ärendet slängde hon det utan att öppna det. Man kan undra huruvida inställningen till brottet har att göra med mottagandet hos polisen. Hon utsätts för »dubbla budskap« genom att den första polisen uppmuntrar henne att anmäla medan den andre sår tvivel och skuld – och skambelägger henne. Hon har valt att glömma det hela, att lägga historien bakom sig och säger sig inte ha några men av det eller behov av hjälp. Mot bakgrund av detta kan man fråga sig om inte effekten av den sekundära viktimitiseringen överträffar brottserfarenheten, något hon dock själv inte vill medge. I vilket fall som helst får det henne att betvivla att övergreppet verkligen ägt rum.

Intervju nr 12 handlar om en man i 30-årsåldern, som är inlagd på psykiatrisk klinik. Han har utsatts för upprepade våldtäkter: en för tolv år sedan, en för två år sedan (av en lärare) och en för en månad sedan. Han fick ingen hjälp första gången och började ta droger, och inte heller fortsättningsvis har han fått någon hjälp.

IP12: Jag tycker det har varit värdelöst. Jag har inte fått något stöd av, varken av Brottsofferjouren eller polis eller kurator eller någonting. Jag har inte, nej ...

Till följd av det inträffade har han gjort upprepade självmordsförsök och känner sig så äcklad att han måste tvätta sig var och varannan timme.

IP12: Ja, Nej jag skulle ta livet av mig för jag ville inte leva. För att jag kände mig så äcklad. Så jag försökte hoppa, flera gånger. Men jag, dom har hindrat mig och polisen har kommit och kört mig till psyket och ja, sista år, det här halvåret liksom, har jag varit inne på psyket liksom.

Han säger sig inte ha några vänner. Hans mamma och pappa vet om att han utsatts för våldtäkt, men inte omfattningen. Brottsofferjouren skulle ta kontakt med honom, men ingenting händer.

IP12: Och så, så ringde dom upp mig och så sa dom att men det finns ingen kurator men du kan, vi kan prata i telefonen ändå. Men det är inte, det är inte samma sak. Jag måste få hjälp och få prata av mig alltihop jag har.

I brist på uteblivet stöd för sin utsatthet och möjlighet att få prata om sina upplevelser tar han kontakt med psykvården.

IP12: Så att jag visste inte vart jag skulle ta vägen liksom. Nu, nu det sista då så lade jag in mig på psykan för att jag ville ta livet av mig. Jag ville inte leva mer för det, mår så jävla illa ...

Ifråga om sina erfarenheter av brottsofferstöd berättar han om en positiv sjuksyster på en vårdcentral, men

hon slutade. På psyket sitter han mest på sitt rum och får antidepressiva mediciner som behandling. Han hävdar att han skulle vilja ha någon att prata med. Övergreppet polisanmälades för tolv år sedan, men lades ner i brist på bevis. Det andra övergreppet vågar han inte ens anmäla. Han är rädd för förövarna. Den som gjorde det sista gången sitter anhållen och häktad, men det har ännu inte avkunnats någon dom i målet. Han påstår också att han ringt åtta advokater men att alla är uppbokade.

Hans eget sätt att försöka hantera sina upplevelser är att skriva ner sina intryck av vad som hänt. På så sätt försöker han själv bearbeta sina svårbemästrade känslor: »Men, liksom det, ja, det är så jobbigt liksom, att berätta allting, liksom. Jag skulle gärna vilja visa dom här böckerna jag har gjort då.« Flera intervjupersoner i Ninni Carlssons doktorsavhandling *Avslöjandets tid* (2009) betonade också vikten av att måla och skriva. IP12 skulle dessutom vilja hjälpa andra som handlar i liknande situationer.

IP12: Jag vet för att jag gått igenom det här själv då.
I: Ja precis. Du skulle kunna hjälpa andra menar du också.
IP12: Jajemen.
I: Ja. I samma situation ja.
IP12: Ja.

Intervjun ger ett lite rörigt intryck, och det kan säkert bero på att personen befinner sig på psyket och går på medicinering. Jag får också ett intryck av att den här personen far mycket illa, både p.g.a. sexuella övergrepp och psykisk sjukdom. Det senare kan vara en effekt av det förra. Det är inte ovanligt med ångest och depressioner till följd av sexuella övergrepp (Carlsson 2009). Man kan befara att de psykiska problemen förvärras om inte vården tar övergreppen på allvar. Psykisk sjukdom har också sitt eget förlopp och kan samtidigt ge upphov till att man försätter sig i farofyllda situationer. Det är självfallet av yttersta vikt att man tar varje brottstillfälle på allvar och att man sätter in den behandling som behövs. Mot bakgrund av allt detta skulle man kanske kunna definiera mannens situation som »dubbelt utsatt«.

Intervjupersonen hävdar att kvinnor som utsätts för sexuella övergrepp lättare får hjälp. Men i vårt material har även kvinnorna haft svårigheter att få förståelse. Möjligtvis kan det vara så att det beträffande sexuella övergrepp mot kvinnor finns en mer upparbetad kunskap och handlingsberedskap. Män som utsätts för sexuella övergrepp är till stora delar ett dolt problem. Det som är tillgängligt för honom är Brottsofferjouren, som fokuserar brottutsatthet i allmänhet, och RFSL, som fokuserar HBT-frågor i allmänhet. Det sista alternativet skulle förutsätta att IP12 antingen är homo- eller bisexuell, vilket inte framkommer i intervjun.

Bristande hjälpinsatser har med all säkerhet bidragit till hans psykiska lidande. I förlängningen finns det anledning att tro att hans psykiska status också använts som förevändning för att lämna över brottsofferstödet till sjukvården. I vårt material från fas 2 har vi sett sådana tecken. En annan fråga värd att diskutera är ifall den diskurs som upparbetats kring kvinnors sexuella utsatthet, där en man är typexemplet på gärningsman, tenderar att dölja det faktum att även män utsätts för sexuella övergrepp? Dessutom korrelerar en man i 30-årsåldern dåligt med föreställningar om »det ideala offret« (Christie 1986/2001).

Behovet av vardagsnära kontakter

I flera intervjuer framhålls betydelsen av att upprätta vardagsnära kontakter där man får vara tillsammans utan att symptom och tillkortakommanden står i förgrunden. IP44 kunde använda skolan som en fristad under uppväxten. Hon beskriver också kontakten med en f.d. partner som en trygg, varaktig relation. »Han finns fortfarande med i mitt liv idag. Där har jag också känt att jag bara kan vara, det har varit ett bra stöd.« Hon nämner också en arbetskamrat:

IP44: Vi har också alltid haft den här lättsamma relationen och han finns också kvar i mitt liv fortfarande, vi umgås nästan aldrig men jag skulle inte tveka att ringa honom mitt i natten om det var något.

Kvinnan i intervju nr 2 berättar om hur värdefullt det är att få sjunga i kör.

IP2: Jag var så fruktansvärt isolerad. Att, att sjunga tillsammans och skratta. Man kom fel och ... nu gör vi på detta viset istället och så blev vi lite busiga och så sjöng vi något annat än vad läraren ville och han bara skrattade. Jag menar det var glädjen som kom in i livet och en bas för att bygga upp trygghet och tillit till andra människor.

Hon berättar vidare om hur hon uppskattade en viss arbetsplats och framhäver betydelsen av »de trygga vardagliga platserna«.

Kvinnan i intervju nr 29 nämner vännerna som i viss mån haft samma funktion: »har haft flera vänner som jag pratat med, men dom har inte förstått. Men dom är viktiga för dom har kunnat tro att det blir bättre.« IP41 hävdar att det är viktigt att vänner och partner vet om, för då behöver hon inte förklara så mycket om hon är arg eller berättar något.

När man fokuserar brottsofferstöd är det lätt att se enbart brottet och den skada det medfört och tänka att man måste få behandling för just detta. Man glömmar då bort att människan inte enbart är ett brottsoffer, utan samtidigt har behov av att leva, umgås och göra saker som inte påminner om ens utsatthet. Ingen orkar gå och tänka på lidandet jämnt, alla behöver få tid att slappna av och »bara vara«, kanske t.o.m. ha roligt, som IP2 så fint illustrerar.

Familjen

Relationen till familjen har i flertalet av dessa intervjuer varit förknippad med skuld, vilket gjort kontakten svårhanterlig, om inte omöjlig. I flertalet av de ovan nämnda fallen har det varit svårt att få stöd från föräldrarna. Däremot finns det exempel på syskon som börjat förstå och numera utgör ett gott stöd. Det finns också föräldrar som ångrat sig där kontakten återupptagits. Men ingen familjemedlem, bortsett från IP17:s mamma, har funnits som huvudsakligt stöd, vilket har att göra med den speciella problematiken i dessa fall. Inte heller för IP40 och IP12 som utsatts för övergrepp i vuxen ålder utgör föräldrarna något huvudsakligt stöd. De intervjuade väljer istället att inte blanda in dem, kanske på grund av att man vill skydda dem eller sig själva mot eventuell misstro och klander.

Sekundär viktigmisering

Flertalet av intervjuerna innehåller exempel på sekundär viktigmisering. I litteraturen nämner man ofta sekundär viktigmisering vid rättsprocesser och polisingripanden, som i fallet IP40. Det man slås av i övriga intervjuer är ett flertal negativa upplevelser av myndigheter och vårdinrättningar, där en räkka av dåligt bemötanden blir till en ond spiral av misstro. Intervju nr 29 ger flera exempel på hur bemötandet skiljer sig från person till person, men också hur negativa attityder skapar förtroendekriser. I intervju nr 2 nämner kvinnan att hennes personliga ombud (PO) hade som uppgift att hjälpa henne gentemot kränkande läkarkontakter.

Att hjälpa andra

Intervjupersonerna nr 44 och 41 framhäver båda vikten av att få möjlighet att hjälpa andra i samma situation. Den förra har varit med och startat stödgrupper. Den senare jobbar i en förening för anhöriga till sexuellt utnyttjade barn och håller föreläsningar.

IP41: För det känns som jag kan prata och prata och prata om det och älta det och bolla det hit och dit med en psykolog, men jag tror att, jag måste ändå – även om det hjälper – så måste jag göra något sänt här för att det ska bli, kännas riktigt bra. Tror jag, i mitt fall.

Även mannen i intervju nr 12 beskriver hur han står till förfogande för dem som råkat ut för liknade övergrepp som han. Att skriva en bok är också ett sätt att föra erfarenheten vidare. Det finns kanske en viktig läkande kraft i att få vittna om det man varit med om. Kanske kan man se brottsoffren som vår tids martyrer (martyr betyder ursprungligen vittne) som inte vill att deras erfarenheter skall falla i glömska utan bli till en berättelse som vittnar om avigsidor i livet och samhället. De tycks ha mindre behov av att »sätta dit« gärningsmannen än av att hjälpa andra att undvika att hamna i samma faror och kunna hantera smärtan.

Sammanfattande diskussion

Sexuella övergrepp i barndomen ger ett långvarigt lidande i kroppen, om inte hjälpen sätts in i tid. Såväl IP2 och IP29 som IP44 vittnar om detta. Ångest och smärta, ofta uttryckta i kroppsliga symptom, har följt kvinnorna långt upp i vuxen ålder. Mot IP2 och IP44 skedde övergreppen för 30–40 år sedan, under en tid då medvetenheten om sexuella övergrepp inte var lika stor som idag. Enligt Carlsson (2009) började man i Sverige debattera sexuellt våld från och med 1976 och sexuella övergrepp på barn runt 1982. Flera intervjuade socialsekreterarna, som arbetar med barn och familj, vittnar om att både förskola och skola anmäler i allt högre utsträckning om indikationer finns på att barn skulle kunna vara utsatta för övergrepp. Där minsta osäkerhet råder kring hur utredningen skall gå till använder man Barnhusets specialiserade resurser. Det innebär att fler barn utreds p.g.a. misstanke om sexuella övergrepp och att fler fall konstateras, även om det i många fall är svårt att rättsligt bevisa vad som egentligen har inträffat. Chansen är större att man idag skulle ha startat en utredning kring sexuella övergrepp, när någon som i fallet IP2 bryter ihop i skolan. Men det är inte säkert. IP29, där övergreppen trots allt ligger något närmare i tiden, hävdar att psykologen inte hade en aning om sexuella övergrepp. Utifrån en annan förklaring framstår svårigheten i att »våga se« och »våga fråga« som lika tänkbar. Denna intervju påvisar också hur skammen över det inträffade gör att den unga flickan döljer sin utsatthet och vill klara av svårigheterna på egen hand. Trots fortsatt större medvetenhet inom området, krävs det kompetens och mod att våga upptäcka, och en stor portion finkänslighet för att inte medverka till ytterligare kränkningar.

Man kan konstatera att vägen tillbaka till ett liv i hälsa har tagit tid för de flesta av dessa intervjupersoner, och att de skador som vållats dem inte gått att åtgärda med enstaka insatser. De tre kvinnorna med erfarenheter av sexuella övergrepp i barndomen framhäver att hjälpen måste sikta in sig på hela individen. Det handlar dels om att få hjälp med det kroppsliga i form av läkarkontakter och sjukgymnastik, dels om att kunna förankra och dela sina erfarenheter i ett socialt sammanhang, t.ex. i självhjälpgrupper. Dessutom tycks mångårigt lidande också skapa ett behov att få gå till botten med sina erfarenheter, och här nämns psykoterapin som viktig. Det är anmärkningsvärt att läkarkontakter, sjukgymnastik och terapeutiska samtal funnits som inslag tidigare i informanternas liv, men inte haft avsedd verkan. Kan det vara så att för att dessa kontakter skall bli verkningsfulla är det nödvändigt att kvinnorna själva är delaktiga? Stödet på kvinnojourerna, inte minst deras självhjälpgrupper, tycks ju göra det lättare för dem att ta till sig den hjälp de för övrigt behöver.

Kvinnan i intervju nr 2 har i vuxen ålder upplevt psykisk misshandel och hot i äktenskapet som hon hanterade genom att separera. IP29 har varit med om ett överfallsförsök för 4–5 år sedan, där hon lyckades ta sig ur greppet och sprang. Det framgår inte i intervjuerna men en fråga som kan vara viktig att ställa är: kan de senare upplevelserna ha varit »triggers« som fått dem att ta itu med upplevelserna från barndomen? Kanske ger händelserna dem en anledning att åter söka hjälp?

IP41 som bevittnat våld under sin uppväxt, blivit slagen och upplevt en våldtäkt i tonåren, blev märkt av sina upplevelser. Hon lider inte av några bestående men, men hävdar att hon tidigare haft svårt att lita på människor. Det som är utmärkande för hennes berättelse är hur hon utsatte sig själv för nya »frivilliga« sexuella övergrepp under tonåren:

IP41: ... skit samma, man kan lika gärna ha sex, då blir det ju inte övergrepp och då behöver jag inte må dåligt. Och för den skull säger jag inte att de killar jag träffade utnyttjade mig, men jag lät dem väl utnyttja mig om man säger så /.../ det var ju mycket psykiskt påfrestande i sig liksom när man förstod, efter att hållit på så ett tag, att det gjorde ju att man mådde mycket sämre.

IP12 får ingen hjälp trots att han utsatts för tre sexuella övergrepp och gjort flera självmordsförsök. Här blir det tydligt att brottsfarenheten inte hamnar i fokus, utan hans fall hamnar via olika verksamheters underlåtenhet hos psykiatrin. Är sexuella övergrepp på män ett tabu som ingen vill kännas vid? Eller är det psykiatriska symptom som skrämmar bort brottsofferstödare? Kanske finns det anledning, i likhet med när funktionshindrade kvinnor utsätts för övergrepp, att diskutera situationen utifrån begreppet »dubbelt utsatt«?

En fråga som kanske är av mer akademisk art är hur smärtan från de sexuella övergreppen hänger ihop med annan ångest, av diffusare art, som man ofrånkomligt samlar på sig under tidens gång. Det gör det svårare att strikt avgränsa en brottsofferproblematik, som t.ex. Brottsofferjouren strävar efter. En annan fråga är ifall utsattheten för ett brott gör det mera legitimt att få den hjälp man behöver: Hur ser t.ex. hjälpsituationen ut för en icke-brottsutsatt person med samma symptom och som mår dåligt på ett motsvarande sätt? Samtidigt bör detta ställas mot den skam och de svårigheter det medför att tillstå att t.ex. ens föräldrar utsatt en för övergrepp.

BEHOV, ERFARENHETER OCH UTBUD AV STÖD

I detta avsnitt sammanvägs resultaten från faserna 1 och 2, om utbudet av brottsofferstöd i Göteborg, med de intervjuade brottsutsattas uttalade behov och erfa-

renheter av stöd, vilket i detta kapitel delats upp på brottstyper. Både det befintliga stödets former och de brottsutsattas erfarenheter skiljer sig åt beroende på vilken typ av brott man utsatts för. De uttalade behoven är indirekt påverkade av erfarenheter och utbud, eftersom det är lättare att identifiera eller verbalisera behov som motsvaras av någon befintlig insats eller känd möjlighet.

Vi har här valt att dela upp diskussion och slutsatser i två delavsniitt. I det första behandlas utbud, behov och erfarenheter vid utsatthet för egendoms- och våldsbrott där förövaren inte är någon närstående, i det andra sexuellt våld och kvinnofridsbrott där förövaren i de flesta men inte alla fall ingår i familjen, och där den brottsutsatta i de flesta fall, men inte i alla, är kvinnor.

Överfall, våldsbrott inbrott, rån

I Göteborgs kommun finns fyra ideella och kommunala brottsofferstödande verksamheter där det, vid sidan av och förutom sjukvården, går att söka hjälp om man varit utsatt för överfall, våldsbrott, inbrott eller rån: Brottsofferjouren (BOJ), Stödcentrum för unga brottsoffer, Brottsoffercentrum i Biskopsgården och RFSL. Vilka kontakter har våra intervjupersoner haft med dessa organisationer och har de kunnat möta de brottsutsattas stödbehov? Hur överensstämmer dessa verksamheters bilder av problem och stödbehov med de brottsutsattas?

Bara ett fåtal av dem som intervjuades av forskarna hade haft kontakt med Brottsofferjouren (BOJ): en av dem som utsatts för inbrott och tre av dem som utsatts för rån. I en av de till utvärderingen knutna studentuppsatserna där ungdomar intervjuats har respondenterna rekryterats via en verksamhet för unga brottsoffer (Pihl 2010). Ingen av de intervjuade har däremot haft kontakt med RFSL.

En övergripande bild av de erfarenheter och behov som framkommer i intervjuerna är att det är svårt att utläsa något bestämt mönster för överfall, våldsbrott och inbrott som särskiljer dem som värde- rar sina stödkontakter högt från dem som i högre grad är kritiska. För de rånutsatta, samtliga män, finns en antydning till ett mönster i det att de yngre männen berättar om omedelbara polisinsatser och snabba gripanden; de får snabbt tillbaka tillhörigheter som de förlorat och beskriver polisen som mycket engagerad, vilket de verkar positivt överraskade av. En rättsprocess kommer snabbt igång. Likaså berättar de yngre männen om medkänsla, förståelse och engagemang från polis och andra – både myndigheter, familj och vänner – och om öppnade dörrar till alla möjliga insatser av socialt, emotionellt, praktiskt och ekonomiskt slag. De äldsta männen har inte dessa erfarenheter, och framstår som ensamma, isolerade, arga och förtvivlade över sin situation. Underlaget är dock för litet för att dra några generella slutsatser, och i grup-

pen som utsatts för inbrott är några av dem som är mest positiva till polisens insatser äldre.

Totalt sett riktas både ris och ros mot myndigheter av olika slag: polis, sjukvård, socialtjänst, Försäkringskassan och försäkringsbolag. Starkast är kritiken mot polis, domstol och sjukvårdande instanser. De intervjuade är då missnöjda, arga och besvikna över förväntningar som inte har infriats och talar ibland om kränkta rättigheter.

Information och kommunikation

De som utsatts för överfall, våldsbrott, inbrott och rån berättar påfallande lite om stödsatser från Brottsofferjouren (BOJ). Det kan förklaras av att de, enligt egen uppgift, antingen inte fått information om BOJ från polis, alternativt avböjt erbjudande om stöd, att informationen möjligen givits till dem i ett akutskede som gjort att de inte tagit till sig den, eller att det funnits brister i kommunikationerna mellan polis, BOJ och Medling. En rånutsatt fick brev från BOJ men blev sedan istället upprörd av Medling. Den senare kontakten rann ut i sanden när han inte lyckades få tag på den som ringt honom. Den intervjuades intryck var att medlingen, snarare än att hjälpa brottsoffret ingick i en obligatorisk behandling av den misstänkte; något som han också menar att han fick bekräftat från polisen. Ett par personer, varav en som haft en långvarig samtalskontakt, lovordar dock BOJ och säger att de fått gott stöd därifrån. Det gäller också flera av dem som utsatts för rån eller inbrott på arbetsplatsen; dessa behandlas dock först i nästa kapitel.

I vår intervju med Brottsofferjouren pekar den intervjuade på en omständighet som kan spela in här. Den har med information och kommunikation att göra: Om en person är upprörd när polisen kommer till platsen finns det stor risk att den utsatte svarar nej på frågan om polisen kan informera BOJ, menar intervjupersonen. På grund av sekretessregler kan polisen nämligen inte skicka information om polisanmälan till BOJ utan personens medgivande. Problemet är, säger man på BOJ, att en starkare reaktion kan komma några dagar senare. Ett annat möjligt problem är att om polisen inte kommer till platsen, utan anmälan görs till en telefoncentral som är lokaliserad i någon annan del av landet, får de brottsutsatta sannolikt ingen initierad information om vilken stödverksamhet som de skulle kunna vända sig till. Vår intervjuperson från BOJ uttrycker en önskan om att polisen i större utsträckning skulle reflektera över behovet av stöd och vara mer omhändertagande mot de brottsutsatta. Det skulle bidra till att fler brottsutsatta ger sitt godkännande till att BOJ ringer upp.

IP11 (fas2): om dom [polisen] sätter sig ner och funderar över: »men det här brottet var så allvarligt så den här personen behöver ju absolut någon att prata med.« Och då kan dom skicka ut ett brev i efterhand, unge-

fär: »du känner väl till att det finns en Brottsofferjour, en kvinnojour, Rädda Barnen, Röda Korset, blablabla«, en hel lista. Men det är också ett steg för en människa, där reaktionen har börjat blomma ut, att ta till sig. Så jag önskar ju då att i vart fall, att när polisen är på plats att dom kan använda sig av en annan metodik och lägga armen runt brottsoffret och säga att: »du jag tycker att det vore en bra idé att du tar kontakt med Brottsofferjouren.«... Då tror jag inte att det är så många som säger nej.

På grund av chockreaktioner efter brottet och svårigheter att ta in information, något som också brottsutsatta berättar om i intervjuerna, finns all anledning att se över rutiner och bemötanden och säkerställa att information om brottsofferstödande verksamheter inte bara *ges*, utan också verkligen i dialog *tas emot* och blir förstådd. Enligt information från projektets referensgrupp pågår ett utvecklingsarbete gällande polisens bemötande av dem som anmäler brott.

Snabb respons och medkänsla

Att de brottsutsatta själva högt värderar ett omhändertagande bemötande från polisen, tillsammans med snabba insatser, är något vi kunnat se överlag i utvärderingens fas 3. Snabb respons och ett inkännande förhållningssätt ser ut att ha en nyckelroll i upplevelsen av ett gott stöd. I en av studentintervjuerna beskriver en ung man att det han behövde var dels att polisen snabbt kom till platsen, där han nyss blivit jagad med kniv, dels att en av de båda poliserna lyssnade och bemötte honom förstående. Den manliga polisens mera kyliga och kortfattade hållning, han »vandrade fram och tillbaka och frågade i arrogant ton vad som stod på« (Pihl 2010: 26–27) beskriver han som ett dåligt, kränkande bemötande, i kontrast mot den kvinnliga polisens personliga och förtroendefulla sätt. När den »bra« polisen frågar honom om han känner att han behöver hjälp, förstår han först inte vad hon menar, och svarar: »ni är min hjälp.« Hon får förtydliga sig: »Nej sa hon, hjälp i efterhand, tror du du skulle behöva nån att prata med eller så?« (ibid.) Uttalandet skulle man kunna tolka som att den unge mannen sedan inte behöver något mera stöd, men han berättar också att han tagit kontakt med den verksamhet för unga som polisen tipsat om, och att han haft hjälp av samma sorts förtroendefulla och stödjande bemötande där. Polisens agerande gjorde också ett sådant intryck på honom att han nu själv vill bli polis, och han säger: »jag hoppas att jag blir en sån polis som hon«.

För en av de inbrottsdrabbade var likaså polisens snabba reaktion, och inte minst att de tog sig tid att stanna i hemmet och lugna ner honom och hans fru, allt stöd makarna behövde för att komma över det som hänt. Omvänt verkar ett bemötande som uppfattas nonchalant, arrogant eller oengagerat, liksom att en anmälan snabbt läggs ner, uppröra de inbrottsdrabbade.

När hot om våld pågår över tid utan att rättssystemet eller andra myndigheter engagerar sig tillräckligt för att få stopp på det, som till exempel i samband med trakasserier från grannar, medför det starka känslor av vanmakt och hopplöshet.

En svårnådd och svårutredd grupp

En grupp brottsutsatta som tycks vara särskilt svår att nå är de som drabbas av hatbrott, vilket kan vara en förklaring till att de inte finns representerade i våra intervjuer i fas 3. De företrädare för RFSL som vi intervjuat menar att hatbrott är svåråtkomliga och sällan anmäls och upptäcks. Man föreställer sig också att sådana brott medför särskilda svårigheter för polisen:

IP22A (fas2): Om du har hört talas om något hatbrott.
IP22B (fas2): Siffrorna är ju alldeles rysansvärt låga. Både i, i faktiskt tal och i, i det som man inser liksom är ... det finns ett otroligt stort mörkertal. /.../ Och tänker man då hatbrott, så tror jag att många poliser tänker att: »O Gud vad jobbigt. Nu blev det *det* också. Nu skall vi liksom inte bara utreda brottet och se ifall vi kan fria eller fälla den här personen, utan nu skall vi ha med det här perspektivet« /.../ så ser man genast mycket mer utredningsarbete för det ställer högre krav på vår ... utredning, förundersökning, att hitta det här, som, som faktisk är det bakomliggande motivet hos gärningsmannen. Och det kan vara svårt eftersom det är någonting som finns i, i förövarens föreställningsvärld, i hans huvud, och det är väldigt ... alldeles för abstrakt för många poliser och liksom ... det är bättre att ha ett blodspår eller någonting. /.../ »Det räcker väl med att det var en misshandel?«

Vi har lagt ner mycket arbete på att söka intervjupersoner med erfarenheter av hatbrott, men inte lyckats hitta någon. I samtal med RFSL har vi framför allt diskuterat problem som har att göra med medvetenhet; att brottsoffren inte självklart tänker på det de utsatts för som hatbrott. På RFSL tänker man sig att det därför kan behövas ett särskilt samtalsstöd för brottsoffren i samband med polisförhör och polisutredningar då det rör sig om en dubbel utsatthet.

Familj, vänner, professionella och samtalets betydelse

Dominerande i materialet från både verksamhetsföreträdare och brottsutsatta är samtalets betydelse för att komma vidare från brottsupplevelsen: att få berätta, bli hörd och samtala om sina erfarenheter. Flera brottsutsatta associerar till att få brotthändelsen *ur* sig och på så sätt bli befriad och lättad. Två verksamhetsföreträdare på Stödcentrum för unga brottsoffer säger:

I: Den här tryggheten att de ska ha någon att prata med, men har ni något ytterligare syfte att det, till sist ska bli en polisanmälan eller, eller vad är, finns det något syfte att gå vidare med, än att bara lyssna och ...?

IP20B (fas2): Alltså syftet att, för att samtala det är ju att sätta ord på det man varit med om. ... Att få bekräftelse för de reaktioner man är med om så det och det som man har råkat ut för är liksom normala, eller liksom ja. /.../ Att man inte är ensam i det.

IP20A (fas2): Att förstå: »Vad var det som gjorde att jag blev utsatt?« och ... ja prata runt dom bitarna så. ... Så att. /.../ man inte behöver bära med sig det i ... för vi har ju faktiskt mött personer som har burit på sådant här i trettio år och /.../ inte tatt sig möjligheten, eller fått möjligheten, att få prata om: »Vad var det som gjorde att det blev så här nu då?« /.../ Och skuld som man kan känna i det.

Syftet med samtalen är enligt de intervjuade alltså en djupare bearbetning, genom att språklig- och begrippliggöra händelsen finna att man reagerar »normalt« – som andra – och att avlasta sig det som har skett och eventuella skuldkänslor som det förknippas med.²¹

Den hjälp som Stödcentrum för unga brottsoffer och BOJ menar att de erbjuder brottsutsatta är, tillsammans med stöd i rättegångsprocessen, just det inkännande samtalet. Medan den förstnämnda verksamheten vänder sig till unga och brott som inte skett inom familjen, är den senare öppen för alla möjliga kategorier av brottsutsatta. Men, säger intervjupersonen från BOJ:

IP11 (fas2): Det är sällan att vi kan göra sådär jättemycket under chockfasen om man nu tittar på faserna ... (I: *Mm.*) Det är bättre att dom får landa först ... I chockfasen behöver dom värme, medmänsklighet, utav släkt, familj och vänner eller sjukvård om det behövs. Sen kan vi komma in.

Denna förståelse av de anhörigas betydelse överensstämmer med hur de som utsatts för överfall, våldsbrott, rån och inbrott förstår sitt stödbehov. Överlag talar intervjupersonerna i fas 3 mycket om familj, partners, vänner, arbetskamrater, grannar och andra medutsatta som på olika sätt bistår med förståelse, samtal och praktisk hjälp av olika slag. Den första, och kanske viktigaste, hjälpen kommer enligt många från det privata nätverket, åtminstone vad gäller sådant stöd som inte har med rättsprocess och ekonomisk ersättning att göra. Här finns alltså en överensstämmelse mellan intervjuerna i fas 2 och 3. Solidaritet, samhörighet och jämbördighet från, till och mellan närstående tycks vara betydelsefullt, också när man ser till dem som är mera missnöjda, arga och frustrerade. Om man bortser från dem som lever under pågående hot, verkar de missnöjda vara mera socialt isolerade från familj och vänner, och flera av dem är ensamstående.

Insikten om de privata nätverkens betydelse går

²¹ På Stödcentrum säger man sig främst arbeta med just misshandel, rån och överfall men här finns tydliga likheter med flickors och kvinnors bearbetning av sexuella övergrepp (Carlsson 2009).

delvis emot tanken om betoningen av att arbete med brottsutsatta skall vara professionellt. Både verksamheter som arbetar med stöd till brottsutsatta och brottsutsatta talar själva om behovet av professionell hjälp, men gör det på lite olika sätt. Som vi skrev i delrapporten från fas 1 och 2 finns det en uttalad professionaliseringsidé inom kommunala brottsofferstödjande verksamheter, och inom de ideella en ambition att kontinuerligt stärka de verksammas kunskaper (se även Ryding 2001). Arbete med brottsutsatta antas kräva en speciell kompetens och lämplighet även om verksamhetsföreträdare samtidigt eftersträvar det vänskapliga och lilla sammanhanget i en »hemlik« miljö. Alla som arbetar i de kommunala brottsofferstödjande verksamheterna är anställda och har någon formell utbildning. I de ideella finns också anställda, liksom frivilliga, med professionsutbildning och yrkeserfarenhet, exempelvis socionomer eller psykologer, som rekryterats särskilt utifrån sin professionella kompetens. BOJ har exempelvis genomgått en professionalisering som en del av en målinriktad organisationsförändring, där man satsar på välutbildade anställda framför frivilliga medarbetare. Sammantaget får både anställda och frivilliga i brottsofferstödjande verksamheter löpande kompetensutveckling i form av kurser och i vissa fall professionell handledning. Ibland, men inte självklart eller alltid, betonas också kompetens genom egen erfarenhet.

De ideella verksamheterna sägs, liksom de privata nätverken, fungera som hjälp och stöd vid kontakter med sociala myndigheter, institutioner, vård och rättsväsende. De brottsutsatta själva talar dock istället om det institutionella stödet och om professionella som komplement till det privata och ideella när man inte vill belasta anhöriga med för mycket ansvar, är rädd för att de skall tröttna på att man mår dåligt av och åltar sin brottsfarenhet eller om man saknar anhöriga och vänner som kan ge stöd. Många av de brottsutsatta vi har intervjuat vill ha *båda* möjligheterna, och utrymme att själv styra över valet: både familj och vänner som skyddsnät, självklara samtalspartners och praktiskt stöd, *och* kompetenta professionella i form av psykologer och kuratorer som det går att tala med, läkare som förstår hur brottsfarenhet, kropp och känsla hänger samman, liksom personer kunniga i juridik och ekonomiska ersättningsystem. De ideella verksamheterna som inte kräver att man går via socialtjänsten gör det möjligt för brottsutsatta att få stöd och, vid behov, skydd utan att ett ärende upprättas.

Vi kan inte i vår utvärdering generellt besvara frågan om det behövs mer professionellt stöd för brottsutsatta. Däremot tycks det finnas delar i brottsofferstödet som har med ekonomiska och rättsliga rutiner att göra som kräver särskilda kunskaper. De av våra intervjupersoner som utsatts för rån, överfall och inbrott förefaller inte ha några erfarenheter av kontak-

ter med socialtjänsten, som har till uppgift att ge stöd och hjälp till den som utsatts för brott. Det gäller även psykologstöd och behov av terapi som dels kräver tid, dels är förenade med kostnader, som varken försäkringar eller myndigheter kompenserar för idag. Här menar vi att utformningen av brottsofferstödet måste bygga på en bättre förståelse av de socioekonomiska villkorens betydelse.

Kvinnofrid och sexuella övergrepp

Det kommunalt finansierade brottsofferstödet i Göteborg domineras av verksamheter som arbetar med kvinnor, barn/ungdomar och fysiskt, psykiskt respektive sexuellt våld. Tretton verksamheter arbetar huvudsakligen med kvinnofridsbrott, hedersrelaterat våld eller sexuella övergrepp under uppväxten och senare²²: Finska kvinnojouren Piilopiritti, Kassandra, Kvinno- och tjejjouren ADA, Kvinnojouren i Göteborg, Terrafem, Stödcentrum Humlegården, ATSUB, Villa Karin Vägen Ut, Kriscentrum för kvinnor, Gryning, Medling, Utväg kvinnor och Utväg män. Dessa är antingen ideellt eller kommunalt organiserade. Kommunen finansierar brottsofferstödet genom föreningsbidrag, ordinarie verksamhetsbudget eller genom att socialtjänsten ger ekonomiskt bistånd till skyddat boende för enskilda kvinnor.

Granskningen av intervjuer med dem som utsatts för kvinnofridsbrott av fysiskt, psykiskt och/eller sexuellt slag visar skillnader i kvinnornas erfarenheter av att få hjälp med lösningar på sina problem. De som berättar om grovt fysiskt våld tycks ha haft svårare att få långsiktig hjälp, jämfört med dem som utsatts för sexuellt och/eller psykiskt våld med hot, kontroll och isolering. De förra har ofta haft en mängd kontakter med rättsväsende, sjukvård, socialtjänst och kvinnojourer men värderar dem generellt som otillräckliga eller rentav kränkande. Två kvinnor talar om att leva under dödshot och uttrycker stor rädsla, vanmakt men också ilska. I det akuta skedet tycks hjälp ha funnits, mer eller mindre väl utformad, men i ett längre perspektiv uppvisar båda dessa fall stora brister i stödet. Båda kvinnorna talar om att de förövande männen är vältaliga och socialt etablerade, och vi frågar oss om detta bidragit till att de inblandade stödverksamheterna inte agerat tillräckligt kraftfullt.

Som kontrast har de kvinnor som utsatts för sexuellt och psykiskt våld fått en hjälp som fungerat från privata nätverk, pedagogiska verksamheter av olika slag (SFI, förskolan), socialtjänsten och kvinnojourerna, även om en av kvinnorna också berättar om en socialsekreterare i Göteborg som inte tagit hennes begäran om hjälp på allvar. Några av dem säger sig ha

22 Med reservation för att fler verksamheter har tillkommit efter det att utvärderingens fas 1 och 2 genomförts, exempelvis Våldtäktsjouren, <http://www.vjouren.se/>.

fått stor hjälp av psykoterapi, i kombination med stöd genom självhjälpgrupper. En kvinna som blev dåligt bemött vid sin polisanmälan av en våldtäkt har inte alls sökt stöd utan lyckats komma över övergreppet ändå. Samtliga kvinnor har kommit ur den utsatta situationen och berättar om hur de i olika hög grad har arbetat målmedvetet för att hjälpa sig själva, med stöd av andra personer. Den man som upprepade gånger utsatts för sexuellt våld har dock uppenbarligen inte fått någon hjälp alls att bearbeta detta; inte heller den man som utsatts för sexuellt våld i hemlandet, och hot i Sverige, och som saknar uppehållstillstånd.

Stödets utformning

Kommunala brottsofferstödande verksamheter (KBRO) är som regel organiserade kring ett stöd som erbjuds dagtid, men det finns också skyddat boende med stöd dygnet runt. De ideella verksamheterna erbjuder däremot som regel hjälp fler timmar på dygnet på grund av att många fler av dem har ett skyddat boende som huvudverksamhet. Flera av kvinnojourerna har bemanning dygnet runt genom volontärer som har kvälls- och nattjour. I den kommunala juren finns istället anställd personal dygnet runt. De ideella verksamheterna tycks ha ett utrymme att förlägga stödet utanför sina lokaler på ett sätt som inte KBRO har, t.ex. genom vittnesstöd i samband med rättegångar och som medföljande i kontakter med vårdgivare och myndigheter. Inom KBRO har man istället främst fokus på krisbearbetning och i ett fall konfliktbearbetning i relationer mellan brottsutsatta och förövare. De ideella verksamheterna lyfter fram uppgiften som stödperson i kontakten med myndigheter som en mycket väsentlig del av deras stöd till brottsutsatta. Inom såväl de kommunala som de ideella verksamheterna erbjuds skyddat boende med krisstöd – i flera fall dygnet runt – samt fysiskt/kroppsligt inriktad hjälp såsom gymnastik, avslappning eller massage, särskilt stöd för barnen och praktisk hjälp där kontakter (såsom stödperson) och samverkan med myndigheter ingår.

De intervjuade företrädarna för kvinnojourer beskriver exempelvis att en mamma, när hon flyr med sina barn från en misshandlande make, befinner sig i en kris- eller chocksituation där hon behöver kontakt med någon som lyssnar och bekräftar att hon har gjort rätt som har skaffat hjälp. Sådant stöd erbjuds från såväl ideella som anställda stödgivare men också genom grupper av andra brottsutsatta. En mamma kan enligt de intervjuade behöva någon annan vuxen som ser och kan stödja hennes barns behov och som till en början avlastar henne ansvaret för barnen. Andra hjälpbehov som anges är av mera praktiskt slag. Det är inte ovanligt att den som flyr inte hinner packa. Mamma och barn saknar då alla de praktiska förnödenheter som de behöver, såsom kläder, pengar, ID-

kort, leksaker med mera. Minst hälften av arbetet i kvinnojourerna sägs därför bestå av praktisk hjälp att införskaffa saker, dokument och medel, vilket medför kontakter med myndigheter av olika slag. Här beskriver man inom verksamheterna att det är svårt för den som är i kris att både orka ta dessa kontakter själv, att ta in information och att argumentera för sin sak. Den intervjuade personalen berättar att de stödsökande kvinnorna är rädda för socialtjänsten, eftersom män som misshandlat dem sagt att de kommer att förlora barnen om de anmäler våldet. Den som inte kan svenska och inte har kunskap om det svenska samhället vet, enligt de intervjuade, inte heller hur hon ska ta sig fram i samhället. Tidigare negativa erfarenheter av myndigheter kan också innebära rädsla. Sammantaget betonar intervjupersonerna inom de ideella stödorganisationerna att det finns ett stort behov av deras verksamheter och av att de utökas.

Prioriterade grupper och verksamheternas gränser

I kommunalt helfinansierad verksamhet som ger stöd till våldsutsatta kvinnor anges gränserna för vilka man har möjlighet att erbjuda stöd. Det finns grupper som inte tas emot av hänsyn till de barn som bor på jourerna tillsammans med sina mödrar, och till att alla befinner sig i kris och behöver en lugn miljö att vistas i. Verksamheten strävar efter en tydlig struktur och en professionalisering och enhetlig utbildning av de anställda. En verksamhetsföreträdare uttrycker det så, att stöd så långt möjligt ska vara oberoende av vem som ger det. Det finns en uttalad strävan efter att den kommunala verksamheten ska ha en egen identitet och skilja sig från de ideella, och man talar om förebilder från sjukhusmiljöer som ska prägla de fysiska miljöerna, bemötandet och behandlingsarbetet. Omsättningen av stödsökande uppges vara stor i verksamheten och man framhåller att det måste vara frivilligt att söka sig dit, samtidigt som utsattheten skall handla om brott mot kvinnofriden. Att vilja skiljas från sin man räcker inte för att få stöd, eller att man skulle sakna bostad till följd av en separation. Det finns också grupper av utsatta kvinnor som man inte kan ge stöd i verksamheten:

IP14 (fas 2): Det här är en verksamhet som man måste ha starka gränser runt omkring. Eftersom alla som kommer hit är i kris och trauma, i olika grad bara, så kan man inte plocka in, liksom blanda och ge. Barnen är väldigt skadade oftast och har sett och hört våld och är rädda, ledsna eller arga. Så att vi måste på något sätt verkligen garantera att det är lugnt, okey. Vi kan inte ha några missbrukare här. Barnen får absolut inte väckas mitt i natten av att någon kvinna kommer hem och är full. Man kan inte ha ett aktivt missbruk och man kan inte heller vara i så dålig psykisk kondition så att man inte kan klara av att vara lite granna i grupp. Man måste kunna behärska sig och, och sen så kan

man inte egentligen ha några psykiska funktionshinder. (*I: Tänker du särskilda beteenden, handlingar?*) Ja men om du har en psykiatrisk diagnos, alltså som säger att du har, att du lätt tappat koncentration, att du blir arg. Det går absolut inte att göra det här.

Man genomför ett så kallat första bedömningsamtal när de stödsökande kvinnorna kommer till verksamheten, och man framhåller att detta innebär att man har specifika regler och krav på de stödsökande för att de ska platsa i verksamheten, som genomsyras av professionellt förhållningssätt.

IP14 (fas 2): Men dom får alltid komma direkt och så gör vi ett bedömningsamtal /.../ Vi har kriterier, och det är bland annat då det som jag sa, att man kan inte ha ett aktivt missbruk. Man kan inte ha en sådan psykiatrisk diagnos och, man måste vilja vara här. Man kan inte vara hittvingad utav det sociala eller sin man eller nån. Man måste faktiskt själv vara övertygad om att »jag kommer att klara av att bo på ett sånt ställe«. Och man måste verkligen vara i behov av ett skyddat boende. Man kan inte komma hit för att man ska skilja sig och inte klarar av att stå ut med mannen under tiden. Detta är ingen avvaktan på egen lägenhet. Jag är extremt noga med att dom här stackars 12 platserna ska finnas till våldsutsatta kvinnor. Och vi har fruktansvärt hög omsättning, högre än på alla andra kvinnojourer. Där får man bo hur länge som helst. Här får man bo i två månader. [IP14 jämför med hur det fungerar på sjukhus när man kommer akut, utreds, opereras och vårdas efteråt.] Jag tycker att verksamheten ska vara en intensiv behandlingsenhet annars behöver man inte 13 välutbildade personer. (*I: Var hamnar kvinnorna sen om de inte har, kan ...?*) Ja det är ju inte vårt problem.

Det framhålls i intervjun att verksamhetens mål ställer krav på ett professionellt förhållningssätt som också delas av alla anställda:

IP14 (fas 2): vi har jobbat oerhört mycket med att professionalisera arbetet. /.../ all kontakt med våra kvinnor bygger alltid på relation och struktur. Det är utgångspunkten. /.../ Jag måste först vara en så duktig behandlare, så att jag vet hur jag etablerar en professionell kontakt med en kvinna i kris. Och det gör man genom att man är likadan. All personal här måste liksom säga samma saker. En som jobbar här kan inte ha en uppfattning om hur våldet egentligen fungerar, och sen kommer nån annan på dan som tycker nåt annat. Vi har ett förhållningssätt. Vi tycker en sak om barnuppfostran. Och den tycker vi när vi pratar med irakiska kvinnor, när vi pratar med svenska. /.../ Vi har lagt jättemycket tid på att ha en gemensam bas, och sedan måste man då lägga till, att man måste också utveckla där, att snabbt kunna skapa en relation med kvinnor och bara bete sig trovärdigt. Bli nån att lita på väldigt snabbt.

I en av de ideella kvinnojourerna talar man om gränsdragningen mellan dem man har möjlighet att ta emot

och dem som exkluderas, och skälen som anförs är både lokaler, och personalens kompetens liksom övriga boendes och att man inte har nattpersonal:

I: Finns det nån grupp kvinnor som inte funkar att vara här, några kriterier för att inte vara här?

IP15A (fas 2): Alltså det är ju såna kvinnor då som, alltså har ett aktivt pågående missbruk som syns (*alla skrattar*), som märks, ja, som går runt och är liksom på kaneln varje dag, det går ju inte va, eller, eller kvinnor som är i psykos, så, och där är ju också gränsland och det har vi diskuterat *mycket* så va, vad är liksom, man kan ju inte, vi säger ju inte sådär att «jaha, har du diagnosen schizofreni, då får du inte vara här» liksom va, alltså det måste ju vara ett, måste ju vara ett psykostillstånd då va, då går det ju inte, för då finns det ju andra ställen som är bättre på det, men är det en kvinna som har en psykisk sjukdom som hon har liksom, en behandling och, klarar av att fungera, i den så säger vi ju inte nej va.

I: Är detta knutet till att ni har barn här, är det därför ni tänker så eller är det av några andra skäl som ni tänker så?

IP15B (fas 2): Både vuxna och barn.

IP15A (fas 2): Både vuxna och barn kan man väl säga.

IP15B: (fas 2) Och att inte vi har kompetens att ta hand om psykotiska kvinnor.

IP15A (fas 2): Och sen att vi inte har dygnetruntpersonal här. /.../ vi är [här] mellan halv nio och nio på vardagar. (*I: Mm.*) och ... tio till fjorton på lördag. /.../ [och telefonjour] alla vardagar, de tiderna vi är här.

En av de kommunala brottsofferstödande verksamheterna arbetar enbart med män, men ur ett annat perspektiv och med en annan målgrupp, manliga förövare, som i sig är en differentierad grupp. Här reflekterar en ansvarig tjänsteman över skälen till att män misshandlar och över att även männen är utsatta och behöver stöd trots sin förövarroll:

I: Det här handlar och i detta fallet också om brottsoföroverare, så att säga, kanske än mer. Hur ser du på det, vad är det för grupper av män som kommer till X?

IP16 (fas 2): Alla, alla typer av män. Eller som vi brukar säga vanliga män med, i ovanliga situationer. Alla typer av män. (*I: Så det du säger är i princip, så kan varje man ja, slå sin kvinna eller?*) Ja, sen finns det ju speciella män som kanske ... utövar våldet på ett mer raffinerat sätt, uträknande sätt. Och för andra män kan det bli i form av en maktlöshet, en frustration, kanske hot och ... press ifrån kvinnan. Så att det [är] ju liksom hur relationen ser ut. Jag tror ju personligen att vem som helst kan slå /.../ Det förekommer i alla samhällsklasser.

Barnperspektivet lyfts fram som ett motiv för arbetet med de manliga förövarna:

IP16 (fas 2): Alltså barn som far illa ... där är du ju skyldig var du än jobbar nästan att anmäla och det kan nog göras i mycket, mycket större utsträckning än vad som görs. Och där tar vi nog allt för stora hänsyn till föräldrarna och barnen får liksom stryka på foten. Och det jobbar vi ju mycket i vår förvaltning att verkligen

lyfta fram barnet och ha ett barnperspektiv och ... då blir ju forskningen viktig. Men när vi vet att 40 % av barn som bevittnar våld eller själva är utsatta för våld får allvarliga störningar. Och 75 % av dom kommer själva att bli våldsutövare, så finns det ju all anledning att reagera som vuxen för att stoppa detta.

En ideell organisation ger stöd till kvinnor som varit utsatta för sexuella övergrepp i barndomen, och även till sexuellt utsatta i vuxen ålder. Verksamheten bygger på att denna grupp av brottsutsatta kräver särskild kompetens och berör det innersta och mest personliga. Problem som kränkningar av denna innersta struktur är av särskilt slag som motiverar både kunskap och bearbetning:

IP19 (fas 2): Det som är särskilt, tycker jag, med sexuellt våld det är att det ... alltså det går inte i den här innersta kärnan av ... när vi som människor är som mest intima med andra människor, så är det ofta genom sexualitet. Alltså i ett möte med partner eller ett kärleksmöte liksom, och det är det man skadar i sexuellt våld. Och det är det som är skillnaden liksom. Det är det som, som man inte riktigt kommer åt i många av de här andra verksamheterna, /.../ att på något sätt det mest intima och också att det är i mötet ... alltså det, på ett sätt är brott om är, det är färgat av någon slags totalt förvrängd kärlekshandling många gånger, vilket gör att det också är ... alltså... du har hela tiden det, i ett filter när du ... (*I: Mm.*) skall älska, liksom, vara i världen på det sättet

Sammanfattningsvis framgår att organisationsformer och professionellt förhållningssätt i de ideella och kommunala brottsofferstödande verksamheterna som arbetar med kvinnofridsfrågor skiljer sig åt beroende på de verksammas anställningsformer och verksamheternas målsättning. Den mest uttalade professionella målsättningen finns i den kommunala verksamheten. Däremot framstår gränserna för verksamheterna och vilka som kan ges stöd respektive exkluderas från dem som i stort sett likartade. Kvinnor med psykiatriska diagnoser, fysiska funktionshinder eller missbruk diskrimineras av hänsyn till övriga stödtagare och motiveras utifrån de anställdas utbildning och verksamheternas resurser. Till behov och erfarenheter av stöd hos kvinnor med sådana problem återkommer vi till i kapitel 7.

Socialtjänsten och kvinnors utsatthet för våld i nära relationer

Kvinnofrid, som innebär att man uppmärksammar och arbetar med kvinnors utsatthet för våld i nära relationer, är ett prioriterat område inom socialtjänsten. Tillägget av den s.k. brottsofferparagrafen i socialtjänstlagen år 2001 har enligt de intervjuade närmast kommit att bekräfta den inställning och det arbete som utvecklats de senaste tio åren. De flesta av våra informanter från socialtjänsten är förtrodda med

den nya lagtexten, men tillmäter den ingen större betydelse i det egna arbetet med de utsatta kvinnorna. På de flesta socialbyråer har det redan tidigare funnits arbetsgrupper med uppgift att beakta och utarbeta rutiner för kvinnors skydd. De socialsekreterare som vi intervjuat vet hur de skall gå vidare i dessa ärenden. Kommer en kvinna till en mottagningsgrupp träffar socialsekreteraren henne omgående och gör en skyddsbedömning och slussar henne sedan aktivt vidare till polis, kvinnojour eller egen resursverksamhet. Den ekonomiska handläggaren kan i ett senare skede åter bli kontaktad för att vara behjälplig med t.ex. skyddat boende. Det finns också ett nätverk av specialister, både inom och utanför den egna verksamheten, som kan konsulteras. Som ett stöd i arbetet finns även verksamhetshandboken att tillgå. Den fungerar mestadels som en checklista.

Flera socialsekreterare uppmärksammar ensamstående mödrars svårigheter att upprätthålla sin auktoritet gentemot sina tonårssöner. I mer svårartade fall händer det att mödrar utnyttjas och misshandlas av hemmavarande barn, oftast unga män med missbruksproblem. Det vill dock mycket till för att mödrar skall polisanmäla sitt eget barn, och utan polisanmälan är det inte lätt att göra något från socialtjänstens sida, mer än möjligtvis råda dem att byta lås på dörren och vägra släppa in sina söner, hävdar intervjupersonerna. Om ingen anmälan föreligger anser sig socialsekreterarna endast kunna erbjuda några stödsamtal. De kan också erbjuda den hemmavarande sonen samtal men då måste problemet vara uttalat.

Ambitionen att hjälpa och stödja psykiskt sjuka och missbrukande kvinnor kommer fram i intervjuerna med socialsekreterarna som arbetar inom vuxengruppen. Däremot blir brottsofferperspektivet mer komplicerat, då det hävdas att åtskilliga av dessa kvinnor lever med en konstant utsatthet för brott. Ytterligare en komplikation är att kvinnorna, enligt flera socialsekreterare, ofta lever i ett starkt beroendeförhållande med en missbrukande man. Enligt socialsekreterarna tenderar därför det brottsofferstödande arbetet att bli bara en liten del av arbetet med hela livssituationen. Det som ytterligare försvårar arbetet, utifrån ett brottsofferperspektiv, är att kvinnojouren är ovilliga att ta emot brottsutsatta psykiskt sjuka eller missbrukande kvinnor.

Hedersrelaterat våld, hatbrott och kulturellt förtryck

De flesta stödverksamheterna är inriktade på kvinnor som utsatts för kvinnofridsbrott eller sexuellt våld. Med en av de ideella organisationerna, som ingår i ett större nationellt nätverk, var målsättningen från början att bidra till kunskapsbildning och att förändra attityderna hos unga killar mellan 16 och 24 år. Det är

en avgränsning som man idag har utvidgat till att omfatta även tjejer, och vid enstaka tillfällen ger man också stöd till vuxna i 50-årsåldern.

IP17C (fas 2): Sedan så gick vi ut och föreläste. Vi träffade ungdomar och vi träffade tjejer också där, där vi hjälpte dem att få bättre självförtroende och lite så, men, men de kom fram till oss och, och vi blev kritiserade ganska mycket för de sa: »Ni jobbar med jämställdhet. Ni pratar om hur män och kvinnor skall leva, men ni har inga kvinnor med er.« (I1: Mm; I2: Mm.) Och man, man var lite osäker. Skall man dra med tjejer i projektet? Kommer det att funka? Kommer de inte att utsättas för hot? Eller det här att folk traskasserar dem och säger »ja, du är en hora«. /.../ (I1: Mm.) Men man drog igång ett projekt med tjejerna också, så det blev hjältinnor också, som jobbar med att stärka andra tjejers självförtroende. Hur de skall kunna komma ut ... Men ... ja, projektet var riktat till killar från första början.

De arbetar med informationsinsatser på skolor och fritidsgårdar, och använder sig av teater och dialogpedagogik för att få fram sitt budskap. De betonar att syftet är att stärka det goda och att fostra till respekt och demokratiska ideal. Man framhåller att stödet ges som hjälpande människor och att stödet aldrig tvingas på någon:

IP17B (fas2): Vi finns där så länge den personen behöver hjälp.

I1: Vad skall man kalla er, som någon form av ... advokat eller stödperson till de här då?

IP17B (fas 2): Nej, nej. Det är ... (IP17C: Stöd ...) Ja, knappast stödperson heller, utan vi, vi är hjälpande människor. (I1: Mm.)

IP17A (fas 2): Alltså jag kan ta ett bra exempel. Det är att, som en tjej då. Man har dessa problem och kanske den här tjejen sitter här, pratar med dig i två timmar varje dag och du förklarar för den tjejen vad för rättigheter och skyldigheter och den där tjejen, kanske, vill inte åka in, bara vara med dig. Och vara, prata med dig och bara du finns där. Någon som bara lyssnar, som verkligen bryr sig. Och självklart, vi märker ibland: Ok. Den här tjejen vill verkligen bara att jag lyssnar. Då brukar vi aldrig säga så här: »Men du, men jag har redan talat om för dig vad du har för rättigheter, skyldigheter... skyldigheter. Mer än det kan inte jag göra.« Det där skall du aldrig säga för du kanske är den enda människan hon har, som hon verkligen känner sig trygg med.

En annan ideell organisation som arbetar med problematiken kring hederskulturellt våld, men ur ett kvinnoperspektiv, och enbart med kvinnor, förklarar sin syn på de problem man arbetar med i verksamheten. Man betraktar dem som resultat av kulturella strukturer som är djupt internaliserade sedan generationer tillbaka, och som kräver mycket av främst den kvinna som väljer att bryta upp, men också av det stöd som ges:

I: Och din erfarenhet, vad är det som personer som får att göra såna uppbrott?

IP18 (fas 2): /.../ För det första naturligtvis så finns det ju den interna kärleken och tryggheten i familjen, att man vet vad man har, men man vet inte vad man ska få. Det där enkla talesättet blir väldigt tydligt men, men sen också att, det är så djupt förankrat. Det tror jag är den, det största och svåraste som har varit under alla dom här åren jag har arbetat med detta, att, när, den kulturella skillnaden i att uppfostra, i att fostras som människa och mänsklig individ i förhållande. Att man är det här kollektiva kontra det individualistiska. Man säger att, ja det har inte så, men det har enorm betydelse, för hur du värderar dina egna handlingar. Hur du värderar andras handlingar i relation till dig och, ja det har sån enorm påverkan. Så att därför så tror jag att man står ut och man utsätts för saker och står ut för det man utsätts för mycket längre, därför att man har ett mycket mer kollektiv tänkande. Alltså man ser sig inte som ett offer, på det sättet som vi i den västerländska kontexten tänker, utan man är liksom, ja det är mycket, det är en kultur som bygger på skuld. Alltså att man står i tacksamhetsskuld hela tiden till någon eller till ett system som gör att bryter jag upp från det är jag ingen, är jag identitetslös. /.../ Det måste liksom nån yttre händelse, eller att, misshandeln är så grov, men det är oftast förknippat med kärlek, eller yttre objekt, som blir liksom som en slags övergångsobjekt, som gör att, och oftast är det kärlek.

Den intervjuade verksamhetsföreträdaren menar att ideella krafter och organisationer inte är tillräckliga för att överbrygga dessa problem. Det krävs samhällsinsatser av mera omfattande slag. Denna form av kvinnofridsfrågor skiljer sig från »vanlig« kvinnofrid inom den svenska kulturen, menar hon vidare, genom att skuldtyngden är än mer komplex för dessa grupper av kvinnor, och hoten kan vara av annan karaktär. Den intervjuade arbetar för att det ska bli ett kunskapscenter i Göteborg för dessa frågor och i nuläget samverkar man med en mängd olika samhällsaktörer med informationsverksamhet:

IP18 (fas 2): Jag skulle önska att det blev en central enhet i Göteborg som jobbade med kvinnofrid, och att, den här frågan fick finnas med där, alltså att, och att ungefär som Barnhuset, att man liksom har åklagare och polis och socialtjänst och sjukvård som jobbar tillsammans. Så skulle jag vilja att det också blev i Göteborg, fast man jobbade med kvinnofrid. /.../ Det måste finnas mycket mer sammanhållen, inte att var och en sköter sitt liksom, utan jag skulle önska att det fanns en, ja. (I: Mm, mm. Det låter som en väldigt bra idé.) Ja det tänker jag att man går till ett ställe och där finns det kompetens, som kan ta hand om allt från insidan till utsidan, eller ja. Du fattar vad jag menar?

En frivilligorganisation är uppbyggd som ett nätverk av kvinnor som ger stöd till kvinnor med invandrabakgrund som varit våldsutsatta i sina relationer och har inom sig hela 40 olika språkkompetenser att tillgå. Behovet är stort, menar de två intervjuade företrädarna för organisationen. De säger att det är en öppen

verksamhet och att de inte förvägrar någon stöd eller hjälp. Problem finns dock i kontakter med myndigheter; genom språkliga barriärer misskrediteras kvinnorna i kontakter med sociala myndigheter, försäkringskassan och vården. Här kommer verksamhetens stödgivare in:

IP21 (fas 2): Så det är kvinnor från ... (*I: Hela världen.*)
Ja. Ja, hela världen så sett, de som bor i Sverige. (*I: Ja.*)
Ja. Det ... ibland så hjälper det... vi sätter inte sådana starka gränser. Ibland så hjälper vi kvinnor som är här tillfälligt också ... ja, vad kan det vara ... som kommer hit bara som ... söker och så här. Hjälper dem vidare. ... ja och så, och... det, det som vi gör det är väl vanligt kvinnojourverksamhet kan man säga ... det är alltså både samtal och rådgivning. Stödsamtal och rådgivning. Rådgivning i, till exempel ... vad man skall tänka på om man vill göra en, en polisanmälan. Det är inte säkert att kvinnan vill göra det ... om behöver... då behöver vi samtala kring det också, men om kvinnan vill göra en polisanmälan, så behöver hon råd då hur hon skall göra. /.../ man säger: »Ja, OK. Skall vi göra en polisanmälan om detta?» «Ja.» «Har han slagit dig förut?»

De ideella verksamheter som arbetar med hedersrelaterad våldspromblematik riktar sig till både kvinnor och män och uppger att man även har ett samhällsansvar att informera och ge stöd i förebyggande syfte. Man lyfter fram det stora behovet av stöd som föreligger för dessa grupper men också det stora mörkertalet och svårigheter att bryta med dessa strukturer för den enskilda utsatta. Ideella krafter framhåller samverkan med sociala myndigheter och institutioner som del av stödverksamheten. (Angående socialtjänstens arbete med hedersrelaterad utsatthet, se kap. 7.)

Sammanfattning

Sammanfattningsvis framgår att kvinnor och barn/ ungdom fokuseras i såväl de kommunala som de ideella brottsofferstödande verksamheterna. Det gäller dock främst de senare. KBRO-verksamheterna sorterar under Social resursförvaltning och tycks fylla flera av de luckor som uppstår i det ideella brottsofferstödet. Män som utsatts för sexualiserat våld framstår dock som en grupp som det inte finns någon verksamhet för, vilket enligt en intervju i fas 3 är en brist som får allvarliga följder för de utsatta.

Det finns organisationer som arbetar med olika former av dubbel utsatthet i samband med brottsutsatthet. RFSL arbetar med hatbrott, men menar att dessa brott inte uppmärksammas och till och med i praktiken döljs under annan brottsrubricering på grund av rättsväsendets och polisens brist på både kunskaper och metoder för behandling. Brottsutsattheten riskerar att skambeläggas och ifrågasättas i relation till normerande strukturer som rör sexualitet och

kön. Det är ett strukturellt våld som synliggörs tydligt genom de två intervjuer som erfarit hbt-relaterad brottsutsatthet. När det gäller hedersrelaterad våldspromblematik finns det ideella verksamheter som riktar sig till ungdomar, såväl pojkar som flickor. En ideell kvinnojour riktar sig till invandrarkvinnor och arbetar med hedersrelaterat och kulturellt förtryck. En annan ideell verksamhet som var under uppbyggnad vid intervjutillfället arbetar med unga kvinnor utsatta för sexualiserat, hedersrelaterat våld. Enligt intervjuerna med verksamheternas företrädare finns det ett stort mörkertal av hatbrott mot hbt-personer. De verksamheter som arbetar med brottsutsatthet som rör kvinnofrid och sexualiserat våld framhåller behovet av någon form av kunskapscenter där kompetens kring dessa frågor ska finnas tillgänglig för övriga samhälleliga vård- och omsorgsinstanser samt de rättsvårdande myndigheterna.

Det finns grupper av personer utsatta för kvinnofridsbrott och sexualiserat våld som exkluderas från stöd på grund av fysiska eller psykiska funktionshinder eller missbruk. Sådana luckor i befintligt stöd till brottsoffer i Göteborg gäller såväl de kommunalt finansierade som de ideella verksamheterna. Brottsutsattheten riskerar att döljas bakom andra identiteter och problem. Det gäller även i socialtjänsten där man med vissa undantag inte specifikt arbetar med brottsutsatta då det finns olika hinder för detta. Undantagen utgörs av kvinnor, barn och ungdomar, men det finns även socialkontor som uppmärksammar och ger stöd till äldre kvinnor som utsatts för brott mot kvinnofrid.

Enligt studiens fas 3 visar brottsutsattas erfarenheter av stöd i samband med brott mot kvinnofrid och sexualiserat våld på brister och stödbehov som ej tillgodoses. Våldet man utsatts för har inverkat på betydande vis på de intervjuades livsvillkor som präglas av rädsla och otrygghet, sjukskrivningar och fysiska men och lett till social isolering. Kvinnor som sökt stöd hos socialtjänst, polis och sjukvård vid sidan av brottsofferstödande verksamheter riktar kritik mot bemötandet och kvalitén på den hjälp man har fått. Samtidigt uttrycks positiva erfarenheter av att ha mött förståelse och engagemang från polisen och att kvinnojourer har kunnat bistå med hjälp och trygghet. I intervjumaterialet framgår ingen entydig bild av vilka verksamheter, organisationsformer, eller professionella förhållningssätt som varit avgörande för de olika upplevelserna. Inte sällan hänvisar de intervjuade till enskilda personer som lyssnat, förstått och hjälpt, och andra som varit avvisande eller kränkande. Även här kan vi sluta oss till betydelsen av samtal, att möjlighet ges till bearbetning så länge behov av detta kvarstår, och att erfarenheten av och reaktionerna på brottsutsattheten legitimeras och ges socialt erkännande.

7. BROTTSUTSATTAS STÖDERFARENHETER EFTER KATEGORI OCH SITUATION

I detta kapitel analyseras fyra grupper av brottsutsatta, oavsett vilket slags brott de drabbats av, i syfte att utröna om de talar om gruppsspecifika erfarenheter och behov. Först undersöks vad intervjuade ungdomar berättar om sin syn på och erfarenhet av stöd till brottsutsatta. Därefter följer en genomgång av de äldre intervjupersonernas berättelser, och sedan av hur personer födda utomlands med eventuell bristande kunskap i svenska eller om det svenska samhället, alternativt »papperslösa« beskriver sin situation som brottsutsatt och var de fått eventuellt stöd. Slutligen behandlas socialt utsatta kvinnor som var hemlösa, psykiskt sjuka eller missbrukare.

UNGDOMAR²³

Vad gäller ungdomars utsatthet och erfarenheter av brott och brottsofferstöd har tre C-kursstudenter på socionomprogrammet i Göteborg varit delaktiga i undersökningen. Två av dem skrev en uppsats med titeln *Ungdomars tal om hot, våld och utsatthet – ett försök till diskursanalys* (Björk & Törnqvist 2010). Uppsatsen utgår från intervjuer med tre fokusgrupper, två killgrupper och en tjejgrupp (nr 52, 53 och 54) på två olika fritidsgårdar. Den tredje studenten gjorde fyra intervjuer med ungdomar som utsatts för brott och sedan kontaktat en ungdomsjourverksamhet (IP46, IP47, IP55 och IP62). Intervjuerna utmynnade i uppsatsen *Där kan man ju inte gå ensam – En kvalitativ studie om ungdomars tal om erfarenheter av brottsutsatthet, trygghet och stödinsatser* (Pihl 2010).

I kategorin ungdomar ingår här personer i åldrarna 15–25 år. Fokusgruppsintervjuerna är gjorda på fritidsgårdar vilket innebär att ungdomarna som medverkar är tonåringar, i regel något över 15 år. För övrigt domineras materialet av ungdomar mellan 20–25 år.

Det finns självklart olikheter i livssituation om man bor hemma hos föräldrarna och är 15 år, eller om man har arbete och egen bostad och är 25 år. Det gemensamma är att man befinner sig i en mellanposition där vuxenlivet inte hunnit stabiliseras. Intervjuerna skiljer sig åt beroende på om det är en fokusgruppsintervju eller om det är en enskild intervju. Fokusgruppsintervjuerna speglar uppfattningar som i högre grad påverkas av det sociala sammanhanget, medan de enskilda intervjuerna mer utgår från den egna personliga upplevelsen.

Tonåringars tal om hot, våld och utsatthet

Att bli intervjuad i en fokusgrupp om brottsutsatthet är i sig en utsatt position, då gruppen har en avgjord inverkan på den egna självuppfattningen. För Björk och Törnqvist (2010) var det inte utan svårigheter de lyckades samla ihop grupperna till ett seriöst samtal. En fjärde grupp, med tjejer, var planerad men deltagarna dök aldrig upp.

Det blir tydligt när man läser Björks och Törnqvists intervjuer hur hot och våld utgör ett inslag i intervjupersonernas vardag. Samtidigt ger ungdomarna uttryck för en medvetenhet om att detta är övergående och något man växer ifrån. Brottsoffer som begrepp är något diffust för dem och de har olika förklaringar till vad det innebär. De är ändå överens om att offer inte är något man vill bli identifierad som. Ett offer betraktas som något passivt och maktlöst och är därför inget dessa tonåringar vill kännas vid. Ungdomarna aktar sig för att berätta om egen utsatthet då risken finns att något i berättelsen kan göra att man framstår som »en mes« eller »fegis«. För att vara på den säkra sidan refererar man till händelser som någon i ens bekantskapskrets råkat ut för. De historier som trots det handlar om egen utsatthet är välregisserade och berättandet paras med en kontroll av gruppens reaktioner så att inte någon skall kunna tolka in någon

23 Intervjuer nr 17, 21, 24, 27, 40, 41, 43, 46, 47, 52–55 samt 62. Huvudförfattare till detta avsnitt är Stig Grundvall.

svaghet i den egna personens agerande. I de berättelser som framförs framträder en kapabel person som trots utsatthet lyckas vända skeendet till egen favör. Detta är signifikant för alla tre fokusgrupperna, men i olika grad. I tjejgruppen berättar man med mindre vaksamhet och mer samspel.

Tjejerna tar upp ett tema som tycks vara återkommande i diskurser om brottsutsatthet. En av tjejerna uttrycker sig så här: »Oftast är det sådana som har varit offer som blir gärningsmän bara för att inga ska få sätta sig på dem längre, jag ville inte va ett offer mer och då blir man gärningsman (Björk & Törnqvist 2010: 51)«. Den väg hon ser för att bli kvitt sin offerroll är att börja hävda sig och ge igen, med risk att bli identifierad som gärningsman. Genomgående för berättelserna i fokusgrupperna är att man hellre ser sig som gärningsman än som offer.

Det framgår av fokusgruppsintervjuerna att det finns ett motstånd mot att polisanmäla brott. Ungdomarnas misstroende gäller inte bara polisen. Det är ovanligt att man anlitar vuxna myndighetspersoner över huvud taget. För den första killgruppen är det helt otänkbart att polisanmäla. Den som anmäler hamnar i utanförskap och kan råka ut för hämndaktioner. Den andra killgruppen är inte lika kategorisk, men hävdar att de saknar förtroende för polisen utifrån egna erfarenheter. Tjejerna har också dåliga erfarenheter av polisanmälningar, men kan tänka sig att polisanmäla om brottet är tillräckligt allvarligt. Intervjupersoner med dåliga erfarenheter nämner dels att en polisanmälan kan leda till en motanmälan av gärningsmannen och om man fällt riskerar man att hamna i belastningsregistret, dels att de långt utdragna rättsprocesserna avskräcker. Långt efter det att man lagt brottshändelsen bakom sig dras det hela upp i och med rättegången och konflikten aktualiseras igen. Övergrepp och kränkningar hanteras man hellre genom olika former av vedergällning, med hjälp av sitt personliga nätverk i form av kompisar och bröder. Det handlar om att känna rätt personer för eventuellt behov av uppbackning. Det behöver inte alltid handla om fysisk vedergällning, det finns även andra sätt att ge igen på.

En av killarna beskriver hur han på sin arbetsplats råkade ut för ett rån. Istället för att passivt låta brottslingarna få vad de ville ha gick han till motangrepp och jagade iväg dem. Detta resulterade i att polisen misstänkliggjorde honom genom att hävda att de kände igen honom sedan tidigare. Dessutom skällde arbetsgivaren ut honom för hans tilltag och medarbetarna reagerade med misstänksamhet (Ibid.: 48). Berättelsen säger något om de klyftor som finns mellan olika normer för hur brott skall hanteras. Enligt omgivningen borde han inte göra motstånd utan avvakta, larma polisen och låta dem sköta brottsutredningen. Det som enligt killens normer är ett hjältemodigt ingripande blir i det officiella normsystemet en anled-

ning till misstänkliggörande. För ynglingen var det svårt att gå in i rollen som ett passivt offer med den bild som han har av sig själv som en aktiv och handlingskraftig man. Polisens och arbetsgivarens sympatier för honom uteblir p.g.a. att uppdelningen i gärningsman och brottsoffer i detta fall inte är idealtypisk.

Där kan man ju inte gå ensam

De erfarenheter av brottsutsatthet som framkommer i Helena Pihls C-uppsats (2010), på vilken underrubriken syftar, är något annorlunda till karaktären då de utgår från enskilda intervjuer med ungdomar som sökt stöd för sin utsatthet. De intervjuade är med ett undantag något äldre, dvs. över 20 år.

En av informanterna hävdar att hon aldrig skulle ha sökt hjälp om inte hennes mamma hade ringt. Det som hindrade henne från att själv söka hjälp var bland annat känslorna av skuld som brottsutsattheten väckte. Även de andra informanterna funderar över på vilket sätt de själva var ansvariga för den händelse de utsattes för och hur de skulle kunnat ha förhindrat den. Den självpåtagna skulden tycks ha ett klart samband med den känsla av maktlöshet som de upplevde i samband med brottet, dvs. att de inte kunde påverka eller råda över händelseförloppet. I tre av fyra fall tog sig denna känsla kroppsliga uttryck som att t.ex. känna sig äcklig eller få åstörningar. Den fjärde berättar om hur en ensamhetskänsla bredde ut sig.

Ett led i att förebygga utsatthet och begränsa känslan av ensamhet är att alltid ha vänner runt omkring sig. Alla fyra intervjuerna vittnar om vännernas betydelse. Så här uttrycker sig en av dem:

Vänner inger trygghet och skapar på så vis en känsla av makt och kontroll. Utsatta situationer, som till exempel att gå själv på en mörk gata, kunde omvandlas till en trygg situation med hjälp att ha vänner med sig (Pihl 2010: 32).

Att ha vänner omkring sig gör att man uppfattas vara i numerärt överläge. Vännerna kan i vissa fall också finnas med som vittne eller som uppbackning. En av de intervjuade berättar om när hon blev misshandlad och hur vännerna svek och andra åskådare bara passivt tittade på. Det fick henne att känna sig dubbelt övergiven och ensam.

Vännerna upplevs som tillgängliga och utgör därför den viktigaste stödinsatsen. Med dem behöver man inte boka tid för att få prata om det man varit med om. Att man känner varandra från tidigare gör att man inte behöver förklara de specifika omständigheterna lika mycket. De situationer man berättar om är välbekanta, även om graden av utsatthet varierar. Vännerna utgör ett stöd i att dela erfarenheten, men också i att våga fortsätta att gå ut och möta människor och vistas i offentliga sammanhang.

Kontakten med stödpersonerna har upplevts utslutande som positivt. Det framgår med tydlighet hur de med förvåning uppskattat det stöd de fått från respektive stödperson. De har upplevt ett personligt engagemang och känt sig bekväma med att dela med sig av sina erfarenheter. Avgörande tycks ha varit att de inte känt något tvång eller någon förmyndarmentalitet. Det bör ses i kontrast till att det fanns förväntningar om att bli tvungen att gå till en polisstation eller att mötas med anklagelser och fördömanden.

De tre som kommit i kontakt med polisen beskriver erfarenheter av nonchalans och känslökyla. Att inte bli trodd beskriver en av dem som en ny kränkning. En annan beskriver en tudelad erfarenhet där den ena polisen ställde arroganta frågor, medan den andra var korrekt och trygghetsskapande: »hon var så jävla personlig och man fick ett sånt förtroende för henne« (IP55). Trots negativa erfarenheter har den information de fått av polisen legat till grund för att kontakt tagits med en brottsofferjour.

I likhet med ungdomarna i fokusgrupperna betonas dessa ungdomar hur tryggheten är förknippad med närområdet och hur utsattheten är kopplad till en främmande omgivning. I lokalsamhället känner man folk och upplever sig därför som mindre utsatt. Trots denna *känsla* visar det sig att majoriteten av brotten som de drabbats av begåtts i bekanta miljöer. En av de intervjuade berättar om hur han utsattes för ett mordförsök på en plats han alltid upplevt som trygg och fridfull. Det fick till följd att alla platser utanför hemmet blev farofyllda och ångestladdade. Det blev en extra belastning att inte kunna känna sig trygg ens i närområdet.

Övriga erfarenheter

Intervjupersonerna i denna del är alla mellan 20 och 25 år. Det mera generella avståndstagandet mot polis och andra myndigheter är här inte lika framträdande som hos de yngre. Det större förtroendet kan bero på att dessa personer valt att polisanmäla brottet och även i flera fall haft kontakter med brottsofferstödjare. Ålder och mognadsgrad kan också spela en viss roll.

De två tjejer (IP21, IP43) som båda blivit misshandlade av tjejgäng betonar hur besvikna de är på allmänheten, som låtit misshandeln pågå utan att ingripa.

IP21: Jag tycker väl mest att människor har fullständigt tappat sitt civilkurage och att nån kunde ha gjort någonting liksom innan, när det är en fullsatt restaurang liksom och folk bara sitter och tittar på en som att det vore en show liksom.

Den ena tjejen (IP21) får till slut hjälp av polisen som ringer efter ambulans, vilken tar henne till sjukhuset. Väntan på sjukhuset var frustrerande, då hon chockad och blåslagen irrade omkring utan att någon brydde

sig. Den andra tjejen (IP43) får först ingen hjälp alls. När misshandeln är över, rycker en kille in och får henne på fötter. Polis larmas, men prioriterar ett annat bråk, mellan män. Tjejen tar en taxi hem. Nästa dag gör hon en polisanmälan. Hon får fem minuter hos en polis som håller henne i handen och försäkrar att det kommer att bli bättre.

I det första fallet tycker tjejen att polisen varit »skitbra« och, vad man kan utläsa av intervjun, syftar på det resoluta ingripandet. Någon hänvisning till brottsofferjour fick hon dock inte, varken av polis eller av sjukhuspersonal. I det andra fallet blir missnöjet tydligare. Tjejen känner sig bortprioriterad.

IP40 och IP41, som båda är kvinnor i 20-årsåldern med erfarenheter av sexuellt våld (se avsnitt Sexuellt våld), har motsägelsefulla upplevelser av poliser. IP40 beskriver hur den mottagande polisen var uppmuntrande, medan den utredande var fördömande och skuldbelade henne. Den andra kvinnan (IP41) beskriver hur hon, vid ett tillfälle i 15 årsåldern när hon anmält fadern för misshandel, mottagits och utretts väl av en kvinnlig polis. Dock upplevde hon sig starkt ifrågasatt av en manlig polis, när hon vid ett tidigare tillfälle, i 14 årsåldern, anmälde en våldtäkt hon utsatts för. I båda dessa intervjuer, samt även i ovan kommenterade intervju 55, upplevdes de kvinnliga poliserna som mer empatiska medan de manliga poliserna var mera utmanande och kränkande. Om detta beror på individuella variationer eller könsmissiga strukturella skillnader inom polisen kan vi inte uttala oss om utifrån så få intervjuer. Alla tre intervjuerna visar dock hur olika bemötandet kan upplevas.

Intervju nr 27, som gäller ett överfall och rån på en 24-årig man, är ett exempel på hur ett ärende utvecklas med engagerade poliser. Han berättar att efter två minuter var en hundpatrull på plats och upptog sökandet efter gärningsmännen. Några minuter senare anlände nästa polisbil och förhörde honom om det inträffade och 15–20 minuter därefter knackade nästa polisenhet på lägenhetsdörren och berättade att de fått tag på förövarna. Halv sju nästa morgon kom polisen igen och lämnade tillbaka det stulna godset. Intervjupersonen blev kontinuerligt delgiven hur polisens arbete framskred. Det blev liksom »ett gemensamt projekt« som han uttrycker det. Han är imponerad över den behandling han fick, men är samtidigt lite förvånad över att bli så involverad i polisarbetet och över att det finns så mycket resurser till förfogande för händelser av denna art. Han frågar sig om alla får ett liknande bemötande eller om det beror på att han bor i en citynära stadsdel.

En annan aspekt som intervjupersonen (IP27) tar upp är den klara uppdelningen av offer och gärningsmän. Han säger att han efter händelsen har funderat på det faktum att han så otvivelaktigt hamnade i kategorin brottsoffer, i skarp kontrast till kategorin gärningsmän.

IP27: Det kanske har lite med att göra med den här känslan av att man hamnar i ett fack, alltså otvivelaktigt ska människor som utsatts för ett sånt här brott hamna i kategorin brottsoffer eller vad man ska säga, det var inget emot det. Det var mera det, på något sätt, odiskuterbara placeringarna av de här gärningsmännen, som dessutom var väldigt unga, i ett liksom ja, en Björnligan-kategori liksom.

Han tycker det blir lite konstigt »att dela upp samhället i skurkar och sådana som inte är skurkar«. I detta fall kan man också skönja en brottsofferstödskedja, mannen kallar det »maskineri«, som träder i kraft.

IP27: Det är konstigt att man hade förväntat sig något annat också men det var, det var då började polisen ringa igen och brottsofferjouren ringer också och samt den här medlings ... nu vet jag inte vad tjänsten heter, men jag fick först ett brev och sen dan efter så ringde det från ett vanligt mobilnummer då från Göteborgs stad.

Det är självfallet bra att olika enheter blir engagerade i ärendet, och att brottsofferstödet tar vid efter polisens utredningar. Det man kan invända här är att stödet verkar vara samtidigt och en aning dåligt synkroniserat, dvs. att det brister i samarbetet mellan brottsofferjour och medlingsverksamhet.

I intervjupersonen IP24 är en 22-årig kvinna som utsatts för ett butiksrån. Hon berättar att polisen tillsammans med vaktbolag snabbt var på plats och lugnade och pratade med henne till dess att chefen anlände. Chefen tog över och ordnade krissamtal med de anställda, psykolog till intervjupersonen, brottsoffret i det här fallet, och följde själv med på rättegången. Berättelsen ger ett gott exempel på hur olika stöd kuggar in i vartannat. I intervjun finns det även en annan detalj värd att uppmärksamma, nämligen hur omgivningen, dvs. arbetskamraterna, reagerade starkare på det som inträffat än offret själv. Det fick till följd att deras oro och ångest projicerades på offret.

IP24: Så att det vissa av dem tror jag mådde sämre än vad jag gjorde till och med.

I: Men hur blev det för dig då, när de sitter där och mår sämre och så är det du som råkat ut för det?

IP24: Nja, alltså det, det gjorde ju egentligen inte mig någonting utan, men det, det kunde kännas lite, det blev ju att flera veckor efteråt, så var det typ varenda gång man träffa dem på jobbet så, började de, ja hur mår du och hur är det och. Så det blev väldigt mycket sådant, och jag bara, men jag mår bra.

I: Ja, det blev så där att du...

IP24: Att de inte trodde på det ungefär, att nej men att, bara för att de mår dåligt över det.

Efter en händelse av denna karaktär är man knappast opåverkad, men hur dåligt man mår är individuellt. Det är också individuellt hur man väljer att försöka hantera sin oro och eventuella skada. Det är troligtvis

i välmening de andra överhopar brottsoffret med frågor om hur hon mår, men om frågandet innebär att hon får bära arbetskamraternas oro och ångest blir det en ytterligare belastning. Därmed inte sagt att det inte skulle vara viktigt att bry sig, men det bör utgå ifrån den drabbades situation och behov.

I undersökningsmaterialet finns det andra liknande exempel på hur man värjer sig för att blanda in föräldrar, just på grund av att man inte orkar med deras oro (t.ex. IP40 och IP43). Vad gäller IP43 visar det sig »när det första tumultet lagt sig« att föräldrarna kan vara en tillgång och stöd för den drabbade. IP17, IP21, IP24, IP40 och IP43 har alla fått stöd från föräldrar och syskon. Nära vänner har också i samtliga sju intervjuer stor betydelse. IP17, som är en 22-årig papperslös flykting, berättar om hur vännerna bokstavligt avlöser varandra och är tillsammans med honom när han känner sig hotad.

IP24 ser positivt på att närvara vid rättegången. Detta för att få ett ansikte på gärningsmännen och få reda på vilka de var. Chefens medverkan gjorde rättegången till en förhållandevis trygg upplevelse. Hon betonar också betydelsen av att få ett skäligt skadestånd. Problemet vad gäller skadeståndet för hennes del är att hon inte fick någon ersättning då gärningsmannen saknade medel. Det fanns en möjlighet att få ersättning från Brottsofferfonden, men eftersom den var betydligt reducerad valde hon att vänta med att söka. IP24 ser skadeståndet som en ersättning för allt besvär hon haft och som »plåster på såren« för det inträffade.

Sammanvägning

Hur väl speglar åsikterna i fokusgrupperna hur var och en av ungdomarna förhåller sig till brottsutsatthet? Vissa diskurser blir förhärskande i gruppen, medan andra tonas ner. Man kan i intervjuerna se spår av motdiskurser, där mindre framträdande medlemmar modifierar de mest tillspetsade uttalandena. Samtidigt är det rimligt att anta att det som framkommer i fokusgrupperna till stor del speglar de gruppnormer som intervjupersonerna dagligen måste förhålla sig till. Bryter man mot dessa riskerar man att drabbas av sanktioner som exempelvis utstötning. Gruppnormerna har därför en stor inverkan på den enskilde ungdomens förhållningssätt och beteende. En av de intervjuade tjejerna berättar t.ex. om hur hon på sin pappas inrådan polisanmälde en misshandel. En motanmälan och kamratgruppens tryck gjorde att hon tog tillbaka sin anmälan och la skulden för att det övertaget gjordes en på sin pappa.

Fokusgruppsintervjuerna har mistroendet mot myndigheter och vuxna som ett gemensamt tema, men det finns vissa skillnader mellan de olika grupperna. Den avoga inställningen till polisen och till att göra polisanmälan tycks vara mer eller mindre definitiva. Skälet till detta är enligt dem själva tidigare dåliga

erfarenheter av polisen. De nämner att polisen har ett nonchalant och kränkande bemötande och att polis-ingripanden i deras fall sällan leder till något positivt. Enligt ungdomarna är det ovanligt att någon grips eller lagförs för de brott de anmäler. Om någon mot förmodan ändå skulle gripas och åtal väcks gör den långa väntetiden på rättegång att fallet hinner »kallna«. Den brottsutsatte har då hunnit lägga det inträffade bakom sig och vill inte bli påmind med risk att konflikten blossar upp igen.

I tre intervjuer (IP40, IP41 och IP55) blir det tydligt hur olika bemötandet från poliser kan upplevas i samband med anmälan. Den utsatta situationen gör troligtvis att man är extra känslig för hur man blir bemött, men det är ändå anmärkningsvärt hur stor skillnad det kan vara på de poliser som upplevs som empatiska och de som upplevs som kränkande.

I våra intervjuer med socialsekreterare som arbetar med ungdomsgrupper problematiserar de våldet i olika sammanhang. De hävdar att ungdomarnas utsatthet ofta är förknippad med mer eller mindre nära relationer. Killarna tenderar att hamna i bråk med personer som de känner och tjejerna tenderar att bli utnyttjade sexuellt av personer i deras närhet. Socialtjänstens relation till brottsoffret underlättas om det redan gjorts en polisanmälan. De som inte har gjort någon anmälan har svårare att berätta vad som har hänt, då de ofta är rädda för att ange någon som kanske finns i deras omgivning. Den vanligaste formen av våld bland ungdomar, som socialsekreterarna ser, är det som uppstår i ett sammanhang där båda parter agerar. Det gör det många gånger svårare att urskilja vem som är offer och vem som är förövare. På grund av denna sammanflätning arbetar ungdomssekreterarna mer förebyggande med hela ungdomsgruppen som fokus. Den ideala uppdelning i offer och gärningsmän som brottsofferdiskursen ger uttryck för kan därför inte tas för given (Christie 1986/2001).

Flera socialsekreterare hävdar att även om ungdomarna inte själva är offer så blir de utsatta av att bevittna brotts handlingar, och en av dem framhäver att de i så fall också skall definieras som brottsoffer.

Socialsekreterarna ger i intervjuerna uttryck för att det är svårt att få ungdomar att vända sig till en brottsofferjour. Detta bekräftas i våra intervjuer med en brottsofferjour för unga. Ungdomar har svårt att själva söka brottsofferstöd. Istället är det ofta föräldrar som tar initiativet till kontakten genom att ringa eller genom att följa med på det första besöket. När väl en kontakt upprättats är ungdomarna enligt våra informanter mycket nöjda med mottagandet och det stöd som de får från brottsofferjouren.

Känslor av utsatthet och faktisk utsatthet är inte samma sak. De flesta våldsbrott ungdomar utsätts för sker i bekanta miljöer och mellan personer som känner varandra. Trots det betonar ungdomarna att trygg-

heten finns i just dessa miljöer, där de kan identifiera närvarande personer. Dessutom har vännerna, som ofta finns i närområdet, en avgörande betydelse som både skydd och stöd. *Känslan* av trygghet är därför av betydelse för att kunna hantera sin utsatthet och känna fortsatt trygghet. Samtidigt kan utsattheten för brott få mer förödande konsekvenser om det sker i närområdet, då det kan leda till att det som tidigare var tryggt istället blir otryggt och hotfullt.

ÄLDRE²⁴

I intervjumaterialet ingår totalt 7 personer som är 60 år och äldre, varav 4 män (nr 16, 19, 37 och 39) och 3 kvinnor (nr 22, 30 och 36). Av dessa är tre 75 år gamla eller mer (nr 30, 37 och 39). Brotten de har varit utsatta för är till övervägande del relaterade till hemmet och bostaden samt personliga ägodelar som bil och plånbok. Det gäller stöld eller beskjutning i hemmet, hot av gäng i förort, pågående ofredande i hemmet, bostadsinbrott, hemfridsbrott, bilinbrott och bilstöld. En av de intervjuade var utsatt för grovt rån i yrkesutövning på bensinstation som ledde till förtidspensionering (se även kap. 8). Samtliga var vid intervjutillfället pensionärer, varav två förtidspensionärer. En av de intervjuade var aktiv som ordförande i större pensionärsförening.

De intervjuades tidigare yrkesutövning och klassmässiga tillhörighet, i den mån det framkommer i intervjumaterialet, varierade. Fyra av de intervjuade äldre bodde i egen villa eller radhus, och tre i hyreslägenheter i nordost eller på Hisingen. För ett intervjuat par som bor i Backa har brottsutsattheten i form av grövre hot från gäng och beskjutning in i lägenheten lett till att de måste flytta till en annan stad i Göteborgsregionen, där de var tvungna att köpa en bostadsrätt. De övriga intervjuade som utsatts för brott i hemmet har dock inga planer på att flytta. (Se även resultat i kap 6 under *Inbrott*.) När det gäller tre av de intervjuade framgår inte deras yrken, men övriga har arbetat i hemtjänsten, som föreståndare på en bensinstation och som taxichaufför. Den näst äldste intervjuade som hade en bakgrund som chef i ett större företag var vid intervjutillfället ordförande i en pensionärsförening. Det gjorde att han kunde berätta något om andra äldre människors brottsutsatthet som han hade mött i föreningen. I denna intervju refereras därför till många andra äldre människor som har varit utsatta för brott som väskryckning och inbrott.

Även familjesituationen varierar. Fem av de intervjuade lever tillsammans med make/maka, den äldsta intervjuade kvinnan var änka sedan några år tillbaka och en av männen är fränskild och lever ensam. Fem av de intervjuade berättar att de har vuxna barn.

24 Intervjuer nr 16, 19, 22, 30, 36, 37 och 39. Huvudförfattare till detta avsnitt är Ulla-Britt Wennerström.

De äldres känslor och agerande till följd av brottsutsattheten

En av de intervjuade var tvungen att avsluta sitt yrkesliv i förtid, vid 63 års ålder, till följd av att han utsattes för ett grovt väpnat rån när han arbetade ensam på en bensinstation (se även avsnittet *Brottsutsatt i arbetet*). Gärningsmännen dömdes för brottet och fallet var rättsligt avslutat vid intervjutillfället. Detta hade dock inte lett till ett avslut för intervjupersonen. Känslorna av bitterhet och kränkning var fortfarande starka. Brotthändelsen hade satt djupa spår och påverkat mannens fysiska och psykiska hälsa negativt samt inverkat på hans sociala liv. Han var rädd, kände sig mycket begränsad och var deprimerad. Mannens livssituation hade med andra ord förändrats radikalt till följd av brottet. Via arbetsgivarens försäkring hade han fått 10 psykologsamtal i direkt anslutning till brottet, vilket var ett bra stöd. Men det var otillräckligt då besvären kvarstod. Mannen återkom i samtalet till att livet hade slagits i spillror till följd av brottsutsattheten. Han hade installerat larm i radhuset, men han hade blivit begränsad i sitt livsutrymme då han bara vistades utomhus i dagsljus. Han hade sett fram emot att arbeta till 67 års ålder, men hade inte fått tillräckligt stöd av arbetsgivaren för att detta skulle vara möjligt. Istället hade han blivit förtidspensionerad. Familjen som bestod av fru och vuxna barn hade utgjort hans närmaste stöd, men han uppgav samtidigt att han hade blivit deprimerad och tillbakahållen av ständig malande oro som han försökte hantera på egen hand. Han visste inte vart han skulle vända sig för att få stöd då han inte kunde betala för privat psykoterapi, men han hade sedan en tid tillbaka fått stöd på brottsofferjouren, som han upplevde var välfungerande.

En av de intervjuade och hennes man var tidigare utsatta för beskjutning och hot av gäng i bostadsområdet. Det var en vedergällning för att mannen polisanmält gänget för bråk och ett antal anlagda bränder i kvarteret. Skotten från beskjutningen hade träffat rakt in i deras lägenhet och de hade klarat sig tack vare att de just då inte befann sig i soffan framför TV apparaten. De hade blivit svårt chockade av händelsen och hade på polisens inrådan direkt efteråt hyrt ett sommarhus utanför staden, långt från bostaden. Det var dock en svår situation att inte kunna bo i sitt eget hem. I intervjun ger kvinnan uttryck för känslor av hemlöshet:

I: Vad, på vilket sätt har det påverkat ert liv?

IP22: Alltihop. (I: Mm.) Tryggheten hemma, vi har ju, alltså, hemma var ju tryggheten och vi har bott här i 14 år. Den är ju helt borta. ... Vi har ... själva fått hyrt en stuga i X över sommaren i tre veckor. (I: Mm.) /.../ Alltså vi skulle hemifrån helt enkelt, vi skulle inte vara kvar där på polisens inrådan. (I: Mm, mm.) Så vi

fick hyra en stuga nere i X. /.../ vi såg andra som gick hem och vi hade inget hem, det var första gången i vårt liv som vi, kom känslan, vi har inget hem. (I: Ja, nej det är märkligt)

Väl tillbaka i hemmet kände de sig fortfarande otrygga och upplevde nu framför allt brister i stödet från bostadsföretaget som man menade dessutom var alltför tillåtande när det gällde att hyra ut till personer i de aktuella gängen. Paret upplevde att de inte hade fått hjälp vare sig med att reparera lägenheten efter skottskadorna, som också ständigt påminner dem om händelsen, eller med att byta bostad:

IP22: vi har inte fått hjälp med någonting. Ändå har polisen skrivit intyg till NN som vi hyr av. De har inte gjort någonting. (I: Nej.) De har gett oss en A-nyckel om vi måste fly mitt i natten. Det är allt. (I: Vad hade ni tänkt att de skulle göra?) Ja, skaffa oss en annan lägenhet i ett lugnt område men det har dom inte lyckats med. De har inte lyckats med det får jag väl säga. För vi flyttar ju inte från ett ghetto till ett annat. (I: Nej.) Det, det var kravet alltså. /.../ det är fullt av skotthål i balkongen och de har inte bytt ut balkongen, så vi har suttit med det här sedan i maj. (I: Ja det är ju också märkligt.) Det är skotthål i listen i inne, skotthål i dörren, det har inte [bostadsföretaget] bytt ut. /.../ Ja polisen tycker det är bedrövligt. /.../ det var skotthål i taket och det har min man lagat. Stått och lagat med opererad axel, inte ens det har de kommit och gjort. (I: Ja det skulle göras.) Jag undrar om de är rädda också för att komma upp i lägenheten. /.../ Så det är väl dem som jag är mest arg och besviken på för att det är i alla fall. Vi har hyrt i så många år och vi är omtyccka, vi har aldrig haft några ovänner, aldrig gett klagomål, aldrig ett krav på en räkning. (I: Nej.) Alltså jag har aldrig fått ett krav i hela mitt liv. Om det kommer till krav så är det något som jag inte har beställt. /.../ Så vi är skötsamma.

Brotten och den rädsla och otrygghet som de medfört ledde till att paret till slut kände sig tvungna att flytta till en annan stad. De köpte en bostadsrätt och kvinnan berättar i intervjun att hon var tvungen att spendera sitt arv efter föräldrarna. Hon uttrycker också känslor av stark bitterhet och säger sig ha utvecklat rasistiska tankar om gärningsmännen och kanske utvidgat till brottsligheten som sådan:

IP22: Och dom har förstört hela bostadsområdet det här gänget alltså. Det kan jag säga utan, sen då kom ju bilbränderna efter skotten då. (I: Mm.) /.../ Jag är så hatisk mot honom och han bor alltså huset mitt emot oss. (I: Mm.) (Bostadsbolag) hyr ut till honom och hans fru och två små barn. ... Det är fruktansvärt. /.../ Och sen kom ju jag i en väldigt hemsk sits, jag måste säga, ja, jag är så rasistisk just nu och det, det är inte märkligt. /.../

I: Ja det, ... det kanske är fel ord att säga rasist.

IP22: Nej inte just nu, när jag är så hatisk, men det är mot dom alltså. (I: Ja.) Mot dom.

Brottsutsattheten leder till tankar om hämnd:

IP22: Jag har inte haft de här tankarna och ...

I: Är det så det påverkar en då att man någonstans.

IP22: Ja man drömmer mardrömmar att det kommer soldater och mejar ner dem. Det är min högsta önskan eller att det blir krig dem sinsemellan så att de tar slut på varandra, de kriminella. (I: Ja, ja.) Och så dessa småungar då, småungarna då, för jag kallar dem för småungar för de är 13 upp till 18.

Kvinnan menar att hon inte har haft någon att tala med om händelsen och i brist på detta har hon ringt till Sverigedemokraterna, vilket hon själv har svårt att ta till sig:

IP22: Detta är ju en härva så det, samhället måste ju ta tag i detta. (I: Ja får ta och plocka in dem alltså.) För det är hemskt och jag, jag kan säga till dig i sekretess alltså, första gången i mitt liv, jag har ringt Sverigedemokraterna. (I: Mm.) Ja det har jag gjort. Och fått öst ur mig, för då var jag så rasistisk och jag var så hatisk och jag har ringt så många och fått till svar »ja, men så kan du inte säga.« Det var de enda jag kände, här kan jag prata utan att få höra att jag är rasist. (I: Mm.) Så till och med det har de fått mig till att göra. (I: Mm, mm.) Så du ser vad. (I: Mm.) Men jag mådde bättre

En av de intervjuade som bor i villa och besitter både ett ekonomiskt kapital och ett kulturellt kapital tycker att han fått ett gott stöd från polis och försäkringsbolag i de fyra olika brott han har varit utsatt för i hemmet och i sina bilar. Efter det första inbrottet i hemmet installerade han ett larm och extra belysning som skydd mot nya inbrott. Larmet ger en trygghet samtidigt som det har vissa negativa aspekter som mannen och hans fru måste förhålla sig till. I viss mån inkräktar det på makarnas rörelsefrihet och ger en känsla av att ständigt vara på sin vakt. Fruen har till följd av inbrottet blivit försiktigare och mer vaksam och vill ogärna vara ensam hemma på natten. På en fråga om de överväger att flytta svarar mannen bestämt nej.

IP37: min fru ... var alltid försiktig när hon gick fram till huset, när hon var ensam. (I: Jaså, jaa) /.../ Och det var ... faktiskt ett par år efteråt som hon var väldigt försiktig att gå fram till dörren. (I: Jaa ...) Och det är ju sånt som sitter i då, man vet inte vad som är innanför, så att säga. (I: Nej, det ...) Men jag tror nog att larmet, det är nog ... väldigt värdefullt /.../ Det blir en trygghet, det är ingen som vågar gå in, och dessutom, är det så högt i ... ljud, så att ... Man kan inte vistats även en ... halv minut högst, man får (ohörbart) för sig. /.../ Likadant, även om nu vi har larmet på, varenda gång, och när man kommer in, så är ... alltid tankarna egentligen, att titta efter, utåt altanen; »Är det något sönderslaget? Är det nån som har försökt nånting?« /.../ jag är inte så väldigt känslig utav mig, men just såna saker tycker jag också att man då, snabbt tittar efter ... i det här uterummet, som då finns på altan, det är inget larm där ute, så där kan man ta sig in den biten då. ... Och komma så att ...

(I: Jaså, ja ja...) Tittar man efter, är det nån som har slängt in nånting? Har inte larmet gått? Och så vidare. (I: Ja, det var väldigt ...) Så det sitter i.

En av de intervjuade som varit med om inbrott utan några stora skador eller förluster, menar att hon har blivit mera vaksam gentemot okända personer och ungdomar som rör sig i villaområdet. Kvinnan upplevde att hon fick ett stort stöd från sina grannar i samband med brotts händelsen. Den känsla av gemenskap som detta gav upphov till har betydtt mycket för henne.

Att bli lämnad åt sitt öde – när brottsutsattheten inte legitimeras

Två av de äldsta intervjupersonerna lever ensamma. Den ena är en kvinna boende i eget hus på en mindre ort och den andra en man som bor ensam i lägenhet i en förort i Göteborg. Båda upplever att de blivit utsatta för olika slag av hemfridsbrott som störningar nattetid med knackningar, och mannen berättar om förluster av och skador på materiella föremål inne i lägenheten. Båda har varit i upprepad kontakt med polisen och anmält händelserna. Polisen har varit på plats och även hjälpt till på olika sätt. Kvinnan har fått hjälp att installera kameraövervakning för att komma tillrätta med hemfridsbrottet. Dock har åtgärden enligt kvinnan inte haft avsedd effekt, utan säger sig fortfarande vara utsatt. Mannen har fått hjälp av bostadsföretaget att byta ut entrédörren till lägenheten efter åverkan på den i samband med inbrott eller inbrottsförsök. I intervjuerna framstår det som om polisen anser att ärendena är utagerade och att de inte kan göra mer, då det rör sig om diffusa händelser. Gemensamt för de båda intervjupersonerna är deras känsla av att vara ensam och övergiven av samhället, trots att de upplever att de fortfarande utsätts för hemfridskränkningar. Enligt dem själva är det bara av de egna vuxna barnen som de får något egentligt stöd. Mannen vill dock inte belasta sina barn med sin oro och har därför bara sparsamma kontakter med framför allt ett av dem, som bor i norra Sverige. Kvinnan däremot framhåller sin son och hans familj som ett stort stöd och menar att utan dem hade hon inte orkat leva vidare. Hon har också upplevt ett gott stöd och engagemang från polisen:

I: Hur tycker du polisen varit?

IP30: Jättebra! (I: Har han trott dig?) Ja. Han har varit väldigt snäll mot mig. Han säger att jag får ringa till han mitt i natten om jag vill. Men jag har mist levnadslusten. Det värsta av allt är detta förräderi av troende människor.

Men eftersom störningarna nattetid fortsätter och gör henne vettskrämd plågas hon av sin otrygghet. Mestadels kan hon dock hantera situationen och får också stöd av väninnor och en förening för ånkor på orten.

Hon försöker också skingra tankarna genom att ägna sig åt sina intressen, som att baka och väva.

Mannen är däremot kritisk till polisens bemötande och att hans ärenden läggs ned utan beaktande:

I: Hur många gånger har du haft *kontakt* med polisen då?

IP39: (suckar) ... (skrattar) Jahaha, det är *flera* gånger!

I: Ja ja ... Ja. *Många* gånger? (IP39: *Ja.*) Om detta ... ?
Ja. *Ja.*

IP39: Men det är *precis* som ... *jag* går och anmäler det, dan efter *avskriver* dom det!

I: Jaja. Ja. ... *Vad* säger dom att det *beror* på att dom gör *det* då, att dom ...?

IP39: Det har dom *inte* ... motiverat, bara säger att det ... (I: *Ja.*) Så en *behöver* tydligen en advokat som kan *ta* i det! /.../ *Ja* ... polisen *måste* ju lägga ner mer energi än *bara* på den grova brottsligheten!

En av de äldre intervjuade berättar att han saknat stöd efter att ha blivit utsatt för stöld i hemmet. Polisen uppträdde bra när han anmälde brottet, men han fick inte hjälp av försäkringsbolaget som hävdade att försäkringen inte gällde för detta. Det har gått två och ett halvt år sedan händelsen, och han har fortfarande inte fått svar på sin ansökan om brottsskadeersättning för fyra, fem månader sedan. Han lider alltjämt socialt av upplevelsen eftersom han blivit rädd och misstänksam mot andra människor. Det enda stöd han har är hans vuxna barn.

Flera av de äldre intervjuade har alltså lämnats ensamma med sina känslor av att vara brottsutsatta, även när polisen till att börja med uppträtt korrekt och försökt ge stöd. Intervjuerna visar på ett stödbehov hos äldre människor som inte tillgodosetts (se Ryding 2010). Frågor som rör de äldres brottsutsatthet över-skuggas troligtvis av andra problem som hälsa, omsorgsbehov, ensamhet och socialt stöd i allmänhet och blir en sekundär fråga i äldreomsorgen. Våra intervjuer visar att de äldres upptagenhet med tankar kring brotten de utsatts för och otrygghet riskerar att dominera deras tillvaro om de lämnas ensamma utan stöd. Samtidigt finns det flera äldre brottsutsatta som utan problem lyckats lägga brottsupplevelsen bakom sig även om de inte erbjudits särskilt stöd.

Stödbehov och erfarenheter av stödgivare

Sex av de totalt sju intervjupersoner i gruppen äldre brottsutsatta är mycket nöjda med polisens bemötande. De har snabbt varit på plats när intervjupersonerna anmält brottet och deras bemötande av och samtal med de intervjuade upplevs som mycket positivt. Den intervjuade kvinnan vars hem blev beskjutet av ett ungdomsgäng lyfter fram polisen som det största stödet:

IP22: Ja och polisen som alla skäller över alltså, de, ja de har varit våran livlina, vilka underbara människor. Så det måste jag få, jag måste få fram det än igen.

I: Jag tror att det har gått fram också.

IP22: Ja det är hjältar alltså (I: *Ja, ja det.*) och jag har namnet på, jag det är hjältar vi har att göra med inte (I: *Nej.*) en enda som har ... betett sig otrevligt mot mig.

I: Nej det hedrar dem, det hedrar dem.

IP22: Och även innan detta, innan detta hände när jag har ringt. (I: *Mm.*) De är underbara.

/.../

IP22: Så att polisen har agerat jätteeffektivt. (I: *Mm.*) Så det hände på natten ... och på eftermiddagen, redan på eftermiddagen hade vi två ifrån Länskriminalen eller span eller vad, span kan det väl, de kom hem då.

I: Mm. På vilket sätt fick ni hjälp, ja du har ju berättat här men, på vilka sätt var det som gjorde att det var så bra med polisen då?

IP22: De lyssnade, man kunde ringa till dem dygnet runt. (I: *Mm.*) Man kunde störa dem fast de höll på med den här utredningen. De var ... bara prata med dem. De sa ord som gick rakt in i hjärtat. ... De var mänskliga. (I: *Mm.*) ... Till och med ja, försökte skämma med oss. De körde mig till en ögonläkare till och med, ja det finns inte ord vad dem har ställt upp och fortfarande.

På samma sätt talar IP37 om stöd och hjälp som polisen gav honom i samband med inbrottet (se avsnittet om inbrott). Han framhåller också sitt försäkringsbolag och stödet som han fick från dem i form av ersättning för förlorade och skadade saker.

IP37: Jag hade aldrig några svårigheter med försäkringsbolaget, varken med pengar eller med nånting annat, utan ... allting gick ... schysst tillväga, jag fick allting som jag skulle ha. (I: *Ja ...*) Bordet fick vi lämnat in, och det fick renoveras och slipas och så vidare ... (I: *Jaja, så ni ...*) Så efter den synpunkten så har jag inga klagomål på försäkringsbolaget, utan tvärtom, vi hade en väldigt bra dialog med, med ... försäkringsbolaget. ... Nu hade jag en del fotograferat av bland annat smyckena dom tog, dom var fotograferade, dom hade vi foto på!

I samband med ett senare brott var mannen dock inte lika nöjd med försäkringsbolagets bemötande, vilket ledde till att mannen bytte bolag.

Den intervjuade kvinnan som var utsatt för skottlossning i hemmet vände sig i samband med händelsen till Brottsofferjouren, men då det var mitt i semestern fick hon inte det stöd hon behövde i den stunden. Hon har dock efter det fått stöd från BOJ:

I: Kan, kan ni komma hit och prata eller, med Brottsofferjouren?

IP22: ... Jag ska säga som det är att de har inte haft tid med oss. (I: *Mm, mm.*) Jag har varit där två gånger och sen blev det semester och sen hade de flytten. (I: *Ja just det.*) Så att det, ja, vi har inte fått någon hjälp häri-från. (I: *Nej.*) Tyvärr måste jag säga.

/.../

I: Nej, Vad hade ni förväntat er för hjälp att få?

IP22: Att de hade hört av sig lite mer. /.../ Maj, alltså juni, juli fanns inte en människa att prata med.

I: Bara någon form av jour eller?

IP22: Ja, jag pratade, jag fick inte prata med juren heller utan, det var en tjej här och det var inte N för hon är så go som är här idag. (I: *Mm, mm.*)

Kvinnans förväntningar på stöd från anhöriga och vänner har inte infriats. Tvärtom upplever hon att de genom att fokusera på vad hon kan ha gjort för att provocera ungdomsgänget lägger skulden för beskjutningen på henne. Dessutom är de så rädda för att själva bli beskjutna att de inte vågar besöka intervjupersonen.

IP22: Sen kommer det en väldigt konstig sak också som har hänt och det är att dem och det är ju inget nytt. De som vi trodde var vänner, de är inga vänner. /.../ De slutade ringa, de vågade inte komma för de trodde att de skulle bli skjutna. ... Vi fick det där att, intrycket att de ... inbillade sig, ja men ni har sagt någonting, ni måste ha sagt någonting. (I: *Så de la skulden på er?*) Ja, att det var vi som var kriminella, det, det. (I: *Mm.*) Och fortfarande alltså är det, känns det så. /.../ Min släkt, min syster, hon bor uppe i Bohuslän så att ... hennes första ord när jag berättade: »vad har du gjort, vad har du sagt, du måste ha sagt någonting till dem.« Jag blev så arg på min syster, så du kan inte ana. (I: *Ja.*) Och hon har inte varit i min lägenhet en enda gång för hon vågar inte och tror de blir skjutna. Det är min egen syster. (I: *Mm, så kan det vara.*) Ja. Det klart sen har ju jag varit där uppe för att få lugn och ro. (I: *Mm.*) På platsen uppe i Bohuslän, det är underbart där. (I: *Mm, ja, ja.*) Men ... hon har fortfarande inte kommit.

Sammantaget visar intervjuerna att de intervju personer som är nöjda med det stöd de fått är de som innehar olika slag av kulturellt kapital i form av såväl vana som förmåga att uttrycka sig, vilket tycks hänga ihop med tidigare yrkesposition. Det gäller exempelvis IP37. Villaboende tycks, i alla fall av ett par intervjuer att döma, ge större möjlighet till stöd av grannar, medan de ensamboende i lägenheter verkar mer isolerade och inte nämner grannar alls. Boendet och den sociala tillhörigheten kan tillsammans utgöra ett socialt kapital som är betydelsefullt vid brottsutsatthet, samtidigt som det i ett av dessa fall (nr 22), tvärtom utgjort själva problemet. Familjesituationen är ett särskilt slags socialt kapital som har stor betydelse för upplevelser till följd av brottsutsatthet för de äldre intervjuade. Här framträder en klar skiljelinje mellan de ensamstående och de gifta avseende hur man har hanterat eller kommit över sin rädsla och oro efter brottet. Det gäller dock inte mannen som utsattes för brott på sitt arbete. Trots att han har en stödjande familj har han kvarvarande känslor av kränkning och depression till följd av brottsutsattheten. De äldre, ensamma, och/eller sjukliga är mer missnöjda med hur deras ärenden har behandlats och att det inte har lett fram till något avslut. Genom andras rädsla att besöka hemmet, eller egen isolering från nätverk och rädsla att vistas utomhus riskerar den brottsutsatta äldre isolering.

Här finns uppenbarligen ett stort stödbehov som inte tillgodoses.

Behovet av att prata om erfarenheterna som man varit med om framhålls genomgående av de äldre intervjuade som avgörande för hur man klarar brottsutsattheten. IP37 reflekterar utifrån sina möten med andra äldre och ensamma människor över hur ett sådant stöd skulle kunna vara utformat. Han föreslår någon slags samordning mellan olika myndigheter och organisationer som rör brottet och de äldre utsatta. De brottsutsatta borde snabbt bli kontaktade och uppringda efter brottsanmälan då behovet av att prata med någon är stort:

IP37: Ja! Utan det, dom har fått prata av sig med vänner och med ... och bekanta. Men inte att det kommit ... någon till exempel ifrån ... nån social inrättning och ... frågat hur dom mår, och så vidare, och det ... det tycker jag faktiskt man skulle ha, för dom äldre människorna som då är oroliga i övrigt. /.../ Men då kan du ju tänka dig själv när det är en änka som är ensam! (I: *Jaja, då ...*) som väskan rycks ifrån på vägen hem ifrån ... (I: *Ja.*) nåt möte med nån väninna, och så kommer hon hem och sitter ensam ... (I: *Ja ...*) Visserligen har polisen vart där och tagit upp hennes anmälan, men vad händer sen? Ingenting! /.../ och kommer hem ensam, och sätter sig och grubblar. (I: *Ja ...*) »Vad är det som har hänt? Vad gör jag nästa gång? Vågar jag gå ut mer?« /.../ Där finns nånting som, ska man nu inrätta nånting nytt i kommunen, så ska man ta tag i den biten, och så följa upp det sen också så att ... (I: *Ja, det var nån ...*) så att det fungerar. /.../ Om det nu är såhär att, att till exempel en polis skriver en rapport, för det gör ju polisen om det händer nåt ... (I: *Jaa ...*) Den rapporten ska obligatoriskt gå till någon instans ... då som tar hand om det, med en gång skickar ut någon. (I: *Ja!*) Kanske bara ett samtal på en halvtimme- en timma, behövs ... för att den människan ska känna sig trygg igen, va. /.../ »Ring mig om det är nånting!« (I: *Ja!*) »Så kommer jag tillbaka till dig.« (I: *Ja precis ...*) Det räcker med detta, men det, det ... det är ... väldigt mycket samspel mellan olika myndigheter, och olika ... såna här, instanser, som inte fungerar! /.../ Det finns mycket att göra!

Sammanfattning

De intervjuade äldre brottsutsatta består här av både män och kvinnor. Det finns stora variationer i gruppen med avseende på art och karaktär av de brott de utsatts för, social tillhörighet, boendemiljö, bostadsinnehav och familjerelationer. Även upplevelser av det stöd man fått vid brottsutsattheten varierar, inte bara beroende på brottet utan även i relation till deras personliga kapital i form av sociala nätverk, liksom förmåga att ge uttryck för sina önskemål och krav på stöd. De intervjuade som till största delen är missnöjda och upplever kvardröjande effekter av brotten, både personligt och socialt, är de ensamstående äldre som varit utsatta för diffusa hemfridsbrott. När

brotten fortgår men erkännandet av brottsutsattheten uteblir eller upphör, drabbas de av ständig oro och grubblerier.

Det finns en klassmässig dimension som tydliggörs i materialet. En intervjuperson har förtidspensionerats p.g.a. brottskador, man kan undra om det även skulle ha drabbat en person med högre utbildning. En annan intervjuperson som också är sjuklig, saknar såväl ekonomiskt som rättsligt stöd och har inte ens erbjudits samtal av någon. Förmåga att uttrycka sig, vana i kontakter med myndigheter och erfarenheter från tidigare professionellt yrkesliv framstår också som betydelsefullt för hur man har upplevt stöd. De villaboende har inga tankar om att flytta trots erfarenheter av inbrott, medan den intervjuade kvinnan i hyresrätt i ett socialt segregerat område känt sig tvingad att flytta men inte erbjudits hjälp av bostadsföretaget med att ordna en ny lägenhet. Klasstillhörighet, förmåga att uttrycka sina behov liksom nätverk är betydelsefulla också för att tillskansa sig stöd genom egna kontakter. Den intervjuade mannen som var i fortsatt behov av psykoterapi hade inte råd till det efter de tio psykologsamtalen som han hade fått via arbetsgivarens försäkringar.

Kön och familjesituation framstår också som betydelsefullt. Den äldre kvinnan lever för sina omsorger till sin son och hans familj och uttrycker att hon inte hade klarat att leva vidare utan dem, medan den äldre frånskilde ensamme mannen inte har någon nära kontakt med sina barn. De intervjuade med invandrabakgrund som bor i förorter uttrycker båda att de inte har fått det stöd de behöver. De känner rädsla för att vistas utomhus och misstänksamhet mot människor de möter. Kort sagt visar analysen att de intervjuade med större personliga, sociala och ekonomiska resurser och kapital upplever sig ha fått ett bättre stöd som brottsoffer än dem som saknar sådana resurser

Brottsofferstödande verksamheter för äldre

Delrapporten från fas 1 utmynnar bl.a. i ett förslag om att gruppen brottsutsatta äldre bör uppmärksammas, då de är försummade i verksamheter som arbetar med brottsofferstöd som huvuduppgift och i den sociala sektorn (se Borelius m.fl. 2009). Endast 13 procent av verksamheter som har stöd till brottsutsatta som huvuduppgift svarade att de arbetar med äldre, och bara 9 procent av socialkontoren. I övriga frivilligorganisationer med sociala uppgifter är det ännu mer ovanligt att man möter och arbetar med äldre som brottsutsatta, och det gäller även trossamfunden. Vid psykiatriska mottagningar är de äldre som grupp också svagt representerade. Hälften av samtliga intervjuade verksamheter/enheter uppgav att de gav stöd till äldre brottsutsatta, vilket kan jämföras med att 80 procent sade sig ge stöd till ungdomar (ibid.: 10). Även om stödet är relaterat till andelen brottsutsatta visar detta på att äldre kan vara en underförsörd grupp när det

gäller erbjudanden om och tillgång till stöd.

I delrapporten från faserna 1 och 2 drogs slutsatsen att det bland äldre finns en utsatthet som bland annat socialtjänsten har svårt att hantera. Det kan handla om en gammal man eller kvinna som kommer in och är blåslagen, men som hävdar att han/hon ramlat och slagit sig. Det kan vara sant, men några av våra informanter pekade ändå på svårigheten i att hantera ärendet, när det föreligger misstanke om att de blivit slagna. Å andra sidan fanns informanter som vittnade om stor uppmärksamhet på äldre funktionshindrades eventuella utsatthet för brott. Vårt material är emellertid begränsat här, då vi inte har intervjuat biståndshandläggare inom äldreomsorgen.

De intervjuade företrädarna för stödverksamheterna, ideella såväl som kommunala, talar om att hjälp ges till äldre i de fall de söker stöd men att de inte är de vanligaste stödmottagarna. Så talar en av företrädarna för kvinnojourerna om att man t.o.m. gett stöd till en kvinna med rollator. Av en gruppintervju med sju representanter för kvinnojourer framgick att deltagarna var medvetna om problemet, men att det också till stor del var dolt. Vanligen är det familjemedlemmar som ger stöd och i en del fall är det barnen som tar kontakt med verksamheterna. I en frivilligorganisation som ger stöd till invandrarkvinnor talar de intervjuade om de svårigheter de äldre kvinnorna har att bryta sig loss, när de utsätts för misshandel och kulturellt förtryck.

Sammanfattningsvis framgår i studiens fas 1 och 2 att äldre som grupp inte har någon egen brottsofferstödande verksamhet. De äldre tas emot i den mån de söker hjälp, uppger man från verksamheterna, men det framgår att det inte är särskilt ofta man möter äldre, trots att man är medveten om de behov som finns. Någon uppsökande verksamhet verkar inte förekomma. I intervjuerna med de brottsutsatta i fas 3 kunde vi belysa svårigheterna som föreligger för äldre som blivit brottsutsatta. Dels kan stödet till brottsutsattheten döljas bakom andra stödbehov till följd av ohälsa eller sjukdom och omsorgsbehov. Dels möter socialkontoren i mindre utsträckning äldre genom att dessa har sin försörjning tryggad genom pensionen. Intervjuerna i fas 3 visar också att äldre som drabbats av brott som anställda kan misskrediteras i bemötande och föreslås förtida pension, snarare än att erbjudas fortsatta rehabiliterings- eller skyddsinsatser så att de kan komma tillbaka i arbetet. Intervjuerna visar också betydelsen av nära relationer och familjenätverk för äldre när de drabbas av brott. Det framgår även en tydlig klassmässig dimension, då sociala, finansiella och kulturella kapital har betydelse för hur man klarar brottsutsattheten. Analysen utmynnar i slutsatsen att till äldre brottsutsatta utan sådant kapital bör kommunen rikta ytterligare insatser när i form av samtalsstöd, eventuellt hos psykolog, och praktisk och ekonomisk hjälp.

SOCIALT UTSATTA KVINNOR²⁵

Sex av intervjupersonerna är kvinnor som lever i en socialt utsatt situation. Samtliga förutom en är ensamstående och tre av dem har barn. Åtminstone fem intervjupersoner ockuperar positioner i det *sociala rummets*²⁶ (Bourdieu 1992) lägre region, vilka är förbundna med bestämda objektiva livschanser som skiljer sig från de objektiva livschanser som är kopplade till positionerna i den övre regionen. Tre kvinnor bor i egna lägenheter, varav två i områden som intar låga positioner i den urbana hierarkin av bostadsområden och som präglas av segregation och *territoriell stigmatisering* (Wacquant 2008). De övriga tre bor på olika former av tillfälligt boende, som exempelvis Altbo, och är således att betrakta som hemlösa. Flera av kvinnorna har eller har haft problem med droger.

Fem av de intervjuade kvinnorna har utsatts för upprepad brottslighet. Lika många intervjupersoner har utsatts för fysiskt våld, varav fyra i en nära relation, och åtminstone tre har utsatts för sexuellt våld. Minst tre kvinnor tycks själva ha begått brott som exempelvis stöld och narkotikabrott, och är således att betrakta som både offer och gärningsmän.

Brott och skuld

En förutsättning för att man skall kunna bedöma om man varit utsatt för brott är att man är utrustad med en *habitus*²⁷ (Bourdieu 1990) som utifrån perceptions- och värderingskategorier gör det möjligt att urskilja och klassificera handlingar som riktas mot ens person eller egendom som just brottsliga. En handling som i en objektiv mening är att betrakta som brott behöver alltså inte nödvändigtvis ses eller upplevas av den utsatte individen som ett brott. En av de intervjuade kvinnorna som bland annat utsatts för misshandel uttrycker i intervjun en okunskap om att hon utsatts för brott.

Vid tillfället [för intervjun] anser hon sig inte vara något offer. Hon var vid tillfället för misshandeln, och nu, sjuk och säger sig inte förstå att hon har varit utsatt för brott, har inte tänkt helt enkelt på det innan (Skoogs referat av intervju med IP58).

Ytterligare en intervjuperson uttrycker att hon tidigare saknade en insikt om att det hon utsattes för var ett brott.

IP56: Även där ... då innan var det 98 och jag hade blivit tillsammans ... eller jag var tillsammans med min chef om man säger så ... vi bodde ihop och var ett par i fyra år ... Och där var det ju lite slag här och var och sådana här grejor och när jag kom till jobbet, för hans föräldrar jobbade där också eller var anställda där, då sa ju mamman där till mig: »Men [namn], du får sminka dig lite bättre ... », alltså blåtiorna då jag tänkte då ... ja jag gjorde det.

Om man inte förstår att man har varit utsatt för våld så finns det ingen anledning att göra någon polisanmälan eller att söka brottsofferstöd. Åtminstone en av intervjupersonerna tycks inte ha gjort någon polisanmälan på grund av att hon tidigare inte förstod att hon var utsatt för brott.

De flesta av intervjupersonerna har en insikt om att de utsatts för brott, men några av dem skuldbelägger delvis sig själva för det eller framför andra ursäkter för sin brottsutsatthet. Detta tolkas här som ett uttryck för att de inte bara utsatts för fysiskt, i en del fall också sexuellt, våld utan även för *symboliskt våld*²⁸ (Bourdieu 1999), både i egenskap av att vara kvinna i ett mansdominerat samhälle och i deras förhållanden med enskilda män. Det symboliska våldets effekter yttrar sig till exempel i att en av kvinnorna delvis tar på sig skulden för den misshandel hon utsatts för: »Nej, jag har ju kommit underfund med att jag vet [att] det är ju för att jag är så framåt och säger vad jag tycker (I: Mm) och då får jag ta [det]« (IP57). En till kvinna berättar att hon tidigare inte förstod att det hon utsattes för var fel och tog på sig skulden för det som inträffade: »Men jag visste inte vad som var normalt så jag ... kunde inte ta det för jag trodde att det var jag som hade gjort någonting fel och så här. (I: Du la på dig själv skulden?) Mm« (IP56). Effekterna av symboliskt våld är också påtagliga hos en tredje kvinna som tenderar att förringa det hon utsatts för. En fjärde kvinna tycker att man borde kunna få hjälp med att bearbeta sina erfarenheter och effekterna av det som här benämns som symboliskt våld.

25 Intervjuer nr 56–61. Huvudförfattare till detta avsnitt är Ulf Borelius, förutom avsnittet »Kvinnor, missbruk och brottsutsatthet«, som är skrivet av Stig Grundvall.

26 Det sociala rummet är den franske sociologen Pierre Bourdieus (1992) försök att inom ramen för sin fältteori begreppsliggöra de mångdimensionella klassförhållandena i samhället (se även fotnot i avsnittet om Överfall och våldsbrott).

27 Habitus är ett begrepp som är hämtat från Bourdieu (1990) och kan lite förenklat definieras som ett förkroppsligat system av dispositioner för att se, tänka, värdera och handla. Habitus är en produkt av socialisation, eller ännu bättre: ett livslångt inpräntnings- och tillägnelsearbete (se även fotnot i avsnittet om Överfall och våldsbrott).

28 Symboliskt våld är ett subtilt, »mjukt« och ofta osynligt våld som utövas på en social agent med dennes egna medverkan (Bourdieu & Wacquant 1992). Symboliskt våld utövas alltid inom ramen för en maktrelation (dominerande-dominerad) och bidrar till upprätthållandet av relationen. Symboliskt våld har sin grund i den dominerades inkorporering av den maktrelation i vilken han/hon är fångad, det vill säga i att den dominerades habitus struktureras/ordnas i förhållande till denna maktrelation. Den dominerade ser till följd därav den dominerande och sig själv genom varseblivnings- och värderingskategorier som har sitt ursprung i den dominerandes position och som därför är förbundna med den dominerandes intressen (Bourdieu & Passeron 2008; Bourdieu 1999). Den dominerade (den förtryckte) ser med andra ord den dominerande (förtryckaren) och sig själv med den dominerandes ögon.

Hon känner att det måste finnas alternativ så kvinnan känner att det inte är hennes fel och att de inte tycker synd om henne. Hon tycker att kvinnan ska stärkas för att hon ska få styrkan över att betrakta den som utför brottet, och de andra ska också se honom, som »boven« och inte att det är kvinnans fel (Skoogs referat av intervju med IP58).

För åtminstone ett par av intervjupersonerna tycks det symboliska våldet vara orsaken till en ovilja att själva polisanmäla gärningsmannen.

Polis, rättsväsende och sjukvård

Av innehållet i de sex intervjuerna att döma har det gjorts polisanmälan i fyra av fallen. Bara i ett av dessa fall har den utsatta kvinnan själv kontaktat polisen. I de övriga tre fallen är det nära anhöriga eller grannar som larmat polisen.

Av de fyra kvinnorna där polisanmälan har gjorts är det två som är nöjda och två som är missnöjda med polisens ingripande. En av de nöjda kvinnorna verkar bland annat vara tillfreds med att polisen gjorde en anmälan mot den man som misshandlade henne: »(I: Vad gjorde polisen då?) Då hann han sticka och dom tog bara anmälan. (I: Polisen anmälde?) Om misshandel. (I: Ja.) För de förstod att jag inte skulle göra det, så det var ju bra« (IP60). Hon tillägger att polisen »bryr sig verkligen«. Dock pekar det mesta på att polisen/åklagaren så småningom lade ned förundersökningen. Intervjupersonen tror att det beror på dels att hon själv inte kom till ett andra förhör, dels att ingen av de övriga personer som bevittnade misshandeln ville vittna till hennes fördel.

En av de intervjupersoner som inte är nöjd med polisens agerande hade en granne som slog en yxa igenom hennes entrédörr. Även i detta fall lades förundersökningen ned, vilket är den direkta orsaken till kvinnans missnöje med polisen. Varför förundersökningen lades ned framgår inte av intervjun.

I fallet med den andra missnöjda kvinnan har missnöjet sin grund i att polisen insisterade på att kvinnan skulle polisanmäla gärningsmannen och därmed försökte få henne att göra något som hon inte ville.

IP57: Ja, de gångerna de kom och sa att jag skulle anmäla men jag sa till dem att jag inte tänker anmäla någonting bla bla bla släpp mig. (I: Hur tycker du att polisen bemötte dig då vid det tillfället?) Jag tyckte de behandlade mig som noll och ingenting. (I: Ok, kände du att du inte blev tagen på allvar överhuvudtaget?) Jo, det blev jag ju för de såg ju att jag var sönderslagen hela jag

Kvinnans ovilja att anmäla gärningsmannen stred uppenbarligen mot hennes egna objektiva intressen och kan ytligt sett tyckas ologisk. I själva verket handlade kvinnan i enlighet med en logik som har sin grund i hennes habitus som delvis formats av det symboliska våld hon utsatts för, och som lett till att hon

delvis skuldbelägger sig själv för den misshandel andra utsätter henne för. Det märkliga i historien är att polisen själv inte tycks ha anmält misshandeln när de misslyckades med att få kvinnan att göra det.

Trots sin motvilja att göra några som helst polisanmälningar har den aktuella intervjupersonen enligt egen uppgift tilldömts skadestånd vid två olika tillfällen, hon är för övrigt den enda i denna grupp som talar om skadestånd. Dock säger hon att hon hellre än pengar skulle ha velat ha någon att tala med som förstår henne och hennes situation.

IP57: Men jag har ju fått hjälp, jag har ju fått skadestånd men vad hjälper det mig ... men allvarligt jag har fått två eller tre, två skadestånd men vad hjälper det mig? (I: Ja) Seriöst vad hjälper det mig om jag får 22 000 kr i skadestånd (I: Ja) när jag har blivit sönderslagen ... vad hjälper det mig egentligen? (I: Vad hade du velat haft ... hade du önskat dig något då?) Jag hade fan i mig önskat att de kunde fan i mig ha pratat med mig i alla fall ja ... överhuvudtaget frågat mig, ja. Du frågade om de hört av sig efteråt men det har de inte gjort. Jag anser att de kunde ha gjort det. /.../ Jag fick väl ta emot pengarna men vad hjälper det mig då (starkare röst). /.../ (I: Hade det känts bättre att det hade varit någon som hade kunnat samtala med dig?) Ja, om det hade varit någon som vetat vad det handla om, ja. /.../ Pengar är inte allt i livet.

Om detta är ett uttryck för att polisens och övriga rättsväsendets stöd till brottsutsatta främst handlar om att få dem att fullfölja rättegången eller inte är svårt att säga, men uppenbarligen har kvinnan ett behov som uppstått till följd av brott och som samhället ännu inte lyckats tillmötesgå.

En intervjuperson berättar hur hennes psykiatriska diagnos (borderline) användes emot henne under rättegången. Den före detta partners försvarsadvokat använde diagnosen för att försöka undergräva intervjupersonens trovärdighet.

IP56: Och sen i varje mening i stort sett var det, ja, borderline ... borderline [när advokaten talade]. (I: Mm.) för det är fortfarande så, psykisk ohälsa eller diagnoser är tabu för det är skrämmande (I: Mm) så att det ... det var jobbigt.

Diagnosen blev på så sätt till ett stigma för intervjupersonen, vilket innebar att hon viktimerades en andra gång (sekundär viktimering), nu av den tilltalades försvarsadvokat.

Trots att fem av de intervjuade kvinnorna har utsatts för olika typer och grader av fysiskt våld och tre för sexuellt våld är det bara en som talar om sina erfarenheter av sjukvården, eller rättare sagt, av rättsläkare, och detta endast i förbigående. Huruvida detta beror på att de kvinnor som inte nämner sjukvården eller rättsläkare aldrig har blivit medicinskt undersökta och/eller behandlade eller om erfarenheter av sjukvård och rättsläkare är ett försummat ämne i intervjuerna går tyvärr inte att uttala sig om.

Institutionaliserat stöd till brottsutsatta – socialtjänst, kvinnojour och brottsofferjour

Fyra av de sex intervjuade kvinnorna berättar att de har kontakt med socialtjänsten. En av dem nämner det dock bara i förbigående och man får uppfattningen att brottsutsattheten inte är något hon talar med sin socialsekreterare om. Däremot har socialsekreteraren hjälpt henne att, efter sju år som hemlös, hitta ett tillfälligt boende.

En annan av de fyra kvinnorna som berättar om socialtjänsten fick också hjälp med boende som en direkt följd av sin brottsutsatthet. Kvinnan som lider av psykisk ohälsa och som tar medicin för sina besvär tycks inte ha fått något stöd utöver det som var kopplat till hennes brottsutsatthet. Det som hände var att kvinnan flydde från sin lägenhet efter att en granne slog hål i entrédörren med en yxa. Socialtjänsten hjälpte henne att komma till en kvinnojour över helgen. När helgen tog slut tycks hon ha förväntats återvända till sin lägenhet igen. Men eftersom kvinnan var skräckslagen och inte fick någon ytterligare hjälp åkte hon utomlands, närmare bestämt till England. Hon återvände till Sverige först efter drygt ett år. Det tycks alltså som att såväl socialtjänsten som den aktuella kvinnojouren kraftigt underskattade den rädsla som grannens attack hade väckt hos kvinnan och därför också underskattade hennes behov av stöd. En möjlig tolkning av detta är att kvinnan i sitt sannolikt nästintill paranoida tillstånd kraftigt avvek från det man ibland benämner som det »ideala brottsoffret« och därför mer eller mindre diskvalificerade sig för ytterligare stöd.

Å döma av intervjuerna är det egentligen bara två av sex intervjupersoner som talat med en socialsekreterare om sin brottsutsatthet. Båda kvinnorna lider av psykisk ohälsa: en har en psykiatrisk diagnos och den andra lider stundtals av depressioner, vilket föranlett kontakter med ett flertal psykologer. Båda två har också ett pågående narkotikamissbruk och i varje fall i det ena fallet tycks det just vara missbruket som främst är i fokus i kontakten med socialsekreteraren. Kvinnan förklarar det med att narkotikan har högsta prioritet i hennes liv. »utan det är knark ... som är det första ...« Det innebär att det är svårt att tala om sin brottsutsatthet, eftersom det »inte är det första man tänker på« (IP59). Hon efterlyser därför att socialsekreterare och andra stödpersoner skall våga ta ett kraftfullare initiativ för att också tala om brottsutsattheten. »Det kan vara bra att någon sparkar en i röven och säger: »Hallå, jag ser att du mår dåligt.« (IP59). Detta verkar extra viktigt då brottsutsattheten kan vara orsaken till missbruket, vilket tycks vara fallet med den aktuella kvinnan. »(I: *Tänker du på knark fast du egentligen varit utsatt för brott?*) Ja, det är ju för att bedöva allt« (IP59). Det skall sägas att kvinnan ifråga

bland annat har utsatts för följande brott: misshandel, våldtäkt, hot med pistol och tvingad till rysk roulette. Brotten tycks inte vara polisanmälda.

I det andra av de två fall där intervjupersonen har talat med socialsekreterare om sin brottsutsatthet, verkar socialsekreteraren ha gjort just det som kvinnan ovan efterfrågar. Socialsekreteraren fick av andra reda på att intervjupersonen blivit utsatt för misshandel och gjorde till följd därav ett hembesök hos kvinnan för att tala om det som hänt. »(I: *Fick du prata om det du hade varit utsatt för under det tillfället [hembesöket]?*) Jag pratade väldigt mycket« (IP60). Socialsekreteraren erbjöd fler möjligheter till samtal, något intervjupersonen dock valde att avböja. Anledningen till att kvinnan avstod från ytterligare stödsamtal tycks ha varit hennes narkotikamissbruk. »(I: *Vad kom det sig att du inte ville ha någon kontakt?*) Det är nog mycket på grund av drogerna« (IP60).

Båda exemplen visar hur komplicerat arbetet med brottsutsatthet hos socialt och psykiskt utsatta personer med ett pågående missbruk är. Det är ett arbete som uppenbarligen kräver tålmod och uthållighet men också ett stort engagemang hos socialsekreterarna. En möjlig slutsats som man kan dra av exemplen är att brottsofferstödet borde kunna ges utan något krav på motprestation (att man skall vara drogfri) och i kombination med ett erbjudande om behandling av missbruket.

Kvinnjour

Fyra av de intervjuade socialt utsatta kvinnorna har en kortare eller längre tid bott på en kvinnojour. Det är dock endast en som berättar lite mer utförligt om sina erfarenheter. Av de övriga tre kvinnorna stannade en på en kvinnojour över en helg. Hon berättar att personalen var vänlig, men de talade aldrig med henne om hennes brottserfarenhet. En annan uppger att hon bodde på en kvinnojour i cirka två månader och att hon fick flytta därifrån då hon missade en tid med sin socialsekreterare. En tredje kvinna säger att hon stannade tre till fyra månader på en kvinnojour. Hon anklagades dock för att ha sålt narkotika till andra kvinnor på juren och kastades ut.

Den intervjuperson som uppehåller sig lite längre vid sin vistelse på kvinnojour berättar att hon har erfarenhet av två olika jourer, men den information som hon lämnar rör främst den senaste erfarenheten. Kvinnan säger att hon är mycket nöjd med båda jourernas mottagande.

IP56: [Mottagandet] är mycket bra där också. Du får direkt en kurator och där nästan så här lite mammigt på ett bra sätt då. För när du kommer dit är du väldigt skör. Men samtidigt är det svårt att be om hjälp. (I: *Mm.*) Det är samma sak där. Dom frågar väldigt mycket och dom tar också hänsyn till, jag har inget behov av att prata och så där men så jag försöker hjälpa till, och

dom har också en checklista så man vet man skall göra, spärra konton eller om man ska ta kontakt med socialtjänst, kanske försäkringskassan, alla sådana saker.

Intervjupersonen stannade cirka tio veckor på det sista stället. Hon är huvudsakligen positiv till jourens arbete och säger att »här var det i alla fall väldigt genomtänkt«. Dock är hon kritisk till att det bara finns en dator som de boende kan använda. Detta kunde ibland ställa till problem då alla behövde använda datorn för att betala sina räkningar och för att söka lägenhet. Kvinnan antyder också att de personella resurserna inte var tillräckliga i förhållande till den situation som rådde på jouren, med många boende från utlandet som hade särskilda behov.

IP56: Ja, dom försökte så gott dom kunde, men i och med att dom räcker ju inte till, personalen hinner ju inte om dom har två timmar i veckan och så där då hinner dom inte göra så mycket /.../ jag tror att [dom som jobbar där] skulle vilja hjälpa till mycket mer.

Hon säger sig inte känt av att kvinnojourens bemötande påverkats av att hon har en psykiatrisk diagnos. Dock berättar hon att hon tidigare bott på ett ställe för sådana som »mår lite dåligt«. Där fanns det en ung kvinna som på grund av sitt beteende bara fick stanna i två dagar. »IP56: Sen kastade de ut henne för de klarade inte av, för hon störde ju dom andra /.../ (*I: Vart tog hon vägen sen nu då?*) Jag vet inte, men hon var väldigt ung, jag tror att hon var tjugotvå eller nåt.«

Intervjupersonen har också erfarenhet av en kommunal stödverksamhet. Även denna har hon mest goda erfarenheter av.

IP56: Och då var det så här att det finns någonting här i Göteborg som heter XX och där samlas man på måndagar och ... även torsdagar ... alltså kvinnor som har varit utsatta för misshandel och så. Då diskuterar man då sitter man då är det på kvällen då just det här att prata av sig alla känner till varandras situation för den är ganska lika då, man har samma erfarenheter och just det här, och ibland gör man utflykter och sådana här saker och just det här att man kan gå dit och alla vet eller och så man är på samma och då pratar man av sig och peppar varandra och sådana här saker. Det tycker jag är ganska bra.

Brottsofferjour

Intressant nog har ingen av intervjupersonerna haft kontakt med Brottsofferjouren, åtminstone inte vad man kan utläsa av intervjuerna.

Sociala nätverk och stöd till brottsutsatta

Tre av sex socialt utsatta kvinnor nämner i intervjuerna att de har fått någon form av stöd av anhöriga och/eller bekanta. Framför allt handlar det om att de

har någon de känner förtroende för och som de kan prata med om sina brottserfarenheter. Detta stöd har varit viktigt för dem i bearbetningen av det som de varit med om. En av dem uttrycker det i termer av att hon blivit trygg för att hon »pratar av sig med vänner« (IP58). En annan berättar att ett par av hennes grannar, utöver att ge möjlighet till samtal, även hjälper henne genom att hålla uppsikt över vilka som rör sig i bostadens närhet. De känner till att hon blev misshandlad av sin före detta sambo och att han kan ta kontakt igen. »Så dom går där ute med sina hundar ibland och tittar att jag liksom att allt är OK« (IP56).

Det är alltså tre intervjupersoner som förutom eventuella kontakter med myndigheter, officiella brottsofferstödjare och psykologer tycks vara utan ett socialt nätverk av privatpersoner som kan ge stöd. Frånvaron av någon att tala med gör åtminstone en av kvinnorna osäker på hur hon skall reagera på det som inträffat.

IP60: Ja, och jag har ju aldrig varit med om det här förut och mina vänner har jag kommit ifrån så det är bara han [sambo tillika gärningsman] och jag så jag har ingen att prata med och ingen att fråga. Jag vet inte om mina tankar det är rätt, eller har ingen att bolla tankar med

Den relativa isoleringen hos dessa kvinnor bidrar sannolikt till det symboliska våldets styrka och benägenheten att antingen skuldra sig själv för eller förringa de brott som begåtts mot dem.

Symbolisk vedergällning

En av intervjupersonerna berättar om en något annorlunda metod för att bearbeta sin brottsutsatthet. Hon säger sig ha kommit över det hon varit med om genom att utsätta gärningsmannen för vad som här kallas för en symbolisk vedergällning: Hon låtsades skjuta gärningsmannen med ett finger när hon såg honom på stan en dag. Kvinnans symboliska vedergällning verkar vara ett uttryck för maktrelationen mellan henne och gärningsmannen, där den senare är den dominerande och starkare parten. Kvinnans sociala och fysiska underläge utesluter sannolikt en reell hämnd. Den symboliska vedergällningen i detta fall kan därför tolkas som den maktlöses sätt att ge igen, ett sätt som om vi får tro intervjupersonen skänker en känsla av tillfredsställelse över att ha gjort upp.

Kvinnor, missbruk och brottsutsatthet

I anslutning till vår studie valde socionomstudenterna Sara Nylander och Sandra Hansson att inrikta sig på kvinnor med missbrukserfarenheter och deras erfarenheter av brottsofferstöd. Arbetet utmynnade i C- uppsatsen »Ja, de borde ju ha frågat« (Nylander & Hansson 2010) och utgår från fyra intervjuer (IP48, IP49, IP50 samt IP51) med kvinnor som helt eller delvis kommit

ur sitt missbruk. Kvinnornas berättelser utgörs av tillbakablickar på hur de ser på sig själva i förhållande till utsatthet för brott och på det bemötande de fått från myndigheter och hjälporganisationer.

Berättelserna ger en bild av hur man successivt växer in i missbruksmiljön och tar till sig de alternativa normer och värderingar som gäller där. Att tillhöra missbrukskulturen innebär att vara beroende av andra missbrukare för att få sitt behov av bekräftelse tillfredsställt. Detta bidrar i sin tur till att man inte reflekterar över vad man utsätts för, t.ex. olika former av hot och våld. Under inverkan av missbruket begår man även själv olagliga handlingar. Eftersom kvinnorna i missbruksvärlden anser sig ha valt sitt umgänge, menar de att de får ta konsekvenserna av detta. Tre av de fyra kvinnorna kunde därför inte identifiera sig med kategorin brottsoffer, trots upprepad utsatthet för brott. Den fjärde hade varit utsatt för ett så grovt brott att det till och med i missbruksvärlden gjorde det legitima att identifiera sig som ett brottsoffer.

Kvinnorna var under sin missbrukstid medvetna om att de på eget bevåg gått in i en riskfylld miljö och ansåg sig därför inte lika berättigade till brottsofferstöd som andra. Att befinna sig i »fel« miljö bidrog skuld- och skamkänslor som blev ett hinder för att söka hjälp. De sökte därför hela tiden anledningar hos sig själva till att de drabbats. I uppsatsen framgår det att denna självpåtagna skuld är en spegling av samhällets syn på missbrukare och därmed förknippade fördömanden (ibid.).

De brottsutsatta kvinnorna i studien upplevde inte att de hade samma rättigheter till stöd som andra medborgare som utsätts för brott. Författarna skriver:

Utifrån vad kvinnorna i vår studie har berättat så verkar det som att det hör till ovanligheten att de erbjuds stöd då de utsätts för brott. Tre av kvinnorna i vår studie hade inte erbjudits något stöd för att bearbeta sina upplevelser efter att de utsätts för brott. En av kvinnorna hade erbjudits stöd i samband med att hon gick igenom en rättsprocess. Detta stöd var värdefullt för kvinnan eftersom det var viktigt för henne att fullfölja sin anmälan. Dessvärre lämnades kvinnan ensam med sina upplevelser av själva brottet, vilket ledde till att hon återgick till missbruket. De kvinnor som har deltagit i vår studie har alla sagt att användandet av droger har varit ett sätt att hantera svåra upplevelser. Drogerna har hjälpt kvinnorna att döva smärtsamma upplevelser. De erfarenheter kvinnorna har av att söka stöd var dåliga och de kände att de inte hade blivit lyssnade på. En kvinna som gjorde en anmälan då hon fruktade för sitt liv blev så dåligt bemött av polisen att hon bestämde sig för att aldrig mer gå dit. En annan kvinna som sökte stöd och bad om att få en kvinnlig samtalskontakt fick en manlig kontakt och fokus låg på hennes missbruk och inte på de upplevelser som hon ville bearbeta. Kvinnan upplevde det som att hon först var tvungen att vara drogfri innan hon kunde få den hjälp som hon ville (ibid.: 45).

Varken i missbruksvärlden eller i det övriga samhället får dessa missbrukande kvinnor den hjälp de behöver när de utsätts för brott. Det beror dels på kvinnornas egen tendens att själva ta konsekvenserna av sitt deltagande i missbruksvärlden, dels på att missbruksproblematiken fokuseras vid möten med myndigheter och majoriteten av hjälporganisationerna, medan utsattheten för brott negligeras. Känslan av att de får »skylla sig själva« förstärks därmed. Skuld-känslorna och smärtan från de obearbetade brottserfarenheterna dödade kvinnorna under sin aktiva missbrukstid med alkohol eller narkotika.

Nylander och Hansson (2010) drar slutsatsen att det vore bättre att ta varje tillfälle av brottsutsatthet på allvar och sätta in stödet där och på så sätt på sikt få stopp på den återkommande traumatiseringen som varje övergrepp innebär. Det skulle också kunna vara en ingång till att komma till rätta med missbruket.

Avslutning

De socialt marginaliserade kvinnornas berättelser vittnar om att de befinner sig i en oerhört utsatt livssituation. De saknar inte bara ett ekonomiskt kapital och ett kulturellt kapital, utan flera av dem har också psykiska problem och missbruksproblem. De flesta av dem har också utsatts för brott upprepade gånger, ofta mycket allvarliga brott. Därtill har de utsatts, och fortsätter att utsättas, för symboliskt våld, vilket bland annat lett till att de tillskrivit sig själva mycket av skulden för de brott de utsatts för. I flera fall har de därför inte själva anmält brotten.

Detta är med andra ord en grupp kvinnor som är i stort behov av olika former av stöd, inklusive brottsofferstöd. Då de ofta saknar ett socialt nätverk kring sig faller det ett extra stort ansvar på framför allt socialtjänsten, men även på andra professionella brottsofferstödjare. Intervjuade socialsekreterare under fas 2 gav uttryck för en ambition att hjälpa och stödja denna kategori kvinnor. Dock framkom det samtidigt att det brottsofferstödjande arbetet tenderar att hamna i bakgrunden när man försöker ta sig an deras komplicerade livssituation. Socialsekreterarnas arbete försvåras dessutom av det faktum att kvinnojourer ofta är ovilliga att ta emot brottsutsatta kvinnor med missbruksproblem, vilket många av de socialt utsatta kvinnorna har. Det tycks alltså som om det åtminstone på denna punkt finns en brist i utbudet av brottsofferstöd för dessa kvinnor.

Avslutningsvis skall det påpekas att kvinnornas missbruksproblem och det symboliska våld de utsätts för tenderar att leda till att de själva varken talar om eller söker stöd för sina brottserfarenheter. Det är viktigt att de som möter dessa kvinnor är medvetna om detta och aktivt försöker bryta kvinnornas tystnad och göra vad man kan för att avbörda dem den oförtjänta skuld som de själva lagt på sina axlar.

INVANDRARE²⁹

Bland de intervjuade med utomnordisk bakgrund var hälften kvinnor (nr 3, 5, 6, 20), resten män. Av kvinnorna har vi fått kontakt med tre genom kvinnojourer (vad beträffar nr 3 var detta för nio år sedan och hon bor nu åter tillsammans med sin f. man). Den fjärde (nr 20) har tillsammans med sin familj trakasserats av en granne; hon kontaktades genom Brottsofferjouren och är den enda som polisanmält det hon utsatts för. De är alla i 40-årsåldern.

Av männen har nr 17 (20-årsåldern) och 18 (50-årsåldern) rekryterats genom Rosengrensstiftelsen; de är båda papperslösa. Nr 17 har utsatts för hatbrott och sexuellt våld i hemlandet och är hotad även här; nr 18 har arbetat svart i Sverige. Genom Brottsofferjouren har nr 13 och 19 kontaktats och intervjuas. De har båda utsatts fört rån i anslutning till arbetet, nr 19 när han arbetade ensam på en bensinstation, nr 20 under en paus från arbetet som busschaufför mitt i Nordstan. Bara de två rånade har polisanmält (i Sverige) vad de utsatts för.

Kvinnorna

Av kvinnorna kommer de tre med erfarenhet från kvinnojourer från Mellanöstern – dessa omtalas också i avsnittet »Kvinnofridsbrott« – medan nr 20 är från Centraleuropa.

En kvinna (IP3) berättar att hon utsatts för psykisk misshandel av sin mans släktingar i Sverige. De talade illa om henne, spred ut att hon hade onda magiska krafter, skrek fula saker efter henne och hotade t.o.m. att döda henne. De försökte påverka hennes man (som är från samma land) att skilja sig från henne. Han trodde först på dem, de skilde sig, men ändrade sedan uppfattning och »nu är vi tillsammans igen, tack och lov«. Kvinnan polisanmälde aldrig släktingarna och tror inte att polisen hade kunnat göra något ändå, att de skrek efter henne hade man kanske kunnat åtgärda, men »att man går ut och alla kollar på en snett och sådant, det kan man inte stoppa« (IP3). Detta hände för nio år sedan och pågick mellan en och två månader.

Den andra kvinnan, nr 5, bodde på en kvinnojour när hon intervjuades. Hon hade tidigare haft arbete i Göteborg men sade upp det när hennes man fick jobb i en mellansvensk stad. Eftersom sonen inte fick dagisplats i den nya kommunen blev hon kvar hemma med honom. Hon säger att hon utsatts för psykisk misshandel av mannen, vilket gett henne fysiska symptom som värk i kroppen och i huvudet och många infektioner. Hon mådde psykiskt dåligt redan innan hon efter påtryckning från modern och mannen

gifte sig. Strax efter det att de gift sig och flyttat till Sverige började mannen att tala illa om hennes familj och hotade sedan med skilsmässa. Han dominerade, isolerade, kontrollerade och förnedrade henne och klagade på och korrigerade allt hon gjorde. Hon gjorde ett självmordsförsök och hamnade på sjukhus och lämnade därefter sin man.

Under äktenskapet har mannen skött alla formaliteter och hennes självkänsla varit väldigt låg och hon har varit rädd för att hon inte skulle kunna klara sig själv: »Jag ljög för mig själv och ... sa att >han är bra<, och >vi har det bra< för att jag var rädd att bli ensam« (IP5). Hon berättar om en situation där hon känt sig helt hjälplös eftersom hon inte kunde svenska. Hon hade bråk med sin syster och gått av bussen men visste inte var hon var.

IP5: Jag kunde inte prata engelska och sedan jag kunde inte svenska och det regnade. Det regnade, ösregnade kan man säga. Och jag bara gick i regnet och började gråta. Jag gick upp i bussen och försökte säga adressen, men buss ... chauffören förstod inte vad jag sa. (*I: Mm.*) Och, och jag, jag ... det var jättesvårt. Så jag gick av bussen och plötsligt såg några ... en ... ett par som var från (hemlandet). Jag visste att de är från (hemlandet), så jag bara, bara började gråta och slängde mig i hennes famn och började gråta och sa att: Jag vet inte vart skall ... hur skall jag hitta vägen. Och så här smärtsamma ... (*I: Mm.*) ... erfarenheter, det var jättemycket.

Även den tredje kvinnan (nr 6) bodde vid intervjutillfället på en kvinnojour. Under äktenskapet var hennes man väldigt kontrollerande och isolerade henne från andra. Efter åtta år i Sverige begärde han plötsligt skilsmässa och hon tog då kontakt med socialtjänsten i den stad där de bodde och fick hjälp att flytta till Göteborg, eftersom hon var så ledsen och chockad. Innan hon flyttade hade hon fått vägledning av en lärare på SFI som hänvisade henne till socialtjänsten, som tog emot henne väl och såg till att hon fick pengar att ta sig till Göteborg och tre månaders uppehälle. Hennes bror kontaktade via internet en tysk familj (hon kunde tala tyska men inte svenska då), som lät henne övernatta hos dem och sedan körde henne till Kvinnointegrationen på Hisingen, där hon fick ett mycket bra bemötande.

SFI och socialkontor

IP3 mådde inte alls bra efter sin skilsmässa. Genom SFI-undervisningen – samhällskunskapen, kurskamrater och en kurator – fick hon information om att hon kunde vända sig till socialtjänsten. »Och jag fick hjälp av dom« (IP3). Handläggaren ringde runt till »alla kvinnojourer«, ordnade en plats på en av dem »och så gav hon mig en taxikvitto« (IP3). Hon uppskattade mycket just att hon fick hjälp så snabbt.

Även IP6 var mycket positiv till socialtjänsten (i hemkommunen), vilken hon beskriver som den

²⁹ Intervjuer nr 3, 5, 6, 13, 17, 18, 19 och 20. Huvudförfattare till detta avsnitt är Ingrid Sahlin.

»viktigaste hjälp, som jag har fått ... första steget« (IP6). Hon lyfter också fram Kvinnointegrationen »sådana ... organisation som kan hjälpa kvinnor är väldigt bra, och kvinnojouren«, och framhåller att »alla är väldigt bra om man vill använda och få hjälp«. Kanske den viktigaste hjälpen kom från socialtjänsten i den kommun hon tidigare bodde i, »socialen kan hjälpa bra och jag har väldigt bra erfarenhet om detta.« Däremot upplevde hon kontakten med socialkontoret i Göteborg mycket negativt;

IP6: Göteborgs social var inte så ... snäll mot mig. /.../ accepterade inte mig och han sade: »Ja, du blev inte misshandlad.« Jag sade: »Ursäkta mig. När jag skulle visa blåmärke eller brutet ben eller någonting? Jag, jag ... skilde mig och nu behöver hjälp och jag känner ingen person i Sverige och ... jag vill att få hjälp.« Och de sade bara: »Nej.«

Hon fick dock hjälp från socialtjänsten i den gamla hemkommunen att överklaga avslaget i Göteborg.

Kvinnojourer

IP3 och hennes dotter i förskoleåldern kunde bo på kvinnojouren i fyra månader, tills hon fick en egen lägenhet. Hon fick stöd av flera andra som bodde där, »man går och pratar och bearbetar problemet, som de har också«, och »väldigt bra hjälp av dom som jobbade där« (IP3). De gav henne bl.a. goda referenser när hon sökt bostad. Dottern lekte med de andra barnen som bodde på jouren. I den nya lägenheten känner hon sig tryggare eftersom hon inte riskerar att stöta ihop med mannens släktingar, även om hon än idag kan känna en viss oro.

På kvinnojouren, där hon vid intervjutillfället bott i tre månader, har också IP5 fått hjälp på olika sätt. Man har lärt henne betala räkningar över internet, ordnat en lägenhet till henne och säger att de kommer att besöka henne där, vilket hon uppskattar. Hon har en dotter i tonåren som hälsat på henne några gånger men hennes son vill inte göra det. Hon har också stöd av en kontaktperson och vänner sedan förr. Båda barnen bor hos hennes man, vilket går bra, för »jag måste vara ärlig, han är bra pappa«.

IP6 fick bo på en kvinnojour i sex veckor.

IP6: Och det var kvinnojouren som hjälpte mig. Gav mig plats och de gav mig mat (skratt) till och med för att leva. Och jag kämpade väldigt, väldigt hårt. Till och med jag, jag sa ... jag hittade en ... kvinna, som hennes man var borta för fem-sex månader då den tiden och hon var rädd. Jag stannade henne ... tills henne per dag 50 kronor fick jag. Och jag var väldigt glad. Jag sa, jag tänkte: »Det bra i stad. » »Jag skall fixa mitt liv.«

Därefter fick hon genom en snäll landsman dels en lägenhet, dels ett jobb i en affär. Hennes f. man sökte upp henne en gång, spred ut ett rykte om att hon hittat

en annan man men gifte sedan själv om sig. Hon började läsa, praktiserade i England, kom hem till Sverige och mötte en ny man som hon bildade familj med.

Vänner och anhöriga

Under den tiden på kvinnojouren hade IP3 gärna velat ha någon att prata med, »syskon eller mamma eller vad det nu är. Jag hade ingen här som jag kunde prata med.« Den enda hon pratade med var sin f. man; »vi hade ju kontakten även när vi hade skilt oss.« (IP3). P.g.a. de rykten som spreds bland mannens släktingarna i Sverige undvek hon kontakt med andra landsmän, »och jag har fortfarande inga X-iska vänner /.../ Svenska vänner har jag och från andra länder har jag, men inte just precis från X-land« (IP3). Det enda hon inte var nöjd med hos socialtjänsten och kvinnojouren var att hon inte fick bostad med en gång, samtidigt som det var en »press från socialen att jag skulle flytta därifrån« och att hon skulle ordna bostaden på egen hand.

Efter sitt självmordsförsök fick IP5 kontakt med sina systrar, åkte med dem till hemlandet och berättade för dem och modern, som alla gav henne stöd. När mannen kom efter åkte hon med barnen tillbaka till Sverige. Det var genom en väninna som själv bott där som hon fick information om en kvinnojour, där hon fick flytta in.

När IP6 kom hade hon varken släkt eller vänner i Göteborg men »jag försökte hjälpa mig själv«. Hon kunde snabbt lösa olika problem förknippade med skilsmässan med hjälp av böcker, internet och kompisar:

IP6: ... jag lyckades väldigt bra och jag ... efter ... genom en och ett halv månader jag fixade jobb och jag fixade min skolan och jag har fått lägenhet. Och jag var väldigt glad och jag kände mig: »Wow, jag ... jag, jag vann. Jag vann!«

I detta hade hon gott stöd av sina äldre syskon, som trott på henne, och av vänner från den tid hon bodde i Tyskland, innan hon kom till Sverige, där hon också lärt sig annat:

IP6: jag kände min rättighet från Tyskland och först och främst jag fick ... mm ... veta att jag är en människa. Jag är en människa. Jag har rätt välja ... hur som jag vill bo eller leva. Jag, jag visste den och tyvärr min före detta man skulle inte acceptera den, som jag har känt. Jag är en människa och jag har rätt att välja och lä-, säga och känna och ... ja, vara. Och ... jag, jag visste inte att ... jag visste exakt det finns sådana rättighet ... rättigheter i Sverige också, men jag letade efter den ställe vilket ... var någonstans skall jag gå? Och ... jag var väldigt glad att jag är i ... Europa överhuvudtaget.

Stödbehov

IP5 hade före separationen talat med en psykolog om sin rädsla för att mannen skall dö och att hon då inte skulle klara sig själv.

I: Vad, om du skulle precisera, vad hade du velat att hon hade sagt till dig?

IP5: Att ... det finns, det finns ett ställe, som man kan få hjälp. Att jag ska inte vara rädd för att fylla i blanketter. Jag skall inte vara rä-, rädd för att få den här skatte ... blanketten, som man får varje år. Jag var rädd för sådana, för sådana här ... praktiska. Att det finns något ställe, som man kan vända sig hit och få hjälp.

På frågan om vad som är stöd säger hon:

IP5: Någon som kan hjälpa mig med att ringa, /.../ eller hjälpa mig att fylla i blanketter eller ... sådant här /.../ Att kunna betala mina räkningar. (I: Mm.) Att söka lägenhet. Allt detta. Allt ... allting var, var jättestor jobb för mig. Och jag trodde aldrig att jag skulle kunna klara mig. Jag var jätterädd. Jag hade alltid mardrömmar.

I anslutning till att hon flyttade från sin man hade hon önskat »praktisk hjälp« med blanketter och annat, men också att det fanns ett ställe dit man kunde ringa för att få hjälp, anonymt om man så vill, utan att det var så krångligt.

Den granntrakasserade

En av de invandrade kvinnorna kommer från ett central-europeiskt land. Hon bor med man och barn från i en hyreslägenhet där de sedan ett år tillbaka trakasseras av en sjuk eller åtminstone mycket aggressiv granne som klagar på att de stör.

IP20: Ungefär två-tre månader det var tyst och lugnt och ro och ingenting. Och sedan när vi firade min, mitt barns ... födelsedag och ... klockan var sju på kvällen. (I: Ja.) En lördag, tror jag. Eller fredag. Och ... han ringde på dörren att ... ja, vi ... vi är lite störande och så. (I: Ja, ja.) Vi bjöd honom på en tårta och vi berättade... ja, visst, vi har lite (skratt) ... ja (ohörbart). Vi bara pratade och hade ingen musik på och sådant. Vi bjöd här till tårtan, så. (I: Ja, ja.) Och ... det kan hända vi var en tio stycken här i lägenheten och alla pratade och så, men ... /.../ Och, och vi bjöd honom på en tårta och vi sa att det här är barnens födelsedagskalas och inget att göra åt. (I: Nej.) »Du får ursäkta oss.« Klockan var inte mycket då. (I: Nej.) Det här var det första och sedan ... började han banka på taket ... (I: Oj, då.) ... på dagarna och nätterna och ... öppnade brevlådan och gapade in. Slog sönder namnbrickan på dörren och ... slog sönder barnens barncykel och det blev värre och värre.

Förutom att spela operamusik på hög volym har han bankat i taket och på fönstren på natten. Han har dessutom slagit sönder ena barnets cykel. Familjen har polisanmält honom »men det händer ingenting«. Hennes man är nu rasande, går »två timmar tidigare till jobbet för att undvika att slå sönder honom för han är på gränsen nu« men IP20 själv försöker hålla honom lugn och argumenterar för att de inte skall bete sig mot honom som han gör mot dem. De har båda försökt prata med grannen, men det går inte, och hon skrattar lite när hon berättar:

IP20: han tycker att vi har ingen, ingen rätt att bo här för vi hade bara bott i Sverige ett år och han hade bott i 20 år och sådana saker som, som har ingen betydelse, tycker jag, i det här fallet.

När de skrev kontraktet för två år sedan hade uthyraren nämnt »någonting att vi skulle ha kanske problem med en granne och så« men inte precis talat klarspråk. »Det var inte att jag missförstod det för, ja, det kan hända att ... du vet, då flyttade jag hit precis och jag visste inte mycket eller kunde jag inte språket bra«, men hennes system med sambo var med och kan vittna om att de inte fått information om den problematiska grannen.

IP20: han är ensam och han har, som jag ser, han jobbar ingenstans och ... Ja, det kan vara stökigt, det kan jag tro, om man sitter hemma på soffan hela dagen och lyssnar på vad grannen gör.

Hon har ringt störningsjouren och fått stöd av dem, men hyresvärden har hittills inte fått bort grannen; förvaltaren säger att han förstår men saknar bevis. Idag känner hon också stöd av grannarna men det tog tid innan hon förstod det och fick veta att flera familjer före dem råkat ut för samma sak i samma lägenhet.

IP20: Det var ju så, egentligen, om jag skulle ha bott här för längesedan och för att kunna prata ordentligt och kunna språket och så ... och reglerna och allting, jag skulle ... hade ordnat det här på något sätt bättre, så, tror jag ... (I: Ja.) ... eftersom, du vet, man är nyinflyttad till ett land och kan, har språksvårigheter och ... ja, man är lite blyg och, och man vill anpassa sig i samhället och, och ... ja, till och med jag visste inte det här med, med de andra familjer som bodde här innan oss och inte grannarnas ... sam-, samtycke eller ... /.../ Det tog ett tag till, tills jag förstod det här ... när, när grannarna har varnat oss att »det här måste ni lösa för, för vi har också tröttnat på det och ni är inte den första familjen som, som bor här« och ...

Det stöd de så småningom fick av grannarna hade hon alltså varit osäker på om hon skulle få när trakasserierna inleddes.

Två män som rånats på arbetsplatsen

De två män (nr 13 och 19) som rånats i anslutning till arbetet är sannolikt från Mellanöstern. IP13 är mellan 50 och 60 år gammal och arbetar som busschaufför. En tidig kväll utsattes han för ett rån av tre unga killar, som sparkade honom illa i magen och på ryggen. Brottet inträffade drygt ett halvår före intervjutillfället och då var han i stort sett återställd, men ganska länge efteråt hade han varit mer rädd än vanligt, särskilt när någon kom ikapp honom bakifrån. Numera tänker han inte på det om ingen frågar.

Annorlunda med IP19, som är en hårt drabbad man som bor i radhus i Nordost och som rånades med

vapen när han var ensam på en bensinstation. Han tvingades sluta, eftersom han inte längre vågade arbeta ensam och inte heller har haft råd att köpa ett armbandslarm. Det har gått tre år och han är fortfarande rädd och går inte ut när det är mörkt. Han känner att hans liv är förstört.

Han fick vänta en och en halv timme på läkaren, som också sade att han inte behövde sjukskrivas (vilket var fel; han blev senare sjukskriven av vårdcentralen ett par veckor utöver den första utan läkarintyg, eftersom han fortfarande hade ont).

Rättsväsende m.m.

När IP13 blev rånad och misshandlad mitt i centrum ringde han 112. Polisen kom inom tio minuter, och bara en halvtimme därefter greps gärningsmännen när de försökt råna någon annan i Nordstan. Polisen höll sedan IP13 kontinuerligt informerad men han säger att de gav honom felaktig information:

IP13: ... dom ringde från polisen sen hem till mig, att dom personer, dom blev tagna. Dom, han berättade till mig att ... att dom tre personer, dom bor på behandlingshem. (*I: Mm.*) Och ... varje gång så, jag hade två omgångar samtal med honom. Så att det var som, tyckte att det var obehagligt, han frågade, »du, dom har inget jobb, så [jag] tror inte att du får liksom någon ersättning att, om du begär. Så att dom kan inte ge dig någonting så.« (*I: Mm.*) Så jag har inte frågat om detta. Det, det är jag som ska avgöra och han fråga: »ska du begära ersättning från dom killarna eller den tjejen?«, eller någonting.

Detta tyckte han var »lite obehagligt«. Man tänker inte på ersättning i det läget, förklarade han, så »det var inte rätt fråga han ställde« och inte rätt att säga till honom »att dom har ingenting att ge dig, liksom«. Han visste inte att han hade kunnat få ersättning från försäkringsbolaget eller brottsoffermyndigheten om han begärt skadestånd, även om de åtalade inte kunde betala.

När IP19 rånades försökte han använda larmet som fanns på bensinstationen, men det fungerade inte. Det tog sedan två timmar för polisen att komma, och en timme för chefen. Polisen var bra, säger han, men han tycker att det daltas för mycket med gärningsmännen. Rättegången upplevde han som mycket obehaglig eftersom de två rånarna uppträdde alldeles iskallt och hade otäcka ögon, och han är rädd för represalier. Den ena gärningsmannen dömdes till ungdomsvårdsskola, den andra till skadestånd, men enligt IP19 borde de fått strängare straff. Ekonomisk ersättning fick han genom Transport-facket's försäkringar.

Stöd

När IP13 rånats ringde han direkt sin arbetsgivare, som skickade en kollega att köra honom till sjukhuset och vara med honom där. Chefen ringde hem till honom, bokade tid hos psykolog, och IP13 säger att

»dom försökte hjälpa mig på alla sätt så att jag blir frisk och komma tillbaka till jobbet sen«. Han fick inget löneavdrag under sjukskrivningstiden. När han kom tillbaka till jobbet hade han en arbetskamrat med sig första dagen, därefter jobbade han halvtid i två dagar och gick sedan upp på heltid som vanligt.

Det är viktigt att prata, säger IP13, det lättar. Att han inte fått något skadestånd (eller brottsskadeersättning) har däremot varit irriterande, eftersom många kompisar och kollegor tror att han fått mycket skadestånd för misshandeln; de har mer talat om det än gett honom stöd.

Efter brottet fick IP19 stöd av två vuxna barn och psykologsamtal via företagshälsövården; nu får han stöd från Brottsofferjouren.

De papperslösa

De båda papperslösa flyktingarna (nr 17 och 18) från Balkan respektive Mellanöstern. Av dessa män hade en (nr 18, 50–60 år) varit i Sverige i fyra år och fått flera avslag på asylansökningar, trots att han utsatts för politisk förföljelse i sitt hemland, vilket idag drabbar hans barn. Han lider av att inte kunde träffa sin familj, som är kvar i Iran, och se barnen växa upp. Han är bitter på det svenska samhället som inte tror på att han utsatts för politisk förföljelse i hemlandet, och som inte heller erbjuder honom vård för en allvarlig sjukdom han har, eftersom han inte har »de fyra siffrorna« i personnumret (alltså inte har uppehållstillstånd). Det brott han drabbats av i Sverige är att hans arbetsgivare i restaurangbranschen bara betalar honom 10 kr/tim och säkerligen inte betalar skatt och egenavgifter.

Den andra intervjupersonen, nr 17, kom hit som tonåring för sex år sedan tillsammans med sin mor. Han har som homo- och transsexuell hotats med döden i hemlandet, t.o.m. av sin far. Hoten riktas också mot hans mor, som fått skulden för att han utvecklat en sådan sexuell läggning. Han har också utsatts för olika våldsbrott i hemlandet: »jag har blivit våldtagen flera gånger, jag har blivit slagen...«.

IP17: Alltså jag fattar inte att jag inte har förlorat min hjärna, att jag inte fått någon hjärnskakning, hur mycket stryk jag fått och. Jag är opererad i benet å jag fattar inte hur jag ens lever idag. Jag förstår inte. Alltså jag är ibland stolt över mig själv att jag verkligen orkar.

Den senaste våldtäkten han utsattes för anmälde han till polisen utan att bli trodd: »Jag blev våldtagen utav min egen farbror. Och dom tyckte att jag ljög. Vad ska man förvänta sig från det landet mer? Att man ska få hjälp? Nej.« Vid intervjutillfället har han nyligen fått avslag på asylansökan och definierar sig sedan dess som gömd. Förutom för myndigheter måste han delvis gömma sig för släktingar från hemlandet, eller någon lejd mördare som hans far skulle kunna engagera.

IP17: Dom har hotat mig många gånger genom telefon så jag har bytt nummer ... Får dom tag på mig så dödar dom mig (*I: Oj*), så att. Men *får* dom tag på mig, *då* dödar de mig, det gör dom. Det är inte skitsnack. Dom snackar inte bara utan dom gör.

I2: Känner du dig hotad här i Sverige också, eller?

IP17: Jag har känt mig jättebra, i och för sig jag är fortfarande rädd att gå ut och så där. Man vet ju aldrig, för *././* jag vet inte min släkt har väl *././* det finns ju många pappas kusiner som bor här.

Homosexualitet är visserligen inte ett brott i det land i Balkan som han kommer från, men det bestraffas informellt inom familjen och släkten. I hemlandet hade han sökt hjälp för att kunna flytta från sin far.

IP17: Ingen kan säga att man kan få från myndigheterna hjälp i (hemland) för jag vet att man inte får. Jag har sökt hjälp där, jag har inte fått någon hjälp. Dom skulle hjälpa mig med en lägenhet eller boende, vart tog dom mig? In i värsta knarkares hus. Alla var så här »ööhh«. Man var rädd ... vi sov med två knarkare i samma rum. Vi var rädda att dom skulle liksom spruta i oss eller nånting. Vi kunde inte, till slut så gick vi och bodde på gatan istället. Och vad är det för hjälp dom snackar om att man får där? Blir dödad lättare. Nej, det är helt sjukt.

Hot, våld och våldtäkt i hemlandet ledde alltså till att IP17 och hans mamma tvingats fly till Sverige men här har de fått avslag på sin asylansökan och nu lever de därför som gömda. Han hittar inget arbete, inte ens svartarbete (som är enda möjligheten för en papperslös). De har inga pengar, och av detta far modern illa eftersom hon p.g.a. starka mediciner måste äta rätt. Även IP17 är ibland hungrig men kan inte med att tigga eller att ta emot pengar som han inte arbetat för. Han vill därför väldigt gärna ha ett jobb, och söker förtyvlat efter svartjobb, »från måndag till söndag varje dag«, men förgäves: »Vissa säger nej, vissa säger 'nä, man måste ha fyra sista siffror'.« Att vara utan arbete tär också på psyket:

IP17: ... det handlar ju inte bara om pengarna hela tiden utan det handlar om att man har nåt att göra. Sitter jag hemma nu en månad till kan jag lova att jag kommer knappt orka med någonting. Jag kommer, kommer bli helt psykiskt sjuk. Då kommer jag verkligen inte kunna göra någonting. Men där jag passar på att söka medan jag inte har blivit sjuk.

Myndigheter

Myndighetserfarenheterna som IP17 talar om rör främst Migrationsverket. På något ställe i intervjun uttrycker han större tillit till den svenska polisen om han skulle utsättas för direkt överfall; »Skulle det hända nånting då är det bara att ringa polisen eller skrika mitt i gatan men i mitt hemland så bryr dom inte sig.« Men senare i intervjun, på frågan om hur han blivit bemött av myndigheter säger han:

IP17: Om jag ska vara helt ärlig, dom har behandlat mig som skit. I Migrationsverket. Dom har *aldrig* lyssnat vad jag har tänkt och tyckt, aldrig. Dom har aldrig sagt till mig »jo, du har rätt vi ska försöka«. Utan de har pressat mig, »Du ska åka. Du ska åka. Du ska åka. Du har ingen rättigheter. Du ska åka«. Åka, åka. Till slut jag var sjuk i sju månader. Jag visste inte vad jag skulle göra. Jag gick ner i vikt *././* Jag hade självmordstankar och det har jag idag ibland. (*I2: Mm*) Att jag liksom »varför ska jag leva?«. Bättre döda mig själv än att nån ska döda mig själv. Bättre, jag har tänkt många gånger att ta och köra alla mammas tabletter och bara försvinna härifrån. Och då får dom la fatta att jag verkligen haft en problem. Att jag verkligen har behövt. Och det är jättesvårt.

././

Även om man säger, även om man *tycker* själv, så lyssnar dom inte. Dom skriver att »ah, men det finns möjligheter i [hemland]«. Vad fan ska dom göra, dom bryr ju sig inte! Dom har ju sina jävla pengar varje månad, dom skiter i vad vi får, om vi dör, om vi får stryk, om vi lider, om vi blir våldtagna. Dom bryr sig inte.

Även om det inte framgår av intervjun om det gäller Sverige, uttrycker han också en frustration över att en officiell tolerans inte motsvaras av en reell acceptans: »Vad fan säger ni till folk då att »ah, vi accepterar homosexuella« då? Varför säger ni inte »nej, vi dödar dom?« Dom får ju inte leva här. Utan ni går och säger på TV och allt det här att 'vi accepterar homosexuella«.« IP17 menar att om han avvisas till hemlandet kommer hans far att döda honom.

IP18 berättar inte om brott han utsatts för i Sverige, men han talar om Migrationsverkets godtycke, om fel och dålig behandling av asylsökande och papperslösa i Sverige och, som sagt, om något som förefaller vara skattebrott, om inte annat genom att han tvingats arbeta svart till mycket låg lön på en restaurang. Han berättar också om brott som hans familj utsatts för i Iran, åtminstone efter svenska mått mätt, och känner sig lurad av amnestin som utlovades 2005 efter demonstrationer och krav från befolkningen. Själv definierades han inte som barnfamilj (som fick amnesti) eftersom hans barn är kvar i hemlandet.

IP18: Då var det så att de ville ha amnesti. De krävde detta och alla kom ut och kom här i Göteborg. Vi var tillsammans också och sedan ... men de lurade. Regeringen lurade folket och sedan var en del fick ett (ohörbart) människor och sedan det var som lotteri. Vissa fick och vissa fick inte och sedan ... mm få fick och ble... de flesta är kvar, fortfarande (*I2: Ja.*) efter fyra år. // Mest det var barnfamiljer med småbarn. De räknade inte mig som familj för att jag hade min bror i hemlandet. // De räknade inte att jag var en familj. // men min bror, mina barn, mina flickor bor i (hemlandet), men de har jättejobbigt fortfarande för att polisen går hem till dem, regimen går hem till dem och frågar efter mig och de förhör dem och de sitter i förhör gång på gång och de går och retas för att ... på många olika sätt att de ... förföljer dem, förfrågar dem hela tiden om mig. (*I2: Oj, då.*) Det är jobbigt både här och där.

Viktig är upplevelsen av att inte vara trodd, att han anklagas för att ha ljugit för att det blivit fel på ett datum i asylutredningen. »De litar inte på mig. De ger anledningar eller orsaker som är väldigt ologiska /.../ man säger att mitt liv är inte i fara i [hemlandet]. Det finns ingen risk för mig«.

Stöd

IP17 har en bra och trygg relation med sin flickvän sedan 18 månader och är »tight« med sin mamma. Han säger »Jag tackar gud att min mamma accepterar mig, hon /.../ när hon fick reda på, hon ba »ah, OK. A ja. Mig spelar det ingen roll« liksom.« Släkten är däremot snarast ett hot, även »pappas kusiner som bor här« och som skulle kunna få för sig att döda honom.

Däremot har han gott stöd av vänner som är beredda att försvara honom fysiskt om någon t.ex. kommer in i lägenheten (oklart om hotet kommer från myndigheter p.g.a. avvisningsbeslut eller från personer som skulle kunna begå hatbrott)

IP17: Att jag blivit hotad. Och så var det när det knackade på dörren klockan två på natten en gång var det någon som knackade på dörren efter samtalet. Men sen dess har jag haft kompisar *hela* tiden omkring mig. Dag, natt. Om nån skulle till jobbet så skulle den andra komma, om den andra gick så var det alltid två killar i vår lägenhet. På dagen, på kv...

IP2: Som du känner som stöttar dig?

IP17: Ah. Som har liksom kunnat stå och liksom. Öh! Kunnat bråka emot den personen som skulle komma in. Ja. så att det har alltid varit nån med mig hela tiden, hela tiden. Och ibland här brukar dom komma, och dom har sagt till mig »är det någonting på det sättet så skyddar vi dig. Då kan vi sova hos dig eller du kan sova hos oss eller vi gör på nått sätt så att du tar bort den rädslan«.

I2: Så du har vänner som du kan prata med om du nånsin skulle...

IP17: Ja, ja. Det är klart. Mina vänner, jag har sex stycken som jag litar på som /.../ mig själv liksom.

I2: Och dom kan du prata med också?

IP17: Ja, ja, ja. Vi, och så min flickväns pappa har sagt »är det nånting så är det bara att ringa«.

Och senare i intervjun, på direkt fråga om han får hjälp av sina vänner säger han:

IP17: Ahh, men alltså... Jag vet inte, jag har ju aldrig varit innan gömd och så, jag vet heller inte hur det fungerar faktiskt, alltså. Men jo, vi får hjälp liksom. Dom ringer, dom undrar hur vi mår, jo men det är det att /.../ vissa saker saknas ju.

Stöd får han också från Rosengrenska, men eftersom det är många som söker hjälp där är det inte alltid någon har tid att prata.

IP17: Alltså här tar ju dom bara hand om medicin. Och respengar om man kommer liksom, att dom inte ska

åka fast på spårvagn eller... Såna grejer tar dom hand om men /.../ Man måste ju bara liksom, det kommer många folk här som ah som liksom försöker hjälpa till eller så där. Och då får man prata med dom och så där men... Det är inte ofta men ibland så händer så kommer dom och dom pratar ...

Sammanfattning och sammanvägning av analyser av utbud, behov och erfarenheter

Situationerna för de tre kvinnor som rekryterats som intervjupersoner från kvinnojourer har stora likheter. De har alla kommit till kvinnojourer i samband med skilsmässa efter mer eller mindre dåliga äktenskap, där i två fall mannen, i ett fall mannens släktingar i Sverige, utsatt dem för vad de själva benämner som psykisk misshandel men däremot inte egentligen fysisk misshandel eller hot. De har haft språksvårigheter, varit osäkra på hur de skulle klara att bo ensamma, inte haft någonstans att ta vägen men sedan fått god hjälp med praktiska frågor och trygghet på jourerna, som de så småningom kunnat flytta vidare från.

Alla tre har haft inledande vägledning från SFI, vars betydelse nog bör lyftas fram för denna grupp. En fann kvinnojouren genom en kamrat på SFI, en hade fått information genom både samhällskunskapsundervisningen och en kurator där, och den tredje genom en lärare på SFI. De två senare hänvisades via SFI till socialtjänsten, som sedan hjälpte dem vidare. En av dem bodde då i en annan kommun men flyttade till Göteborg och tog även här kontakt med socialtjänsten. Där fick hon dock ingen hjälp, kanske för att hon flyttat hit från en annan kommun. Två av de tre har också fått hjälp av vänner och syskon och andra privatpersoner, en också av sin före detta man.

Den fjärde kvinnan har en helt annan situation: inga familjeproblem, däremot trakasserier av en granne, vilket varken polisen eller hyresvärden hittills kunnat eller velat göra något åt. Hon har istället haft kontakt med Brottsofferjouren. Gemensamt för de fyra är dock att bristande kunskaper i svenska bidragit till att de inledningsvis inte haft tillräcklig information om vart de kunnat vända sig med sina problem eller vilka krav de har rätt att ställa.

Däremot är det inte helt klart vad som skiljer de två *invandrade män som utsatts för rån* från andra rån-drabbade. Båda har fått brottsofferstöd genom arbetsgivaren och facket men för en av dem, som inte heller kunnat arbeta kvar, har det uppenbarligen varit helt otillräckligt. Vad som möjligen kan vara speciellt är att dessa män drabbats av desinformation eller bristande information om stöd- och ersättningsmöjligheter (vittnesstöd, brottsskadeersättning).

Två intervjuade män räknas här som *papperslösa*. Ett generellt problem för denna grupp är att de inte kan polisanmäla brott eftersom de då måste avslöja sin

identitet och riskerar att avvisas direkt eller tas i förvar. Av samma skäl är det farligt för dem att bli vittnen till brott, där polisen kan komma att begära deras identitet för att kunna kalla dem till förhör. Eftersom andra känner till detta löper de papperslösa större risk att utsättas för brott (bedrägerier genom att de inte får ut lön, rån, stöld etc.). Men detta framkommer inte direkt i intervjuerna, även om IP17 talar om svårigheterna att söka arbete och IP18 berättar om den låga lönen han får.

Den myndighetserfarenhet som betonas gäller Migrationsverket, som båda dessa intervjupersoner har en väldigt negativ bild av. De känner sig misstrodda och lurade, och upplever att verkets anställda förtiger saker, är naiva och okunniga om förhållandena i deras hemländer, inte förstår dem och framför allt vägrar lyssna.

De intervjuade papperslösa berättar att de plågas av att känna sig misstrodda (i Sverige), att betraktas som brottslingar (i hemlandet), att utsättas för brott som inte beivras (i hemlandet) eller för straff (i hemlandet) som strider mot de mänskliga rättigheterna. Dessa erfarenheter, liksom behovet av stöd och skydd (i Sverige), både i kampen mot myndigheterna och för att kunna tillgodose olika fysiska och psykiska behov som gömd, arbets- och papperslös, är kanske det viktigaste att ta med sig från dessa intervjuer. Dessutom aktualiserar de vikten av att hålla definitionen av brott och därmed brottsoffer öppen. Kanske upplever de själva avvisningsbeslutet som ett brott, även om vi tenderar att betrakta det som en visserligen tuff men ändå på något sätt är legal myndighetsutövning?

I fas 1 slogs vi av att 71 procent av respondenterna sade sig arbeta med hedersrelaterat våld och i fas 2 av att många vittnade om en stor beredskap för att stödja offer för denna typ av brott. Ändå kunde vi inte genom de kanaler vi använde få kontakt med någon intervjuperson som varit utsatt för sådant våld genom de stödverksamheter vi kontaktade. Däremot visade sig en av de intervjuade papperslösa vara på flykt från just en sådan situation. Eftersom han fått avslag på sin asylansökan var han nu inte enbart på flykt från sina förtryckare, utan också från de svenska myndigheterna, vilket är en tragisk ironi.

Inom socialtjänsten associeras hedersrelaterad utsatthet ofta till tonårsflickor i invandrarfamiljer. Av medierna uppmärksammade mål kring hedersrelaterade brott har också kommit att påverka socialtjänstens arbete, i första hand i de stadsdelar där den etniska tillhörigheten är heterogen. De fall som uppmärksammats kategoriseras av några av våra informanter som »skyddade ärenden«, där personen måste byta identitet och bo på okänd ort. Trots att det inte finns några tydliga rutiner i dessa ärenden, finns här ändå en beredskap från socialtjänstens sida. I vissa stadsdelar har man samlat ihop den kunskap som ackumulerats och där finns numera personer som man

kan konsultera. Här finns också kvinnojourerna att tillgå som reträttplats. Dessa skyddsärenden är ändå besvärliga på grund av kravet på hemlighållande. Det händer också, men är mindre vanligt, att pojkar som vägrar ställa upp på familjens och släktens rekommendationer om äktenskap hotas till livet. Sådana fall är desto svårare att hantera, då skydds nätet är mindre utbyggt, enligt intervjupersonerna i fas 2. Pojkarna tycks också vara mindre benägna att ta emot det skydd som erbjuds.

Ärenden med skyddad identitet är i sammanhanget inte så vanliga. Däremot är det inte ovanligt att socialtjänsten möter både killar och tjejer där kulturrockarna ändå ställer till problem. Det är i dessa ärenden viktigt, enligt informanterna från stödverksamheter, att man tydliggör vilka valmöjligheter som finns och vad de kommer att innebära. Om det inte är akut ber man den unga fundera igenom situationen och inte göra något förhastat. Det handlar ofta om livsavgörande val. Både inom socialtjänsten och barn- och ungdomspsykiatri finns det möjlighet att få en samtalskontakt. Ibland kan arbetet inom socialtjänsten bestå i att hjälpa dem till egna lägenheter. Den ideella organisationen Sharafs hjältar har inte funnits så länge men är en viktig kontakt för många tonåringar, där konflikterna inte hunnit växa sig så stora, enligt en fokusgrupp.

Vi hade i kartläggningen i fas 1 ingen enkätfråga om hur man ställde sig till att ge stöd till papperslösa som utsatts för brott. Vid den komplettering med åtta telefonintervjuer (som Ann Hanbert genomförde) med företrädare för invandrarföreningar, sade sig hälften av dessa arbeta med hedersrelaterat våld; det gällde dock *inte* det trossamfund för invandrare som också sade sig hjälpa gömda flyktingar. Det är alltså oklart om den unga intervjuperson, som utsatts för hedersvåld i sitt hemland och var hotad även här, men inte lyckats få »de fyra sista siffrorna«, skulle kunnat vända sig till någon av de kommunala eller ideella verksamheter som ingick i kartläggningen för att få stöd. Han hade dock fått visst stöd genom Rosengrenska stiftelsen.

Vad gäller de invandrade kvinnorna som bött på och haft stöd av kvinnojourerna finner vi en hög grad av överensstämmelse mellan deras beskrivningar av sina behov och erfarenheter av stöd och vad jourernas representanter förmedlade i fas 2. Enligt de senare är kvinnor och barn från utomeuropeiska länder och från socialgrupp tre överrepresenterade bland dem som söker och får stöd. Alla betonade samtidigt att invandrade kvinnor inte är mera våldsutsatta än andra kvinnor. Däremot har de mindre tillgång till sociala nätverk. Om man levt kort tid i Sverige och inte har släkt och vänner att söka hjälp hos, utgör kvinnojourerna, menar man, den enda möjligheten till skyddat boende. Det är ofta socialtjänsten som förmedlar kon-

takten. Det bör dock noteras att det var samma jourer som förmedlade kontakt med de tre intervjupersonerna, vilka för övrigt också lyfte fram värdet av kunskap och kontakter de fått genom Svenska för invandrare (SFI).

Beträffande männen framgår inte omedelbart någon särskild dimension i deras stöderfarenheter, som skiljer sig från övriga mäns efter ha utsatts för rån, privat eller i arbetet. Det finns dock uppenbarligen en större risk för att informationen om det svenska rätts-

systemet och brottsofferlagstiftningen inte når fram. Såväl för dessa män, som för kvinnor som inte är i omedelbart behov av skyddat boende, finns det anledning att fundera över hur information om rättigheter och stödutbud kan förmedlas till brottsutsatta på ett neutralt och enkelt sätt, såsom via återkommande kortkurser, medborgarkontor eller kontor med särskilda tolkresurser för brottsutsatta som har vissa svårigheter med det svenska språket och saknar anhöriga de kan få hjälp av i landet.

8.

BROTTSPLATSER

Detta kapitel fokuserar på platsen för brottet, eller snarare två kategorier av platser som efter brottet kan komma att präglas av otrygghet. I det första avsnittet analyseras intervjuer av personer som drabbats av brott på arbetsplatsen eller under yrkesutövning. Vi anser att det har ett särskilt värde eftersom det finns speciella avtal mellan fackföreningar, arbetsgivare och andra instanser, som företagshälsovård och Brottsofferjouren, om att erbjuda brottsofferstöd och särskilda rutiner för att hantera reaktioner och problem som de brottsutsatta kan möta efter brottet. I det andra avsnittet undersöks berättelser som innebär att hemmet inte längre upplevs som tryggt, oavsett om det beror på bostadsinbrott eller våld i hemmet.

BROTTSUTSATTA I ARBETET³⁰

Intervjuer och empiriskt material

Tio intervjuer har genomförts med totalt 11 personer som har varit utsatta för brott i samband med sin yrkesutövning. Utöver det har en intervjuperson blivit utsatt för rån i samband med att han var på väg till sitt nattarbete tidigt på morgonen (ingår i gruppen *Rån*). Ytterligare två intervjuer gjordes med totalt tre ombudsmän och huvudskyddsombud på Handelsanställdas förbund respektive Transportarbetareförbundet i Göteborg. Dessa intervjuer genomfördes för att nå brottsutsatta inom respektive bransch, och kontakt kunde sedan förmedlas till två intervjupersoner. Lärarnas Riksförbund kontaktades på tidigt stadium för intervju, och en gruppintervju var inbokad med ombudsmän men ställdes in inför mötet. I telefonsamtal med ombudsman på LR diskuterades lärargruppernas brottsutsatthet och vi sökte kontakter till lärare som hade varit utsatta för brott i sin yrkesverksamhet i skolan, men det uttrycktes stor tveksamhet inför att störa dessa individer, och det gav inte några intervjupersoner. Från LR:s sida uttrycktes att man arbetar mycket med trygghet och säkerhetsfrågor i skolorna idag, och det gäller olika slags brottsutsatthet som mobbning, våld, trakasserier av både elever och personal, hot och vandalisering av lokaler och byggnader (se även *Skolvärlden* nr 4, 2010). Fackförbunden arbetar

med informationsmaterial för sina respektive yrkesgrupper om trygghetsfrågor och brottsutsatthet och man framhåller att frågorna är prioriterade i det fackliga arbetet. Information ges om arbetsgivares försäkringar och facken anordnar utbildning i säkerhetsfrågor med syfte att förhindra problem som rör brottsutsatthet i yrkesutövningen (se t.ex. *Trygg på jobbet* 2009).

Intervjumaterialet om brottsutsatta i yrkesutövningen varierar i avseende av både vilken slags brottsutsatthet de intervjuade drabbats av, och vilka upplevelser och följder som brottet har haft för dem. De yrkeskategorier som representeras i materialet framstår som särskilt utsatta och att hot om brott idag har blivit en påtaglig del av dessa yrkesutövningar. Det gäller ensamarbete på bensinstationer, butiksanställda och värdetransportarbetare. Även vårddyrken som två av de intervjuade här tillhör har kommit att exponeras för våldsbrott av olika slag. Vårdanställda ansvarar för vård av och möter brottsoffer som är drabbade, men det har idag utöver det blivit en risk i yrket att också utsättas för våld (Åkerström 2001). En annan av de intervjuade har blivit utsatt på dagtid i anslutning till sin arbetsplats i samband med tillrättavisande av barn/ungdomar som stökar i närheten av arbetsplatsens lokaler, och brottsutsattheten är därför i detta fall snarare en indirekt än en direkt del av yrkesutövningen. En av de intervjuade har blivit utsatt på väg till sitt nattarbete. Det är en påtaglig del av nattarbetandes yrkesvillkor och det gällde inte minst resan till och från arbetet som uppmärksammas i nyligen genomförd kandidatuppsats i sociologi (Widell 2010). En annan har utsatts för mobbning av kollegor på sin arbetsplats i samband med organisationsförändringar.

De yrken som de intervjuade representerar tillhör arbetarklass och lägre medelklass, samtliga av servicekaraktär som innebär en öppenhet och därmed exponering för allmänhet och möte med människor. Det gäller vård och omsorg och för dem som handhar värden och som är anställda i butiker av olika slag. Yrkesområden som representeras av de intervjuade i studien är 1) vårdsektorn (sjuksköterska, vakt på sjukhus), 2) studieförbund, 3) bensinstation (föreståndare, butiksbitråde), 4) specialbutik (avdelningsansvarig butiksförsäljare, butiksförsäljare), 5) värdetransportföretag, 6) frivilligorganisation (kvinnojoursverksamhet), 7) okänd verksamhet (troligtvis butik) samt 8) restauranganställd (se även avsnittet *Rån*).

³⁰ Intervjuer nr 7, 11, 19, 24, 26, 31, 32, 33 (A & B), 34 och 42 samt två intervjuer med fackliga företrädare, nr 8 (A & B) och 9. Huvudförfattare till detta avsnitt är Ulla-Britt Wennerström.

När brottet skett – trygghetssystem till stöd för de anställda

De intervjuade uttrycker att de har fått stort stöd från sina respektive arbetsgivare, chefer och kollegor. Genom arbetsgivares försäkringsskydd har de fått erbjudande om psykologstöd som ges med tio samtal. Ett första möte med psykolog ordnas för de anställda i grupp snabbt och med erbjudande om fortsatt individuell samtalsstöd. Det fyller funktionen av att medvetandegöra de drabbade om betydelsen av att prata och bearbeta eventuella svårigheter till följd av brottet. Det uttrycks av flera att man inte tycker att man har behov av psykologsamtalen men vetskapen om att det finns att tillgå betyder mycket och inger trygghet.

För en del har arbetsgivarna uttryckt betydelsen av att de befinner sig på arbetsplatsen direkt efter brottet och utan krav om prestation. Det syftar till att de ska få, och ge, stöd kollegor sinsemellan och känna att det är möjligt att återgå till arbetsplatsen. För anställda i vården innebär arbetsplatsen i sig en resurs i situationer som brottsutsattheten innebär då det finns kunskap om och en vana att hantera utsatta situationer och hur dessa kan bearbetas. Det gäller IP nedan som redogör för det maskineri som drogs igång på hennes arbetsplats i vården efter ett grövre fall av misshandel hade inträffat i väntrummet. Det ledde till att företagshälsa kopplas in och psykologstöd, först i grupp och därefter med anställda var och en. Katastrofmedicinskt centrum kopplades in med utbildning för de anställda i säkerhetsfrågor samt upprättades tydliga rutiner för, och en medvetenhet om, hur man som anställd ska agera i situationer med våld och hot från, eller bland patienter.

I: ... vill du berätta då om, om, om det? Hur ... hur det stödet var utformat.

IP7: Ja, nu jobbar ju vi med människor här och jag tror vi allihopa är ganska duktiga på att prata och så ... på så sätt, så att vi, vi ... (suck) ... pratade ju jättemycket med varandra. Hela tiden. Och de som inte var här de var alldeles chockade och, och liksom när de kom tillbaka och: »Vad har ni varit med om?» och alla ville höra förloppet om och om igen, så att vi berättade det ju hela tiden för allihop. Och sedan så kom hon, den här psykologen, och då satt vi allihopa runt bord i köket och så fick vi ... berätta då... vad vi hade upplevt. Var och en. Och hon lyssnade ju bara egentligen eller lyssnade mest och, och ... tyckte då att ... eller sa att om vi behövde hjälp, så fick vi hennes visitkort, för då kunde vi få ... prata med henne enskilt. Men jag tror bara det att chefen liksom ändå tog tag, att det känns väldigt bra. Att våran chef liksom ... riktigt har ... tagit tag i detta och ... hade då för några veckor sedan två ambulanskillar från Borås, Katastrofmedicinskt centrum, som var här. En ambulanssjuksköterska och en annan, som också pratade hot och våld. Och det var ju på ins... just för denna händelsen. Vi fick dra upp den igen och så fick de ... berättade de lite för oss och hur man skall

agera och hur man skall ... även lite ... tala om hur vi skall, fysiskt, gå ifrån och så där. Vi fick göra lite övningar och, och så sam ... fick vi veta hur, hur man skulle kunna putta ifrån, men alltså sådant där skulle jag aldrig våga. Men det är klart att det beror ju på vilka hotfulla sit vilka situationer man hamnar i att, att ... så att det var också jättebra att ... så att hon har ju verkligen tagit tag i detta och, och vill att vi skall känna oss trygga och, och det var hon som kollade numren och om vi kan ringa polisen. Och är det något så måste ni ... på inte så att det, det tror jag är mest stöd egentligen, att chefen har, har . hennes handlingskraft efter detta, så var ju hon huvudpersonen kan man ju säga då. Jag vet inte vad som hade hänt om inte hon hade varit här. Alltså det är sådant där man inte vet.

I den avslutande reflektionen i intervjusamtalen framhålls arbetskamraternas stöd och betydelsen av att prata och vara lyhörda för varandras reaktioner:

I: Mm. ... om du skulle beskriva det absolut viktigaste då. Du tänker på dig själv och beskriver det viktigaste som du vill förmedla ... till mig och oss om ditt stödbehov efter den här händelsen eller i och med den här händelsen, vad är det viktigaste som du vill förmedla?

IP7: Ja, det är, tror jag, arbets ... att de har som varit med om detta, att vi kan prata om det. Vi som liksom varit med mitt i. Att vi har ... lyhörda för varandra och ... pratar om och om igen. Och att, även, att vi hade lite åsikter. »Men så var det inte« sa den ena. »Jo, men det var det nog« och så där, så var det ändå att vi, vi ... verkligen fick sitta ner och ta tid till det också, flera dagar. Det, det tycker jag väldigt värdefullt. Men det kanske är olika beroende vilken ... arbetsplats du jobbar på också, va. Att alla inte är vana och prata. Vi är ju ganska vana, tror jag ju. Ja. Och då är det lättare. Men ingen av oss har ju tyckt att vi behöver någon psykolog eller så där för att vi, tycker att vi har kunnat prata med varandra. Ja, som jag vet, i och för sig. Det kan ... det vet jag ju inte om någon annan, men det tror jag inte, men ... ja...

I: Men ni har fixat det själva?

IP7: Ja. det har vi gjort.

Det uttrycks av flera av intervjupersonerna att själva erbjudandet om samtalsstöd med psykolog har varit tillräckligt för dem och att man inte har ansett sig ha behov av fler än ett enstaka samtal:

I: /.../ Hur var det sen efter det då så att säga, fick, var det någon annan som du fick stöd av under tiden, det var arbetsgruppen berättade du om att du fick stöd åtminstone i början, stöttade dom dig senare också.

/.../

IP24: Ja, jag fick ju, jag fick ju tillfälle att träffa en psykolog. Men jag valde bara att träffa henne en gång. Jag hade möjlighet att kunna träffa henne upp till tio gånger.

I: Okej, men det räckte med en gång tyckte du eller?

IP24: Ja jag tyckte det, så att det, ja, det, det liksom blev det, att man pratade ju om det på jobbet, man pratade om det med mamma och pappa och liksom man pratade om det i princip nästan varje dag. Jag fortsatte ju jobba, jag jobbade ju redan natten efter.

En av de intervjuade uttrycker på samma sätt att hon hade blivit erbjuden, och att kollegor hade rekommenderat henne att prata med psykolog då hon hade varit närmast drabbad vid rånet som skett under pistolhot. Hon menade att det inte passade henne som person och att familjen fyllde stödfunktionen som samtalspartner för henne:

IP31: ... *Jätte viktigt* att prata med sina nära och kära. Och då, det är klart att, har man inte nära och kära ... Vem *sjutton* ska man prata med då?

I: Då är det när, då får man vända sig

IP31: Då får man vända sig till en psykolog då! Eller vad det finns för folk då (skratt). Men men ... och för många kanske det är jättebra och prata med en som inte känner dig ! För mig har det varit ... jag skulle aldrig kunna tänka mig och gå och prata med när ... främmande person ... om det ... såhär alltså, kan jag ju prata!

Intervjupersonen redogör nedan för ett maskineri som drogs igång direkt av arbetsgivaren till stöd för de anställda efter rånet som var av grovt slag. Polis och vaktbolag var snabbt på plats och dagen efter kom försäkringsbolaget. Arbetsgivaren samlade hela personalstyrkan direkt dagen efter på morgonen. Även de anställda som inte var i tjänst vid brottet kallades in och var närvarande för information om händelsen. Butiken stängdes under mötet och arbetsgivaren hade inte för avsikt att öppna förrän de anställda kände sig beredda igen. Brottsofferjouren kopplades in och höll information om brottsutsläktens innebörder och följer på detta möte:

I: Var försäkringsbolaget här *efter*, har man tittat *över* sånt ... har det ... varit en följd också ?

IP31: Mm. Precis samma dag efter *rånet* så började jag ju sopa *glas*, alltså, jag försökte ju städa upp efter polisen hade gjort sin ... tekniska undersökning där nere. Så var det ju bara att försöka ... göra i ordning så mycket som möjligt i *butiken* eftersom Brottsofferjouren skulle vara här på morgonen dan *därpå*, så hade ju ledningen sagt att ... dom hade frågat när *öppnar* vi, eller så. »Vi öppnar inte *förrän personalen känner sig redo*, vi kanske inte öppnar idag *överhuvudtaget*«, sa dom, dan efter ... Men när vi hade suttit här ett par timmar, alla hade *samlats* ... vi hade ätit *frukost* tillsammans, vi var säkert en 25 *pers* ... 30 *pers* ... *Brottsofferjouren* hade pratat med oss, ... så frågade ledningen: »Är det när som känner för att dom, vill gå *hem*?« ... *Många* kände ändå ... som, vi hade, vi hade ett stöd i *varandra*, hela tiden, för vi var så *många*, jag tror att ... det tror jag i och för sig har varit en väldig *fördel* att vi är ett *stort företag*.

Trots arbetsgivarens insatser uttrycker den intervjuade att hon som enskild individ och anställd inte hade känt till hur hon skulle agera i samband med eller efter brottet. Hon menar dock att företaget lärt av händelsen och efter det har upprättat informationsmaterial så att alla ska veta vad som ska göras i händelse av brott:

IP31: Men jag som enskild individ ... vet ju inte var jag ska vända mig! Nu har, finns det ju, kristhanteringsplaner kommer sättas upp, och vi arbetar mycket med det, efter det här som har hänt! För det, jag menar även ... den som kanske är den som är utsatt på företaget, att ta kontakt med olika ... personer kan ju också få en black-out! Kan också bli ... alltså handlingsförlamad! Nu kommer det att finnas rutiner i våra pärmar ... där det står ... klart och tydligt ... punkt ett: »gör såhär«

Sammanfattningsvis visar studien att ett maskineri och trygghetsystem i vissa fall drar igång för dem som har blivit utsatta för brott på sin arbetsplats och i sin yrkesutövning. Vilka insatser som vidtas framstår utifrån intervjuerna vara relaterat till arbetsplatsen storlek och antal anställda. Brottsutsläkten som drabbat organisationen och de enskilda anställda tas på allvar. Man agerar genom att ordna personalmöten och brottsofferjouren är snabbt på plats och ger information om både möjligt stöd, rättsprocessen och vad som sker med den brottsutsattas hälsa till följd av brottet. Chefer och arbetskollegor har stor betydelse för bearbetning av den gemensamma upplevelsen. En av de intervjuade jämför utsattheten som anställd med privata erfarenheter i sin uppväxt och barndom av annan slags utsatthet och menar att på arbetet är man trygg ändå med den uppbackning som finns:

IP31: Dom hade varandra då va, och dom gav sitt stöd till mig och min *syster*. (I: *Ja* ...) Som gjorde att vi fick liksom ... klara oss och, kunde gå vidare och inte ha fått ... jag kan inte känna ... tvärtom jag har fått ett *jättstöd* där då. (I: *Ja ja* ...) Men där är ju också en sån där grej, vad händer utanför ditt jobb, där du inte är försäkrad i den, alltså, här har du en ganska så trygg miljö, tros allt.

Brottsutsläktens följer

– »Exit, lojalitet eller voice«³¹

De intervjuade som har utsatts för brott i sina yrkesutövningar har upplevt händelserna på en skala från något som de har kunnat komma över och fortsatt arbeta, till bestående men och arbetsoförmåga. För en del har händelserna behövt bearbetas och givit bestående följer som sömnsvårigheter, otrygghetskänslor och rädsla men som man genom gott stöd på sina arbetsplatser av chefer och kollegor har bemästrat. Det har gjort att man har kunnat stanna kvar i yrket.

31 Begreppen är hämtade från Yvonne Due Billings avhandling *Kön, karriär, familj* (1991); se ursprunglig begreppsutveckling av Albert O. Hirschman (1970; 2008). Yvonne Due Billing (1991) som refereras i rubriken här utvecklar (i anslutning till Hirschman) begrepp om professionell yrkesutövning i relation till svårigheter att balansera familjeliv och yrkeskarriär, vilket är ett annat fokus än här, men begreppen sammanfattar intrycken av de intervjuades agerande till följd av brottsutsläkt i yrket väl. Begreppen används här i förståelsen av de intervjuades erfarenheter och handlingar till följd av brottsutsläkt i sina respektive yrkesutövningar.

För andra har upplevelserna lett till att de inte har kunnat arbeta kvar på grund av svårare former av rädsla som inneburit psykiska och psykosomatiska besvär som omöjliggjort fortsatt arbete. De olika reaktionsmönster som de intervjuade ger uttryck för förstås här som olika förhållningssätt till fortsatt yrkesutövning på arbetsplatsen där man har blivit utsatt för brott. Antingen stannar man kvar i lojalitet med arbetsgivare och försöker påverka yrkesvillkoren, eller så lämnar man arbetsplatsen.

Lämna sitt jobb

Brottsutsatthet i samband med grovt rån vid ensamarbete på en bensinstation ledde för en av de intervjuade att han mot sin vilja blev tvungen att lämna arbetet. Arbetsgivaren kunde inte tillgodose de villkor som krävdes för att han skulle kunna arbeta kvar, dvs. att han inte längre kunde arbeta ensam på bensinstationen. Den intervjuade mannen hade försökt att påverka sin egen arbetssituation och göra sin röst hörd om erfarenheten och sina behov om anpassning av villkoren («voice»). Det hade dock inte varit möjligt att tillgodose behoven på sikt varför han hade varit tvungen att sluta, dvs. följden hade blivit »exit« från arbetsplatsen och yrkeslivet. Det var en mycket nedslående erfarenhet för den intervjuade med depression, oro och rädsla som kom att prägla livet som helhet. För honom återstod stöd från familjen, vars sociala liv också hade påverkats och begränsats avsevärt av brotthändelsen. Han återkom i intervjusamtalet (som han inte ville skulle bli bandat) till att hans liv hade slagits i spillror till följd av brottet. Han hade lidit svårt av både kvarstående depression och rädsla och vågade exempelvis inte vistas utomhus på kvällstid. Arbetsgivarens stöd måste ses med brister i detta fall och det gällde inte minst säkerheten vid brottet då larmet varit ur funktion. IP hade innan händelsen försökt att få ett s.k. armbandslarm, men då det kostade 20,000 kronor hade arbetsgivaren sagt att han var tvungen att bekosta det själv. Han hade via arbetsgivarens försäkring fått de 10 psykologsamtalen men menade att han inte kände sig återställd utan behövde mycket mer än så, och när denna hjälp tog slut återstod inte något annat för honom än att lämna sin arbetsplats ofrivilligt men ändå som den enda möjliga utvägen för honom.

IP42 hade lämnat sin arbetsplats till följd av utsatthet för mobbning av ledning och kollegor i samband med en pressad konkurrenssituation. Upplevelserna hade lett till långvariga psykiska och sociala problem med depressioner, bristande tillit, social isolering och ekonomisk fattigdom som gjort att hon hade flyttat hem till sin mamma. IP hade trots olika former av samtalsstöd i två års tid och egen mobilisering med träning etc. inte kommit tillbaka då erfarenheterna hade satt djupa spår.

Funderingar kring att sluta på sitt jobb finns med även för dem som har valt att stanna kvar. IP33A och B talar båda bestämt om att de har övervägt flera gånger att sluta. De talar samtidigt om andra kollegor som varit utsatta och att de flesta har slutat till följd av brottsutsattheten, men de reflekterar samtidigt om att orsakerna till det kan vara personliga och utanför jobbet, men att problemen blir projicerade eller kanaliseras på enbart rånutsattheten:

I2: Ja. Var det, e det /.../ finns det några som inte kunnat gå tillbaka igen eller?

IP33B: Majoriteten.

I2: Alltså det är majoriteten?

IP33B: Om man räknar tillbaks i tiden då alltså. Vi är väl inte så många som har blivit rånade som jobbar kvar?

IP33A: Nej, vi är väl fem-sex nu då?

IP33A: Ja.

I2: Hur många har slutat tror ni?

IP33B: Jo, det är många.

IP33A: Ah, det är många.

I1: Så en konsekvens kan bli så att säga att man slutar ganska snart efteråt?

IP33A: Mm. En del kommer inte tillbaka över huvudtaget. Dom vill inte se en värdebil ute. Utan dom är långtidssjukskrivna och sen säger dom upp sig helt enkelt. Så jag vet inte om man måste vara lite korkad för att gå tillbaka igen. Jag vet inte.

IP33B: (skratt) Ja.

IP33A: Sinnelaget måste väl påverka.

För en av de intervjuade ledde brottsutsattheten, som också hade skett i samband med rån på bensinstation fram till byte av arbetsplats men först efter ca ett år och då hon hade ett alternativ och annat jobb. För en del av de intervjuade har brottsutsattheten i yrkesutövning medfört sjukskrivning och att de har varit oförmögna att arbeta en kortare period direkt i anslutning till brottet och därför lämnat arbetsplatsen på viss tid. De fackliga företrädarna talar om medlemmar i Handelsanställdas förbund och Transportarbetareförbundet och att det är vanligt att man inte kan återgå i samma tjänst efter brottsupplevelse, samt att återupprepade brottsupplevelser i än större utsträckning leder till att man slås ut från jobb.

Stanna kvar i lojalitet med arbetsplatsen

För andra har arbetsgivaren haft en uttalad ambition och har agerat för att deras anställda ska komma till arbetsplatsen och vara där men utan krav om prestation direkt efter brottet, och det har gjort att de klarat det utan sjukskrivning. Den intervjuade ovan (IP31) som också varit med om grovt rån med vapenhot hade stannat kvar på arbetsplatsen («loyalty») utan någon sjukskrivning. Det kan ha inverkat att hon inte var ensam om erfarenheten då det var en grupp av butiksanställda, såväl som kunder närvarande då brottet skedde. Hon reflekterade dock i intervjusamtalet kring att hon hade börjat fundera på att göra något

annat och att hennes tidigare engagemang och brinnande lust för jobbet inte längre fanns kvar. Det var en följd av och en process som satts igång i hennes eget tänkande genom den senaste brottsfarenheten. De tidiga reaktionerna på brottet som för hennes del hade medfört aptitlöshet, depression och nedstämdhet hade gått över på någon månad, men brottsupplevelsen hade satt djupare spår även om hon hade gått tillbaka i jobb direkt.

Arbetsgivarens förmåga och möjligheter att ge stöd i ett tidigt skede och att därmed visa sin vilja att få personalen att stanna kvar efter brottet har betydelse för de intervjuades lojalitet med sin uppgift. Stödet de har fått har varit avgörande för att de stannar kvar i yrket och det ger den drabbade en känsla av att fortsatt vara behövd på arbetsplatsen. I intervjun nedan uttrycker två anställda som varit brottsutsatta i samband med värdetransportarbete, och som har goda erfarenheter av arbetsgivares stöd, betydelsen av att snabbt vara på plats igen, och de har stannat kvar:

I: Det som slår mig är ju att ni någonstans väldigt snart går tillbaka i arbetet. Är det någon tanke bakom det eller?

IP33B: Det är väl som någon säger med ridolyckor också, om du blir avkastad av en häst så ska du helst på så snabbt som möjligt igen liksom. För annars sätter det nog sina spår. Det blir värre spår för spåren kommer väl alltid finnas när man har råkat ut för någonting men det kan vara lättare att leva med det om man får prova på det igen. För så länge man håller sig undan så desto svårare blir det ju.

Ju tryggare involverad de anställda är på sina arbetsplatser desto större chans att de stannar kvar även efter brottsutsläpp. Såväl organisationen, ledarskapet och arbetskollorger visas i intervjuerna ha stor betydelse för att stanna.

Att göra sin röst hörd om brottsfarenheten

Det finns flera exempel på »voice« och att använda sina erfarenheter i samband med lojalitet med och att stanna kvar på arbetsplatsen. Flera av de intervjuade, och det gäller även andra kategorier av brottsutsläpp, talar om erfarenheten som brottsutsläpp som en form av insikter som man kan använda sig av för att hjälpa andra i samma situation. Så deltog exempelvis de båda som intervjuades på värdetransportföretag i utbildningsdagar för sina kollegor om brottsutsläpp i yrket.

I citatet nedan uttrycks i en avslutande kommentar betydelsen av att prata om händelsen man varit med om, att få möjlighet att ge uttryck för sina känslor och att därigenom bearbeta, förstå och att kunna gå vidare. De betonar samtidigt att den brottsutsläpp själv måste få avgöra *när* det är dags att prata, dvs. betydelsen av att ha egenmakt över situationen, och att denna bearbetning inte kan kommanderas på någon:

I: Ok, jag vet inte om vi ska gå vidare lite grann på vad är det för stöd, hur skulle ett riktigt bra stöd se ut, hur skulle ni önska att det såg ut? Det kanske är som det är va, men också hur ni tänker kring vad är det för stöd man behöver egentligen?

IP33B: Man behöver ju känna att man kan /.../ prata med, framför allt då för våran del då, sin chef. På ett bra sätt. Att man har kollegor som respekterar en, när vi kom fick vi väl förfrågan om vi ville träffa våra kollegor när vi var på väg upp. Det var ju NN som hämtade oss då. »Nej, vi vill inte träffa nån nu«, för det hade vart en lång dag, det var sent på kvällen alltså man hade varit igång då i arbetskläder i princip i 14–15 timmar. Och då gick bara ett meddelande för det fanns inte nån kvar här som /.../ ville på oss eller nånting utan dom respekterade det. Det är framförallt respekten man vill ha när man ber om någonting. Att man blir lyssnad på. Tror jag.

En av de intervjuade som inte upplevt sig ha så stora besvär till följd av brottet han var med om framhåller likaså betydelsen av att prata i en avslutande reflektion i intervjun:

IP34A: ... det är nog, jag tror att det är väldigt bra att ha någon att prata med. Direkt efter att det hänt. Tror jag. Om det inte är vänner och familj som i mitt fall – det var ju väldigt bra det – om man inte har det så är det kanske bra att prata, prata med någon. Om just det som hänt och gå igenom det.

På samma sätt framhålls de som ställt upp som medmänniskor i citatet som följer som det viktigaste stödet och det har givit respekt och erkännande av erfarenheten och följderna av brottsutsläppet. Detta stöd har behövts även i relation till mötet med rättsinstanser:

I: Vilket är det viktigaste du vill förmedla till mig och oss om det mest betydelsefulla stödet för dig?

IP322: NN (BOJ), min doktor, medmänniskan som är vänlig mot mig, deltar utan att fråga, som ser människan och är intresserad av att jag ska må bra, respekten och erkännandet av att det vi går igenom är en jätte stor händelse som vi får alldeles för lite stöd för. Rättsystemet är en katastrof! Utsatthet för brotten innebär att hela tryggheten rycks undan. Du får börja från början igen, gå, äta, kissa, gå upp på morgonen.

Sammanfattningsvis visar intervjuerna betydelsen av att få prata om sina erfarenheter i samband med brottsutsläpp. Det nämns som det främsta behovet i bearbetningen av händelserna och det blir ett sätt att ge röst åt det de har varit med om och att få ge uttryck för sina känslor. Att prata är av största vikt för läkeprocessen och att tala om det som hänt ses även som stöd för kroppsliga och psykosomatiska besvär till följd av brottsutsläppet. Här framhålls olika parter, såväl kollegor på arbetsplatsen som partner, barn, familj och nära relationer liksom psykologsamtal och samtalsstöd från Brottsofferjouren eller andra inom vården.

Flashbacks och erfarenheter i samband med upprepad brottsutsatthet

Genom de intervjuades erfarenheter av upprepad brottsutsatthet framgår att de olika händelserna förstärker de känslomässiga reaktionerna. I fall där man har bemästrat de egna reaktionerna till följd av en första brotts handling leder oftare upprepad utsatthet till svårare följder av psykisk och psykosocial art, vilket för en del då oundvikligen blir till sjukskrivning. En del har varit med om upprepade brott på samma arbetsplats, eller erfarenheten av att andra kollegor blir utsatta på samma arbetsplats. Allt tycks sätta igång reaktioner i känslor och kroppsliga symptom med större kraft och varken kroppen eller psyket klarar förnyade traumaupplevelser som brottet medför. Det är innebörden av de intervjuades tal om flashbacks i samband med upprepad brottsutsatthet.

Ordet flashbacks, dvs. posttraumatisk upplevelse, nämns av två intervjupersoner för deras upplevelser av upprepad brottsutsatthet utöver brottet som de har varit med om på sina arbetsplatser. Två av de intervjuade har förutom brottsutsattheten i yrket även varit drabbade av inbrott i hemmet, och för den ena IP26 skedde inbrottet i hemmet efter yrkesutsattheten. Den intervjuade kvinnan menade att inbrottet hemma ledde till starka känslor genom den tidigare erfarenheten. Hon påmindes med konkreta bilder trots att hon hade klarat det bra den gången:

IP26: ja alltså min reaktion var, då när jag liksom kom in så fick jag sådär »flashbacks«, alltså det var de här rånarbilderna, rånarluvor, larmet tjöt i min arbetsplats jag såg ju bilder av hur det gick, liksom ja så här rakt in i ansiktet och så svartnade det och [jag] skrek och grät och ... om vart annat, helt kaos i huvudet.

Det är en krävande upplevelse att bli utsatt både i yrket och för inbrott i hemmet:

IP26: /.../ tvungen att sätta in ett larm här [i bostaden] nu. Och då, ja på något sätt kanske det kommer kännas tryggare men samtidigt så är liksom, inte trygg varken i mitt hem eller på min arbetsplats. Min arbetsplats är inte heller säker eftersom jag jobbar i den branschen jag gör så är det, inte tryggt riktigt någonstans.

Kvinnan jämför situationen som brottsutsatt i yrket med att vara drabbad i hemmet och menar att i yrket finns betydligt bättre stöd genom försäkringshjälp för att få tillgång till psykologsamtal som hon nu måste bekosta på egen hand.

I: Och sen så fick du gå i samtal efteråt då eller?
IP26: För nästa dag, redan dagen där på kvällen så sa dom att, det är bra om alla kan komma i morgon bitti till möte och ingen ska åka hem ensam. Se till att ni har någon med er eller någon hämtar er. Sov inte själva hemma den här natten och sen försök och kom i mor-

gon och då var de där på plats igen och gav ytterligare information och under den dagen så ... bokades det också upp tider hos psykolog. Och terapeuter, så att det skedde ganska snabbt.

I samband med inbrottet har den intervjuade kvinnan fått leta efter hjälpen själv:

I: Men däremot nu då med inbrottet så är det, så låter det som att du står lite mer själv där då eller?

IP26: Ja, det gör jag ju, helt och hållet.

I: Och själv får du se till att få den hjälp du behöver?

IP26: Ja. Ja och jag får ju leta efter den för, för mig är det ju och säkerligen för alla andra också ... kanske för att jag också visste hur lång tid det här tog, hur många gånger jag var och jag vet ju vad det kostade. Och tänker då att, alla de gångerna och ska jag börja igen, så som jag mårde förr, har jag inte råd att göra det och, just nu så vet jag inte hur jag ska lösa det heller.

De intervjuade som har varit med om upprepad brottsutsatthet i sitt yrke menar på samma sätt att de egna reaktionerna triggas igång automatiskt när någon annan blir utsatt, och ordet flashbacks används även här:

IP33B: ... det var ju det första som slog till på mig i alla fall efter rånet då det var ju sömnlöshet. Sen är det väl lite så att dom gånger det kommer nya rån och så när det som andra är utsatta för utav våra kollegor, då blir det ju att pumpen sätter igång och man blir ju lite såhär, innan man får ordning på det.

I1: Mm, man påminns om det?

IP33A: Vid vissa, ah det blir lite »flashbacks« man får efteråt då, det är väl framförallt det som hänger kvar.

Hämndkänslor till följd av brottsutsattheten

Betydelsen av att få ett avslut på hela upplevelsen av att ha varit brottsutsatt uttrycks av de intervjuade i samband med att man går och bär på såväl rädsor som besvär till följd av brotten. De intervjuade talar om hämndkänslor som latent finns med i deras tankar till följd brottet. Det kan innebära känslor av vrede och sorg och att vilja ge igen:

IP33B: Ja, alltså det blir ju det är mycket så där konstiga känslor som dyker upp. Och sen när man ser bilen, »Men våran fina bil«. Då är man ju rätt förbannad. Man är både förbannad och man e tagen på alla sätt och vis då. /.../ Så det finns, det är nog mycket, mycket irritation och ilska som kommer fram liksom. Att någon har förstört för mig.

IP33A: Själv skulle jag aldrig tveka att köra över en rånare alltså.

IP33B: Om nån ställer sig framför, ah gasar över dom.

IP33A: Utan problem, jag har inga skuldskänslor när det gäller det.

Det uttrycks att dessa känslor ibland förs över till andra brottsituationer exempelvis sådana som man kan tänkas vara med om och bevittna. Det uttrycks att

man inte skulle tveka att gripa in, med kraft, och oavsett konsekvenserna:

IP33B: Det blir ju såna aggressioner som dyker upp liksom. Jag kan ju ibland stå i en affär som man kanske går och handlar i ofta eller så där och man känner dom i kassan lite grann så känner man »tänk om nån kommer in och rånar henne«. »Då skulle jag ta den här konservburken och bara kasta i huvudet på han«. För alltså, så förbannad. Alltså, tankarna dyker ju upp titt som tätt. Och då är det inte *mig* de är ute efter men dom kanske är ute efter den här trevliga tjejen i kassan där, eller killen i kassan. Men då tar jag min konservburk här och jag bara dänger den i huvudet på dom.

I1: Mm. Sânt pratar man kanske inte om va, men just att bara få chansen att ge igen va.

IP33B: Ja, men då ger jag ju igen för gammal ost också då va. Det är ju lite så.

I2: Ah. Jo, det blir såna känslor.

IP33B: Sânt finns ju /.../ alltså det ligger ju lite latent i en det gör det ju med jämna mellanrum.

I1: Jo, men det är ju förstäligt.

Det uttrycks även av följande IP starka hämndkänslor och tankar om situationer där man inte skulle tveka om att gripa in även om det skulle få följder:

IP31: Men jag känner det ... hade jag ... nu bara, känns det nästan som man, som man reagerar i en sån *situation*, men ... jag hade inte *tvekat* ... att slå ner nån, för och hjälpa någon *annan*, om det kommit nån ... *knivman* eller någon *idiot*, eller så ... Det hade jag *gladeligen* suttit inne för om det hade varit det som krävts, alltså ... Jag, jag, jag blir så *arg*, så att jag *känner* liksom att, jag skulle inte *tveka* på och göra det! Sen även om jag skulle få ett *straff* för det! Det är inte fel på *mig*, det är fel på *lagen*! Så hade jag nog tagit det och så hade jag väl *suttit* snällt på kåken då! Alltså, så (skratt)

I: Har du börjat tänka så *nu*, eller har du *alltid* gjort det ...?

IP31: Jag har nog *alltid* gjort det, mer eller mindre.

Sammanfattningsvis visar intervjuer med brottsut-satta i yrket att de trots relativt stor uppbackning från arbetsgivare och arbetsgivares försäkringsskydd m.m. har latent tankar om hämnd och aggressioner gentemot brottsförövarna närmast. För vissa kanaliseras ilskan till tankar om att man inte skulle tveka att med kraft gripa in om man skulle bevittna när någon annan blev utsatt för brott, när man befinner sig på stan eller i butik el. dyl. De intervjuade uttrycker även att dessa tankar är som svårast direkt efter brottet och återkommer med kraft i samband med rättegång, men också kan mildras med tiden som citatet ovan med IP32 som har bearbetat sin utsatthet i bl.a. samtalsstöd.

Rättsprocessen

Behovet av upprättelse och ett avslut på brottsupplevelsen och utsattheten för brott uttrycks av de intervjuade. Det är av stor betydelse för dem att gärnings-

mannen är gripen och att den rättsliga processen har sin gång och att dom har vunnit laga kraft. Samtidigt finns uttryck för (IP19) att straffen inte är tillräckligt kännbara trots gripande och fällande domar i form av ungdomsvård och fängelse är utdelat, och man reflekterar kring att det är brottsoffren som istället får lida och blir straffade. IP31 menar att det finns mycket mera att önska av informationen efter brottsut-sattheten i yrket som anställd på en arbetsplats. Den intervjuade menade att det kanske är cheferna som får del av information från åklagarmyndigheten och att hon som den direkt utsatta hade många frågor efter brotts-händelsen. Det gällde om den enskilde drabbade själv, eller företaget/butiken där hon var anställd, räknades som målsägande, och hon framhöll att som närmast drabbad av brottet var hon angelägen om att få veta hur det gick med polisutredningen efteråt. En av de intervjuade som inte upplevt att hon behövt något stöd och klarat brotts-händelsen som hon varit med om på sin arbetsplats bra uttrycker samtidigt sin indignerade besvikelse över att ärendet som gällde brottet på hennes arbetsplats utan förklaring blev nedlagt. Hon vände sig till åklagarmyndigheten men lämnades utan något svar och gavs inte ens möjlighet att tala med åklagaren.

Att bli ifrågasatt i sin yrkesutövning genom rättegångsförfarandet är något man återkommer till, och man menar att man vid rättegången ges känslan av att brottet beror på att man har brustit i sina säkerhetsrutiner. Det förstärker känslor av självförskyllan hos den drabbade och det är givet i sig en svår erfarenhet gentemot chefer, företaget osv. som den rättsliga processen om möjligt borde ge stöd till den drabbade:

I1: Så där finns en risk att man någonstans kränker er på så sätt att ni inte utfört arbetet på rätt sätt?

IP33B: Ja, det känns som man letar fel istället liksom, och kanske inte tar det så, så allvarligt då, för att »jaja, men herregud det

IP33A: »Skyll dig själv« typ.

IP33B: » att du jobbar med det du jobbar med«. Så den känslan kan man nog få lite mer i så fall.

I1: Mm. På vilket sätt ställer företaget upp för er då? Jag tänker att det borde vara, som chef gå in och tydliggöra att det här är vår policy, så här jobbar vi va.

I P33B: Jag tycker nog att vi har haft ganska bra uppbackning från Det kommer ju hela tiden tillbaka till det här också. Vem får man bäst hjälp utav? Jo, men det är ju kollegorna och chefen här.

Behovet av information efter brottsut-satthetens akuta skede om hur det går i utredningen, om gärningsmän är gripna och fortskridande av rättsprocessen uttrycks klart och att det finns mycket mer att önska. Det uttrycks av en av de intervjuade att rättegången vid ett tidigare brott som en av de intervjuade varit med om varit det mest skändande av brottsut-sattheten, och upplevelsen gällde sovande nämndemän och

brist på förståelse som brottsutsatt målsägare:

IP32: Mm ... då är det, inbrott, i hemmet, med rättegång, där den skyldige satt, men inte blev dömd för inbrottet. Det är det mest skändande. Och den misärbila, rättegång, med sovande nämndemän, och ingen förståelse. Det är det mest kränkande. Det har förändrat hela mitt liv och min trygghet, m.m.

Sammanfattningsvis uttrycker de intervjuade som varit utsatta för brott i sin yrkesutövning till övervägande del missnöje med rättsprocessen. Det gäller nedlagda ärenden, brist på information och bristfälliga bemötanden från åklagarsidan. Det gäller besvikelse över rättegångsförfarande och även över utdelade domar. Betydelsen av att få ett avslut i en rättslig process framhålls för att kunna lämna händelsen bakom sig.

Stödbehov direkt och långsiktigt

De intervjuade som utsatts för brott under arbetet har fått del av det stöd som anställda garanteras. Stödet varierar delvis men genomgående hänvisas till fungerande försäkringar som framförallt har inneburit att de erbjudits tio psykologsamtal. Vissa har genom företagshälsovården erbjudits läkarkontakter och remiss till andra sjukvårdsinstanser. I ett av de aktuella företagen erbjuds företagshälsovård till de anställda, men den fungerar enligt intervjupersonerna dåligt, eftersom de arbetar med värde transporter, som kräver stor sekretess kring säkerhetsfrågor, som inte ens är möjliga att yppa till läkare. För dem är istället chefer och medarbetare det största stödet.

Ett problem rör gränserna för stödet och den hjälp man får via försäkringarna, då en del av de intervjuade uttrycker behov av mera psykologstöd än de tio samtalen, och i dessa fall är man hänvisad till egen privat bekostad vård. För en del har Brottsofferjouren givit detta samtalsstöd som de intervjuade säger haft stor betydelse. Sammantaget finns en beredskap hos arbetsgivare genom försäkringar, samverkan med fackföreningar och Brottsofferjouren, som snabbt har varit på plats för information vid personalmöten direkt efter brottet. För dem som har upplevt annan brottslighet än i yrkesutövningen framhävs stödet man erbjuds som anställd som betydligt bättre än det man kan få som brottsutsatt privatperson. I det senare fallet har man varit helt hänvisad till att av egen kraft söka stöd själv, och uppbackningen och förståelse från arbetsgivare har ofta saknats.

Trots att de intervjuade talar om betydelsen av arbetsgivarnas engagemang efter brottshändelsen återkommer intervjupersonerna till att det är de själva som har varit tvungna att söka hjälp och stöd som brottsutsatta. Det är något av en paradox och motsägelse i att trots att arbetsgivaren ordnade direkt, akut stöd i form av att de anställda samlas på arbetsplatsen efter brottet, så uttrycker en intervjuperson att brottsoffer-

stödet bör komma till de drabbade. Man ska inte behöva söka efter det själv. Det stöd som åsyftas här är information om hur man går tillväga, vad som gäller osv. vilket inte har tillgodosetts på arbetsplatsen, men som hon själv i efterhand (vid intervju tillfället ca 1–2 månader efter brottshändelsen) talar om som en brist i akutstödet.

Sammanfattningsvis uttrycker de som drabbats av brott under arbetet att de har fått akut stöd och för många kvarstår erbjudande om fortsatt stöd om det finns behov. Det är en vetskap som skapar trygghet, vare sig man använder sig av erbjudandet eller ej, och som bidrar till att man klarar att gå vidare och arbeta utan sjukskrivning. Det uttrycks också att gränser finns för arbetsgivarens insatser och att kvarstående problem, som t.ex. sömnlöshet, kan göra det omöjligt att arbeta kvar, eller leda till att man själv får söka och bekosta fortsatt hjälp. I intervjuerna uttrycks att stödbehov kan förändras över tid, även beträffande stödets form. För många återstår att acceptera att brottsutsattheten förändrat ens självbild och sätt att möta världen. Behovet finns av fortsatt stöd men det framgår inte i intervjuerna om någon har fått sådant långsiktigt stöd. Risken är uppenbar att problem som kvarstår obearbetade tillskrivs personligheten och blir till barlast, såväl i familjeliv som i yrkeslivet.

NÄR HEMMET BLIR EN HOTAD OCH FARLIG PLATS³²

I utvärderingen har åtta personer ingått, varav sex kvinnor och två män, som berättar om brottsutsatthet i anslutning till sin bostad. Dessa personer har varit, eller är fortfarande, utsatta och brotten består av hotelser, även mordhot, trakasserier, misshandel och/eller mordförsök. En i gruppen, en kvinna som blev trakasserad och mordhotad av sin mans släktingar, har flyttat och kan tolkas som övervägande positiv till det stöd hon fått. De övriga kan antingen tolkas som ungefär lika positiva som negativa (en kvinna) eller som övervägande negativa (fyra kvinnor och två män).³³ Samtliga utom den kvinna som är övervägande positiv har gjort en eller flera polisanmälningar. Dessa anmälningar har antingen inte lett till några gripanden och rättegångar, eller har gjort det i en sådan begränsad omfattning att den hotfulla situationen inte upphört. Personerna lever fortfarande under hot. Gemensamt för intervjuerna är talet om det egna hemmet som en

³² Intervjuer nr 3, 4, 20, 22, 30, 35 (a och b) och 39. Huvudförfattare för denna text är Ninni Carlsson.

³³ Vi har inte ställt frågor om ifall intervjupersonerna är nöjda/positiva eller missnöjda/negativa/kritiska till olika bemötanden utan gör en sammanvägning och tolkning av hur de talar om sina behov och erfarenheter.

hotad, farlig och otrygg plats, om att tvingas på flykt, och om vikten av att kunna känna sig skyddad och trygg i sitt hem. Missnöjet handlar främst om att detta behov inte har tillgodosetts.

Lösning genom flykt

En kvinna har funnit en lösning på sitt problem genom att fly från hotet. Hon talar om att inte ha fått stöd från sin make och har sökt sig till andra människor som har bistått henne med hjälp. Hon är till övervägande del positiv till hur de har reagerat och agerar. Kvinnan har erfarenhet från skolkurator, socialtjänst och kvinnojour i form av omedelbara ställningstaganden *för* henne och hennes situation som öppnat dörrarna till akut hjälp; här främst i form av skyddad bostad men även samtal. Information från SFI, klasskamrater och skolkurator om samhälls-service i Sverige ser ut att ha fungerat som viktig vägledande faktor i hennes möjligheter att *själva* ta beslut att söka hjälp.

Problemet blir sedan löst genom att hon, med bistånd från Socialtjänsten, flyr tillsammans med sin dotter. Med stöd av den kvinnojour där hon hamnar får hon så småningom också en ny lägenhet i en annan del av Göteborg. Hon känner samtidigt oro över att kanske råka träffa på de personer som hotat henne.

Under hela intervjun är det bara ett bemötande hon är kritisk till. Hon talar då om de små möjligheter som funnits, och den tid det tagit, att få en ny lägenhet. Medan hon bor på kvinnojouren, och söker en ny bostad, är hon samtidigt pressad av Socialtjänsten att flytta.

IP3: (suck) Och det var ju hjä... press från socialen att jag skulle flytta därifrån och hitta en lägenhet, fast de inte kunde hjälpa mig med en lägenhet. Och jag skulle göra det själv. Och jag sökte och fick vänta flera månader och under tiden är det den här otryggheten. Vad kommer hända... om socialen säger: Gå ut liksom från kvinnojouren. Var tar man vägen då? Den här oron hade jag levt med under dom månaderna.

I flera av de kvinnojouren vi talade med under utvärderingens fas 2 beskrevs just bristen på lägenheter som ett av de största problemen i Göteborg när det gäller stödåtgärder för våldsutsatta kvinnor. När problemet kombineras med krav på korta boendetider från den myndighet som bekostar jourboendet, hamnar brottsutsatta kvinnor i ett moment 22. Det kännetecknas av tvingande krav och små resurser att göra något åt dem.

Snabba och engagerade polisinsatser men ingen lösning

Till skillnad från den övervägande nöjda kvinnan har problemet för en annan kvinna inte fått någon lösning, varken rättsligt eller genom flyttning, och jag

tolkar henne som ungefär lika positiv som negativ till hur andra reagerat och agerat på hennes stödbehov. Hon blir tillsammans med sin make hotad i grannskapet och beskjuten i hemmet av ett kriminellt gäng som också bor i området. Polisen agerar snabbt med ett omedelbart och odelat ställningstagande för kvinnan och hennes make, med medkänsla, förståelse, engagemang och tröst.

IP22: I alla fall när skotten hände då så, så kom det ... tre var det väl som kom upp i alla fall, tre poliser. ... Bland annat en som hette N ja, han, jag måste prata ur hjärtat och det var den underbaraste människa jag har träffat (*I: Mm.*) En äldre, ett äldre polisbefäl var han då eller äldre, 50-års, 50-55, det är väldigt svårt att säga ålder. Han var så go. Och han stannade hos oss då tills kriminalteknikerna kom. Och dom höll alltså på till halv tio dan efter. ... Då hade kulorna kilat sig fast i lister överallt. /.../ Och sen då efter det här så ... på söndag eftermiddag, vi var ju så chockade så det var något fruktansvärt, då kom det två i alla fall från polisen.

/.../

I: På vilka sätt var det som gjorde att det var så bra med polisen då?

IP22: Dom lyssnade, man kunde ringa till dom dygnet runt. Man kunde störa dom fast dom höll på med den här utredningen. De var ... bara prata med dem. Dom sa ord som gick rakt in i hjärtat. ... Dom var mänskliga.

Trots den legitimitet som brottsoffer som hon tillskrivs genom polisens handlingar, och trots att alla möjliga polisinsatser sätts in, fortsätter kvinnan berätta om ett hot som kvarstår. Ingen förövare grips. Min tolkning är att här tycks finnas brister i rättssystemet som gör att det »professionella maskineriet« inte förmår lösa problemet. Dessa brister diskuterar däremot inte denna kvinna. Hon placerar istället problemet helt och hållet hos de organisationer och nätverk som *inte* agerar snabbt och hos förövarna, och hon tycks göra det som allierad till den poliskår hon helt och hållet rosar. Att vittnen »tiger som muren« och de misstänkta är »otäcka gossar« blir hennes egen förklaring till att ingen gripits, ingen rättegång hållits och ingen annan utväg finns för henne än att flytta till en annan stad. Ett centralt behov som hon beskriver, av att kunna nå sin egen handläggare inom polisen dygnet runt och under hans egen semester, framstår som en konsekvens av denna pågående hotfulla och otrygga situation.

När denna kvinna talar om brister i stöd bekräftar det tolkningen att andras omedelbara ställningstaganden öppnar dörrar till snabba insatser i form av hjälpande aktiviteter av olika slag. De grannar, vänner och släktingar som hon säger att hon *inte* fått något stöd av ser ut att brista just i engagemang, medkänsla och förståelse och enligt kvinnan undviker de helt att ta kontakt. När andra bagatelliserar eller skuldbelägger blir det för henne en ytterligare kränkning som

försvårar situationen. Också ett helt uteblivet svar får en kränkande innebörd. Att till exempel inte få uppleva engagemang från sitt bostadsbolag, med erbjudande om ny bostad, beskriver hon som det hon är mest arg och besviken på.

Hot och lamslagna myndigheter

De brottsutsatta inom gruppen som är övervägande kritiska till hur andra har eller inte har reagerat och agerat på deras behov av hjälp, har befunnits sig i en hotfull situation under en längre tid, några av dem i flera år. Trots att de berättar om brott som för en utomstående kan te sig helt skilda, och juridiskt kategoriseras helt olika, finns gemensamma upplevelser och innebörder. Dessa tycks vara förknippade med att hemmet blir en hotad och farlig plats. En av personerna i gruppen är en kvinna utsatt för kvinnofridsbrott, bestående av fysisk misshandel, sexuell tvång, mordhot och mordförsök, som flytt till en kvinnojour. En annan utsätts nattetid av en okänd person som bankar kraftigt på hennes dörr, väggar och fönster. En tredje berättar om en granne som trakasserar henne och hennes familj med hjälp av höga ljud, bankningar, skadegörelse och hot om våld. En fjärde talar, i en intervju som gjorts tillsammans med hennes make, om misshandel, skadegörelse, hotelser och mordförsök som begåtts av ett lokalt ungdomsgäng. Den sjätte, en man, talar om skadegörelse och inbrott. Men inte bara innebörderna av dessa olika brott liknar varandra. Också de erfarenheter, i möten med familj, grannar, släkt, vänner och myndighetspersoner, som de lovordar respektive kritiserar följer ett likartat mönster. Starka likheter finns trots att gruppen innehåller både kvinnor och män, är åldersmässigt spridd mellan 45 och 80 år, och den både omfattar de som är födda i Sverige och utanför.

De stödtkvalitéer som dessa personer värderar högst består av ett gensvar, ett inklämmande bemötande med engagemang, medkänsla och förståelse; och aktiva handlingar för att ta itu med hotet. Det handlar om samma mönster som tidigare: om rop på hjälp som snabbt besvaras, om legitimitet som utsatt genom ett omedelbart ställningstagande och om att aktivt »jobba med« problemet. Förståelsen handlar här både om att se på situationen som allvarlig och problematisk – att det finns en definierad hotbild – men också för att hemmet inte längre är en fredad, trygg plats i tillvaron, och medkänsla med den starka rädsla som är förknippad med det.

Det aktiva arbetet består av *beskyddande handlingar av olika slag och skapande av beskyddande rumsligheter*: en plats där förövaren inte längre kan nå, hota eller på andra sätt utsätta dem. De intervjuade talar om betydelsen av att bli aktivt försvarad av någon, att andra bevittnar brott, ringer polisen och kommer till platsen

när inte polisen kommer tillräckligt fort, eller att andra kan skrämja bort en förövare genom att sova över hemma hos en. De umgås med tanken på flykt till en skyddad adress som kan skapa trygghet. Mängden människor i sådana rum kan upplevas som beskyddande, och vardagliga aktiviteter som att laga mat och äta tillsammans kan skingra tankarna. Den kvinna som lever under dödshot från en tidigare partner berättar till exempel hur hon upplevt sig helt trygg först när hon på flykt undan sin förövare, blivit oskyldigt dömd för ett brott och hamnat i fängelse. Att bli innesluten, med gränser för den egna friheten, får för henne subjektiv mening som en beskyddande befrielse.

Personerna i denna grupp av övervägande missnöjda befinner sig på många sätt i samma situation som den tidigare kvinnan som fått polisassistans: de är fortfarande brottsutsatta och lever under hot. En slående skillnad mellan dem och henne är att hon talar odelat positivt och översvallande om polisen. Från polisen har hon fått det gensvar hon har velat ha och uppfattar orsaken till det pågående hotet bortom polisens ansvar. Enligt henne har polisen gjort allt de kan. En sådana positiv bild av polisen ger inte de övervägande kritiska. Några av dem talar i mycket vaga termer om polis och polisanmälan. De verkar inte ha mötts av några omfattande insatser eller har polisen inte gjort samma intryck. IP30 hävdar: »Polisen vill inget göra mer: »Vi kan inget göra förrän du vet vem det är.« Andra är uttalat missnöjda med polisens arbete, trots att de också beskriver någon polis de mött som snäll, bra eller förstående. Detta missnöje tycks ha att göra med brister i de stödtkvalitéer som värderas högst och innebär att polisen inte har kommit direkt när man har larmat eller visar ovilja att hjälpa till med ytterligare insatser.

IP35A: Det här har vi fått till oss vid flertalet tillfällen av polisen då, för dom vet vårt läge dom vet om våran situation. Dom vet om den här vägen. »Ring bara. Vi kommer.« Vi har direktnummer till NN, som han heter, på (polisdistrikt), då. »Ring. Jobbar vi. Vi kommer med en gång.« Vi ringer. Tre timmar innan polis kom den gången. Då hade vi redan fått våra grannar hem. Så grannarna kom.

/.../

IP35A: Därav, så, så avbröts ju alltihopa, va. Tre timmar innan polisen kom. Vi grät i telefonen. »Kom« /.../ När vi blir beskjutna. Samma sak där. »Vi har blivit beskjutna.« »Av vad? Är det kroppsskada?« »Nej, det är ingen kroppsskada.« »Vad har ni blivit beskjutna av?« »Det vet vi, jag inte.« »Tre timmar innan polisen kommer. /.../ Dom skall fan komma fort som fasen.

När förväntan på polisen inte infrias, och förövaren inte kan gripas, leder det till stor frustration:

IP35A: När väl NN ringde upp, i alla fall, så sa han så här: »Jag är ledsen att säga det här«, för han kände sig

maktlös, men han sa att: »Jag hade flyttat.« Och det är ju inte rätt. /.../ Vi blev totalt knäckta. /.../ Jag var på väg, kan jag säga, denna gången, gången och...
IP35B: ... lägga ner allting.
IP35A: Jag orkar inte mer nu alltså.

Besvikelsen över polisen leder till nya, inte lika positiva förväntningar.

IP35A: Det är nog ganska många som fortfarande lever i den här tron att händer det någonting polisen löser det eller det finns så bra socialskydd här och nätverk och allt vad det är. Och det finns ingenting i stort sett.

I gengäld talar denna intervjuperson om grannar som ställer upp med det stöd som poliser inte ger; i det tidigare citatet hinner grannar komma och skrämja bort förövaren innan polisen anländer tre timmar senare. Flera i denna grupp av intervjupersoner berättar om stöd från just grannar. När många personer i en familj eller ett grannskap är utsatta samtidigt, eller har bevittnat brott mot varandra, tycks det formos legitimitet genom det kollektiva. Genom kollektivet går det också att hjälpa varandra när myndigheter brister. Det stora problemet blir att de som stödjer inte har den position, det mandat och de resurser att stoppa hotet som personer inom rättsväsendet har. När myndigheter och andra organisationer som de brottsutsatta är beroende av, som till exempel polis, åklagare, ett bostadsbolag eller socialtjänsten, framställer sig själva som lamslagna, eller inte bedömer att det finns någon hotbild och att den brottsutsatta inte behöver någon hjälp, blockerar det fullständigt möjligheterna att komma ur situationen. Flera av de intervjuade säger: »Det händer ingenting.« Här i ser det ut som att det stora missnöjet ligger – och den stora hopplösheten:

IP4: Mina kläder och allting är ju uppe i hans lägenhet, men det är liksom: »Ja, men hallå. Hon är ju självförsörjande. Hon kan väl klara sig själv.
I: Vem säger att du är självförsörjande och får klara dig själv?
IP4: På sociala i (kommun).
I: Och du vill ha hjälp och få, tå tag i dom kläderna?
IP4: Ja (gråter).

Denna kvinna, som är utsatt för mordförsök och i intervjun har berättat att hela hennes tillvaro kretsar kring rädslan för att bli dödad, får i detta citat ingen legitimitet som brottsutsatt. Något hot »existerar inte« och då går det heller inte att få någon hjälp att hämta kläder i förövarens bostad. På samma sätt, men i en helt annan situation, beskriver en annan kvinna det problem hon har med bostadsbolaget:

IP20: Och jag hade pratat flera gånger med förvaltaren och han förstår mig helt. Håller med mig, men han säger hela tiden: »Jag har inte tillräckligt med bevis« och »hyresnämnden...« det och det. Och »det här är

inget olagligt« säger han, men, men hur ...
I: Ja. Nej, det verkar ju ... om dom har slått sönder eller jag menar om han har slått sönder cyklar och ...
IP20: Ja. Ja, det är olagligt. Och hota med någonting (I: Ja.) ... är olagligt också.

I detta citat finns en dubbelhet att hantera för intervjupersonen: å ena sidan finns förståelse men saknas bevis, å andra sidan finns inget brott och ingen förståelse. Det uppstår en slags gräns för legitimiteten som brottsoffer. Hon blir någon som är »utsatt« men inte tillräckligt utsatt, eller inte på rätt sätt för att det »professionella maskineriet« ska starta. Hennes definition av det som händer är en annan än förvaltarens. Det gör henne också osäker på om hon inbillar sig alltihopa eller om själv bär skuld:

IP20: ... eftersom, du vet, man är nyinflyttad till ett land och kan ... har språksvårigheter och ... ja, man är lite blyg och, och man vill anpassa sig i samhället och, och ... ja, till och med jag visste inte det här med, med dom andra familjer som bodde här innan oss och inte grannarnas ... sam ... samtycke eller...
I: Nej, nej. Att dom...
IP20: ... inte deras stöd heller. Jag trodde att det är bara jag som r ... att vi verkligen stör och, och har...
I: Ja, ja, precis. Man känner sig ensam.
IP20: Det tog ett tag till, till förstod det här ... när, när grannarna har varnat oss att det här måste ni lösa för, för vi har också tröttnat på det och ni är inte den första familjen.

Osäkerheten och självanklagelserna skingras först när det som händer blir socialt definierat (Kelly 1988) av grannarna som ett hot och en kollektiv utsatthet.

Det tycks finnas ett slags kontinuum i blockeringen inom de myndigheter och organisationer som de övervägande missnöjda talar om. I den ena änden finns total oförståelse, i mitten ett motsägelsefullt både och, av förståelse och oförståelse, och i den andra änden en förståelse med medkänsla och solidaritet men trots det utan att »maskineriet« startar. Det par som intervjuades tillsammans och berättar om ett ungdomsgång som utsätter dem, citerar upprepade gånger polisen med formuleringar som anspelar på hjälplöshet: »ja, det är ju svårt det här«, »vi kan inte göra någonting«, »han kände sig maktlös (och sa:) jag hade flyttat«. Myndigheten framstår som lika, eller mera maktlös, än den brottsutsatte, som också tilldelas en frustrerande styrkeposition:

IP35A: »Oh, vad ni är starka. Vad ni är duktiga.« Men vi har ju fan inget annat val. Det är ungefär som att säga till en cancersjuk person: Oh, vad du är duktig som orkar gå igenom den här behandlingen. Ja, men vad skall man göra då? Lägga sig och dö? Eller skall vi flytta då, då?

Denna tillskrivning upprepas i olika brottsofferstödjande verksamheter:

IP35A: Visst, polisen och så, dom har ju sagt att: »Det är helt enastående det här att ni, ni orkar så mycket som ni gör att ni har.« Och de säger ju dom på (brotts-offerstödande verksamhet) också, va. »Det är få som gör det.« Men ... (skratt) ... men vad händer då?
IP35B: Det händer inget. /.../

Intervjuerna med dem som är utsatta för pågående hot antyder att det finns ett samverkansproblem mellan olika myndigheter, där ingen tycks vilja ta det yttersta ansvaret:

IP35A: Ingen respons. Vi har fått svar från två och då skickade vi brev till ... sju ...
IP35B: Sju. Sju...
IP35A: ... olika instanser.
IP35B: ... instanser. /.../
IP35A: Ingen ringer tillbaka. Ingen frågar. /.../ Ringer man till socialen: »Ja, det här är polisens sak.« Pratar man med polisen, ja då är det socialens sak. Det finns liksom inte...
IP35B: Ingen som vill ta tag i det riktigt så.
IP35A: Det är ingen, ingen, ingen ...
IP35B: De bollar bara över frågan.

Försök att hantera ett pågående hot

Problemet att inget händer och att hotet kvarstår blir i denna grupp av intervjupersoner förknippat med olika sätt att hantera situationen: att kämpa, att tvingas på flykt, att ge upp, att ge igen eller att vara nöjd med situationen som den är. Talet om dessa olika sätt kan förekomma i en och samma intervju. Ibland handlar det om vad man gör, ibland om vad man känner och tänker sig tvingad att göra.

Det kanske mest iögonfallande tycks vara att leva upp till de förväntningar som direkt eller indirekt ställs av motsträviga och handfallna myndigheter och organisationer – *att kämpa och bli en ställföreträdande myndighet*. I detta ingår att försöka lösa problemet genom att sätta upp taggtrådsstaket, lampor, larm och kameror, gripa förövare, samla bevis, dokumentera, skapa opinion, ordna nattvandringar, samordna och organisera möten, tala om för myndigheter vad de ska göra, kort sagt att inte ge upp; att vara duktig och att sköta hela sitt eget brottsofferstöd själv. Här går det att göra en intressant jämförelse med den intervju-person som funnit lösningar och kommit ifrån hotet. Hon talar också om sig själv så att hon framstår som aktiv i sin egen stödprocess. För hennes del är det en aktivitet som ger utdelning. Hon får det stöd hon ber om hos olika myndighetspersoner och det är också så hon förstår begreppet stöd: att få det man behöver när man behöver. Den självhjälp som de övervägande kritiska berättar om ger ingen sådan utdelning.

I det sammanhang där en av intervjupersonerna tänker på hur han och hans fru kämpar, uppträder en tanke om behov av en brottsofferkoordinator:

I1: Är det något mer som ni skulle vilja att vi skall ta med oss? Som ni skulle vilja rekommendera i form av stöd eller...

IP35B: (suck)

IP35A: Ja, jag säger: En sammanlänkande ... en som ... en instans som hade dragit samman alla de här grejorna, så att man inte hade behövt och vara spindeln i nätet själv...

IP35B: När man är drabbad.

IP35A: ... som drabbad för det är det du får vara.

Tanken på en sådan *sammanlänkande instans* kan tolkas som en samma sorts myndighet som dessa brottsut-satta själva får representera. Själva lyckas de inte eliminera hotet och kan inte återställa tryggheten eftersom de inte har den sortens legitimitet, men hoppet finns att någon annan ska lyckas. Problemet, som det framstår i intervjuerna med de övervägande miss-nöjda, tycks däremot vara att bristen på hjälp och sam-ordning är alltför komplex, omfattande och generell för att problemet ska kunna lösas av en enda person.

Ett annat sätt att hantera blockeringen är *att tvingas på flykt*, till exempel genom att flytta, att söka skydd i en kvinnojour eller att bo i sin bil. Bara tanken på att flytta och bryta upp från sitt hem blir en smärta i sig men att tvingas flytta kan också innebära att bli bostadslös och drabbas av fattigdom med andra problem som det medför.

Ett tredje sätt som förekommer bland de inter-vjuade när de talar om hur de hanterar blockeringen är att *ge upp* och överlämna sig åt sin förövare:

IP4: Ska jag gå ut på gatan och bli ... dödad? Ibland känns, kan det kännas så här också: ja, men det skulle vara en befrielse.

Ett fjärde sätt är *tanken på att ge igen*:

IP20: Man skulle inte vara så ödmjuk och så. Han, han ... eller som till, till exempel som min pappa är. Han är liksom jag. Han är stark och bestämd och så. ... han skulle ha slagit honom sönder. Säkert. /.../ Vet du vad man gör ... min man gör? Han går med två timmar ... tidigare till jobbet för att undvika att slå sönder honom för han är på gränsen nu.

Och som femte sätt, att vara nöjd, uttrycker samma kvinna mot slutet av intervjun:

IP20: Jag kan inte säga att jag inte är nöjd med stödet och så, för alla är snälla och lyssnar och så. Men, men ... de, de gör vad de kan.

Med den frustration i åtanke som hon talat om under hela intervjun framstår hennes uttalande mera som en resignerad anpassningsstrategi än som tecken på att hon är nöjd. Tanken på att alla är »snälla och lyssnar« gör det svårare att klaga.

Sammanfattning

I detta avsnitt om stöderfarenheter och behov i samband med brottsutsatthet i anslutning till sin bostad har åtta intervjupersoner ingått, sex kvinnor och två män. Brotten består av hotelser, även mordhot, trakasserier, misshandel och/eller mordförsök. Granskningen visar att en kvinna som inte gjort någon polisanmälan har fått den hjälp hon har önskat från vänner, myndigheter och en kvinnojour. Det har inneburit att hon har kunnat komma ifrån hotet. De övriga sju som alla har gjort polisanmälningar lever trots det under pågående hot. Dessa personer uttrycker en stor frustration och är mycket kritiska till ageranden eller brist på ageranden från myndigheter och bostadsbolag. Grannar omtalas i antingen mycket positiva eller negativa ordalag, beroende på vilken respons man

fått. Gemensamt för samtliga intervjuer är talet om det egna hemmet som en hotad, farlig och otrygg plats, och vikten av att kunna känna sig skyddad och trygg i sitt hem. Stödskvalitéer som lovordas är snabba gensvar, ett inkännande bemötande med medkänsla, förståelse och engagemang och handlingar som tar itu med hotet och skapar beskyddande rumsligheter. Missnöjet handlar främst om att skyddsbehovet inte har tillgodosetts. Intervjuerna tyder på att det finns problem som har med ansvar och samverkan att göra. De intervjuade som är mest kritiska framställer myndigheterna som lamslagna eller hjälplösa och sina möjligheter att komma ur situationen som helt blockerade. Olika sätt att hantera situationen är att kämpa, tvingas på flykt, ge upp, ge igen eller vara nöjd med situationen som den är.

9. TALET OM DE EGNA BARNEN³⁹

INLEDNING

Barn och ungdomar som brottsoffer befinner sig i en särskilt utsatt situation. De är omyndiga och beroende på ett annat sätt än vuxna och har inte samma livserfarenhet och mognad. De utgör därför en viktig grupp att uppmärksamma i en kommunal utvärdering. FN:s barnkonvention och svensk sociallagstiftning ger också myndigheterna ett särskilt ansvar för att skydda och bistå barn och ungdomar. Trots det har gruppen inte ingått som intervjupersoner i denna utvärdering. Varför? I rapportens metodavsnitt har vi beskrivit nödvändigheten av att avgränsa sig i förhållande till både tidsplan och budget för att undersökningar ska bli möjliga att genomföra. Vi har valt att undersöka vuxnas erfarenheter av brottsofferstöd. Men barn och ungdomar är för den sakens skull inte osynliga i våra intervjuer. Tvärtom, flera av de brottsutsatta är mammor och pappor som inte bara talar om egen utsatthet och stödbehov utan också sina barns, eller barnbarns, och om sina relationer till och omsorger om dem. Detta kapitel handlar om det.

Ansvar, beskydd och svek

I intervjumaterialet finns 18 personer, varav 15 kvinnor och 3 män, som talar om sina barn. Dessa föräldrars brottsutsatthet ser olika ut. Några har varit utsatta för kvinnofridsbrott med psykiskt, fysiskt och/eller sexuellt våld, ibland med mordhot och mordförsök. Fysiskt och sexuellt våld, hot och trakasserier där förövaren inte är eller varit en partner förekommer också, även sexuella övergrepp under den egna uppväxten. Andra berättar om erfarenheter av tillgreppsbrott såsom inbrott och rån i yrket eller privat, och om att leva på flykt till och i Sverige på grund av myndigheters brott mot internationella konventioner.

Gemensamt för samtalen om de egna barnen är att de brottsutsatta på olika sätt förhåller sig till *ansvaret för en annan som är ens barn eller förälder*. Det handlar både om att visa omsorg om, skydda eller svika egna barn som är minderåriga eller vuxna, och om vuxna

barn som visar omsorg om, skyddar eller sviker sin förälder. De flesta av föräldrarna, 13 stycken, talar om omyndiga barn, medan 8 talar om vuxna barn. Tre talar alltså om både omyndiga och myndiga barn.

Erfarenheterna av att skydda/skyddas eller svika/svikas är förknippade med olika problem som har med egen eller barnens brottsutsatthet att göra, och stödsatser eller brister i sådana. Av de 18 berättar fyra om barns problem som blivit lösta. Det har skett genom egna ageranden i kombination med olika former av stöd som de har erbjudits eller frågat efter. En av dessa kvinnor berättar att nya problem som inte fått någon lösning uppstått för barnen och henne genom hennes avslöjanden om brott. En annan kvinna beskriver i mera vaga termer om hur en granne ryckt in och hjälpt hennes barn när hon själv blivit misshandlad och var oförmögen att göra något. De övriga talar antingen inte alls om några lösningar eller beskriver mera direkt att problemen inte, eller i huvudsak inte blivit lösta, och de är mer eller mindre frustrerade, ibland till och med vanmäktiga, över att inte ha fått den hjälp de menar att de behövt.

De som funnit lösningar på barnens problem talar alla om barn som fortfarande är minderåriga. De övriga talar antingen om omyndiga eller om vuxna barn. I den följande texten ska jag diskutera vad föräldrarna säger om sig och sina barn. Jag kommer att presentera hur de beskriver barnens problem, framställer sig själva som föräldrar, berättar om lösningar på problem och hur barnen på olika sätt får innebörd som stöd för dem själva. Kapitlet handlar i huvudsak om de omyndiga barnen men också om de vuxna. I slutet kommer jag att sammanfatta de centrala stöd-kvalitéer som de brottsutsatta föräldrarna beskriver att andra människor, i privata och professionella relationer, bistått med, respektive brustit i när det gäller barnens skyddsbehov.

DE MINDERÅRIGA BARNENS MEDUTSATTHET FÖR BROTT

När de intervjuade talar om sina egna minderåriga barn gör de det genom att väva in barnen i berättelsen om sin egen brottsutsatthet. På olika sätt framställer de sina barn som medutsatta i den situation de själva

³⁹ Intervjuer nr 1, 2, 3, 4, 5, 18, 20, 26, 28, 30, 32, 35 (A & B), 39, 44, 57, 58 och 61. Huvudförfattare till detta kapitel är Ninni Carlsson.

befinner sig i. Sammantaget talar de om en mängd olika problem som de tillskriver barnens situation. De flesta av dessa har inte fått någon lösning.

Barn framställs som medutsatta genom att samma brott riktas mot alla i familjen. Det handlar här om trakasserier och hotelser - från en granne, ett ungdomsgång och en mammas före detta partner. Hotelserna pågår under den tid vi gör intervjuerna och ser ut att uppta en mycket stor del av föräldrarnas liv med stark oro för både barnen och sig själva.

IP20: Det var en sak till som, som var lite skrämmande att höra av barnen ... och det lilla sa: »Mamma, tänk om de flyttar honom härifrån. Att de lyckas göra det ... tror du att han kan döda oss?»

IP1: Sedan förföljer han ju oss. (I: Ja.) Hans sista löfte, på rättegången, det var att han skulle... han skall ha mig ner i backen. Och det b-, enklaste sättet att få ner mig i backen det är att döda min dotter först. /.../ Jag vet ju att skulle min dotter träffa på NN eller skulle jag träffa på NN och man var på dåligt humör, så törs jag inte säga hur det skulle gå. (I: Nej.) Han skulle ju slå ihjäl oss givetvis.

Med liknande medkänsla och oro för barnens säkerhet talar också en pappa om de döttrar som är kvar i hemlandet efter att han själv har flytt och sökt politisk asyl i Sverige:

IP18: Mina flickor bor i (land), men dom har det jättejobbigt fortfarande för att polisen går hem till dom, regimen går hem till dom och frågar efter mig och dom förhör dom och dom sitter i förhör gång på gång /.../ förföljer dom, förfrågar dom hela tiden om mig.

Hotet blir i föräldrarnas tankar något som påverkar barnen känslomässigt och minskar deras livsutrymme att vara utomhus, leka med jämnåriga och att utvecklas som andra barn.

IP35B: Alltså vi blir ju drabbade ... (I1: Ja, ja.) ... något så fruktansvärt. (I2: Ja.) Så låsta i vårt eget hem. (I1: Mm.) A ... f... fruktansvärt ... (I2: Ja.) ... liksom avskärmade... (I1: Visst.) ... från alltså ... få ett... den här glädjen att bara gå ut och leka på gräs... nej. (I1: Nej och ...) Dom går inte ens ut och studsar studs(matta)... även om det finns utanför.

IP1: Hon kan inte gå i skolan. Hon får gå och läsa in sjuan, åttan och nu nian. /.../ Hon kan inte vara med folk. Hon är ju skadad för livet. Hon kan ju inte ha folk omkring sig så. Hon är ... hon är ensam i klassrummet med en lärare.

Andra intervjuer framställer barn som medutsatta genom att uppleva brott mot mamman.

IP3: ... alltså hon fick ju se vad som hände. (I: Mm.)

Hon ... ja, sedan när vi kom till jou ... kvinnojouren, så hade vi ett rum där, fast det blev ju inte som att man är hemma... hon saknade ett hem. Det blev ju den där skadan, som följden liksom... att man känner sig otrygg. Man vet inte vad som händer i framtiden.

I: Mm. Mm. Märkte du att hon ... var hon ledsen eller höll hon det för sig själv? Hur ...

IP3: Nej, vi pratade om det och sa hon att: »Vad dumma dom är« liksom. Dom kunde ... hon kunde förstå att dom var dumma mot mig, men det är klart att hon blev ledsen över det här också.

I citatet mår flickan dåligt av att se trakasserier och hotelser som pappans släktingar utsätter hennes mamma för, men också av mammans och flickans påtvingade flykt från hemmet till följd av både brotten och bristen på hjälp från pappan. Flickans utsatt-het handlar här om det som vanligtvis kallas att barn »bevittnar« våld. Under senare år har kunskapen om detta ökat kraftigt och ett perspektivskifte har skett till att också se barnet som brottsoffer. Genom studier om hur barn förstår och reagerar på sådana erfarenheter har man börjat tala om att barnen inte »bevittnar« utan istället »upplever våld i sina familjer« Att uppleva våld som riktar sig mot en person som betyder mest för ett barn, såsom en mamma, kan vara så skrämmande, påfrestande och traumatiserande att det skapar både psykiska och fysiska reaktioner hos barnet (Näsman, Källström Cater & Eriksson 2008). En annan mamma talar om en son som utsätts både genom att pappa är hotfull mot mamma och att en äldre halvsysster slår de yngre barnen. Pojken reagerar genom att bli aggressiv.

IP2: Och det stegrades och blev värre och värre tills det blev hot om fysiskt våld /.../ jag skulle bli slaktad, alltså, med en kniv. /.../ förskolan, som min son gick i, hade alarmerat om att de insåg att någonting var fel i hemmet eftersom han hade blivit så fysisk. (I: Mm.) Ja, just det, så att dom och jag var faktiskt utsatta för fysiskt våld, men inte utav partner utan av hans dotter.

I samtalen med dessa brottsutsatta föräldrar blir skyddsbehovet detsamma. Det finns ingen intressekonflikt mellan barnen och de intervjuade föräldrarna. Det gör det inte heller när någon av de intervjuade talar om att *barnen utsatts för andra brott där de själva inte utsatts*, såsom mobbning i skolan, misshandel på offentlig plats och våldtäktsförsök. Försök att få hjälp för sådana brott, från myndigheter och olika ideella verksamheter, har inte lyckats. Till exempel gjordes en polisanmälan om misshandel på offentlig plats som avskrevs trots att det fanns vittnen.

I föräldrarnas tal om sina barn finns också beskrivningar av mera *indirekt medutsatt till följd av föräldrars utsatt-het*. Några mammor berättar om att mer eller mindre långvarigt tvingas överge sina barn på grund av brott och egen otillräcklighet.

IP44: Min son har ju givetvis fått lida för att han har haft en mamma som alltid har mått dåligt och haft svårt med relationer och svårt att komma nära och. Så där hade jag önskat mer stöd och jag har bett om hjälp men aldrig fått det, kan jag ju känna /.../ när (namn) var sju är då, då kände jag bara att nu klarar inte jag det här för jag kände att säger han mamma en gång till så klappar jag till honom, jag orkar liksom inte. Och då lämnade jag honom till hans pappa som han inte hade någon relation med överhuvudtaget och det var en fullständig katastrof. Det säger ju han idag att det är ju största traumat han har varit med om. Men jag orkade inte då så jag intalade ju mig själv att han har det bra, för någonstans så tror jag att jag upplevde att han kunde inte ha det sämre än att vara med mig.

Intervjun med denna kvinna bygger på att hon själv varit utsatt för sexuella övergrepp under sin barndom. När intervjuaren frågar: »Finns det någonting som du har velat ha stöd för som du inte har fått stöd för?» börjar hon tala om sitt eget föräldraskap. I citatet refererar hon till en tid i sitt liv innan hon fått någon hjälp och upplever sig själv som en »dålig« mamma. Medan hon talar med intervjuaren kritiserar hon sig själv och förhåller sig till en förfluten intressekonflikt där hennes behov gått före sonens. Den innebörd hon uttrycker kan tolkas som att brotten mot henne i förloppet också drabbar pojken genom hennes tidigare rädsla för närhet och brist på tålmod med honom. Även andra mammor berättar om brottsutsatthet och stödbehov med mer eller mindre uttalad självkritik. En mamma utsatt för kvinnofridsbrott som fått hjälp framställer till exempel sig själv som tidigare omogen och ansvarslös. Ett par andra våldsutsatta kvinnor som lever mera socialt marginaliserat än de övriga i utvärderingen, med psykiatriska diagnoser eller missbruk, antyder också att deras utsatta livssituation medfört indirekt medutsatthet för barnen. De har antingen valt att överge, »offrat«, eller förlorat vårdnaden om sina barn.

Mammors brister?

I intervjumaterialet finns alltså beskrivningar av mammor som otillräckliga till följd av brott men mammor beskrivs ibland också som bristande i största allmänhet.

IP35A: Våra tjejer går ju, som sagt var, och pratar med (brottsofferstödjande verksamhet)... (I2: Ja, ja.) ... då. Och det är väl för att ... ja ... jag har ju bollat ganska mycket med NN, på (annan brottsofferstödjande verksamhet)... för man har ibland känt så här liksom, jag vill ju inte överföra någon överdriven (ohörbart)... (IP35B: Nej...) på mina barn, så att det...

IP35B: Det ...

IP35A: ... blir mer galet än vad det redan är, om man säger så, va. /.../ Det är ju pubertet och allting.

I2: Ja, svårt...

IP35A: Du kanske inte alltid vill prata med...

I2: ... ålder så, ja.

IP35A: ... mamma, utan få kontakt med någon annan och när man då hade den möjligheten och barnen hade absolut ... våra barn har ju inte alls svårt att prata med, med andra, om man säger så, så där har vi haft stöttning

I den förståelse av sig själv och döttrarna som uttrycks här finns en förgivettagen tanke om att mammor kan överföra egen oro på barnen och att barns utveckling per automatik kräver andra som kan vara bättre att samtala med än mammor. I vårt material är det bara de brottsutsatta mammorna som på olika sätt förebrår sig själva för att inte räcka till eller för att vara direkt skadliga för barnet. Ingen av papporna talar på detta självkritiska sätt. Hur skulle man kunna tolka det? I en avhandling i socialt arbete om frånvarande fäder, ensamstående mammor och föreställningar om manliga förebilder skriver Helena Johansson om en moralisk psykoanalytisk diskurs som innebär att mödrar och fäder bedöms med olika måttstockar. Mödrars otillräcklighet riskerar att bedömas hårdare än faders. Fäder tenderar att betraktas som »goda nog« i kraft av sitt biologiska faderskap och modern blir den som i första hand skuldbelastas och hålls ansvarig för problem hos barnen (Johansson 2006: 220ff.). Andra studier visar på liknande sätt att mödrar till sexuellt utsatta barn patologiseras och hålls medskyldiga till övergrepp som begås av pappor. Denna tendens har tolkats som uttryck för en övergripande västerländsk syn på mammor som antingen ansvarsfulla, självupoffrande och »goda«, eller ansvariga för barns problem och »dåliga« (Carlsson 2009: kap.6 & 7). Olika studier av våldsutsatta mammor, och mammor till sexuellt utsatta barn, visar däremot att möjligheterna att hjälpa sina barn snarare är förknippade med känslomässiga och ekonomiska beroendeförhållanden och sociala handlingsutrymmen (ibid.; VKV 2009). En av de intervjuade mammorna refererar uttryckligen till detta när hon talar om vad som fick henne att lämna en hotfull make/pappa. Hon säger att hennes rädsla för ensamhet, dålig ekonomi och egen sjukdom tidigare hindrat henne från att bryta upp. Längre fram i texten kommer jag att visa exempel på hur hon och några andra mödrar talar om hur de kunnat hjälpa både sig själva och sina barn genom stöd från andra personer som på olika sätt ökat deras handlingsutrymme.

Ser man till det senaste citatet ovan blir mammans förståelse av döttrarnas behov, och av sig själv som bristfällig, förknippad med kontakter inom olika brottsofferstödjande verksamheter. Sådant går att se även i andra intervjuer. Här finns anledning att påtala vikten av att som professionell eller ideell brottsofferstödjare göra sig medveten om vilka teoretiska perspektiv man tänker och talar inom och vilka konsekvenser de kan få för synen på brottsoffer, som antingen bristande/inkompetenta eller som resurser/kompetenta, med minskat eller ökat handlingsut-

rymme hos de utsatta som följd. Särskilt betydelsefullt kan vara att reflektera över om man tänker och agerar olika gentemot mammor respektive pappor.

Minderåriga barns utsatthet för social uteslutning och myndighetsmissbruk till följd av brott

De brottsutsatta föräldrarna talar också om sekundära problem som drabbar dem och deras barn genom hur de och barnen behandlas när de själva slår larm eller söker hjälp. Här handlar det om social uteslutning och om myndigheter som underlåter att agera eller agerar med direkta kränkningar som kan medföra fattigdomsproblem. Ibland talas i dessa sammanhang om mänskliga rättigheter som blir kränkta.

På en fråga till en mamma vad hon hade velat ha hjälp med då hon brutit upp från en hotfull make/pappa berättar hon om *avslöjande och social uteslutning*.

IP2: Jag skulle ha adopterat släktingar. (I: Mm.) Alltså en farmor och farfar eller mormor och morfar eller, ja, en utökad familj. Det som jag inte hade genom att jag avslöjade övergreppen då, för hela min släkt försköt ju mig./.../ Alltså när jag flyttade med mina barn på grund av de... hotet om fysiskt våld och psykisk misshandel och det. (I: Ja. Mm. Mm. Mm.) Det var ju halvt år innan som mina minnen av övergreppen hade kommit, så när jag precis skulle flytta till min egen lägenhet, så råkade jag av en olyckshändelse avslöja att jag hade varit utsatt för sexuella övergrepp. Och det rörde upp en sådan storm i min familj, i min biologiska familj... (I: Jaha.) ... så att de försköt mig. Det är fortfarande så att jag är förskjuten av hela släkten, men de försköt inte bara mig. De förskjuter mina barn. (I: OK.) Så det som hände med oss det är att vi har hela tiden varit totalt isolerade i samhället. (I: Mm.) Vi bor i ett samhälle, men i total isolering, så vad jag hade behövt det var en utökad familj. Ett stöd, ett nätverk som aldrig, aldrig har funnits. Jag har dragit det här ensam i alla år.

Att avslöjanden om sexuella övergrepp möts av avvissanden är känt sedan tidigare. Omgivningens reaktioner blir oftare negativa om förövaren är en familjemedlem eller en släkting till brottsoffret och om den som tar emot avslöjandet har en relation till förövaren (se Carlsson 2009: 213ff). I detta citat får det som konsekvens att mamman, som samtidigt bryter upp från en hotfull make och en familjsituation där både hon och barnen utsätts för olika former av våld, plötsligt blir ensam omsorgsgivare och försörjare för barnen. Det främsta problemet när våldet upphör blir denna sociala isolering, som inte bara drabbat henne utan också hennes barn. Längre fram i intervjun beskriver hon hur hon håller på att knäckas av det. Utan att få hjälp med ett ensamt dygnetruntansvar, och med de kroppsliga problem hon säger sig ha till följd av de sexuella övergreppen, drivs hon mot tankar på att ta sitt eget liv. Hennes starkaste behov av hjälp blir

också knutet till dessa problem. Ett nytt nätverk, en ny utökad familj för både henne och barnen är det hon mest längtar efter.

Det finns en desperation i rösten hos de föräldrar som inte fått hjälp med sina och barnens problem. *Underlåtenhet att agera* hos myndigheter får mening som dubbel kränkning och tycks påverka föräldrarna minst lika mycket som själva brotten. En mamma talar om trakasserier och hot från en granne som pågår under flera års tid utan myndigheters ingripanden:

IP20: jag säger att vi orkar inte mer /.../ vi skall inte bli sjuka på grund av honom (I: Nej.) Ibland jag bli helt tokig /.../

I: Nej, det går inte att polisanmäla heller? Det har inte varit...

IP20: Det har jag gjort. Det har jag gjort, men det händer ingenting. /.../ Dom frågade: »Är det någonting just nu på gång?» »Nej, det är halv två på natten och vi är vakna här och rädda och så och man kan inte somna ... och så, igen.« (I: Nej.) Så. (skratt)

I: Nej, det är störningsjouren då. De har kommit då, direkt eller, när ni ringer dem?

IP20: Nej, inte heller eftersom han har lugnat ner sig.

Också erfarenheter av *aktiva kränkningar* från främst myndigheter talas om med desperation, vanmakt och ilska i rösten. Sådan desperation tycks kunna bli något som kan vändas mot en mamma när hon söker hjälp. En av de intervjuade talar om och uttrycker stor ilska över sin och dotterns situation. De har båda fått akut hjälp av polis med besöksförbud för förövaren och »livstidslarm« till följd av pågående kvinnofridsbrott, men tycks trots detta inte ha något löpande polisbeskydd. Mamman talar också om hur hon aktivt motarbetas och ifrågasätts på socialkontoret. Hon definieras som psykiskt sjuk och en »allmänt jobbig kvinna«. Hon och dottern har hamnat i en *fattigdomsfälla*, där hon dels blivit berövad allt hon »ägede och hade« av förövaren, dels tvingats sälja dotterns arvegods för att få ekonomiskt bistånd. De har slussats runt på olika kvinnojourer och andra boenden där de varit med om att ha blivit inlåsta vid en viss tid på kvällen, bott på madrasser utan sängkläder, inte kunnat laga mat och nu lever under existensminimum. När hon i desperation försökt ta sitt liv och hamnat akut på psyket har socialtjänsten hotat med att ta dottern ifrån henne med motivering att hon inte är »kapabel att vara mamma.« I en sådan situation blir också myndighetsmissbruket gentemot barnet beskrivet som ett brott i sig som strider mot internationella konventioner:

IP2: Inte en, inte en människa har erbjudit psykolog eller någonting för att prata. Ingenting.

I: Nej, det är ju ... det har dom...

IP1: Det, det är mot barnkonventionen. (I: Ja.) Jag har läst barnkonventionen. (I: Ja.) Sociala barn... barn och ungdom på sociala på (socialkontor) visste inte vad

barnkonventionen var för någonting. /.../ Och vi har skrivit på barnkonventionen, så ... (I: Ja, ja.) ... Sverige, vi skall följa den.

I: Vi har ratificerat den.

IP1: Och vi har inte, som vi ... vårat utsatt... dom har inte följt den en enda grej gentemot min dotter.

Sammantaget ger talet om de egna omyndiga barnen hos dessa brottsutsatta intervjuade föräldrar en bild av en allvarlig situation där barnen lever i otrygghet på grund av att brottsofferstödet i Göteborg har allvarliga brister. Hur kan man sammanfatta och förstå de sätt med vilka föräldrarna talar om sig själva i en sådan situation?

TALET OM SIG SJÄLV SOM FÖRÄLDER

Föräldrar som talar om sina egna barn framställer sig framför allt som kompetenta, ansvarfulla och beskyddande men också som inkompetenta, ibland till och med ansvarslösa och svikande. Oavsett vilket *presenterar* de sig som »goda« och medkännande föräldrar. De lider med sina barn också när de tänker på egna brister och svek.

IP1: hon har gått igenom så mycket traumatiska saker

IP44: min son har ju givetvis fått lida

IP3: det är klart att hon blev ledsen över det här

IP18: dom har det jättejobbigt fortfarande

IP35A: jag vill ju inte överföra

IP28: jag svek och försvann och flyttade

I positionen som berättare (Carlsson 2009: 61) formulerar de sig omkring etik och rättigheter. De förfogar över definitioner av vad som hänt och vem som bär ansvar. De presenterar värden de själva står för och utövar kritik mot personer och verksamheter som de menar inte har gett det stöd som barnen och de själva har behövt.

Flera av mammorna förhåller sig indirekt också till någon *annans* förståelse av dem själva som problem, till den västerländska diskursen om mammor som antingen ansvarsfulla, självuppoffrande och »goda« eller ansvariga för barns problem och »dåliga«.

I: Man pratar ju att det finns risk också, när man har varit utsatt mycket, att man själv ... jag menar blir ... att man vill ge igen på något sätt. Att man själv kan hamna i sådant.

IP1: Det var det jag var rädd för. Min dotter och jag har alltid haft en väldigt bra relation. En öppen relation. (I: Ja.) Så på något vis har jag fått henne att förstå vad rätt och fel är.

Frågan och svaret i citatet tycks vid det första ögonkastet inte hänga samman. Det saknas ett led. Outtalad hänger en association i luften mellan å ena sidan risk,

utsatt och ge igen, och å andra sidan moderskap. Frågan gällde känslor gentemot förövaren, som försatt dem i den rådande situationen, och mamman tolkar den i relation till sitt föräldraskap inom en tankefigur där utsatt kan bli förövare, Indirekt säger hon, »Nej, jag är ingen förövare, ingen dålig mamma. Jag har skapat en god relation till min dotter. Hon kan prata med mig om sina problem och jag har uppfostrat henne väl.« När hon inledningsvis säger, »Det var det jag var rädd för« kan det därför tolkas på olika sätt, antingen att hon varit rädd att hon skulle hämnas eller att hon varit rädd att bli stämplad som »dålig« mamma, farlig för sitt eget barn. Hennes referens till »rätt och fel« leder också till en tänkt risk att den medutsatta dottern skulle kunna bli förövare, något mamman genom sitt svar opponerar sig emot.

Citatet fungerar som ett bra exempel på hur vi som intervjuare i en utvärdering om stöd till brottsutsatta, likaväl som andra i brottsutsattas omgivning – vänner, arbetskamrater, partners, ideella och professionella – riskerar att referera till tankemodeller som får nedvärderande konsekvenser. Det vi säger när vi talar »god« något med människor som påverkar mötet och upplevelsen av sig själv. Kvinnan i citatet återkommer ofta under intervjun till denna outtalade tankemodell, och risken – eller kanske sin tidigare *erfarenhet* av – att stämplas som »dålig« mamma, genom att presentera sig själv som ansvarsfull och »god«:

IP1: Och (boendet) är bara rent för missbrukare och vi fick leva på Burger King, morgon, middag, kväll, för vi fick inte.../.../... jag fick inte laga mat åt henne. Du vet, den som växer, hur bra är det? /.../ Tre dagar före julafton då sätter de ner oss i lägenheter som man fick. Ja, som ett litet rum då. (I: Ja.) Utan mat, utan någonting. Ingenting på väggarna, inga sängkläder. Ingenting. /.../ [dottern] var så sjuk, så hon hade ingen ork, för vi hade ingen mat. (I: Nej, nej.) Vi gick ner till (organisation), som låg bredvid, och då fick jag 100 kronor så att vi kunde gå och köpa lite mat. /.../ Jag skulle behöva åka in och lägga mig på psyket kanske en månads tid och bara ligga och få... (I: Ja.) Låta allting komma ut... (I: Ja, precis.) ... för jag kan inte sitta framför min dotter och gråta.

I de värden som uttrycks här utgör praktiska omsorger om barnet en del av en mammas ansvar; att ge barnet ordentlig mat, en bra bostad, omtanke när hon är sjuk. I vreden över att problemen inte fått någon lösning, och att myndigheter inte hjälper henne att vara en »god« mamma, uttrycker hon en önskan om att själv få sörja. Hon tänker samtidigt att hon inte vill belasta sin dotter. Här återkommer samma tanke som hos den självkritiska mamman tidigare; att inte vilja överföra sin oro på barnen.

När de intervjuade mammorna och papporna talar om sina egna barn, och presenterar sig som »goda«, ansvariga och medkännande föräldrar, handlar det

också på ett konkret plan om barnens värde för dem. De uttrycker det genom sina tankar på barnens lidande och sina egna omsorger om dem, men också genom smärtan över att ibland inte förmå beskydda:

IP57: Just det här när mitt barn var inblandad, det var det som var värsta om jag säger så

I: Blev det barnet också misshandlat?

IP57: Nej barnet blev utelåst mitt i natten med en trasig t-shirt och jag visste inte om det för jag var helt borta... ja han hade slagit så mycket att jag var medvetlös /.../ jag tackar den tjejen fortfarande än idag hon som hörde min dotter

Den värsta smärtan för denna mamma är inte att hon själv blivit misshandlad till den grad att hon legat medvetlös, utan tanken på följderna det fått för hennes eget barn, utelåst, övergiven mitt i natten, och tacksamheten över att någon hörde och hjälpte.

I en del intervjuer talas om barnen som det högsta värdet. Med pågående hot och/eller bristande hjälpinsatser kan de egna barnen bli det en förälder lever för.

IP1: Så polisen har begått ett stort fel och det säger även, NN, min polis att hon då skäms för att det inte har blivit mer, men jag är så svag så att jag ... jag står med ena benen i döden, känns det, och den andra på... jag lever för min dotter. (I: Ja.) Och dom säger att jag måste gå till en ny rättegång. Jag orkar inte.

IP2: Och då tänkte jag så här: »Om jag har ... om det har gått så långt att jag kan tänka mig att ta livet av mig då är frågan hur långt jag vågar gå och stå på mig mot auktoriteter för att mina barn skall få ha sin mor kvar. För vad är mina barn värda för mig?« (I: Ja, ja.) Och ... genom mitt arbete i id... i en annan ... i en (ideell organisation), så hade jag fått vara med om otroliga möten och sådant och insett att om sådana här otroliga saker kan hända lilla mig, som inte är någonting och kan någonting... (I: Mm.) ... då är det någon mening. Det är någonting jag skall lära mig. Och vad är det jag skall lära mig? Kanske mitt eget värde. För på något vis hade jag inte insett att jag också hade ett lika värde. Inte bara ett värde som NN utan ett lika värde som alla andra. Och om jag då kunde vara med om sådana fantastiska grejer, så kunde jag väl lika gärna bli så fantastisk så att jag också kunde ha samma värde som alla andra och vara lika mycket värd. (I: Mm.) Och då var det, det: Var är det värsta som kan hända om jag står på mig här nu och säger att: »Ni har fel« och gå tillbaka om och om igen och säga: »Ni har fel« (I: Mm.) Jag har mina barn. Vad mer värda än det och jag var lika mycket värd som alla andra. Och då började det förändras.

Fyra mammors tal om lösningar på barnens problem

Fyra kvinnor (2, 3, 5 och 28) bland de brottsutsatta som talar om sina barn, berättar om en tydlig lösning på barnens problem. Tre av dessa har varit utsatta för

kvinnofridsbrott medan en fjärde har varit utsatt för trakasserier och dödshot från sin makes släktingar. Alla fyra förhåller sig till sitt föräldrans ansvar men på olika sätt. Jag ska nu diskutera hur de talar om sig själva, om barnens problem och om hur de har blivit lösta.

Den kvinna som trakasserats av sin makes släktingar framställer sin dotter som *medutsatt genom att uppleva brott mot sin mamma, och sig själv som en ansvars-tagande och beskyddande mamma*. Hon berättar om hur hon, genom stöd från andra, tar med sig sin dotter och flyr från hotet i hemmiljön när hon inte får förståelse och hjälp från maken. Vägledning om rättigheter och samhällsservice i Sverige kan här sägas spela en betydande roll för hennes utrymme att agera till stöd för sig själv och sitt barn. Via lärare, studiekamrater och skolkurator på SFI, och ett omedelbart ställningstagande för henne när hon berättar om sin situation, tar hon själv kontakt med en socialsekreterare som bistår henne och dottern i att snabbt hitta och ta sig till en kvinnojour. Dotterns problem handlar i denna kvinnas berättelse om själva sammanhanget, att flickan ser vad släktingarna gör mot mamman och mår dåligt av det. Problemet handlar också om otryggheten i att tvingas bryta upp från hemmet. Men förändringen är både »på gott och på ont«, säger hon om sin dotter:

IP3: Det blev en ändring för henne både på gott och ont. Och hon träffade andra barn där och hon hade inte så tråkigt för hon lekte ju hela dagarna ... och hon fick byta dagis, så ... det blev lite omställning för henne, men, men hon klarade det bättre än vad jag tänkte.

I: Ja... den här ... den här situationen, som hon var i... vad kände du med det tryck, som varit på dig att det var... att det var svårt för dig att stötta henne eller kände du att du orkade med det också?

IP: Jag orkade med det.

Jag tolkar intervjun som att det blir möjligt för henne att hjälpa både sig själv och dottern när hon blir förstörd och får det stöd hon ber om.

En av de tre som utsatts för kvinnofridsbrott framställer sig också som *ansvarsfull och beskyddande mamma men* utan att samtidigt tala om sina barn som utsatta för brott. Hon presenterar dem snarare som *indirekt medutsatta till följd av hennes utsatthet* men skiljer tydligt mellan sin och barnens situation. Medan hon beskriver sin egen som livshotande talar hon om barnens som trygg.

I: Dom bor hos sin pappa?

IP5: Ja. /.../ Det är ... det går bra, men han, han är bra, för jag måste vara ärlig. Han är, han är en bra pappa. /.../ Han gör allt för att dom ska trivas där och dom inte ska längta efter mig, men dom längtar. Och han gör allt. NN har sagt han mutar dom. Och...

I: Mm. Så du är säk-, du kan känna dig trygg med att dom har det bra där?

IP5: Ja.

Uttrycket »en bra pappa« kan dels tolkas som ett sätt att tänka och tala om män som utövar våld som förekommer inom socialtjänsten och familjerätten (Eriksson 2003), och som den intervjuade kvinnan själv kan ha stött på. Här finns en annan tankemodell för pappor än för mammor. I modellen ingår att en man kan vara en »god« pappa trots att han begått brott mot mamman – och trots att barnen lever eller har levt med det våldet. En brottsutsatt mamma riskerar alltså att bli nedvärderad som »dålig« medan en förövande pappa kan komma att åtnjuta en motsvarande uppvärdering. Men uttrycket är i detta citat också förknippat med att kritisera genom att skoja om honom; han ställer sig in hos barnen för att försöka bli mera omtyckt än mamman, han mutar dem. Här framstår den intervjuade mamman inte som hotad eller oroad över just detta. Hon känner sig säker på sin relation till barnen. »Dom längtar« efter henne. Denna längtan framställs som barnens enda problem. Den är relaterad till att hon själv *aktivt* bestämt sig för att hon måste bryta upp ur äktenskapet och hemmet för att överleva. Hon har tagit sin tillflykt till en kvinnojour. Där ordnar hon, som den ansvarsfulla mamman, med att barnen och hon kan träffas:

IP5: Det är därför jag ska få den här lägenheten, så att dom kan komma lite oftare hit. Till exempel på helgen eller...ja, så att jag kan träffa dom lite mer. Jag har aldrig varit borta från dem, men ... nu har jag bestämt mig, för att jag vet om jag kommer tillbaka dit, då hamnar jag på Lillhagen eller jag ... jag dör. Jag, jag orkar inte. (*I: Nej.*) Jag orkar inte mer.

Till skillnad från den tidigare kvinnan kan det här tolkas som ett annat sätt att framställa sig som ansvarsfull, genom att först lämna barnen hos mannen för att själv överleva, och sedan finna nya sätt att leva tillsammans med sina barn. Möjligheterna att göra detta blir liksom tidigare förknippad med stödjande möten. Hon talar om många olika människor som har hjälpt henne på vägen; som har förstått, tagit ställning för henne, väglett henne till kvinnojouren och stöttat hennes beslut. Bland dessa personer finns en psykolog, hennes väninnor, hennes mamma och andra familjemedlemmar. Särskilt viktig framställer hon hjälpen att få syn på och bekräfta sin egen utsatthet, där hon tidigare inte förstått varför hon mått så dåligt och bara anklagat sig själv.

I: Din ursprungsfamilj ... att dom tar det på allvar, som du berättar (*IP5: Ja.*)...och att dom också har sett vad han har gjort mot dig (*IP5: Mm.*), har det haft någon betydelse för dig, skulle du säga? /.../

IP5: Ja. Mm ... det betyder jättemycket ... att dom bekräftade det som jag såg ... och ... det var svar på alla mina frågor och alla dessa år, som jag sökte varför jag mår inte bra.

Den tredje kvinnan talar om sig själv som mamma på ett mera komplext och anklagande sätt än de tidigare. Hon framställer sig som både ansvarslös och ansvarsfull och barnen som indirekt medutsatta till följd av hennes utsatthet. I ena stunden framställer hon sina handlingar som egoistiska, som uttryck för sin egen »dålighet«, i nästa som en konsekvens av ett sammanhang, hennes brottsutsatthet. Hon berättar att hon lämnar man och barn för en annan som blir hennes förövare. Till en början är han charmerande men också kontrollerande, något som går ut över hennes relation till barnen:

IP28: Han var charmerande, och trevlig och *passionerad!* Jämfört det då ... för jag var ju gift då... Jämfört med den mannen jag *hade*, och barn och så där då, det kändes ju lite tråkigt och så där, lite så ... Sedan hade ju min ... dåvarande man, även ... vilket jag liksom inte *heller* hade tagit på allvar ... ! Han hade ju alkoholproblem, /.../ vi ... *hade* ju möjlighet att gå på bio, och gå ut och äta, och den möjligheten *fick* ju då genom att han såg till att jag inte träffade barnen! Så jag fick ju *jättemycket* tid ...!

Livet med den nye mannen framstår här som mera fritt och glamoröst. Samtidigt framträder hon själv som både omogen, egoistisk och manipulerad. Den nye mannen gör det både »möjligt« och »ser till« att hon inte får träffa sina barn. Han både befriar och betvingar. När intervjuaren frågar hur det sedan gått med barnen blir den tvingande upplevelsen allt mera uttalad och förknippad med ett ständigt dåligt samvete:

IP28: Ja, det ... vi kom ju lite *isär* där faktiskt, för att ... jag fick ju ... jag träffade dem, de var ju ... ja alltså (uppgivet suckskrätt) ... under ganska lång tid ... jag fick ju träffa dem lite då och då, när han tyckte att ... att ... att det passade ... honom då ... absolut inte på *helgerna!* För då skulle ju han vara med mig, /.../ Jag hade ju *ständigt* dåligt samvete, och det blir ju inte bättre för att *de* bodde tillsammans med min ... *man*, då, och han drack ju inte mindre av att *jag* svek och försvann och flyttade! ... Så att, det var ju en fruktansvärd tid för allihopa, faktiskt! ...

Denna mammas flytt från barnen blir här ett svek som förvärrar hela situationen för dem alla. Flytten blir barnens huvudsakliga problem. Hon överger dem med deras alkoholiserade far men gör det också *eftersom* förövaren kräver att själv få förfoga över henne. Här är hon både förövare och offer i ett, en »dålig« utsatt mamma, isolerad från sina barn och huvudansvarig för hur de har det när hon inte är där.

En nyckelhändelse förändrar hennes liv. När den nye mannens kontroll övergått i våldtäkt och dödshot »träffar hon på« en polis som börjar ställa frågor och gör henne omtumlad och chockad. För första gången förstärker hon sig själv som brottsutsatt:

IP28: Jag har ju aldrig varit hos polisen annat än när man ska skaffa pass ... jag visste ju inte ens om att de tyckte att ... »det här är inga riktiga brott, det här får ni reda ut själva...« Men jag satt ju där i fyra *timmar* hos polisen och han skrev rapport då ... jag var helt omtumlad och chockad när jag kom därifrån! Jag tänkte »herregud, jag har ju varit med om samma sak som det där jag läste i tidningen när jag inte fattade varför kvinnorna inte går!« Jag hade inte sett det ...! /.../ Och jag hade också då, om man får erkänna, en uppfattning om vilken typ av kvinnor som *hamnar* i det här ... (I: Ja ...) att *det* är en viss typ av kvinnor ... De saknar utbildning, och de har frånskilda föräldrar och missbruksbakgrund och allt möjligt, så jag hade ju en *våldigt* schabloniserad bild då och... jag tänkte att, alltså jag, *jag* är ju akademiker och jag har ju chefsbefattning på jobbet och mina föräldrar är ju fortfarande gifta och ... det har inte funnits, knappt *alkohol* i mitt hem när vi växte upp och ... Jag växte upp i ett villaområde och ... ja... jag är ju liksom *vanlig* och ... inte en sån som drabbas av *sånt här* ... Så att ...
I: Du var oförberedd på något sätt ... ?
IP28: Ja *helt* oförberedd!

Liksom den förra mamman talar om att börja se sig som brottsutsatt genom bekräftelse från sin ursprungsfamilj gör mötet med polisen detsamma med denna. Osäkerheten över om det rör sig om »riktiga brott« övergår i en chockartad omtolkning, där våld mot kvinnor inte längre blir något som bara drabbat »en viss typ av kvinnor« med trasslig bakgrund utan också akademiker med välordnad uppväxt som hon själv. Via samma polis får hon sedan kontakt med brottsofferjouren, där hon känner starkt stöd och får ett »helt annat perspektiv« på sig själv och sitt liv. Samtidigt förändras hennes relation till maken barnen:

IP28: och våra pojkar då, vi har ju två pojkar som är elva och tolv idag ... (I: *Jaaa* ...) som är ... ja de blev ju jätteglada när jag kom tillbaka och ... och han blev nykter och ... sådär ... så nu är det ju, nu är det *jättejättebra*

Talet om de egna barnen slutar genom detta citat i en lyckosam upplösning där hon blir en ansvarsfull och omsorgsgivande mamma genom att flytta hem till barnen igen.

I intervjuerna med de fyra mammorna som finner lösningar för barnens problem ser det ut som att dessa lösningar blir möjliga genom en lyckad samverkan mellan mamman och andra människor i privata och professionella relationer. I de olika berättelserna framstår den brottsutsatta mamman som i olika grad aktiv och kompetent och genom andra får hon handlingsutrymme att utöva denna kompetens. Med stöd av andra blir hon medveten om ett socialt sammanhang som orsak till hennes eget och barnens lidande eller medveten om sin rätt till samhällsservice. När hon berättar om sin situation får hon bekräftelse från andra som tror på och förstår henne. Andra är beredda att hjälpa till när hon ber om stöd.

Den fjärde mamman presenterar sin kompetens mycket tydligt och hur den uppstår men också vad som tidigare begränsat och hindrat henne från att hjälpa sina barn och sig själv. Hon talar om barn som både varit *medutsatta genom att uppleva brott mot sin mamma och utsatts för andra brott*, och hon talar om att själv *bli ansvarsfull och beskyddande* genom en särskild händelse.

IP2: Min son visade så starka agg... fysiska aggressioner i förskolan att dom hotade med an-, anmäla mig till soc. för någonting stämde inte i hemmet. Då tog jag mina barn och gick med två tomma händer, mer eller mindre. /.../ Och det är egentligen väldigt fascinerande att jag hade... jag kunde inte skydda mig själv, som jag kunde skydda mitt barn. När jag upptäckte att mitt barn mätte så dåligt, så att skolan ... eller dagiset ... förskolan alarmerade. (I: *Mm.*) Då insåg jag: Nu, nu går det inte fem millimeter till... (I: *Nej.*) ... innanför min gräns. (I: *Nej.*) Nu går jag med mina barn för annars skulle mina barn fått det så, som jag hade det när jag var liten. Och det kanske [de] hade haft under ett tag, men ... jag var rädd för ensamheten, rädd för dålig ekonomi, rädd för att jag var för sjuk och då sket jag i allt för barnen var viktigare.

När dagis slår larm om att sonen mår dåligt får det innebörd som ny medvetenhet om relationen mellan det som sker hemma och barnens lidande. Denna medvetenhet, kopplad till upplevelsen av ansvar för barnens beskydd, blir det motiv som mamman behöver för att kunna bryta upp. Genom att se barnens behov av beskydd får hon samtidigt utrymme att se sitt eget och skydda sig själv: »inte fem millimeter till ... innanför min gräns«.

Aktuell forskning om våldsutsatta kvinnors uppbrottsprocesser visar att de är förknippade med en gradvis ökad medvetenhet om våldets konsekvenser för sig själva och barnen. Förändrad medvetenhet sker ryckvis genom olika händelser, bland annat att andra griper in (VKV 2009). I detta fall handlar det om förskolan som hotar med att göra en anmälan till socialtjänsten. Jämfört med den mamma som beskriver att socialtjänsten hotat att ta dottern ifrån henne får »hotet« här en helt annan innebörd. Hur kan den förstås? Den andra kvinnan berättar om ett sammanhang där »hotet« riktar sig mot *hennes själv* som person. Socialtjänsten ignorerar den brottsutsatthet som hon och flickan lever under, genom att definiera henne som psykiskt sjuk, och bistår inte med den förståelse och hjälp hon vill ha. När hon beskriver hur man agerar blir hon i deras ögon en »dålig« mamma, skadlig för sitt barn. »Hotet« att ta flickan fungerar mera som ett personligt straff. I citatet ovan får »hotet« istället innebörd som ett synliggörande och en bekräftelse på brottsutsatthet som mamman är halvt medveten om och behöver hjälp med. Det är förknippat med en känsla av att något är fel som hon inte tidigare vågat

agera ut på grund av olika beroendeförhållanden och rädsla för att få det sämre. Här blir inte hon som person »dålig«. Hon förknippar »hotet« från förskolan med något annat som inte stämmer i hemmet; våldet som riktas mot henne och barnen. »Hotet« att larma socialtjänsten fungerar i berättelsen som en öppning av hennes handlingsutrymme att sätta en gräns för vad maken/pappan har lov att göra. Genom att förskolan tolkat sonens aggressivitet som tecken på utsatthet, kan hon göra det själv och omvandlas då i berättelsen till en ansvarsfull mamma; en kompetent resurs för sina barn. Ett dilemma och nytt problem som sedan uppstår för denna mamma är att hon vid samma tid avslöjar sexuella övergrepp som hon själv var utsatt för som barn av sin pappa, med följd att hon och barnen förskjuts av släkten. Hon står plötsligt utan familjenätverk och blir ensam ansvarig för omsorgen om barnen.

MYNDIGA BARN, ANSVAR, SKYDD OCH SVEK

När föräldrar talar om myndiga, vuxna barn finns samma tendens som i talet om de omyndiga barnen. De brottsutsatta förhåller sig till sig själva som *ansvariga* för barnen och deras beskydd. Några beskriver hur de tar ett sådant ansvar och agerar ansvarsfullt, några att de inte gör det. Ett lika starkt mönster är framställningar av de vuxna *barnens ansvar* och det egna behovet av beskydd och stöd. I en del berättelser lever barn och barnbarn upp till det, i en del gör de det inte. Det senare är förknippat med besvikelse eller sorg över brustna förväntningar och relationer.

Att framställa sig själv som ansvarig för ett vuxet barn kan till exempel innebära att hålla barnen utanför brottsfarenheten (i detta fall ett inbrott):

IP32: Jag är den som är stark och kommer hem och har *hur* mycket energi som helst. Sover eller behöver inte sova speciellt mycket. Hjälper alla. Har behov av att hjälpa alla. Och det saknade jag att jag kände att jag inte *orkade*, (*I: Nej.*) hjälpa. Jag ville alltid ha nån som jag stöttade, utan egen vinning, och det kände jag att jag inte räckte till, och då tyckte jag att jag inte var bra, under den perioden. (*I: Mm.*) Barnen skyddar man. Min dotter fick inte komma hem och se det. Jag förbjöd hemma att komma hem.

I citatet talar den intervjuade kvinnan om sin upplevelse efter ett inbrott. Det ansvar hon framställer, »Barnen skyddar man«, är dels förknippat med att hon inte kan vara den starka, »goda« mamma som hon menar att hon vanligtvis kan och vill vara; någon som stöttar utan egen vinning. Hon säger att hon inte räcker till eftersom hon mår dåligt av brotts handlingen. I någon mån blir hon »dålig« för sin dotter, »då tyckte jag att jag inte var bra«; en självkritisk hållning. Dels beskriver hon också ett ansvar för att dottern ska

slippa »se« – och kanske i förlängningen också lida av – hur hemmet blivit vandaliserat.

När någon talar om att *inte* ta ett tänkt eget föräldransvar blir det liksom tidigare i talet om de omyndiga barnen, ändå en presentation av sig själv som medkännande och »god«. En mamma säger:

IP57: Min äldsta hon bor i (stad) idag och har begärt att bli bortadopterad då... det har hon hållt på med i många ... sen hon var liten då men nu är hon 23 år nu då... men vill ändå bli bortadopterad och byta namn och allt. Jag ska bli mormor och så där.

I: Ska du bli mormor?

IP57: Ja men jag får inte delta i det så det är lite jobbigt

I: Det förstår jag.

IP57: Men jag förstår henne också.

Här uppfattar jag en dubbelhet med å ena sidan sorg över dotterns avståndstagande och å andra sidan medkänsla med dottern. Jag uppfattar att kvinnan indirekt säger att hon inte precis varit någon bra mamma och därför kan förstå att dottern inte vill ha någon kontakt.

Framställningar av *de vuxna barnens ansvar* innehåller beskrivningar av, eller antydningar om, hur dessa barn bidrar med motsvarande stödkvalitéer som jag har beskrivit tidigare i detta kapitel. En mamma eller farmor kan till exempel få beskydd och praktisk hjälp av olika slag. I det första citatet nedan talar en äldre kvinna om pågående trakasserier mot hennes hem nattetid. I det andra citatet har kvinnan varit utsatt för inbrott.

I: Är du rädd när han kommer på natten?

IP30: Vettskrämder. När jag är själv är det värst. När min dotterdotter kommer och sover över känner jag mig bättre. Hon ligger vägg i vägg. Många gånger är han inte där. Hon har också hört det. (Berättar om en gång när dotterdottern hörde steg bakom väggen).

I: Du blir alltså trodd? Andra har hört?

IP30: De mesta tror mig. Det bankar så hemskt så en blir stel i sängen.

I: Om du fick bestämma, vilken hjälp skulle du vilja ha?

IP30: Få fast vem det är. Min son ska köpa taggråd.

IP26: Att reda ut här vad och göra, ta kontakt med polis och ... få bostaden lagad eller göra listerna på vad som har blivit stulet och så. (*I: Mm.*) Den hjälpen har jag, mina barn hjälper mig med. /.../ och så hade mina barn ordnat så att jag fick en akuttid hos en psykoterapeut för att dom såg att det här funkade inte.

I: OK, så det var dina barn som ändå någonstans ställde upp och.

IP26: Ja.

Vuxna barn beskrivs också som någon att prata med och uppleva stöd ifrån. Insmuget finns tanken om ett föräldransvar.

I: Har du kunnat prata med dem (barnen) om det här som har hänt.

IP26: Ja, ja, ja det kan jag göra, absolut det, det går bra för dom är ju så pass vuxna, det går bra att prata med dom om det men som förälder så, ja, ... man kanske inte belastar sina barn alltid så mycket heller.

De vuxna barnens ansvar gentemot sina föräldrar associerar till tanken om, och vikten av, ömsesidighet i sociala relationer, något vi ofta har stött på under intervjuerna med brottsutsatta. Genom att båda ger och tar in finner sig en jämbördighet i rättigheter och skyldigheter. Sådan ömsesidighet kan också utvecklas över tid så att barn som fått omsorg från sina föräldrar när de varit små ger tillbaka som vuxna genom att ta hand om äldre föräldrar; en solidaritet mellan generationerna inom familjen (Tornstam 2005).

Som kontrast till mammornas beskrivningar förhåller sig en pappa, för övrigt den enda pappa som talar om sina vuxna barn, på ett helt annat sätt till barnens ansvar för att hjälpa och stödja sina föräldrar.

I: Har du ... Har du *någonstans* som du har fått *hjälp* och *stöd*, har du kunnat ... *prata* med någon?

IP39: *Nej.*

I: Inte *nån*?

IP39: *Nej.*

I: *Nej.* Men det, din *familj*, eller ...?

IP39: Ja, nu bor jag ju *ensam*.

I: Ja. ... Men du sa du hade *tre barn*, eller ...?

IP39: *Ja.* ... Men vi är *skilda*.

I: Ja ja. ... Men du har *kontakt* ... med *dom*, eller?

IP39: (suckar) Ja jag har kontakt med tösen upp i (stad).

I: Ja ja ... Ja. ... Men har du pratat med *henne*, då om det ... eller ...?

IP39: *Nej*, jag har inte *nämmt* detta överhuvudtaget ... (I: *Nej* ...) med *familjen*, för dom ... dom har inte *alls* ... (I: *Nej*.) med detta och *göra*. (I: *Nej* ...) utan det är ... (I: *Ja* ...) polisen som skulle *utreda* det egentligen ...

I intervjuarens fråga ligger tanken om vuxna barn som möjliga stödjare. Pappan opponerar sig mot den. Liksom en av mammorna tidigare talar han om att hålla barnen utanför brottserfarenheten, men inte för att skydda dem utan för att hjälpen, enligt honom, borde komma från polisen.

En mamma uttrycker stor sorg över att de egna barnen inte stödjer henne. De har ifrågasatt hennes brottserfarenhet och tagit avstånd från henne.

IP4: Dom vill inte tro på (mig) för jag har alltid varit den starka mamman. (I: *Ja*.) ...alltid varit den som fixar allting och sedan när det här hände mig då ville dom inte tro på det. /.../ Dom ville inte veta av mig på grund utav att...dom tror inte att det har hänt och det är en jättesvår grej.

I: Ja, det tror jag.

IP4: Dom vill inte höra det /.../ min dotter var ju ändå och hälsade på på neurologen på (sjukhus) förra året när jag fått in trådar i huvudet, och sa: »Ja, men du har säkert ramlat mamma. Det är säkert inte han som har

slagit dig.« Dom vill inte tror det (gråter) och det är mitt livs största sorg.

Här återkommer samma sätt att tala om sig själv som den inbrottsutsatta mamman tidigare: bilden av den starka, »goda« mamman som genom brotts handlinger blir skadad och försvagad. Där den tidigare mamman kritiserar sig själv för att bli dålig för sitt barn är det här istället barnen som kritiserar. Samma dubbelhet som andra mammor presenterat finns också här: den samtidiga längtan efter att få förståelse och stöd, och lov att axla den »goda« mammans ansvar:

I: Vad skulle du vilja ... om du fick drömma hur dom skulle säga?

IP4: Jag skulle vilja att dom träffar mig, att jag kunde krama om dom och vara mamma igen. (I: *Mm.*) Men dom ... dom ... dom tror inte, som jag sa, med han, NN, som slog mig då, »Ja, men han är så snäll.« Ja, men han var kanske inte det just då. Dom vill inte höra om det som har hänt. Jag får aldrig lov att prata om det. Det kanske man hade tyckt vara bra. Någon gång och få lov att säga att: »Ja, men jag mår inte heller så bra.« (I: *Nej.*) Men dom lyssnar inte på det. (I: *Mm.*) för mamma skall vara den starka i ... mamma som alltid ska finnas till och ge dom pengar och hjälpa till med ... allting, och när man inte är sådan längre då är jag tydligen ingenting värd. (I: *Nej.*) Och det är hårt. (I: *Ja.*) (gråter) Fruktansvärt hårt. (I: *Mm.*) (gråter).

Sorgen över barnens svek, och de tankar som är förknippade med den känslan, återskapar moderskapsdiskursen, något mammorna i detta kapitel upprepade gånger och på olika sätt förhåller sig till. Inom diskursen finns två ömsesidigt uteslutande positioner, den »goda« eller den »dåliga« mamman och pendlingen däremellan. Närvarande är risken att bli misskrediterad, misstrodd och förskjutet när idealbilden inte går att upprätthålla. Diskursen präglar talet om de egna barnen, oavsett om berättelserna handlar om omyndiga eller vuxna barn.

SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION

Syftet med detta kapitel har varit att diskutera hur brottsutsatta mammor och pappor talar om sina egna barn och sitt föräldraskap i samtal om eget stödbehov och stöderfarenheter till följd av brott. 18 intervjupersoner ingår i materialet, varav 15 kvinnor och tre män. Kapitlet handlar i huvudsak om relationer till omyndiga barn (13 föräldrar) men också till vuxna (8 föräldrar). I kapitlet presenteras och diskuteras hur de brottsutsatta föräldrarna beskriver de omyndiga barnens problem, framställer sig själva som föräldrar, berättar om lösningar och om hur vuxna barn på olika sätt får innebörd som stöd för dem själva. Gemensamt är att de intervjuade förhåller sig till ansvaret för en annan som är ens barn.

När de intervjuade talar om sina egna minderåriga barn gör de det genom att väva in barnen i berättelsen om sin egen brottsutsatthet. På olika sätt framställer de sina barn som direkt eller indirekt medutsatta i den situation de själva befinner sig i. För de flesta innebär det att leva under ett pågående långvarigt hot. Det talas också om problem till följd av hur de själva och barnen behandlas när de slår larm, så kallad sekundär viktigmisering, och problem som har att göra med egen otillräcklighet till följd av brottsutsatthet. Föräldrarna uttrycker överlag oro för sina barn. När de berättar om olika händelser framställer de sig själva antingen som kompetenta, *ansvarfulla* och beskyddande gentemot barnen eller som inkompetenta, *ansvarslösa* och svikande. Oavsett vilket *presenterar* de sig samtidigt som medkännande föräldrar som lider med sina barn också när de tänker på egna brister. Barnen framstår som värdefulla för dem.

När föräldrar talar om myndiga, vuxna barn finns samma tendens som i talet om de omyndiga barnen. De förhåller sig till sig själva som *ansvariga* för barnen och deras beskydd. Några beskriver hur de tar ett sådant ansvar, några att de inte gör det. Ett lika starkt mönster är framställningar av de vuxna *barnens ansvar* och det egna behovet av beskydd och stöd. I en del berättelser lever barn och barnbarn upp till det, i en del gör de det inte. Det senare är förknippat med besvikelse eller sorg över brustna förväntningar och relationer.

Fyra mammor till omyndiga barn berättar om barns problem som blivit lösta. Det har skett genom egna ageranden i samverkan med olika former av stöd som de har erbjudits eller frågat efter. En av dessa kvinnor berättar att nya problem - som inte fått någon lösning - uppstått för barnen och henne genom hennes avslöjanden om brott. De övriga föräldrarna talar antingen inte alls om några lösningar för barnen eller beskriver mera direkt att problemen inte, eller i huvudsak inte blivit lösta, och de är mer eller mindre frustrerade, ibland till och med vanmäktiga, över att inte ha fått den hjälp de menar att de och barnen behövt.⁴⁰

De olika erfarenheter som föräldrarna talar om visar att det inte finns något enkelt mönster som pekar ut vissa *typer* av relationer och verksamheter i Göteborg som bättre och andra som sämre. De intervjuade berättar om familj och släktingar som antingen hjälper eller sviker, liksom om polis, socialtjänst, sjukvård, bostadsbolag och olika professionella eller ideella brottsofferstödjande verksamheter som inte bistått med

det stöd de önskat. De talar påfallande lite om att de verksamheter de haft kontakt med aktivt uppmärksammat barnens situation och erbjudit hjälp som bidragit till problemlösning. I materialet finns de som uttalat berättar om myndigheters underlåtenhet att agera och om direkta kränkningar från myndighetspersoner. Huruvida sådana erfarenheter är representativa för alla brottsutsatta föräldrar och deras barn i Göteborg har vi ingen möjlighet att uttala oss om men någonstans i det professionella och ideella »maskineriet« tycks det finnas brister som drabbar barnen. Att döma av detta intervjuurval brister stödet i förhållande till flera av artiklarna i FN:s barnkonvention.⁴¹ Tittar man närmare kan man trots det se mammor som berättar om lösningar på barnens problem genom att de finner stödjande möten och handlingar hos familjemedlemmar, vänner, lärare, förskolepersonal, polis, skolkurator, socialsekreterare, psykolog, i kvinnojourer och Brottsofferjouren. Möjligheterna till sådan hjälp tycks vara beroende av att man träffar »rätt person«. Det avgörande verkar inte vara typen av relation och om den är privat eller professionell utan just *dessa* personers förståelse, medkänsla med och engagemang i mödrarna och deras barn. De *samverkar och samarbetar*, inte nödvändigtvis med varandra utan *med mammorna*, för att finna en lösning som inbegriper att mammorna själva får det utrymme de behöver för att beskydda sina barn. Mammorna fungerar som kompetent och aktiv resurs. Ett omedelbart ställningstagande, där situationen uppfattas som allvarlig och problematisk och där uttryckta behov av hjälp tas på allvar fungerar dels som stöd i sig, genom att bekräfta något mammor själva upplever men inte alltid kunnat förstå och sätta ord på. Dels öppnar det i sin tur också dörrarna för längre samtalsstöd och stöd av mera praktiskt slag som att få larm och besöksförbud för förövaren, plats på ett skyddat boende med lekkompisar till barnen, ny dagisplats och hjälp att finna ny egen bostad. Mera tycks däremot kunna göras i form av nätverksarbete för mammor som avslöjar eller bryter upp från våld och avvisas av familj och släktingar; dels för att lösa problem med isolering och ensamansvar för småbarn, dels för att återknyta och stärka relationer som brustit till vuxna barn.

Av avgörande betydelse i de fall där problemen har löst sig är alltså erfarenheter där mammor bemötts som trovärdiga och kompetenta *resurser*. En komplikation i materialet, som har med denna hjälp till självhjälp att göra, är att andra brottsutsatta mammor förhåller sig till egna och andra människors förståelse av dem själva som *problem*. Det ser ut som två samverkande tanke-system kring brottsutsatta personer i allmänhet och brottsutsatta mammor i synnerhet som

40 Det innebär att en minoritet, tre av 13 föräldrar, talar om omyndiga barns problem som löst sig. I utvärderingens urval av intervjupersoner finns visserligen en stor bredd av brotts- och stöderfarenheter men materialet bygger inte på ett slumpmässigt urval. Syftet är inte att fastställa hur många och hur ofta någon haft en viss erfarenhet, vilket vi inte kan avgöra, utan att kartlägga och diskutera olika erfarenheter. Det är viktigt att ha med i läsningen av kapitlet och dess resultat.

41 Se art. 6, 19, 24, 26, 27, 31 och 39 på <http://www.barnombudsmannen.se/Adfinity.aspx?pageid=44>.

fungerar nedvärderande och blockerande. Det ena utgörs av en reviktimeringsmodell (Brantsæter 2001: 409) med uppfattningen att brottsutsatta personer själva kommer att utsätta andra människor på grund av sin brottsutsatthet. Det andra består av en västerländsk moderskapsdiskurs med en tanke om mammor som *antingen* ansvarfulla, självuppoffrande och »goda« eller ansvariga för barns problem och »dåliga«. I vårt material är det bara de brottsutsatta mammorna som på olika sätt förebrår sig själva för att inte räckta till, vara bristande i största allmänhet eller direkt skadliga för barnet, och som förhåller sig till en risk att bli misskrediterad, misstrodd och förskjuten när det egna behovet av hjälp blir akut och idealbilden – på grund av brottsutsatthet eller sekundär viktimering – inte går att upprätthålla. De fall där problemen löst sig och hotsituationer upphört, återspeglar som kontrast istället ett annat tankesystem, där mammor kan vara *både* brottsutsatta och kompetenta.

En väsentlig aspekt av brottsofferstödet som återkommer under intervjuerna är hur andra bidrar till förändrad medvetenhet om brott och därigenom ökar handlingsutrymmet att *själv* förändra situationen till det bättre. Berättelserna i detta kapitel, tillsammans med många andra i utvärderingen, bekräftar det man tidigare vetat om förändrad medvetenhet, uppbrott ur, och bearbetning av våld som pågår över tid.⁴² *För att kunna agera krävs ett socialt utrymme i form av någon eller något som hjälper till att förknippa upplevt lidande och vanmakt med det sammanhang, den sociala situation, man befinner sig i.* Att själv förstå sig och sina barn som »utsatta« för något kränkande och skadligt fungerar som stöd för att agera och söka sig mot något bättre. Självanklagelser ligger annars närmare till hands. Flera av mammorna talar om det; hur de till exempel tidigare inte förstod varför de mått dåligt och skuldbelagt sig själva men förändrats, och kunnat förändra sina liv, av ett möte med en annan människa. Andra talar fortfarande i en mera anklagande ton om sig själva. Genom tidigare studier som jag har refererat till här känner man till att självanklagelser formas och upprätthålls av skuldbelägganden från förövaren och omgivningen, men också av begränsande diskurser. Med en social definition (Kelly 1988), ett namn som förtydligar att människor delar en viss erfarenhet och antyder att det finns en social orsak, öppnar sig istället en tillåtelse eller legitimitet, och ökad möjlighet att vara kompetent och aktiv stödare åt både sig själv och sina barn, vilket detta kapitel visar.

En jämförelse mellan fas 1, 2 och 3

Den medvetenhet om kvinnofridsbrott som vi fann inom socialtjänsten i Göteborg, liksom prioriteringen av kvinnor och barn inom både socialtjänsten och de ideella och kommunala brottsofferstödande verksam-

heterna, tycks reflekterad i berättelserna om lösningar. Genom Kvinnofridspropositionen (prop. 1997/98: 55) har de politiska kraven på kommunerna att agera mot mäns våld ökat på senare år och Socialtjänstlagen betonar sedan 2007 särskilt stödet till våldsutsatta kvinnor och barn. Här ser det ut som att det finns en positiv tendens. I fas 2 fann vi så många som sju ideella och kommunala verksamheter uppbyggda kring barns och ungdomars utsatthet, några av dessa är även riktade till anhöriga.⁴³ Ytterligare sju kvinnojourer riktar sig till utsatta kvinnors barn. De förstnämnda verksamheterna erbjuder stödsamtal, både enskilt eller i grupp, personligen eller per telefon, och ibland får barnen rita och skriva om sina upplevelser. Verksamheterna bistår också med stöd vid utredningar och rättsprocess i kontakt med myndigheter eller är, som Barnhuset, i sig en organisation där åklagare, polis, sjukvård och socialtjänst samverkar med barnet i centrum. I en verksamhet arbetar man istället främst med kollektiva metoder för attitydförändringar mot våld genom skolföreläsningar och teatershower, men också med enskilda stödsamtal. Man betonar vikten av dialog om barns rättigheter.

Ett tema som återkom i intervjuer med dessa »barn- och ungdomsverksamheter« är att barns behov har synliggjorts och blivit högprioriterat i kommunen, främst sedan 2004 då en rapport om barn i kvinnojourerna publicerades. Intresserade politiker och tjänstemän har möjliggjort tilldelning av ekonomiska resurser och flera av de nuvarande »barn- och ungdomsverksamheterna« har därigenom kunnat starta. I intervjuer med kvinnojourerna, som funnits längre, påtalas också att man *inom* jourerna allt mer synliggjort barnens situation och behov av stöd. Man talar om utbildning för ideella och anställda, särskilda »barnansvariga« och önskemål om lekterapeut. Både mammor och barn betraktas som hotade, erbjuds skyddat boende och, ur skyddshänseende, hjälp med byte av dagis och skola. I någon av jourerna skiljer den intervjuade på barns och mammors skyddsbehov, såsom jag har diskuterat genom ett exempel i detta kapitel. Någon sade att även våldsamma män kan vara »bra pappor« och att mammor kan behöva hjälp att se det. Företrädarna för de flesta av jourerna talar däremot utifrån perspektivet barnets medutsatthet och bägges lika skyddsbehov, på det sätt som betonas av föräldrarna i detta kapitel och inom aktuell forskning om barn som lever med våld. När man mera konkret talar om det direkta stödet till barnen handlar det om att kunna leva så normalt som möjligt, med materiella resurser och leksaker som man inte fått med sig

42 Se referenserna i detta kapitel.

43 Dessa var ATSUB, BOJEN, Sharafs hjältar, Bris, Stödcentrum för unga brottsoffer, Brottsoffercentrum för unga i Biskopsgården och Barnhuset.

genom flykten hemifrån, andra boende- eller grannbarn att leka med, mammor och andra vuxna som finns till hands vid behov, att få pyssla, måla och få samtala enligt den så kallade Trappanmodellen.⁴⁴ En del av detta går att känna igen från de goda exemplen i detta kapitel.

Om man ser till hur föräldrarna beskriver sina barns situation i detta kapitel och jämför det med vad man uppger inom verksamheterna i fas 1 och 2, vad säger det om utbudet i kommunen? Finns det en samstämmighet mellan utbudet och de brottsutsattas erfarenheter? Lever kommunen upp till behovet? Svaret på frågan blir både ja och nej. Det finns ett

44 Se exempelvis http://www.regionuppsala.se/documents/d883_FoU_stod_rapport_3_09_Trappan.pdf

stort utbud av verksamheter för brottsutsatta barn men hur stor andel av barnen i Göteborg som nås av dem går inte att veta genom denna kvalitativa studie. Vad vi kan se är en beredskap som innebär att vissa barn – och deras mammor – får hjälp. Andra får det inte trots föräldrarnas kontakter med kommunala och ideella organisationer. Någonstans i kedjan brister det i synliggörandet av barnens skyddsbehov men också i möjligheterna till kontakt mellan barnen och verksamheter som riktar sig till barn. Det är möjligt att det krävs någon form av löpande utåtriktad informationsverksamhet som når kommunmedborgarna generellt, som kan skapa allmän medvetenhet och underlätta för föräldrar att hitta och ta de kontakter de behöver för sig och sina barn. De goda exemplen i detta kapitel påtalar vikten av det.

IO.

SAMVERKAN

Liksom i all övrig offentlig och ideell verksamhet fästs stor vikt och avsevärda förhoppningar vid att en utbredd samverkan skall ge upphov till ett effektivt och smidigt brottsofferstöd. Vi har inte underlag för att värdera om en sådan fruktbar samverkan pågår eller inte, och i så fall när och mellan vilka, utan kan bara förmedla några siffror på och exempel på vad respondenter i enkäter och intervjuer uppger om sina samarbetskontakter samt egna reflektioner om samverkans betydelse, på gott och ont, utifrån intervjuer med brottsutsatta.

I kapitlets första del ger vi en sammanfattning av vad som framkom om samverkan i projektets första fas, kartläggningen. I den andra delen lyfter vi framför allt fram olika problem med samverkan och förslag till lösningar som intervjupersonerna från socialkontor och ideella stödverksamheter talat om i intervjuerna i fas 2. Dessa uttalanden problematiseras kontinuerligt och ställs ibland mot vad andra berättat. I kapitlets tredje del relateras de till vad de brottsutsatta sagt i intervjuerna i fas 3. Vår huvudkonklusion är att krav på ökad eller bättre samverkan ofta bygger på en organisations eller myndighets intressen av att stärka sitt inflytande över andra och att det inte alltid innebär en lösning på vad de brottsutsatta själva ser som problematiskt.

OMFATTNINGEN AV SAMVERKAN

Av de 253 telefonintervjuerna i fas 1 framgår att samarbetet kring brottsoffer är omfattande, däremot säger detta material inget om dess kvalitet eller innehåll.

En mycket stor andel (87 procent, n=227) av samtliga kartlagda verksamheter i fas 1 uppgav att de samarbetar med någon myndighet eller organisation. Dem man främst samarbetar med är socialtjänsten, polisen, frivilligorganisationer, sjukvården och psykiatrin. Samtidigt efterfrågade flera frivilligorganisationer och skolor ett bättre samarbete med främst socialtjänsten och polisen. Polisen å sin sida ville se ett bättre samarbete med sjukvården, socialtjänsten och barn- och ungdomspsykiatrin (BUP), medan sjukvården ville förbättra samarbetet med socialtjänsten.

Brottsofferstödande verksamheter

Praktiskt taget samtliga 22 verksamheter med brottsofferstöd som huvuduppgift uppgav att de samarbetar med

någon myndighet eller organisation i arbetet med de brottsutsatta. Vanligast är samarbete med någon frivilligorganisation, men många har även någon form av samarbete med polisen, socialtjänsten, sjukvården och psykiatrin. Flera av dessa verksamheter sade sig vilja ha ett bättre samarbete framför allt med sjukvården och psykiatrin. En kvinnojour ville ha ett samarbete med bostadsföretagen för att kunna erbjuda de utsatta kvinnorna ett eget boende.

En majoritet av *övriga frivilligorganisationer* uppgav sig samarbeta med någon annan frivilligorganisation, och många samarbetar även med socialtjänsten, polisen och sjukvården. Samverkan sker även inom nätverk av organisationer, eftersom kvinnojourerna är anslutna dels till nationella organisationer, dels till lokala samverkansgrupper i Göteborg respektive Västra Götaland. Likaså är Brottsofferjouren i Göteborg ansluten till nationella Brottsofferjourernas riksförbund. De intervjuade företrädarna för olika verksamheter angav att kvaliteten på och möjligheter till god samverkan till största delen bygger på upparbetade, personliga, välfungerande kontakter. När en kontaktperson eller anställd byts ut kan det därför inverka negativt på möjligheterna till samverkan.

Kommunala myndigheter

Samtliga respondenter vid de 20 kartlagda *socialkontoren* uppgav att man samarbetar med andra myndigheter eller organisationer. De flesta samarbetar med polisen (19 av 20) och sjukvården (17 av 20). En majoritet uppgav också att man samarbetar med psykiatrin (14 av 20) och andra delar av socialtjänsten (14 av 20). Dock uppgav sig bara hälften samarbeta med någon frivilligorganisation.

Nästan samtliga (23 av 25) respondenter från de kartlagda verksamheterna inom den *sociala sektorn*, exklusive socialkontoren, som träffar brottsutsatta, sade sig samarbeta med någon myndighet eller organisation. Något fler än hälften av dessa svarade att de samarbetar med polisen respektive sjukvården. 11 respondenter angav att man hade någon form av samarbete med psykiatrin och/eller frivilligorganisationer.

I stort sett alla intervjupersoner (26 av 28) på de kartlagda *skolorna och fritidsverksamheterna* uppgav sig samarbeta med socialtjänsten. De flesta angav också att de samarbetar med polisen, medan något färre än hälften sade att de samarbetar med psykiatrin och sjuk-

vården. Hälften av respondenterna uppgav Stödcentrum för unga brottsoffer som samarbetspartner. En av rektorerna nämnde dessutom samarbete med företagshälsovården när personalen har utsatts för något brott.

Övriga myndigheter

De flesta, eller 16 av 19 respondenter, från de kartlagda delarna av *sjukvården* uppgav att de samarbetar med en myndighet eller organisation i arbetet med brottsutsatta. De flesta sade sig samarbeta med polisen och socialtjänsten; den senare önskade dock flera intervju-personer ett bättre samarbete med. En majoritet av respondenterna angav också samarbete med någon annan del av sjukvården, någon frivilligorganisation och/eller psykiatri. 10 av 13 kartlagda *psykiatriska och psykoterapeutiska verksamheter* uppgav att de samarbetar eller samverkar med en myndighet eller organisation; 8 angav samarbete med socialtjänsten och 7 med sjukvården, medan 3 respondenter vid BUP-mottagningarna även nämnde samarbete med skolan.

Av 12 representanter för *polis och åklagare* angav 10 att de samarbetade med en annan myndighet eller organisation; praktiskt taget samtliga uppgav sig samarbeta med socialtjänsten. Flertalet hade även samarbete med sjukvården och/eller någon frivilligorganisation. De fyra respondenterna från *kriminalvården* uppgav sig samarbeta med andra myndigheter, exempelvis socialtjänsten, och med frivilligorganisationer. De flesta (5 av 7) respondenter från *andra statliga verksamheter* (Rättsmedicinalverket, Kronofogdemyndigheten, Länsstyrelsen, Försäkringskassan och Migrationsverket) angav att man samarbetar eller samverkar med någon annan myndighet eller organisation; 4 av dessa med polisen, socialtjänsten och frivilligorganisationer.

Näringsliv, försäkringsbolag och religiösa samfund

Mycket få av de 253 verksamheterna uppgav att de samarbetar med något försäkringsbolag eller näringslivet. Bara 2 av de 20 respondenterna från socialkontor uppgav sig ha något samarbete med näringslivet och ingen med försäkringsbolagen, och av de 19 respondenterna inom sjukvården och av de 12 inom polisen och åklagaren svarade bara ett fåtal att de samarbetar med något försäkringsbolag, medan inte en enda av dessa angav samarbete med näringslivet. Bara 9 intervjuade frivilligorganisationer angav samarbete med näringslivet.

Av de tre telefonintervjuade försäkringsbolagen uppgav ett att det samarbetade med Brottsofferjouren, medan de andra räknade upp lite olika partners såsom polisen, sjukvården, någon frivilligorganisation och andra försäkringsbolag.

Bland de 15 kartlagda *religiösa verksamheterna* uppgav 13 att de samarbetar eller samverkar med någon myndighet eller någon annan organisation. De flesta

uppgav att de samarbetar med socialtjänsten medan knappt hälften sade sig ha ett samarbete med sjukvården, polisen och/eller psykiatri. Drygt hälften av verksamheterna angav att de hade ett samarbete med något annat religiöst samfund eller någon frivilligorganisation. Med tanke på att mycket få respondenter från andra kartlagda sektorer, exempelvis socialtjänsten och de brottsofferstödande verksamheterna, uppgav samarbete med religiösa samfund, kan man anta att kontakterna är koncentrerade till relativt få enheter inom socialtjänst, sjukvård och rättsliga myndigheter.

Uppsummering och kommentar

Sammanfattningsvis angav så gott som samtliga respondenter en hög grad av samarbete med andra myndigheter, framför allt socialtjänsten, medan samverkan med näringslivet, religiösa samfund och försäkringsbolag är mindre vanligt. Det finns uppenbart också särskilda nätverk och samarbetskontakter kring ungdomar, vilka innefattar skolor, BUP-mottagningar och frivilligorganisationer och stödverksamheter som riktar sig till unga. Samarbete med polisen är också vanligt.

Även om svaren varierade, sade påfallande många respondenter – två tredjedelar av samtliga – att det vid deras enheter också förekom samarbete med anhöriga och/eller vänner till den brottsutsatte. Det gällde nästan alla vid socialkontoren, och två tredjedelar vid verksamheter med brottsofferstöd som huvuduppgift, men bara ett av de tre. Vi hade ingen fråga som gällde samarbete med de brottsutsatta själva, vilket dock sannolikt är avgörande för att erbjudet brottsofferstöd skall ge avsedd effekt.

SAMVERKAN SOM PROBLEM OCH MÖJLIGHET

Enligt respondenterna i fas 1 pågår ett intensivt samarbete till stöd för brottsoffer, även om det ibland kunde fungera bättre. Samtliga intervjuade i fas 2, dvs. representanter för såväl socialkontor som helt eller delvis kommunalt finansierade verksamheter med brottsofferstöd som sin huvuduppgift, vittnade också om flitig samverkan med andra. I dessa tider, när samverkan åkallas som lösning på alla möjliga problem med bristande effektivitet och resurser, inte minst i regeringens handlingsplaner och av tillsynsmyndigheter, kan det finnas skäl för enskilda organisationer att hävda att samverkan pågår och är under utveckling, även om den i praktiken inte ger några positiva konsekvenser för enskilda stödsökande. Av den anledningen har enkätresultaten från fas 1 fördjupats genom att frågor om samarbete som problem och möjlighet ställts i de kvalitativa intervjuerna i fas 2. Vi organiserade också ett par gruppintervjuer kring samarbete. I en av dessa, nr 23, som kommer att citeras flitigt i detta avsnitt, diskuterade sex företrädare för

kvinnjourer i Göteborg specifikt frågan om ideella organisationers samarbete med myndigheter.⁴⁵

Vi kommer nu att gå in på hur samverkan beskrivs och uppfattas av olika stödgivare i Göteborg genom att presentera och diskutera relevanta delar av samtalsintervjuerna i fas 2. Det närmast följande avsnittet, som är det längsta, handlar om hur från kommunen fristående stödverksamheter ser på sitt samarbete med myndigheter. Det följs av ett kort avsnitt om deras syn på samarbete med företaget. Därefter tar vi i tur och ordning upp myndigheters samarbete med frivilligorganisationer, samarbete mellan olika delar av socialtjänsten, respektive mellan olika myndigheter samt några förslag till förbättringar som intervjupersonerna tagit upp. I kapitlets tredje del diskuterar vi nyttan med samverkan och problem när den inte fungerar ur de brottsutsatts synvinkel.

Från kommunen fristående stödverksamheter⁴⁶ om sitt samarbete med myndigheter

Flera av de ideellt organiserade stödverksamheterna ingår i landsomfattande nätverk eller riksorganisationer. De kan också ha en lokal samverkan med likartade verksamheter. Några problem med denna samverkan framkom inte i intervjuerna; däremot berättades det om viss friktion i kontakterna mellan ideella verksamheter och myndigheter, liksom med företag. Vi har här identifierat fyra olika dilemman. De tre första kan sammanfattas som 1) konflikter mellan olika principer, kunskap och intressen, 2) motstridande förväntningar från målgruppen respektive myndigheter, och 3) olika sätt att organisera fördelningen av ansvar för enskilda individer. Det fjärde dilemmat är av annan karaktär och rör 4) relationen mellan myndigheter och frivilligorganisationer. Representanter för de senare berättar att de måste »gå balansgång« för att inte komma i öppen konflikt med myndigheter, eftersom de dels uppfattar sig som ekonomiskt beroende av de senare, dels är rädda för att sådana konflikter kan gå ut över deras stödtagare.

Kollision mellan olika principer, kunskaper och intressen

Det finns en grundläggande skillnad mellan de ideella organisationernas syfte att ge stöd till vissa mål-

45 I intervju nr 23 deltog sju intervjupersoner (IP23A–G) och två intervjuare. Eftersom IP-beteckningen är lång nog ändå, IP23 från fas 3 inte citeras i kapitlet, avstår vi här från tillägget »(fas 2)« vid varje replik. Observera att deltagarna också intervjuats separat, och då tilldelats andra IP-nummer.

46 Här avser vi alltså ideella organisationer samt ett offentligt företag som ger stöd till brottsutsatta i Göteborg och som får bidrag från kommunen för detta. Stödverksamheter som tillhör Social resursförvaltning behandlas i detta kapitel som enheter inom socialtjänsten.

grupper på frivillig grund och myndigheters maktbefogenheter gentemot enskilda individer. Men det kan också finnas olika uppfattningar om vad som på kort eller lång sikt är det bästa för en klient/stödsökande, liksom om vad som är ovillkorligt respektive förhandlingsbart. Dessutom kan olika organisationer och institutioner ha olika krav för att deras egen verksamhet skall fungera optimalt. Några sådana problem nämns i följande intervjuutdrag:

IP18 (fas2): Jag kan ju i alla dom här organisationerna plocka ut några där jag tycker att det funkar väldigt bra. Där jag kan säga att det funkar absolut inte bra, det är domstolsväsendet /.../ när det ska till en länsrättsförhandling, i LVU-mål eller i ett brottsmål i tingsrätten, där dom inte förstår säkerhetstänkande. »Ja men hon måste komma hit.« – »Ja men hon kan inte komma dit.« – »Ja men det är viktigt att höra hennes vittnesmål.« – »Ja men då får du höra henne i telefon eller i en videolänk.« – »Det går inte.« – »Det går visst!« (skratt) Och så får man ha en sån diskussion. Det är en stelbent organisation. /.../ där olika lagstiftningar krockar med varandra, där olika myndigheters behov krockar med varandra för dom behöver våra klienters vittnesmål, för att kunna fälla. Det kan jag ju förstå. Men dom måste ju göra det på ett säkert sätt som är bäst för henne, för att annars kommer hon inte uttala sig i rätten, om hennes man sitter på andra sidan. Och det fattar ju jag därför att jag förstår kontexten men Domstolsverket har lite sina egna behov för ögonen.

Citatet handlar om motstridande principer, men också om olika uppfattningar om vad som på sikt är mest effektivt för att nå ett gemensamt mål, i detta fall att gärningsmannen döms. Andra problem som denna intervjuperson lyfter upp är att vissa myndigheter är »stelbenta« och okunniga om stödverksamheternas målgrupper, vilket upplevs mycket frustrerande.

IP18 (fas 2): På Försäkringskassan så, ja jag vet inte hur jag ska uttrycka mig där, men ibland, jag har, det är nästan som om dom inte riktigt är till för att hitta hjälp. Jag vet inte. Som tur är har ju inte vi så fruktansvärt mycket med dom att göra, därför att dom allra flesta som bor hos oss, har ju aldrig ens hunnit arbeta, så att dom har ingen sån här ekonomi att få från Försäkringskassan. Men, men, ja jag tycker dom är stelbenta och dom är svåra att ha att göra med.

I: Mm, men om du tänker, alltså är det någon annan här än Försäkringskassan som du skulle säga att det här, där funkar det inte alls?

IP18 (fas 2): Psykiatrin (skrattar). (I: *Psykiatrin är svår?*) Ja.

I: Vad, hur skulle du beskriva?

IP18 (fas 2): BUP och psykiatrin. (I: *Och hur skulle du beskriva det?*) Kunskapsbrist [om vår målgrupp].

Intervjupersonen förefaller övertygad om att ökad kunskap om målgruppen skulle leda till andra beslut och ett annat bemötande, men det är naturligtvis en öppen fråga om det skulle påverka de regler och prin-

ciper som psykiatrin och Försäkringskassan uppenbarligen hänvisar till när de är »stelbenta«.

Skydda kvinnor eller betjäna myndigheter?

I gruppintervjun med företrädare för ideella organisationer som erbjuder stöd till våldsutsatta kvinnor (nr 23) diskuterades en rad olika problem i samarbetet med myndigheter, och flera av dessa rörde inte bara regler och effektivitet, utan också frivilligorganisationernas uppgift i förhållande till myndigheter.

Kvinnojoursföreträdarna gav flera exempel på situationer, där de upplevde att de förväntades gå myndigheterna tillhanda med olika praktiska sysslor, som att se till att kvinnorna de stöder infinner sig på mottagningar och medverkar i utredningar, eller att ordna tolk och transporter och dessutom betala kostnaderna för det. Det gällde bland annat i kontakter med Migrationsverket, vilka är viktiga, eftersom en stor andel av kvinnorna på jourerna är invandrare och en del av dessa asylsökande.

IP23C: Vi har inte så himla mycket erfarenhet av dem egentligen ju. (IP23G: *Migrationsverket, nej.*) Ja, men den erfarenheten vi har, den är inte bra.

IP?: Nej.

IP23G: De kommunicerar överhuvudtaget inte. De ger order och tror att man ... (IP23A: *Ja.*) ... kan uppfylla allt. (IP?: *Ja.*) Att vi plötsligt kan prata arabiska. /.../ Nej men alltså de ringer till oss och ger oss order om att: »Nu skall ni se till att den här kvinnan kommer till oss i Källered.« – »Jaha, hur, hur då? Jag har ingen möjlighet att göra det nu. Jag kan inte ens prata med henne.« – »Men det är ditt ansvar«, säger de till mig (skratt). »Alltså, men jag kan inte prata med henne. Betalar ni tolk?« – »Nej« (skratt). Alltså så, så va, så de förvägrar och ... oss tolk, men de kräver att vi skall kunna förklara situationen när vi talar om att den här kvinnan inte är kapabel att ta sig med kommunala ...

IP23B: Som har en psykosomatisk problematik också dessutom. (IP23A: *Ja.*) Alltså /.../ Och skall då åka buss och spårvagn med packning och åka själv och, ja.

IP23G: Och plus att hon var så krisig, så hon tog inte in heller, så att vi ... Och så, så säger de: »Ja, men hon får väl ta en taxi då« – »Ja, vem betalar den då?« – »Ja, det gör ni«, säger de till oss (skratt) precis som att ... ja men så där: »Nej, det gör vi inte.« – »Ja, men det får ni väl visst göra« Alltså helt så... (IP?: *Mm.*) otrevliga, oförstående och, ja (IP?: *Mm.*) fruktansvärda.

Flera IP: Mm.

IP23B: Och det är dom som har problemet. De vill ha kontakt med den här kvinnan. (IP23G: *Ja.*) Eller hur? (flera talar samtidigt)

IP23G: Men det blir vårt ansvar liksom. (IP23A: *Men, ja.*) Ja, det är de som vill ha kontakt med henne. Det är de som vill ha dit henne, men ändå så ligger det plötsligt i vårt knä. (IP?: *Ja.*) Så va.

Flera andra deltagare i fokusgruppen berättar om liknande erfarenheter, där det bristande samarbetet och myndighetens attityd lett till besvär och kostnader för jourerna, men också till problem för de kvinnor som

sökt stöd hos dem. I ett fall uppstod en direkt fara för att en kvinna skulle utsättas för nya brott.

IP23B: Sedan rörde Migrationsverket också, den här kvinnan vart, att hon bodde hos oss, till hennes släktingar som hon gömmer sig för. /.../ Sedan så ringde /.../ den här handläggaren och sa att: »Ja, nu har hennes ... moster ringt och frågat, och hon lät ju så orolig, så jag sa att hon var hos er, men sedan kom jag på att det var ju kanske inte så bra, för sedan tänkte jag (*någon skratt*) att det var ju ändå en kvinnojour.«

IP?: Oj, då.

(någon skratt)

IP23G: Men då var det för sent liksom.

Här var alltså situationen delvis omvänd mot i det tidigare citatet, kvinnojouren hade en viktig princip, som myndigheten bröt mot. Även om det inte var poängen med historien visar utdraget att det faktiskt också hos handläggare hos myndigheter, i detta fall Migrationsverket, kan finnas empati och en ambition att ge stöd, vilket fokusgruppen uppenbarligen inte ansåg dem kompetenta till. I citatet nedan ifrågasätts kompetensen hos en polis, men också hans negativa bemötande av en våldtagen kvinna.

IP23A: Sist så hade jag ... en kvinna som skulle anmäla våldtäkt, och då ifrågasatte ... mannen, polismannen, att hon skulle behöva tolk... som ett första, ganska, brys-, så här bryskt, liksom: »Nej, men du behöver väl ingen tolk!« (IP?: *Mm.*) Men hon kunde inte svenska. Hon kunde lite, lite engelska ... och det liksom, ja men det är inte så professionellt. (IP?: *Nej.*) Sedan fick hon tolk så småningom, men det liksom, det. Alltså jag, jag sa till dem sedan, efter, för han var väldigt brysk och otrevlig, den här polismannen, under första förhöret så här. Sedan så pratade jag med någon annan där, så sa jag att: »Hade det varit jag som hade anmält en våldtäkt, så hade jag gått därifrån gråtande. Jag hade aldrig gjort den här anmälan.« Men hon var, hade varit utsatt för så mycket, så hon liksom ... du vet, fann sig ju i det och så där.

Det är naturligtvis angeläget att de brottsutsatta kvinnorna får stöd i att göra en polisanmälan och ställa upp på polisutredningen, men om de blir dåligt bemötta eller inte får möjlighet att förmedla sin berättelse på ett tillräckligt tydligt och utförligt sätt, så att anmälan bara avskrivs, kan det upplevas som meningslöst. I detta fall ansåg intervjupersonen att polisen dessutom uppträdde kränkande. Enligt intervjupersonerna vid kvinnojourerna varierar kunskapen om kvinnors och barns utsatthet bland myndigheterna i Göteborg, och det händer att hjälpbehoven ifrågasätts. Man menar att den som inte stämmer in i föreställningar om vad och vem en våldsutsatt kvinna är och som inte bedöms som hotad inte erbjuds den hjälp de behöver.

Förutom att myndigheter, enligt kvinnojourerna, behandlar de stödsökande kvinnorna fel – av okunskap eller på grund av negativa attityder – beskrev

flera av kvinnojoursföreträdarna i fokusgruppsintervjun att de förväntades ge stöd och hjälp till myndigheterna, mer än till kvinnorna.

IP23A: Liksom att de ofta ringer till oss och vill att vi skall ... hänvisa olika saker eller liksom ... och det tycker jag, är väldigt många olika myndigheter.

IP23F: Ja, det kan jag uppleva från socialens sida att det är många...

IP23A: Ja. Och skola. (IP23F: Ja.) Och familjerätten och så. (IP23F: Ja. Ja, visst.) Att de liksom inte riktigt har förstått vad är våran roll, på kvinnojourerna. Att vi liksom inte är en hjälp ... hjälparm... till de myndigheterna utan att vi har något annat.

De berättade att det inte var ovanligt att de förväntades informera om, förmedla, förklara och till och med verkställa olika slags myndighetsbeslut, vilket kunde ställa till problem för dem på flera olika plan: förutom att sådana uppdrag kan vara arbetskrävande och olustiga kan de göra dem mindre trovärdiga och pålitliga i kvinnornas ögon.

IP23B: ... socialtjänsten ville lämna över, lämna över kvinnan till Migrationsverket och det är ju ekonomi i det då. De ville inte betala längre för henne, utan ... de vill ... att de skall söka asyl, så att hon blir Migrationsverkets ärende då. Och nu ville den här kvinnan söka asyl så det var egentligen inget problem med det, så med det. Men då, då måste man ju ta ett samtal med henne och det vill jag att socialtjänsten gör. Och sätter sig ner och förklarar att »så här fungerar det och, och nu, nu så vill vi att du tar kontakt med Migrationsverket«. Men istället så ringer de till mig och så säger de att: »Nu får du följa med henne till närmaste polisstation och så får du söka asyl med henne där.« »Ja, skall du prata med henne då?« »Nej, det behöver jag inte nu, för nu har jag pratat med dig.« Och så kan det bli (flera skrattar, IP23D: Ja. Ja, ja, IP?: Ja, IP?: Mm.)

I2: Hur reagerar kvinnorna på allt det här, att det sker någon form utav ... kontaktsökande ... över deras huvuden?

IP23A: Men de kan blanda ihop oss och tro att vi är myndighetspersoner, väldigt ofta ... (IP23F: Ja.), om man inte är super-, super tydlig ... för det är ändå kanske rörigt med alla olika personer de skall hålla kontakt med och så där. (IP?: Mm; IP?: Ja.) Så att det blir en sådan dålig sammanblandning.

En följd av att de som verkar på kvinnojourerna förväntas förmedla och förklara myndighetsbeslut för de kvinnor de stöder kan bli att de stödsökande blir osäkra på de jouraktivars roll och kanske också lastar dem för det som andra bestämt. I förlängningen kan det leda till att kvinnojourerna inte kan fullgöra sin uppgift att ge stöd till de kvinnor som söker sig till dem – eller att dessa kvinnor vill att de skall ta ställning till myndighetsbesluten.

I2: Påverkar det era relationer på något sätt? Eller det som händer, alltså era möjligheter till att stödja?

IP23A: Alltså det kan det ju göra om det är så att hon uppfattar att det är jag som tar besluten (Flera IP: Mm.) så blir inte jag lika möjlig att söka stöd ... (IP?: Nej.) ... och känslomässigt stöd hos. (Flera IP: Mm.)

IP23G: Nej, men det gör det ju ibland. Precis som alltså när man upplever sig att man sitter emellan. När man måste balansera för att ... ibland, alltså om man råkar vara en liten, att det inte klickar mellan ... handläggaren på socialtjänsten och kvinnan. Om, alltså de inte förstår varandra då kan man hamna mitt emellan och då är det liksom, alltså då blir man någon slags tolk emellan... (IP?: Mm.) ... socialtjänsten och kvinnan... (IP?: Mm.) ... där och så ibland så hamnar man på dumma sidan och ibland på snälla sidan (skratt) (IP?: Mm.) Alltså ... ja, men blir (ohörbart)

IP23F: Och sedan så får de väl en viss tillit till oss. Alltså det är oss de träffar mest och så ... ja, så får man frågan: »Vad tycker du? Vad skall jag göra nu?« Och så här.

Flera IP: Mm.

Myndigheter kan ibland också lämna över till jourerna att delge negativa beslut, vilket intervjupersonerna tror beror på brist på tid, olust inför uppgiften och att de kanske själva inte känner den kvinna det gäller.

IP23B: Så är det just det här om, om beslut från socialtjänsten kan de ju ibland lämna över. Alltså obekväma beslut och sådana grejor som ... kan de lämna över till oss att göra. (Flera IP: Mm.) [...] Och där får vi ju bara vara jättetydliga och säga: »Ja, men det är inte mitt, mitt jobb, utan, för jag skall ju finnas där som stöd för henne«, får man ju förtydliga då... (Flera IP: Mm.)... »och fånga upp henne efteråt.« (IP?: Mm.) »Så då får du gå in först och så får jag komma sedan«, sa jag. Där är det väl en, en ... en kombination, tror jag. Dels att de inte har tid. Att de har en hög arbetsbelastning och, och sedan också att det kanske inte finns den kunskapen.

IP23G: Och att de ofta inte känner kvinnan heller va.

Här beklagas alltså myndigheters förväntan om att kvinnojourerna skall utföra vissa obehagliga eller svåra uppgifter åt kvinnorna. Samtidigt kan det ibland vara just vad kvinnorna själva önskar. Den som inte kan svenska och inte har kunskap om svensk infrastruktur vet, enligt de intervjuade, inte hur hon ska ta sig fram i samhället. Kvinnojoursföreträdarna talar också om att de stödsökande kvinnorna är rädda för att kontakta socialtjänsten för att män som misshandlat dem sagt att de kommer att förlora barnen om de anmäler honom, eller för att sådana »skräckhistorier« ibland förmedlas i medierna. Tidigare negativa erfarenheter av myndigheter ansågs också kunna bidra till deras rädsla.

Samarbetsrelationer och ärendefördelning

Intervjupersonerna vid kvinnojourerna anser att de är beroende av välfungerande personliga kontakter för att få till stånd ett smidigt samarbete med myndigheter som polisen, skolan och socialtjänsten; »det blir ju vissa socialsekreterare som kan, som man kanske har

träffat fler gånger, som man vet är bra, (*Flera IP: Mm.*), som man, som är lätta att samarbeta med så där. De finns ju« (IP23G).

IP23G: En del är ju... precis som, som du beskriver här att det funkar snabbt med skola, skoltaxi och liksom ... socialsekreterare som gör massa jobb, så (skratt) och följer med och följer med till polisen och ... alltså sådant där, tänker jag: »Oj, är inte det vårt jobb?«, liksom (skratt). Alltså så där som att... (*IP?: [ohörbart]*)... som verkligen vill väl och engagerar sig i det, tycker jag faktiskt är ganska vanligt också.

IP23F: Ja, det är nästan mer beroende på vilken tjänsteman det är.

Men ofta säger man sig istället möta ett slags motvilighet, inte minst hos socialtjänsten, att ta sig an brottsutsatta kvinnor – åtminstone om det medför kostnader – och där socialsekreterarna istället försöker hänvisa till någon annan kommun eller stadsdel.

IP23A: Jag tycker också att det är mycket... många myndigheter, alltså som jag upplever, att de vill ... de vill inte ta emot kvinnan, utan de försöker liksom, så här: »Ja, men det är inte min stadsdel och det ... (*IP?: Mm?*) ... är inte min kommun [...] det är inte riktigt så att de är på hugget och bara: »Ja... (*Flera IP: Mm.*) ett brottsoffer (skratt) vill vi jätte gärna jobba med!« (*Flera IP: Nej.*) Utan liksom: »Jaha, ja, mm. Behöver du verkligen tolk? Ja, ja, mm.« (*IP23G: Ja.*) Att det är lite den attityden. (*IP23G: Ja.*) Så.

IP23G: Alla håller på sin egen penningpåse. Speciellt om det är från andra kommuner. (*IP?: Mm.*) Alltså det är helt hopplöst. Då ... det tar ju, bara tvåvägrar Göteborg att hjälpa, liksom.

Ansvarsområdena inom både primärvården och socialtjänsten är geografiskt avgränsade och specifik handläggare utses sedan enligt andra principer, såsom efter personnummer (födelsedag), genom lottning eller efter inriktning. När myndigheterna organiserar sin ärendefördelning på ett sådant sätt innebär det att varje stödsökande kvinna på en kvinnojour kan hänvisas till en viss bestämd handläggare, som de jouraktiva inte träffat förut, och vars arbetsplats kanske dessutom ligger långt från det aktuella jourboendet. Principerna för ärendefördelning inom myndigheter gör också att det sällan finns möjlighet för de jouraktiva att vända sig till någon särskild socialsekreterare, som man känner och har bra samarbetsrelationer med, eller till någon som har en särskild kompetens på området.

IP23A: Ofta träffar man på ... myndighetspersoner där det är första gången de har en våldtäkt, eller det är första gången de har en misshandlad kvinna, eller en kvinna med barn utsatta för sexuella övergrepp. (*Flera IP: Mm.*) Alltså det är väldigt mycket så. (*Flera IP: Mm. IP?: Ja.*) Det är inte så att man kan liksom välja att komma till ... här kommer man till specialisten inom polisen, eller liksom. (*IP23F: Nej.*) Eller liksom specialisten inom social-

tjänsten, för det hade ju kunnat finnas. Det hade, de hade kunnat bygga upp sin verksamhet på det sättet, om de hade velat, tänker jag. Och det ... polisen kan ju det när det gäller ekonomisk brottslighet och trafficking och ... alltså, så det är som ...

I2: I det... känner ni andra igen det här? Är det så ni skulle beskriva det också?

IP23G: Ja, alltså – sedan har jag varit med om när det funkar jättebra... (*Flera IP: Mm.*)... med kvinnofridspolis, som man har fått komma till och som på en gång liksom ställer de rätta frågorna. Man tycker att det borde vara så alltid. (*Flera IP: Mm.*)...

På motsvarande sätt måste de stödsökande kvinnorna i princip vända sig till den vårdcentral där de är »listade«, även om den ofta är i närheten av det hem som hon flytt från:

IP23G: När kvinnan behöver gå till en vårdcentral, så hänvisar de till den vårdcentral där hon är listad och dit hon kanske inte vill gå för att hon behöver då åka dit hon bodde och att – det är ett jätteproblem. Eller att hon hänvisas till Axess-akuten eller något och sitta där i flera timmar och kanske har fyra barn (skratt) som hon behöver släpa med sig till Axess-akuten då, så det skulle ju vara en ... önskemål att få tillgång till den närmsta vårdcentralen. (*I2: Mm.*) Så nu har våran vårdcentral blivit lite bättre med det, men det beror på vem man ... vem som råkar svara, och vem av oss som brukar ringa, tycker jag (*någon skrattar*).

Ändå går det uppenbarligen att göra något åt det, menar en annan fokusgruppsdeltagare, som berättar att den jour där hon arbetar också hade »jätteproblem« med detta men att man bett om ett möte med chefen för den vårdcentral som låg närmast. »Vi talade om precis som det var och vad vi tyckte och liksom ... ja, och hur vi arbetade och så och varför, ja, vad vi tyckte då. Det – nu funkar det jättebra« (IP23F).

Samverkan med myndigheter som balansakt och underordning

På grund av olika regelverk, rutiner, uppgifter och kunskaper befinner sig kvinnojourerna potentiellt i konflikt med myndigheter, och samtidigt i en mellanposition mellan de stödsökande kvinnorna och myndigheterna. Det tvingar dem till en balansakt: om de alltför tydligt tar ställning för exempelvis socialtjänsten och gör sig till tolk och uppfattas som företrädare för myndighetens beslut kan de betraktas som lierade med dessa och förlora sin betydelse som stöd för kvinnorna. Om de å andra sidan markerar starkt avstånd mot en myndighet kan det leda till andra negativa konsekvenser för kvinnorna. För stödgivaren gäller det då att å ena sidan bevaka kvinnornas rättigheter, och å andra sidan att inte hamna i öppen konflikt med myndighetspersoner på ett sätt som skulle kunna skada den hon vill stödja. Berättelsen nedan gäller den tidigare nämnda anmälan om våldtäkt:

IP23A: Alltså vi, jag hävdade ju att vi, hon behövde en tolk och så. Och då fick hon ju det till slut ... men det var ett extremt otrevligt bemötande, som det började med när man skall komma och anmäla en våldtäkt, liksom ... nej, men man försöker... men jag, man måste ju också liksom balansera och inte sänka den här myndighetspersonen (IP?: Mm.) fullständigt. (IP?: Ja. [skratt]) Så att man balanserar ju hela tiden och så får man ju gå på: Vad vill hon, vad vill hon liksom? Vill hon gå hem nu eller? Vill hon fortsätta eller? Så det är en sådan balansgång hela tiden och blir man väldigt, ibland blir man ju väldigt ... osams med myndighetspersoner. Och så efteråt så tänker man: »Oj, då. Var det här så bra?»
IP23F: Nej, och jag tänker också det, det är inte så bra för kvinnan kanske. Alltså hon, hon kan ju tänka så här: »Hur mycket vågar jag tro på den här?» /.../
IP23D: Och det, då blir man ju väldigt förbannad när man sitter där, men då är man egentligen inget stöd för kvinnan (skratt) om man talar om detta, just då... (IP23F: Nej.) ... för då blir han ännu mer förbannad, precis som du säger.

Fokusgruppsdeltagarna vet att den som skall förhöras av polisen eller anmäla ett brott har rätt att ha med sig en stödperson, men ibland måste de ändå »nästan böna och be« om att få följa med »fast kvinnan vill att vi skall vara med« (IP23F). Men de menar alltså samtidigt att det finns en risk att det går ut över kvinnan om de prop-sar på att få följa med in. De diskuterar olika sätt att förebygga negativa reaktioner hos poliserna.

IP23D: om man ... alltså bara slår en signal innan till polisen. »Nu kommer vi med ... en kvinna, och hon mår så och så och vi följer med som stödpersoner.« Att man ger en signal innan. (IP?: Mm.) Att man talar om det, för ibland är det ju tyvärr så att man möter personer som är väldigt ... ja, det blir ett absurt beteende nästan, va.

Samtidigt som de är beroende av myndigheter för att hjälpa brottsutsatta kvinnor att anmäla till polisen, och på andra sätt bidra till att lösa deras problematiska situation – och för att få ersättning för kostnaderna för boendet – kan det leda till att deras oberoende ifrågasätts och att kvinnorna uppfattar dem som för nära llerade med myndigheterna. Kontakterna med myndigheter upplevs därför ibland som en riskfylld balansgång, där de måste skydda och stödja kvinnorna och stå på deras sida men akta sig för att bli indragna i en konflikt med myndigheten och därmed riskera att skada både jourens och kvinnans position.

Den egna organisationens ekonomiska behov och beroende

Företrädarna för stödverksamheterna berättar att de tvingas till en balansgång och en viss underordning för att skydda inte bara enskilda stödsökande, utan också den egna organisationens ekonomi och överlevnad. Det föreligger ett beroendeförhållande mellan frivilligorganisationerna som arbetar med brottsofferstöd och socialtjänsten, som finansierar deras verk-

samhet genom bidrag och genom att bekosta enskilda kvinnors platser på jourerna. Finansieringen och ekonomin styr dessutom till stor del kvaliteten på det stöd som är möjligt att ge.

IP18 (fas 2): Så att man ser liksom det enorma behovet som finns och sen när man ska presentera detta för dom beslutsfattarna så, så får man inte stöd i sina beslut.

I: Är det på politikernivå, eller är det i förvaltningen?

IP18 (fas 2): Både-och, både-och, tror jag. Men det är ju ekonomi som styr. Det är tyvärr inte kvalitetstänkandet. Man kommer inte alltid så långt med att säga att det här och det här behövs, utifrån att den här och den här professionen har sett det här och det här behovet. Ja, det hjälper inte. Det är för dyrt. Vi måste hitta en billigare lösning. Och den billigare lösningen är inte tillräckligt bra, liksom. Men det är vad vi får lov att göra. Och det tror jag är svårt för hjälparbetare, vad det nu än mände vara, att se mycket och ändå inte kunna. Ja man försöker räcka till så mycket det går men till slut så går det inte mer då.

Av intervjuerna med såväl brottsutsatta kvinnor som verksamma vid kvinnojourerna framgår tydligt att det är socialtjänsten som avgör vem som skall få en jour-plats och för hur länge. De stödsökande släpps i regel inte in i boenden utan en garanti att socialtjänsten betalar för dem.

I: Men om det är så att det är någon som ni skyddar, och som skulle behöva kontakt med någon av dom här stadsdelarna, som inte köper tjänster av er, men att det behövs ändå nån form utav kontakt?

IP18 (fas 2): Nej, dom kommer inte till oss annars. Vi har ingen öppen mottagning. Vi har ingen verksamhet som dom kan ... Dom kan inte komma in till oss.

I: Så ingen kan komma och höra av sig till er själva?

IP18 (fas 2): Ja det kan dom göra men jag, jag kan ha ett samtal med den kvinnan och hänvisa henne och säga så här att, »du är välkommen men du måste ha ett bistånd från din socialtjänst«, och så hänvisar jag henne till socialtjänsten. Eller ibland kan jag ringa upp om det är nån socialsekreterare eller nån socialtjänst jag känner, att jag har det, men det är jätteviktigt att en organisation inte ringer och ger ett uppdrag till socialtjänsten. Det måste komma rätt väg. Och det är ett diplomatiskt spel som är jätteviktigt liksom. För jag kan inte säga så här, »hej, vi har en kvinna som behöver bo hos oss. Kan du va snäll och ge henne ett bistånd?» (skratt) Då hade vi inte funnits kvar, så går det inte att jobba liksom.

Det understrukna stycket kan läsas så, att frivilligorganisationerna är beroende av att socialtjänsten ger »uppdrag« till dem, och för att få det måste de uppträda på ett ödmjukt eller »diplomatiskt« sätt som legitimerar myndighetens överordnade position. Samverkan och goda relationer betyder i detta fall ett slags underkastelse för att inte hamna i konflikt om enskilda kvinnor. Detta beroendeförhållande, eller denna maktrelation, om man så vill, måste dessutom vara tydlig även för kvinnorna.

IP18 (fas 2): Vi får ju alltid vara väldigt tydliga med att vi har alltid vårt uppdrag av socialtjänsten. Vi har aldrig det från den som är placerad hos oss, utan vi har alltid det från socialtjänsten och det är dom som ger oss uppdraget, och om det uppdraget är på väg att upphöra så är det våran skyldighet att förbereda den kvinnan så gott det går för att nu kommer kontakten med oss ta slut. Vi kanske hade önskat att hon hade vart kvar längre. I den bästa av världar hade vi önskat att biståndet skulle vara under mycket längre tid, men nu gör det inte det. Då får vi förbereda henne på det bästa. Det är våran skyldighet gentemot henne. Vi kan aldrig gå i strid med nån socialtjänst och ställa oss på klientens sida och säga att nu, det är inte våran uppgift och det är inte våran roll, för att det skulle aldrig vara bra. /.../ För det här är annars väldigt känsligt, för att, det är viktigt att inte gå i polemik. Det får inte bli ett vi och dom liksom. Utän det här måste vara ett samarbete, så att även om vi kan möta socialtjänster i Göteborg som vi är mindre nöjda med så tycker jag ändå att min erfarenhet under dom här X årena, på nåt sätt så lyckas vi komma fram till nån form av lösning om är bra nog. Nästan aldrig, det är bara nån enstaka gång som det har hänt att vi inte har kommit överens, där vi har stått så långt ifrån varandra så att vi har sagt att, »OK jag hör vad ni säger«.

»Samarbete« kan med andra ord vara ett annat ord för en maktordning, där socialtjänsten bestämmer och jourerna tackar och tar emot utan att »gå i polemik«, och om det inte ger det bästa resultatet i de senares ögon så kan det ändå ge en tillräckligt bra lösning på den hjälpbehövande kvinnans problem.

Det ekonomiska beroendet gäller inte bara »uppdrag« och köp av tjänster utan också den löpande driftsbudgeten. Även en etablerad ideell verksamhet kan ha problem med en osäker ekonomisk situation, som försätter den i ett ständigt beroende av kommunala myndigheters prioriteringar och bedömningar:

Det är lite jobbigt att vara förening och detta att du ska gå till kommunen varje år och sitta och motivera ditt bidrag, inte riktigt veta ... troligen får man det eftersom man är etablerad verksamhet i kommunen men ... jag skulle väl gärna se nu med tanke på att det står faktiskt i Socialtjänstlagen att det finns ett ansvar för kommunen för brottsoffer att man köpte verksamheten.

Samarbetet mellan de ideella organisationerna och socialtjänsten sker alltså på mycket olika villkor och i en relation präglad av ensidigt beroende, där de förra tvingas arbeta mycket med dokumentation och ansökningar för att få medel att driva verksamheten vidare, och därmed också lever i ständig ovisshet om framtiden.

Ideella stödorganisationer om samverkan med (bostads)företag

Uppmuntran till ökad samverkan gäller ofta myndigheter och organisationer med samma målgrupp. Men de hjälpinsatser som flera av de ideella verksamheterna efterlyser för sina målgrupper är tillgång till eller

bostäder/bostadsförmedling, utbildning, vård och omsorg. De som kontrollerar dessa resurser är inte alltid myndigheter och kan ha andra huvudmål. Avgörande för att en våldsutsatt eller hotad kvinna skall kunna förändra sin situation, liksom för att det skall kunna bli omsättning på platserna i kvinnojourerna, är ofta att det går att ordna en annan, stadigvarande bostad åt kvinnan och hennes eventuella barn. »Det är det största problemet« (IP23G). Men svårigheterna att få bostad uppges vara kolossala, och på frågan vad som vore viktigast för att lösa det problemet svarar en av kvinnojournsöreträdarna i fokusgruppen:

IP23G: Då skulle jag tycka att de kommunala bostadsvårdarna inte har rätt att neka människor med betalningsanmärkningar. Jag tycker att de kommunala bostadsbolagen skall ta ett samhällsansvar. Jag tycker det är fruktansvärt att de kan sitta på sina höga hästar, för att det är bostadsbrist, och neka människor när inte ens... ofta inte ens är kvinnorna själva som har satt sig i den taskiga ekonomiska situationen utan det är ... (suckar) ... gubben som har sett till att de har fått skulder alltså.

De kommunala bostadsföretagen har enligt sina ägardirektiv inget särskilt socialt ansvar utan skall drivas affärsmässigt och bidra till Göteborgs utveckling. Om en kvinna inte kan få en annan bostad försöker jourerna få socialtjänsten att skriva en remiss till fastighetskontoret så att hon kan få ett kommunalt kontrakt, vilket långt ifrån alltid beviljas och som också ofta innebär en mycket lång väntan. Där måste de våldsutsatta kvinnorna konkurrera med bostadsökande som kanske saknat bostad och varit inskrivna i olika alternativa boendeformer i många år. Bristande samsyn om prioriteringar och kvalifikationskrav blir alltså ett hinder för samverkan, eller begränsar i alla fall inflytandet över hur knappa resurser fördelas.

Myndigheter om ideella organisationer

Projektets analys av utbudet av brottsofferstöd har, förutom i den inledande kartläggningen, begränsats till dels verksamheter med brottsofferstöd som huvuduppgift som är helt eller delvis finansierade av kommunen, dels stadsdelarnas socialkontor. Därför kommer »myndigheterna« i detta avsnitt att representeras av socialtjänsten i stadsdelsförvaltningarna. Kanske är samverkan med ideella organisationer mindre laddad för dessa än omvänt. Det tillhör socialsekreterarens yrkesroll att informera om, hänvisa till och förmedla kontakt med olika organisationer och instanser; det är omöjligt för dem att inte ha både en överblick och en mängd konkret interaktion med andra organisationer såväl som myndigheter. Vissa sådana kontakter måste tas enligt lag, andra regleras av ramavtal med upphandlade organisationer.

Den relativa mångfalden av stödverksamheter

inom kommunen kan dock skapa samordningsproblem, exempelvis är det ibland oklart till vilken organisation polisen skall, eller bör, hänvisa unga som utsatts för brott. Ett önskemål som framkom i flera intervjuer i fas 2 var därför att det inrättas en tjänst som en kommunal brottsoffersamordnare, som har överblick över olika stödverksamheter och deras kapacitet och kompetens, och som kan hänvisa den brottsutsatta till lämplig verksamhet och instans.

En möjlig orsak till de påtalade samarbetsproblem mellan socialsekreterare och jourföreträdare kan vara skilda synsätt på vad en status som brottsoffer bör innebära. Ljungwald & Svensson (2007) lät ett antal socialsekreterare i fokusgrupper diskutera sitt och socialtjänstens ansvar för att ge stöd till brottsoffer. Det visade sig att socialsekreterarna hade vissa svårigheter med begreppet brottsoffer, utom just när det gällde våldsutsatta kvinnor och deras barn. De har ofta kontakt med klienter som utsatts för brott men där huvudproblemet bedöms vara något annat, exempelvis drogmissbruk, vilket gör att brottsutslaget kommer i skuggan. Våra intervjuer med socialsekreterare gav ett liknande resultat. Å andra sidan innebär inte det faktum att ett problem orsakats av ett brott några särskilda rättigheter, och skall så inte heller göra enligt förarbetena till Socialtjänstlagens 5 kap. 11 §. Människor som behöver stöd och hjälp skall få detta, oavsett behovets orsak, samtidigt som rätt till bistånd enligt lagens 4 kap. 1 § bara föreligger om den enskilde inte själv eller på annat sätt kan tillgodose sina behov (Ljungwald & Hollander 2009). För den vanliga socialsekreteraren har den som utsatts för brott alltså i princip inget företräde framför den vars problem orsakats på något annat sätt.

Stadsdelarna har ofta särskilt utsedda och utbildade kvinnofridssamordnare som bland annat sköter samverkanskontakter med andra enheter och organisationer som erbjuder exempelvis stöd till våldsutsatta kvinnor. Dessa skulle kunna fungera som de »specialister« som kvinnojournaföreträdarna efterfrågar. Men om kontakterna mellan de senare och socialtjänsten koncentreras till några få tjänster finns det rimligen en risk att den önskade kompetensökningen hos andra socialsekreterare uteblir.

Kvinnojournarnas problem med ständigt nya handläggare inom myndigheterna kan också vara svårt att lösa. Specialiserade handläggare inom socialtjänsten kan medföra sämre samverkan kring och kontinuitet för de aktuella kvinnorna i andra avseenden. Det skulle exempelvis kunna medföra att de måste byta handläggare när de utsätts för brott eller lämnat hemmet av detta skäl, och sedan igen när problemet med vålds- och hotsituationen lösts. Många av dessa brottsutsatta kan också behöva hjälp för något problem, som inte är direkt förknippat med brottet, exempelvis med sin försörjning eller tonårsbarns skolproblem, och då

behöva hänvisas till andra handläggare. Genom decennierna har socialtjänsten försökt väga fördelar med specialisering/funktionsindelning, respektive helhets- syn/geografisk indelning, mot varandra men båda organisationsprinciperna har också förutsägbara nackdelar.

Av de flesta intervjuerna med socialsekreterarna att döma har socialtjänsten generellt breda kontaktnät, vilkas innehåll givetvis varierar beroende på inriktning och ansvarsområde. De anser också i stort att dessa kontakter fungerar väl: »Jag tycker det är positivt. Det är det väl alltid med samverkanspartners« (IP14A [fas 2]).

I: Ja, samverkan med andra enheter [inom socialtjänsten], det har ni ju nämnt lite om, /.../ kvinnojournerna, stödcentrum för unga, polisen ... Är det andra som ni kontaktar i de här frågorna eller har kontakt med?

IP10A (fas2): Sjukvården i vissa fall /.../ Jag tycker det fungerar väldigt bra, jag tycker att samverkan mellan, att de flesta huvudmän fungerar väldigt bra

I: Mm.

IP10B (fas2): Inom vår enhet så

IP10A (fas2): Ja det fungerar väl utåt också med kvinnojournerna och med.

Socialsekreterarna är mestadels väl informerade om vad det finns för angränsande verksamheter inom deras olika arbetsområden. Vem man vänder sig till varierar utifrån en bedömning av klientens behov, men en praxis som framhävs är att i första hand använda de enheter som finns inom den egna stadsdelsförvaltningen, i andra hand vända sig till dem som sorterar under Social resursförvaltning, därefter till enheter som man har upphandlade kontrakt med och i sista hand ta hjälp av de övriga institutioner som står till buds.

I1: Vi har en fråga kring samverkan också. Vilka det är som ni anlitar?

IP14D (fas2): När det gäller brott och så, då är det ju Resurscentrum, medlingsverksamheten och sedan om vi definierar brott ...

IP14A (fas2): Alltså det heter Resurscentrum här hos oss, så det är inte Resursförvaltningen.

IP14D (fas2): Och sedan är det ju förstas kvinnojournerna.

Det är dock inte ovanligt att man kringgår denna »turordning«, då det behövs insatser med kort varsel. Då är det ofta tillgängligheten och tidigare erfarenheter som avgör vilka kontakter som prioriteras, enligt några av de intervjuade socialsekreterarna. Dessa tidigare erfarenheter kan enligt annan forskning bl.a. vara individuella samarbetsrelationer, ibland egna, ibland vad nära kolleger förmedlar (Forkby & Höjer 2008).

IP14D (fas2): Det handlar väl egentligen om relationer förstas. Vi är ju en grupp som har varit rätt stabil till skillnad från många andra enheter och grupper här i huset. Så att folk kommer och går, men vi är (skratt) kvar här. Och det handlar mycket om det så klart att ...

ja men det är ju, vissa ringer hellre till dig och rådgör när det är något, och vissa ringer till mig kanske. Därför att man har en relation och det blir lättare.

De brottsofferstödande verksamheter som sorterar under social resursförvaltning (KBRO) har en annan relation till socialtjänsten än de från kommunen fristående verksamheterna. De förra har ofta ett flitigt samarbete med andra delar av socialtjänsten, liksom med andra delar av kommunen, exempelvis skolan och förefaller inte på samma sätt som de ideella organisationerna känna sig »beordrade« eller pådyvlade olustiga uppdrag.

Samarbete mellan olika enheter inom socialtjänsten

Socialtjänsten i Göteborg kännetecknas idag av en relativt hög grad av funktionsindelning och specialisering, dels genom inrättandet av Social resursförvaltning, dels inom stadsdelarna. Det betyder att intervjuerna med socialtjänsten fick lite olika innehåll, beroende på om den intervjuade representerade en barn- och familjeenhet, vuxengrupp, ungdomsavdelning, mottagningsenhet eller ekonomienhet. Men samtliga intervjuade på socialkontoren vittnade om att åtskilliga ärenden involverar flera enheter och kräver samordning och samarbete, ofta på ett konkret sätt, där de olika socialsekreterarna diskuterar ärendets olika infallsvinklar: »Inom socialtjänsten så har vi ju väldigt mycket kontakt med varandra. Vi har gemensamma möten, om det är en kvinna som flyr hemifrån tillsammans med sitt barn så är en person från mottagningsgruppen [och] en socialsekreterare från familjeenheten med« (IP10A [fas2]). Mestadels finns då en grundläggande förståelse för varandras arbete, på basis av socialsekreterarnas gemensamma grundutbildning och erfarenheter från olika områden och att de finns inom samma organisation.

Hela enheter inom socialtjänsten kan ibland vidga sitt nätverk genom att medvetet bygga upp en egen kompetens.

IP7B (fas2): Vi ordnade en konferens just på X för några år sen där vi träffade folk som jobbade med kvinnor och barn från hela Sverige. Det här med att kunna prata med varandra och vikten av att kunna träffas och utbyta tankar med varandra om hur man jobbar och hur man skulle kunna jobba och hjälpa varandra. Och sen så har vi ju haft handledning då utav NN som också håller kontakt med olika andra delar av Sverige och som kan komma med och åker ofta på konferenser och så där. Hon ger oss ju ... också mycket i detta och kommer in med nya infallsvinklar.

Men det uppstår också samarbetsvärigheter eftersom varje enhet utgår från olika rationella grunder och olika prioriteringar. Ett exempel som vi delgivit är hur ett

resursteam förordar flytthjälp och taxiresor till en våldsutsett kvinna, men där ekonomienheten spjärnar emot.

Samarbete mellan myndigheter

Kvinnojournalföreträdarna beskrev det som ett problem att deras stödsökande hänvisades till olika myndighetsföreträdare, beroende på var de tidigare bott eller om de exempelvis hade uppehållstillstånd eller inte. Men de geografiska och åldersmässiga gränserna är inte desamma eller harmoniserade mellan olika myndigheter heller, vilket ibland innebär samarbetsproblem. De flesta intervjupersonerna inom socialtjänsten beskrev sitt »nätverkande« med andra myndigheter i positiva termer, men de talade också om olika intressen, prioriteringar och sekretessregler.

Det finns anledning att vara vaksam på att samverkan mellan myndigheter kan stärka deras band på bekostnad av den hjälpbehövande. Konkret kan detta visa sig i ett informationsutbyte mellan myndighetspersoner som sker över klientens huvud och i värsta fall utan deras medgivande. Två socialsekreterare från olika stadsdelar tar upp denna problematik.

IP3B (fas2): Jag går inte och rotar hos andra eller om det finns en samverkanspartner, då kan jag liksom diskutera även den frågan med den personen och, och kolla liksom om det finns någonting mer som jag kan ta reda på, så att jag kan liksom erbjuda den bästa hjälpen, som den personen har behov av då, men. Men annars så går jag på det som personen berättar för mig. Och oftast brukar det finnas liksom underlag som styrker det de säger, så att det ... det är inte liksom, på något sätt blir det inte någon som har hittat på, eller va liksom så.

I2: Nej. Jag förstår.

IP3B (fas2): Ja.

I1: Men hur, hur går du vidare med den informationen i arbetet med klienten?

IP3B (fas2): Ja, då blir det liksom... då beroende av vad personen ... vill ha för hjälp.

Samverkan kan alltså innebära att man diskuterar och informerar sig om en person och hans eller hennes behov utan dennes vetskap och tillstånd. Även om syftet är att ge bästa möjliga hjälp betyder det att personens egen berättelse får en mindre betydelse, och att grunden för förslag och beslut kan bli mindre transparent. Om det var fallet i det ovanstående citatet framgår inte klart, men av följande intervjuutdrag kan vi dra slutsatsen att sådant förekommer, eller åtminstone att vissa av socialtjänstens samarbetspartner skulle önska det.

I: Hur upplever ni er samverkan där med andra organisationer och myndigheter när det gäller sekretessskydd? Fungerar den samverkan tycker ni?

IP8A (fas2): Beror på vem du pratar med, den enskilde handläggaren. För man ska inte skvallra, men man ska

ju ha nödvändig information för att man ska kunna hjälpa den enskilde. Så att jag gillar trepart, när personen sitter i rummet. För då kan man vara öppen. Annars kan det vara jobbigt om man pratar på telefon och man inte känner, för en del hör man att dom vill veta något som dom inte har rätt till att få veta och sådär va. Så jag förespråkar trepart, fyrtio. Alltid ha personen med i rummet så att, eller att man skriver brev och begär, alltså att klienten vet vad man gör. Det är jag jättenoga med. Och då kan man komma undan det där med sekretessen och så. Så att, nej jag, nätverksmöte och så, nej. /.../ Vi har ju stark sekretess men ändå vill man veta allt från oss. Och skvallrar gör vi ju inte. Nej

Att man vill »veta allt från oss« visar att samverkan kan innebära en frestelse att söka eller ge information myndigheter emellan, men ordvalet »man ska inte skvallra« visar samtidigt att det betraktas som ett etiskt problem att falla till föga för sådana förväntningar. Det underförstås också att goda samarbetsrelationer kan innefatta brott mot sekretesslagen.

Anställda i en kommunal verksamhet för brottsut-satta ungdomar berättar om en intensiv samverkan både med andra enheter inom socialtjänsten och med frivilligorganisationer och andra myndigheter. För dem är polisen »en jätteviktig samarbetspartner«, men även sjukvården ...

IP24B (fas 2): Ja, men sedan är det ju alltså skola, övrig socialtjänst ...

IP24C (fas 2): Ungdomsmottagningarna, absolut.

(IP24A: Ja.) Vi slussar ju både till dem och de till oss.

(IP24B: Mm.) BUP likaså. (IP24A: Ja.) Barnhuset likaså.

IP24A (fas 2): Mm. Barnens krismottagning, BOJ.

(IP24C: Ja.), alltså Brottsofferjouren... (IP24C: Ja.) ... är ju viktiga ... också.

Något senare i intervjun berättar man om problem i samverkan med en annan myndighet, nämligen psykiatrin:

IP24B (fas 2): Alltså när vi behöver slussa någon till psykiatrin eller någon som skulle behöva gå i långvarig terapi...

I1: Är det barnpsykiatrin du tänker på, först eller?

IP24C (fas 2): Nej, alltså barnpsykiatrin är väl rätt...

(IP24B: Det är lite lättare.) ... hyfsad, men så fort de har fyllt 18, är det ju kort. (IP24B: Mm.) (I24A: Ja. Mm, det stämmer det.)

IP24B (fas 2): Och där finns det ju ingen, det finns liksom ingen – vi har ingen gräddfil in, eller det finns ingen ... det är också sådant där läge där man kan känna sig väldigt maktlös. (IP24A: Ja, det gör man.) ... för att... ja, vad skall man göra? »Ställ dig i kö i fem år!« eller ... (IP24A: skratt) »var rik!« (IP24C: Mm, IP24A: Mm.) ... så att du har råd att betala en terapeut privat.

Problemet är detsamma som när de ideella stödorganisationerna klagade på att de fick vänta länge, resa långt eller hela tiden träffa nya personer när de skulle

ha kontakt med sina stödsökandes handläggare inom socialtjänsten. Olika organisationer har olika sätt att fördela ansvaret för olika klient- eller patientgrupper och olika sätt att kategorisera deras behov. Inom psykiatrin finns ingen särskild enhet för unga vuxna, vilket däremot utvecklats inom kommunens brottsofferstöd och för andra problem, som vid ungdomsmottagningar. Men här diskuteras också ett annat grundläggande dilemma, nämligen att samverkan mellan självständiga enheter kan upplevas brista om det inte medför ett visst inflytande över den andra partens prioriteringar. De lösningsförslag som nämns senare i intervjun är, lite hårdtagat, en »gräddfil« inom vuxenpsykiatrin, att den egna enheten utvidgas till att innefatta den efterfrågade kompetensen och stödformen eller en specialenhet för krisdrabbade brottsutsatta, där olika verksamheter och professioner samordnas kring en målgrupp (se vidare nedan).

Förslag för att förbättra samverkan inom brottsofferstödet

På frågan om vad som kännetecknar ett gott samarbete framhåller en representant för en ideell organisation att det är »respekt och ödmjukhet och nyfikenhet«, att det finns en gemensam drivkraft att lösa en individs problem, att man måste »hålla sig inom ramarna« men inte vara för regelstyrd och inte för envist försvara sin egen organisation och dess intressen.

IP18 (fas 2): Jag tror att man måste släppa sina organisationer. /.../ när sån här, enhet som, dit man söker sig för att man vill tänka nyfiken och nytt, där man inte sitter fast i förordningar. Där man har, där man får lov att tänka väldigt fritt. /.../ när jag ska möta en organisation så ska det inte vara för att försvara mina åsikter, för jag måste vara ärligt nyfiken på: »vad har du att komma med?« (I: Mm.) Utan att det ska sila genom allt för många egna värderingar liksom, om att jag tycker att jag har rätt. Ibland är det ju så här att man måste tänka: »Jag har visst inte rätt!«

Samtidigt måste man hålla sig inom de ramar man har och tänka »hur ska vi kunna liksom mötas inom dom?« Problemet är, utöver tendensen att verka bara för den egna organisationen, enligt intervjupersonen, att det finns ett »förändringsmotstånd« och »ett väldigt starkt vi-och-domtänkande«. Liksom flera andra intervjuade föreslår hon att man skulle bilda ett center för att ge vägledning och stärka beredskap och insikter.

IP18 (fas 2): Jag skulle önska att det blev en central enhet i Göteborg som jobbade med kvinnofrid, och att, den här frågan fick finnas med där, alltså att, och att ungefär som Barnhuset, att man liksom har åklagare och polis och socialtjänst och sjukvård som jobbar tillsammans. Så skulle jag vilja, att det också blev i Göteborg, fast man jobbade med kvinnofrid. /.../

Liksom att man hade ett mer samlat grepp, att inte varje myndighet ska skapa sin kvinnofridsgrej.⁴⁷

Enligt intervjupersonen måste denna samordning till för att stödet skall bli effektivt; hon »tycker inte om när det ligger på den enskilde att söka hjälp i alla dom här instanserna«. En stödverksamhet för unga föreslår också en central enhet eller mottagning, men här mer med fokus på professionell krisbearbetning:

IP24C (fas 2): Det skulle vara bra om det fanns någonting man kunde liksom, både vuxna och ... alltså spelar ingen roll hur gammal. Alltså är man över 18 så skall... (IP24A: Mm.)... kan man gå dit, ... alltså en krismottagning eller vad man nu skulle kalla det för då va. (IP24P: Mm.) För tanken med vår verksamhet är ju att vi inte skall ha långvariga liksom terapi... vi är inte terapeuter, vi är inte psykologer ... och vi skall liksom vara en verksamhet, som inte har långa köer och, och så va. Så att när de börjar... alltså många av dem har ju massa andra saker med sig också, men som liksom blir förvärrade av ... den här nya krisen, så att säga ... och kan behöva rätt så omfattande terapier ... och där det ibland kan handla om... liksom mer djupgående. Alltså psykodynamiskt, men ibland också KBT.

Ett annat förslag var »en akutinrättning för våldtagna. Inte bara våldtagna kvinnor utan både kvinnor och män« (IP24C). Liksom förslaget om ett särskilt centrum för allt som rör våldsutsatta kvinnors behov kan en sådan inrättning emellertid komma att behöva brottas med nya gränsdragningsproblem, som kan drabba enskilda brottsutsatta personer som söker stöd. Kanske upplever dessa ett behov av att tala om, och få stöd och terapi för, även andra problem än sådana som rör brottet, eller kanske gör stödgivarna i sådana specialenheter andra bedömningar av vad som orsakat behovet av exempelvis psykoterapi. Det finns också en risk att någon eller några myndigheter kommer att dominera verksamheten, på samma sätt som den nationella utvärderingen av barnhusen visade (se Åström & Rejmers 2008).

Bland de stödverksamheter som sorterar under Social resursförvaltning är det också flera som uttrycker behov av en kommunal samordnare för brottsofferfrågor. Vi citerar åter fokusgruppen med inriktning på unga brottsoffer:

47 Intervju gjordes innan Dialoga Relationsvårdscentrum inrättades av elva kommuner i Göteborgsregionen. Det är inte en plats som stödsökande våldsutsatta kvinnor själva kan besöka, utan man beskriver sig som »en resurs för de kommunanställda i elva kommuner som i sitt arbete möter barn, kvinnor och män som lever med våld i nära relationer«. Syftet är att öka kompetensen hos de kommunanställda, erbjuda utbildning och konsultation, stödja metodutveckling, bygga en kunskapsbank och stärka regional samverkan. Dialoga håller i en hemsida, genom vilken man kan informera sig om och få kontakt med olika myndigheter och frivilligorganisationer som kan bistå våldsutsatta kvinnor och barn. (www.valdinarerelationer.se/dialoga).

I1: Så där, samarbetet med polisen där skulle kunna vara bättre eller?

IP24B (fas 2): Absolut.

IP24C (fas 2): Och där tror ju vi på det där med en samordnare återigen, därför att... (IP24A: Ja.)... alltså det är väldigt lätt för oss, som liten verksamhet att sitta och säga här: »Poliserna borde göra så här.« Det är ju bara det att vi är inte den enda verksamheten, som tycker det, utan det tycker X och det tycker Y och det tycker Z och det tycker tusen andra verksamheter... (IP24B: Mm.) ... så därför så borde det kunna finnas ett centralt ställe dit allt skickas och sedan får det fördelas utifrån den.

I1: ... tänker ni er en samordnare på polisen där alla anmälningar... (IP24C: Nej...)... slussas in?

IP24C (fas 2): ... utan en samordnare inom kommunen... (I1: Hap.) ... som kan fördela ut även till icke kommunala verksamheter, men som har ansvaret att fördela, så polisen inte behöver hålla på och göra det här. (I1: OK.) Skall den dit eller skall den dit? Där har de den åldersgränsen... (IP24B: Mm.) ... och den. Alltså så va.

I1: OK. Så alla anmälningar överhuvudtaget... (IP24B: Mm, IP24C: Mm.) skulle till den här samordnaren?

IP24C (fas 2): Ja.

Det hindrar inte, enligt denna fokusgrupp, att det också vore bra om polisen hade en egen samordnare för brottsofferfrågor. En alternativ lösning, som diskuterades i gruppintervjun, på problemet med brottsdrabbade unga i akut behov av psykoterapi och professionellt samtalsstöd vore att organisationen själv anställer den expertis som behövs för detta.

IP24B (fas 2): Det är ett jättebehov där man liksom ... när man behöver mer.

IP24C (fas 2): Ja och där vi själva har, ibland, tänkt så här: Ja, men vi, vi skulle vilja anställa någon som... (IP24B: Mm, IP24A: Ja.) ... skulle kunna ta de här, som behöver gå länge och omfattande. Bara för att det liksom...

I1 Du menar att du... ni skulle ha så att ni kunde remittera, så att säga, till den egna terapeuten?

IP24B (fas 2): Eller ha en tjänst till.

Mer samordning, mer egna personalresurser, mer kontroll över andras resurser, eller att olika instansers resurser samlas under ett tak är vanliga förslag till lösningar på samverkansproblem. Därutöver föreslås ofta mer specialistkompetens eller särskilda handläggare för brottsofferstöd eller kvinnofrid inom olika myndigheter.

SAMARBETE UR DEN BROTTSUITSATTES SYNVINKEL

Sammanfattningsvis framgår i intervjuerna med socialtjänsten och stödorganisationer att samverkan med andra aktörer, myndigheter och sociala institutioner pågår och anses viktig för att kunna ge erforderligt stöd till brottsutsatta personer. Samtidigt framstår det delvis som ett nollsummespel i två bemärkelser: krav på bättre samarbete tycks ibland betyda önskemål om

större inflytande över andra parter verksamhet och prioriteringar, och förslag till lösningar på samarbetsproblem skulle kanske underlätta stödet till brottsutsatta men riskera att leda till andra problem för samma individer. Att samverkan kring brottsofferstödet bör förstärkas i kommunen är lätt att säga men kan vara svårt att genomföra utan att försvaga kontakter och relationer inom andra områden, vilket också kan drabba de brottsutsatta.

Dåliga samarbetsrelationer kan drabba de brottsutsatta i form av exempelvis långa väntetider genom att en myndighet inte lyckas påskynda ett ärendes hantering inom en annan myndighet eller påverka dess beslut i en för den brottsutsatta positiv riktning, och en »gräddfil« för brottsoffer inom psykiatri skulle kunna ge brottsutsatta snabbare hjälp. Samtidigt skulle det potentiellt betyda större svårigheter för andra parter som samverkar med psykiatri, som primärvården, och i förlängningen för de brottsutsatta som söker sig dit. De ideella organisationerna framhåller behovet av personliga kontakter och uppbyggda relationer med företrädare för sociala instanser och myndigheter, men särskilda brottsoffer- eller kvinnofridshandläggare skulle kunna medföra att vissa av de brottsutsatta kvinnorna skulle tvingas till ytterligare handläggarbyten, samtidigt som vanliga handläggare inom socialtjänsten i än högre grad än idag skulle sakna erfarenhet av den typ av problem som de stödsökande ofta har, vilket är ett annat problem som kvinnojourerna lyfter fram.

För en institution som Barnhuset, som ju även finns på andra håll i landet, är just samverkan mellan olika myndigheter den bärande idén. Här framhålls tillgängligheten och nära samverkan mellan olika myndigheter som unikt och som något som bidrar till att lindra skador och lidande hos brottsutsatta barn. Samtidigt är syftet med den nationella satsningen på barnahus ytterst att förbättra den rättsliga processen mot dem som begått brott mot barnen,³⁴ och i en nationell utvärdering från år 2008 konstateras att barnahusverksamhetens fokus på polisutredning och förhör bidragit till en »juridifiering« även av de sociala tjänster som erbjuds inom dessa enheter (Åström & Rejmer 2008: 98).

Samverkan är alltså inte något neutralt mål i sig, det finns ett syfte med den och ibland konkurrens mellan

olika parter syften. Det är alltså inte givet att samverkan kring brottsoffer alltid i första hand syftar till att ge dessa bästa möjliga stöd; ibland är motiven snarare att få bättre underlag för ett åtal, att förebygga brott mot andra, eller att minska den egna organisationens kostnader eller arbetsbörda. Samverkan kan också vara ett sätt för en organisation eller en myndighet att öka kontrollen över andra och påverka deras arbetssätt.

Genom intervjuerna med brottsutsatta i fas 3 har vi blivit varse, att även om det finns samarbetskontakter mellan handläggare inom olika myndigheter och organisationer kommer detta inte självklart enskilda brottsutsatta tillgodo. Myndigheternas beslutsfattare kan ägna sig åt ett »svartepettspel«, där enighet råder om den enskildas behov men inte om vem som har ansvaret för att tillgodose det. En rådrabbad man berättade: »Jag fick inte ett öre av Försäkringskassan, ingenting av socialbidrag heller«, eftersom socialbyrån hävdade det var Försäkringskassan som skulle betala« (IP25 [fas 3]). Men våldsutsatta kvinnor har också ställts på gatan när två kommuner tvistade om vem som har betalningsansvaret för dem. Problemet har i dessa fall inte varit bristande samverkan mellan kommunala myndigheter eller mellan dessa och den inblandade kvinnojouren, utan öppen oenighet om ansvarsfördelningen och bristande generositet hos alla tre parterna.

Ibland skiljer sig bedömningsgrunderna åt mellan de inblandade. Intervjupersoner vid kvinnojourer kan hävda att en brottsutsatt kvinna har ett stort behov av en bostad, men de kommunala bostadsföretagen vill inte erbjuda en lägenhet om hon saknar inkomst. För dem är hyresbetalningsförmågan den viktigaste beslutsgrunden. Här är det inte samverkan som är problemet utan de inblandade parternas olika mål med och regler för sin verksamhet. Brottsutsatta har ställts utan inkomst när en läkare bedömt att en patient p.g.a. sin reaktion på ett brott inte är arbetsförmögen, men Försäkringskassan inte godtagit detta. Andra gånger prioriterar även olika stödgivare den egna ekonomin framför de brottsutsattas behov. En av de intervjupersoner som utsatts för kvinnofridsbrott hade fått plats på en kvinnojour, där socialtjänsten garanterade kostnaden. Men efter ett halvår ville kommunen inte längre betala och hon fick då inte längre bo kvar. Eftersom hon fortfarande inte fått någon bostad blev hon akut hemlös och hänvisad till att bo i en bil. Sannolikt har alla tre parterna – bostadsföretag, kvinnojour och socialtjänst – det gemensamt att de valt att följa sina egna regler eller prioriterat sin egen ekonomi framför att visa generositet mot den brottsutsatta.

Det råder alltså ingen brist på samarbete, men resultatet är inte alltid att de brottsutsatta får bättre stöd, compensation eller trygghet. Detsamma gäller utbudet av jourer, skyddat boende och samtalsstöd. Fortfarande finns luckor i utbudet som samarbetet inte tycks ha bidragit till att synliggöra och fylla. Ett väl utvecklat samarbete mellan olika aktörer inom

34 Syftet med inrättande av barn(a)hus var »att de utredningar som görs i samband med misstankar om att ett barn har utsatts för brott skall vara anpassade till barnen«, bl. a. genom att de involverade myndigheterna samlas under ett tak (barnhus). Men syftet var också »att genom metodutveckling höja kvaliteten i utredningarna /.../ genom en nära samverkan som skapar förutsättningar för kontinuerligt utbyte av information och kunskap – i varje enskilt ärende men också på en övergripande nivå. På så sätt skapas bättre underlag för rättsprocessen och för samhällets fortsatta insatser.« (Regeringsbeslut 2005-02-03).

samma fält kan tvärtom leda till att det utvecklas diskurser som innebär att vissa brottsutsattas behov, karaktär eller (bristande) kompetens tas för givna. Så råder enighet om att vissa grupper av brottsutsatta kvinnor inte passar på kvinnojourerna för att de missbrukar, för att de har fysiska funktionshinder eller för att deras psykiska problem antas kräva kompetens och personalresurser som inte finns.

För enskilda brottsutsatta kan det också vara ett problem om goda samarbetsrelationer medför att myndigheter och organisationer har större förtroende för varandra än för den stödsökande. Det kan innebära att man bryter sekretessen och utväxlar information utan den enskildes samtycke. Som ett exempel på dåligt samarbete med socialtjänsten berättar en kvinnojoursföreträdare i fokusgruppen om en socialsekreterare som ordnat plats på ett jourboende för en kvinna som haft problem med missbruk. Problemet var att handläggarna inte öppet berättat om det, men om de gjort det hade denna kvinna förvägrats plats. Samarbete innebär alltså inte nödvändigtvis att problem löses på ett sätt som gynnar de brottsutsatta eller i enlighet med deras önskemål, det *kan* också innebära en enad front av misstro eller avvisande som krymper deras möjligheter till stöd.

Ett problem som återkommer i samband med att de brottsutsatta berättar om sina behov av hjälp, och som överensstämmer med hur en intervjuperson från Brottsofferjouren beskriver de brottsutsattas situation, är av ekonomisk art. Det handlar om svårigheterna att dels få ut ersättning för förlorad egendom och kostnader för psykologsamtal eller psykoterapi, dels bli sjukskrivna till följd av skador och problem på grund av brotten. En del har fått den hjälp de behövt och inte haft några ekonomiska svårigheter, medan andra har haft stora problem och fastnat i en fattigdomsfälla.

Enligt en intervjuperson från Brottsofferjouren går Socialtjänstlagens biståndsparagraf före paragrafen om stöd till brottsutsatta, »vilket innebär att ska du över huvudtaget komma in i Socialtjänstens omsorg så ska du vara omsorgslös och medelslös. Och det gör ju att i princip blir det ju ... massor av brottsoffer som trillar utanför«. Detta gäller alltså ekonomiskt bistånd, där Försäkringskassan och försäkringsbolagen blir de instanser som förväntas gå in istället. Har man ingen privat försäkring, eller om ersättningsanspråken, exempelvis för kostnader för psykoterapi, avslås helt eller delvis, drabbas man ekonomiskt. Ett par av de inbrottsutsatta berättar just att de måste bekosta psykologsamtal de ansett sig behöva efter brottet själva, andra har inte haft råd att söka sådan hjälp. Men för dem saknar det kanske betydelse om ett eventuellt bidrag skulle komma från socialtjänst, försäkring eller landsting, huvudsaken är sannolikt att de egna kostnaderna begränsas.

Finns det en dom om skadestånd och kränkning-

ersättning men gärningspersonen inte betalar och Kronofogden inte kan driva in pengarna, kan man söka ersättning från Brottskadennämnden. Men om beslut om indrivning eller ersättning från försäkringsbolag dröjer, kan det enligt Brottsofferjouren ta »en evighet innan du får ut ditt skadestånd«. Problemet är också att ansökningstiden går ut två år efter det att en dom vunnit laga kraft eller att polis avskrivit ärendet; därefter får man ingen ersättning alls, oavsett om felet är exempelvis kronofogdens. Sådana fall finns, menar Brottsofferjouren. Att döma av intervjuer i både fas 2 och 3 borde dessa regelverk ses över och samordnas. I Sverige avslås dessutom närmare hälften av alla ansökningar om brottskadeersättning av Brottsoffermyndigheten, enligt en studie av Rytterbro, Rönneling & Tham (2009: 107), vilket delvis hänförs till att det är de brottsutsatta själva som måste ansöka om ersättning, medan det i Danmark är polisens uppgift att hjälpa dem med detta. Frågan är om dessa problem löses genom samverkan, snarare är det förändringar av lagar, regler, praxis och rutiner som skulle förbättra situationen för de brottsutsatta.

De intervjupersoner som utsatts för brott i sitt arbete tycks ha avsevärt lättare att få både sjukskrivning och psykologsamtal genom arbetsgivarnas avtal och försäkringar. Detta stöd är dock begränsat, vilket kan innebära att man måste avstå från fortsatt hjälp även om man behöver det. Vi har hört brottsutsatta berätta om arbetsgivare som saknat tålmod eller resurser nog att ge den brottsutsatta möjlighet till en mer långsam återgång till arbetet, eller till andra arbetsuppgifter när skadorna varit för stora eller varaktiga, samtidigt som sjukförsäkringen visat sig otillräcklig för att kompensera för de inkomstbortfall som blivit följden. Och kanske är problemet då inte bristande samverkan, utan en kombination av små ekonomiska resurser och svaga rättigheter. Men vi har även hört motsatsen; flera intervjuade som utsatts för brott i arbetet vittnar om ett mycket gott och effektivt samarbete mellan arbetsgivare/arbetsledare, arbetskamrater, Brottsofferjouren och eventuellt en psykolog, som lett till att de relativt snabbt kunnat återgå till arbetet utan ekonomiska förluster och kunnat lägga brottet bakom sig.

En sista randanmärkning rör begreppet nätverk. Normalt betyder detta en individs olika kontakter, som i sin tur kan erbjuda olika resurser eller hjälp och stöd beroende på behov och situation. Men när nätverken är organiserade och förväntas fungera för en kategori av individer, snarare än komponeras för och av en enskild människa, finns det en risk att banden mellan medlemmarna är starkare än dem som utvecklas till, i detta fall, den stödsökande. Att samverkan kan förekomma och relationerna fungera väl utan att det kommer de stödsökande till del kan delvis bero på att de senare inte självklart ingår i samverkan kring deras brottsofferstöd.

II.

SAMMANFATTANDE DISKUSSION OCH SLUTSATSER

Detta avslutande kapitel omfattar fyra avsnitt. I det första ges en sammanfattande bild av utbudet av brottsofferstöd. Därefter diskuteras kategoriseringar av brottsutsatta utifrån ett resonemang om social identitet. Detta är framför allt aktuellt beträffande individer som i första hand ses som kriminella eller missbrukare, och som därför har svårt att synas som – och se sig själva – som brottsutsatta. Här sammanfattar vi också vilka grupper som tycks underförsörjda med brottsofferstöd så som utbudet nu är organiserat.

I det tredje avsnittet sammanfattas och kommenteras de intervjuade brottsutsattas berättelser om hur de bemötts efter det att de drabbats av brott. Som tidigare understryks här polisens betydelse, trots att polisen inte egentligen har till uppgift att ge brottsofferstöd. Vi för sedan ett resonemang om hur olika typer av kriser som ett brott kan utlösa förhåller sig till olika stödformer och avslutar med en sista reflektion om samverkan kring stöd till brottsoffer.

UTBUDETS ORGANISERING

Stöd till brottsutsatta erbjuds och förmedlas av en rad olika verksamheter i Göteborg. En stor del av dem som kartlades i fas 1 bedrevs av frivilligorganisationer, men kommunala och statliga myndigheter intar ändå en central roll – inte minst ekonomiskt och juridiskt. En analys av utbudet visar att de enheter som tillskapats av kommunen för att särskilt tillgodose behov av stöd vid brottsutsatthet och som sorterar under Social resursförvaltning, kompletterar och fyller flera av de luckor som uppstår i det ideella brottsofferstödet. Vi har alltså en delvis omvänd situation jämfört med den traditionella, där frivilligorganisationer initierar just sådana verksamheter som den offentliga sektorn inte erbjuder, i syfte att visa på och tillgodose försummade behov; alternativt kan man tala om en dialektik mellan ideella och kommunala etableringar av stöd. Sammantaget finns i Göteborgs kommun, såväl hos ideella krafter som hos politiker och tjänstemän ett stort engagemang för brottsutsatta, ett engagemang

som också utgör bakgrunden till det uppdrag, som redovisats i denna rapport.

Att ideella och kommunala verksamheter finansieras på olika sätt inverkar på hur de byggs upp och bedriver sin verksamhet. Huvudmannskapet påverkar också vilka som arbetar i verksamheten och hur det konkreta arbetet utförs. De ideella organisationerna erbjuder mer praktisk hjälp och utgår ibland från de medarbetandes egna erfarenheter, medan de kommunala verksamheterna enbart bedrivs av utbildade professionella och är mer inriktade på krisbearbetning. Men även de ideella organisationerna utvecklar kontinuerligt kompetens i krisbearbetning och har förutom volontärer även anställd personal med utbildning.

En annan likhet är att såväl de ideella som de kommunala stödverksamheterna, liksom socialtjänsten, ofta prioriterar barn, ungdomar och kvinnor, medan utbudet av brottsofferstöd för vuxna män och äldre är betydligt mer begränsat. Det finns också grupper med fysiska eller psykiska handikapp eller missbruk, för vilka stödutbudet är starkt begränsat.

Socialtjänsten

Att socialtjänsten har ett särskilt ansvar för brottsutsatta markeras i SoL 5 kap. 11 §, som lyder:

Till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp.

Socialnämnden ska särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation.

Socialnämnden ska också särskilt beakta att barn som bevitnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp.

Det är också framför allt utsatta kvinnor och barn, som lagstiftningen och tillsynen betonat (Ljungwald & Hollander 2009). I Riktlinjer angående ekonomiskt

bistånd för socialtjänsten i Göteborgs kommun (antagna av KS 2008–10-01), kan man dock under rubriken »Utgångspunkter att SÄRSKILT beakta vid ansökan om bistånd« läsa: »Det bör uppmärksammas att stöd till brottsoffer inte enbart omfattar kvinnor och barn« (§ 458). Enligt dem vi intervjuat på socialkontoren har dock fokus för brottsofferstödet inom socialtjänsten varit på brottsutsatta kvinnor, barn och ungdomar. Socialtjänsten fullföljer sin uppgift dels genom att inrätta särskilda enheter för stöd till brottsutsatta och ge bidrag till andra, dels genom att enskilda handläggare hänvisar stödsökande till de kommunala och ideella enheter för brottsofferstöd som finns inom kommunen. Men man ger också stöd i form av samtal till enskilda brottsutsatta.

På grund av tidsbrist, hög arbetsbelastning samt ständigt budgettryck tycks emellertid stadsdelarnas socialkontor i många fall motverka snarare än uppmuntra till att invånare vänder sig till socialkontoren när de utsatts för brott. Generellt sett verkar inte heller de brottsutsatta som vi intervjuat ha sett det som naturligt att vända sig till socialtjänsten, om de inte varit i behov av medel eller betalning av plats på en kvinnojour, och för flera av dem är sådana kontakter förknippade med viss skam. Det finns på så sätt ett slags konsensus mellan brottsutsatta medborgare och socialkontor om att de som drabbats av brott inte förväntas söka stöd hos socialkontoren i första hand, om de inte redan har en sådan kontakt, och om inte stödbehovet innefattar behov av medel, direkt eller för att finansiera ett boende på en kvinnojour. Intervjupersonerna i fas 3 berättade om skiftande erfarenheter av kontakter med socialkontoren; flera kvinnor beskrev den hjälp de fått i positiva ordalag, inte minst för att den möjliggjort kontakt med och hjälp från andra stödgivare.

De intervjuade socialsekreterarna framhöll själva att deras registreringskyldighet och gällande regler för ärendehantering och dokumentation gör det svårt att samtala med brottsutsatta, som inte i övrigt är klienter, mer än några enstaka gånger. De efterfrågar också mer kunskap och vägledning om hantering av brottsutsatta. Enligt intervjuade representanter för såväl socialkontoren som särskilda stödverksamheter försvåras också socialtjänstens roll i brottsofferstödet av formella regler om biståndsansökan och utredningsplikt vid anmälan om att barn far illa. Istället hänvisar socialsekreterare brottsutsatta till enheter som inrättats eller finansierats av Social resursförvaltning för särskilda insatser, såsom medling, eller för olika typer av brottsutsatta – barn, ungdomar, män som misshandlar och socialt utsatta kvinnor. Samtidigt förefaller just socialsekreterares breda kompetens och kontaktnät vad gäller rättsväsendet, stöd- och boendeformer, ersättningsystem, socialförsäkring och juridik och rättsprocesser vara viktiga för

att tillgodose behoven hos flera av de intervjuade brottsutsatta, som inte ansåg sig ha fått tillräcklig hjälp och information genom andra myndigheter och organisationer.

Information och kommunikation

Enligt 93 procent av respondenterna i kartläggningen vet klienterna inte vilket stöd som finns att få, trots att många företrädare för verksamheter med stöd till brottsoffer som huvuduppgift säger sig ägna mycket tid och kraft åt informationsinsatser för olika intresserade grupper såsom studenter, yrkesverksamma och politiker. I intervjuerna av brottsutsatta i fas 3 fann vi visst stöd för att information om vart man kan vända sig många gånger är bristfällig.

Bland förslagen från respondenterna i telefonenkäten och i intervjuer med företrädare för stödverksamheter i fas 2 fanns sådant som att skapa en »lathund«, som regelbundet uppdateras, där olika stödverksamheter presenteras med kontaktuppgifter, ett »center« med olika kompetenser där den brottsutsatte kan få hjälp med olika slags problem, en kommunal brottsoffersamordnare eller en »telefonrådgivning« liknande Sjukvårdsupplysningen, där brottsutsatta kan få råd, upplysningar och hänvisningar. En intervjuad brottsutsatt kvinna talade på ett likartat sätt om att samla information om alla former av stöd till kvinnor i ett särskilt hus eller via ett särskilt telefonnummer, där man anonymt, informellt och utan krångel skulle kunna få upplysningar och hänvisningar som skulle göra det möjligt att ta sig vidare om man hamnar i en kris. Samtidigt var det uppenbart att många av de intervjuade brottsutsatta, trots information och upplevt behov av stöd, inte kommit i kontakt med de organisationer och enheter som hade kunnat erbjuda dem hjälp.

Enligt företrädarna för 84 procent av de kartlagda verksamheterna uppger deras klienter att de inte vet vilket stöd de behöver. Detta har däremot inte bekräftats i intervjuerna med de brottsutsatta. Vanligare är att de säger sig veta vad de behöver för form av stöd, även om de inte fått det. Antingen saknas ett sådant utbud för den kategori de tillhör, eller också har de inte kunnat få tillgång till det av ekonomiska eller praktiska skäl. Exempelvis har flera intervjupersoner velat ha psykologsamtal eller psykoterapi i anslutning till att de utsatts för brott, men detta erbjuds bara kostnadsfritt till dem som utsatts för brott under arbetet, vilket också bekräftas av kartläggningen i fas 1. Andra har velat ha hjälp till en ny bostad, ett nytt arbete, skyddsanordningar på arbetsplatsen eller i hemmet eller en tids sjukskrivning under tiden de återhämtat sig efter att ha utsatts för brott, men inte kunnat få detta. Slutligen har flera saknat kunskap om de juridiska villkoren för skadestånd, kränkingsersättning och brottsskadeersättning.

DE BROTTSUITSATTAS STATUS OCH IDENTITET

I slutet av delrapporten om fas 1 och 2 frågade vi oss om det inom socialtjänsten, såväl som i verksamheter med brottsofferstöd som huvuduppgift, fanns en uppdelning mellan »värdiga« och »ovärdiga« brottsutsatta, alltså en moralisk uppdelning av klienter i sådana som förtjänar, respektive inte förtjänar, bistånd eller stöd. Fram till 1900-talet var sådana gränsdragningar öppna och explicita; idag tenderar de enligt forskningen att bestå, om än i mer implicita och dolda former vid bedömningar av rätten till olika former av bistånd, ersättning och stöd. Våra intervjuer i faserna 2 och 3 kan inte sammantaget bekräfta detta, även om det är uppenbart att de intervjuade brottsutsatta har vitt skilda erfarenheter av stöd och bemötande och även betraktats som mer eller mindre relevanta för stöd.

För alla studier om brottsutsatta under de senaste decennierna har Christies (1986/2001) numera klassiska essä »Det idealiska offret« varit en inspirationskälla. Hans ironiska tes är att den sköra, gamla kvinnan, som är ute i ett anständigt ärende, t.ex. på väg till sin sjuka syster, är ett idealiskt brottsoffer när hon utsätts för brott av en okänd, storvuxen man som rånar henne för att få pengar till knark (en »idealisk gärningsman«). Enligt Christie utgör denna bild av ett brott en implicit måttstock vid bedömningen av andra brott, som ofta inte är lika entydiga, och där därför den brottsutsatta kan misstänkliggöras som medskyldig eller inte bedömas som trovärdig. Analyserna av våra intervjuer av brottsutsatta ger både stöd för och talar emot denna tes. Vi anser oss se tydliga indikationer på att de intervjuades uppträdande inför stödgivare och myndigheter, liksom deras berättelser om vad de utsatts för, påverkar om de erbjuds det stöd de vill ha och hur de bemöts. Däremot är det inte just den gamla kvinnan som erbjuds stöd, främst och mest. Om vi vågar oss på att generalisera här är brottsofferstödet i Göteborg bäst utbyggt och mest tillgängligt för kvinnor som utsatts för våld i ett äktenskap de vill upplösa omedelbart, och för anställda i vissa branscher, där avtal finns om brottsofferstöd på arbetsgivarens bekostnad. Pensionärer av båda könen, vuxna män som utsätts för brott utanför arbetet och socialt utsatta män och kvinnor har däremot betydligt svårare att få adekvat brottsofferstöd, liksom den som misstänks själv haft del i brottet och där gränserna mellan gärningsman och brottsutsatt är vaga.

Offer och förövare

I kartläggningen svarade 85 procent av respondenterna att de gav stöd till såväl offer som förövare, men här ingick många verksamheter som inte specifikt ägnar sig åt brottsofferstöd. Bland de 22 verksamheter

som hade sådant stöd som sin huvuduppgift var andelen två tredjedelar. I genomlysningen av dessa verksamheter och socialtjänsten i fas 2 var bilden mera blandad. Det är exempelvis uppenbart att kvinnojourer visserligen kan ge stöd till kvinnor som begått brott, men inte till männen som begått brott mot dessa kvinnor. I samtalen med socialsekreterarna kompliceras ofta relationen mellan brottsoffer och förövare, speciellt vad gäller ungdomar. Det framhölls att en person vid ett tillfälle kan vara drabbad av brott för att nästa gång få stå till svars för ett liknande övergrepp mot någon annan, men man talade också om svårigheten att avgöra vem av de inblandade som är förövare och vem som är offer i ett slagsmål. Stödet inriktas då istället på att förändra den unges livssituation. I fas 3 framgick att vissa brottsutsatta själva inte betraktade sig som förtjänta av brottsofferstöd eftersom de inte kunde se sig själva som offer.

Missbrukare och socialt utsatta

Redan i fas 1 stod det klart att missbrukare kan ha stora svårigheter att få stöd sedan de utsatts för brott; nästan hälften av de 22 stödverksamheterna svarade att de inte erbjöd stöd till brottsutsatta som var missbrukare; det gällde 7 av 10 verksamheter som riktade sig till kvinnor. Analysen av utbudet av brottsofferstöd i fas 2 visade också att brottsutsatta personer med missbruk och psykiska problem, ibland även personer med fysiska handikapp, ofta inte erbjuds brottsofferstöd eller avvisas från stödverksamheterna.

Inom socialtjänsten är klienter nästan aldrig eller sällan enbart brottsoffer utan befinner sig i komplexa livssituationer, som t.ex. innefattar missbruk, psykisk sjukdom eller ekonomiska problem. Det är snarare något av de senare problemen än det faktum att de är brottsutsatta, som föranlett kontakten med socialtjänsten. Brottsofferidentiteten kommer därmed att överskuggas av andra klientidentiteter. Sociala identiteter som missbrukare, psykiskt sjuka eller kriminella kan också vidhäfta personer som söker skydd vid t.ex. kvinnojourer. Även om det finns ett stort antal verksamheter som ger stöd till brottsutsatta totalt, finns det alltså uppenbarligen grupper som exkluderas från stöd på grund av fysiska eller psykiska handikapp eller missbruk.

Intervjuerna i fas 3 har bekräftat svårigheter för missbrukande kvinnor att få adekvat hjälp, även om några av dem fått gott brottsofferstöd av verksamheter som riktat sig just till denna grupp. Men det framgick också av intervjuerna att flera brottsutsatta kvinnor hade svårt att se på sig själva som brottsoffer, dels för att de också själva begått brott, dels för att de tenderade att ta på sig skulden för vad de utsatts för eller – liksom de intervjuade socialsekreterarna – se detta som ett oundvikligt resultat av, och inslag i, det liv de levde.

Vuxna män

Sammanställningen av stödutbudet för brottsutsatta i fas 1 visade att hälften av de verksamheter som har brottsofferstöd som sin huvuduppgift inte erbjuder sådant stöd till män. Utbudet av brottsofferstöd är alltså betydligt mer begränsat för vuxna män som utsatts för våld, än för kvinnor i samma situation, och Intervjuerna i fas 2 bekräftade detta intryck. Kvinnor och barn är prioriterade grupper för ideella och kommunala verksamheter med brottsofferstöd som huvuduppgift, liksom för socialtjänsten. Vid våld i nära relationer tycks tendensen vara att man inom socialtjänsten reagerar kraftigare när en kvinna uppger att hon utsatts för våld av en man, än när en man uppger sig utsatt av en kvinna. En kvinna som misshandlas, psykiskt eller fysiskt, kan vända sig direkt till en av de sex kvinnojourerna i Göteborg och där få hjälp att ta de myndighetskontakter som kan behövas, även om de inte utsatts för direkt våld. Enligt socialtjänstlagen skall socialnämnden särskilt uppmärksamma kvinnor och barn som utsatts för, respektive bevittnar våld mot eller av en närstående vuxen. En manlig förövare av vålds- eller sexualbrott kan söka kontakt genom en särskild enhet, Utväg män, men *män som brottsoffer* har ingen särskild instans att vända sig till, oavsett om det är våld eller annat de drabbats av, utöver Brottsofferjouren. Avsaknad av sådana instanser kan göra det svårare för brottsutsatta vuxna män att få adekvat information om rättsprocesser och om brottsoffers rättigheter och stödmöjligheter. Såväl stödgivare som brottsutsatta som intervjuats har också påpekat att det inte finns någon beredskap för att ta emot och undersöka våldtagna män inom sjukvården, där även informationsmaterial är ensidigt inriktat på kvinnor. Utan att egentligen veta något om det, föreställer vi oss också att det i de föreningar som har många manliga medlemmar, exempelvis idrottsföreningar, inte är helt lätt att tala om personliga följder av brott, såsom rädsla, otrygghet och känsla av kontrollförlust. Faktum är att flera av de intervjuade personer som ger intryck av att ha varit mycket illa p.g.a. de brott de utsatts för är vuxna, ensamstående män. Flera av dessa hade inte haft någon kontakt med organiserat brottsofferstöd, och inte heller kunnat eller velat tala med vänner eller anhöriga om hur de har det.

Äldre

En annan grupp som vi funnit vara försummad i den pågående utvecklingen av brottsofferstöd är de äldre, som också mer ofta än andra har rörelsehinder, sjukdomar eller andra problem som begränsar deras sociala kontakter. Det visade sig i fas 1 och 2 att av dem som alls ägnar sig åt stöd till brottsutsatta är det betydligt färre verksamheter som möter äldre, än som möter yngre. Detta gäller inte minst de verksamheter som har stöd som huvuduppgift. Ingen sådan verksamhet

har äldre som specifik målgrupp. Vi tror inte heller att det är nödvändigt. Däremot tror vi att det måste läggas betydligt mer kraft på att ge stöd och upplysning om var brottsofferstöd går att få, till äldre brottsutsatta – inte minst män, som ofta har ett mindre utbyggt socialt nätverk och mindre kontakt med eventuella vuxna barn än kvinnor. Vi har dessvärre inte kontaktat hemtjänsten i denna undersökning, men inom socialtjänsten ser vi biståndshandläggare som en möjlig grupp tjänstemän att involvera i att utreda behov av och arrangera brottsofferstöd eller informera om sådant. I den mån en äldre person genom att ha utsatts för brott blivit otrygg, misstänksam och rädd för att gå ut kan det tyckas än viktigare att något görs för att återge honom eller henne kontroll och trygghet. Här kan man tänka sig att såväl frivilligorganisationer som den ordinarie hemtjänsten skulle kunna engageras.

Invandrare

Denna beteckning är så bred att den riskerar att vara vilsledande. Vi avser nämligen enbart personer som antingen relativt nyligen migrerat till Sverige från ett utomnordiskt land eller som på grund av sin sociala situation inte lärt sig tillräcklig svenska eller tillräckligt mycket om det svenska samhälls- och stödsystemet för att veta vart de kan vända sig vid akuta problem. Det innebär en risk för desinformation eller bristande kunskap om rättigheter och möjligheter när man utsatts för brott. Av de invandrade intervjuade personerna förefaller de kvinnor som vänt sig till SFI, socialtjänsten och kvinnojourer i de flesta fall ha fått tillfredsställande hjälp med både akut skydd och hjälp och specifik och allmän information av relevans för att klara ut sin specifika sociala situation. En man har fått tillräckligt med vård och stöd via sjukvården och arbetsgivaren för att komma över ett våldsam rån han drabbats av, men har gått miste om skadestånd eftersom han inte visste hur man krävde det. En annan man har fått visst men inte tillräckligt stöd och förlorat sitt arbete, sin trygghet och sina kontakter; här vet vi inte riktigt hur språksvårigheter spelat in. Två män »utan de fyra sista siffrorna« är helt utan rättigheter och möjligheter att söka stöd eller ens polisanmäla brott de utsatts för just för att de inte fått uppehållstillstånd. Den enda organisation som de haft hjälp av är Rosengrenska stiftelsen. Detta är möjligen ett problem med den svenska lagstiftningen som Göteborgs kommun inte ensam kan lösa, men det påminner om gränserna för humaniteten även i en angelägenhet som brottsofferstöd.

De som invandrat till Sverige men ännu inte lärt sig svenska befinner sig alltså i en utsatt situation om de drabbas av brott. Vi vill här lyfta fram värdet av svenskundervisning för invandrare, SFI, och vikten av en öppen och tillgänglig socialtjänst. Inte minst kvinnojourerna har visat sig fylla en funktion här,

men vi kan på nytt konstatera att det saknas en motsvarande organisation för män i behov av praktiskt, socialt och rättsligt stöd, om de inte redan har kontakt med socialtjänsten. Vi ser också ett behov av en allmän rådgivnings- och informationsverksamhet, särskilt för invandrare, om både de själva och deras sociala nätverk saknar kunskap om det svenska systemet och det lokala stödutbudet.

BEMÖTANDETS BETYDELSE

Det går inte att dra några generella slutsatser om bemötandets betydelse för att minska skada och otrygghet efter att ha utsatts för brott, men det finns klara indikationer. Ofta mår de intervjuade brottsutsatta som är nöjda med bemötandet av framför allt polisen bättre än de missnöjda, men detta gäller inte utan undantag. Av de åtta som drabbats av inbrott kan exempelvis tre kategoriseras som generellt positiva till hur de bemöts av myndigheter, företag och omgivning, och då särskilt polisen, medan tre kan beskrivas som missnöjda. Men en av de nöjda mår ändå inte bra, och en av de missnöjda mår ändå bra. Även om det alltså inte går att dra några säkra slutsatser om att upplevelsen av polisens agerande har samband med hur de inbrottsdrabbade mår efteråt, förefaller den ha stor betydelse för de brottsutsattas framtida tillit inte bara till polisen, utan till rättsväsendet i stort och till Sverige som rättsstat. Det starka symbolvärdet hos just polisen var för oss forskare en delvis övöntad insikt.

Polisen

På ett tidigt stadium i analysen av intervjuerna i fas 3 fann vi att beskrivningarna av polisens bemötande och agerande var starkt polariserade – antingen lovordades detta av intervjupersonerna, eller också beskrevs det som totalt förkastligt. Vi bedömer att den stora betydelse som polisen tillskrevs bara delvis har att göra med möjligheten att brottet klaras upp och att den skyldiga döms. Viktigare är sannolikt att polisens beteende ger – eller fråntar – händelsen legitimitet som ett allvarligt brott och en kränkning, och att den brottsutsatta tillskrivs eller fråntas status som en värdefull och skyddsvärd person. De intervjuade brottsutsatta betonar vikten av att få träffa poliser och att poliser kommer till platsen och ser och bekräftar att de utsatts för brott. Att göra en anmälan per telefon till någon anonym person och än värre, att efter bara några dagar få ett förtryckt meddelande om att anmälan avskrivits utan att man ens har blivit förhörd om sina iakttagelser, eller utan att en eventuellt utpekad gärningsman tycks ha blivit kontaktad, beskrivs av en stor andel intervjuade som både kränkande och frustrerande. Många uttrycker stor besvikelse över detta som de upplever bristande engagemang. Omvänt är ett antal

intervjupersoner både imponerade och ödmjuka inför vad de beskriver som ett både professionellt och mänskligt bemötande av poliser i anslutning till att de utsatts för brott; några beskriver detta som tillräckligt stöd för att kunna lägga det brott de drabbats av bakom sig utan några bestående psykiska men.

Polisens agerande kan också innebära att den utsatte åtminstone tillfälligt klart definieras som offer och inte som gärningsman, vilket kan ha betydelse för dem som är vana att snarare tillskrivas den senare rollen. Men det förutsätter givetvis att polisen själv ger sådana signaler till den utsatte.

De brottsutsatta intervjupersonernas berättelser handlar om brott begångna i olika distrikt och under olika tider på dygnet och året, och ibland olika år. Vi anar att polisens bemötande varierar över tid och rum och med de olika lokala och nationella prioriteringar som görs och som ofta är okända för gemene man. Polisen kommer kanske snabbare till platsen om det gäller rån med vapen i centrala Göteborg, än om det gäller ett rån i en mer folktom miljö eller vid våld i hemmet. Huruvida polisen alls infinner sig vid inbrott, och hur snabbt de i så fall kommer, verkar variera mycket. Bemötandet vid anmälan om sexuella övergrepp tycks också skifta kraftigt. Flera intervjupersoner berättar om både gott och kränkande bemötande men av olika polismän, några beskriver i starkt positiva ordalag enskilda poliser. Det de uppskattat är inte bara mötet i anslutningen till brottet och anmälan om det, utan också uppföljande kontakter och fortlöpande information om hur ärendet fortskrider. Omvänt är andra frustrerade över att sådana kontakter och upplysningar uteblir. Tendensen att avskriva ärenden eller lägga ned förundersökningar innan de rimligen hunnit utredas tillräckligt upprör många, som uppfattar det som ett bevis på att polisen inte bryr sig, och/eller på att de själva och deras förluster eller skador anses helt sakna vikt.

Tingsrätt och rättegång

Förvånansvärt få av de intervjuade brottsutsatta, förutom de fyra som kontaktades efter domar i tingsrätten, kunde berätta om en rättslig fortsättning av deras ärenden. Polisen var därför för de flesta deras enda och sista kontakt med rättsväsendet med anledning av brotten de utsatts för, och beslutet att avskriva ärendet uppfattades som polisens eget. De som kunde berätta om rättegångar hade olika slag av kritik och uttryckte generellt ett visst främlingskap. Ingen av dem hade haft målsägandebiträde och ingen verkade heller ha erbjudits vittnesstöd, åtminstone hade de ingen erfarenhet av det, och ingen av de intervjuade hade heller haft annat stöd av Brottsofferjouren i denna situation. En av de intervjuade, som utsatts för brott i arbetet, uppskattade att hans chef varit med honom i rätten. En annan hade upplevt rättegången som skrämmande,

och blivit rädd för att drabbas av repressalier av gärningsmännen efteråt. Ett par intervjupersoner tyckte att rätten behandlat och bestraffat de skyldiga alltför mildt. Några kände sig vilseledda avseende möjligheten att ställa krav på ersättning från gärningsmännen, vilket de beklagade efteråt; de verkade inte heller känna till möjligheten att få brottsskadeersättning förrän det var för sent. Samtidigt nämndes att det var en spridd föreställning att man kunde tjäna pengar på att bli misshandlad, vilket försvagade omgivningens medkänsla och sympati för vissa brottsutsatta.

Hur de brottsutsatta upplever en rättsprocess, vilken information om denna och vilket stöd som behövs, är alltså frågor som väckts men där vårt underlag är för magert för att kunna ge några svar.

Socialtjänsten

Denna myndighet har vi redan behandlat ovan. Erfarenheterna av socialkontoren var starkt blandade hos de intervjuade brottsutsatta. Några hade fått ansevärd hjälp praktiskt, med information, remisser och ekonomiskt bistånd, några hade även fått verkningsfull samtalsstöd. Andra hade känt sig avvisade, upplevt att de inte passade in eller fått avslag på sin ansökan och kontakten hade därefter upphört.

Jourer och särskilda stödverksamheter

Studiens design är sådan att vi inte kan dra alltför stora växlar på vad enskilda intervjupersoner berättar om sina erfarenheter. Flera intervjupersoner har vi fått kontakt med genom olika jourer, och dessa har i regel uttalat sig i starkt positiva termer om den enhet där de vid tidpunkten för intervjun fick stöd (annars skulle de knappast ha upprätthållit kontakten). De kunde samtidigt uttala sig mer kritiskt om enheter där de tidigare sökt stöd men inte ansåg sig ha fått vad de ville ha. Sammantaget är antalet intervjuer som behandlar en viss specifik stödenhet mycket få. Det finns dock inga uppgifter eller berättelser i vårt empiriska underlag som ger anledning till någon avgörande kritik av dessa verksamheter, och det har inte heller varit syftet med denna undersökning att utvärdera enskilda stödverksamheter.

BROTTS- OCH KRISTYPER SAMT STÖDFORMER

De 253 intervjuerna med företrädare för socialtjänst, frivilligorganisationer, trossamfund, skola, sjukvård, psykiatri, polisen, åklagarväsende, domstolar och kriminalvården i fas 1, kartläggningen, visade att personal inom dessa organisationer stöter på och hanterar många olika typer av brottsutsatta. Ändå är utbudet begränsat för vålds- och sexualbrottsutsatta män, liksom för män och kvinnor som utsatts för egendomsbrott som inte innefattar våld.

Organiserat brottsofferstöd utgår ofta från kristeori (Cullberg 1975; Ryding 2005), och många av de brottsutsatta vi intervjuat beskriver sina reaktioner och stödbehov i termer av kris. Men de talar om flera olika slags reaktioner, och därmed om olika slags behov. Författarna till denna rapport har som tidigare nämnts olika forskningsmässiga och teoretiska utgångspunkter och därmed olika »glasögon« när vi tolkar intervjuerna och deras innehåll. Vi har också medvetet valt att undersöka stöderfarenheter i olika grupper av intervjupersoner, organiserade efter generation, social situation, respektive typ av brott och plats för brotten de utsatts för. Ett sätt att integrera såväl olika delanalyser och teoretiska perspektiv som det breda empiriska underlaget grundas på är att inledningsvis skilja mellan fyra olika slags »kriser« som kan utlösas av (men inte förutsätter) brottsutsatthet.

1. En »*plötslig kris*« eller ett trauma kan utlösas av något helt oväntat som händer plötsligt (Lennér Axelsson 2010). Det kan vara en hjärtinfarkt, en trafikolycka, ett plötsligt dödsfall i familjen eller en brand. Men det kan också vara ett överfall eller ett rån eller upptäckten av ett inbrott eller en skändning av ens hem. Skräck, vanmakt, dödsångest och s.k. flashbacks, att minnesbilden av det skräckfyllda ögonblicket oväntat återkommer, är några drag i reaktionerna, som kan passa in i diagnosen posttraumatiskt stressyndrom. Här är *kontrollförlust* och rädsla för att själv inte kunna fungera ett viktigt inslag.
2. *Svek* är en tentativ beteckning på en annan grupp av kriser, som utlöses av att en eller flera personer som man litat på sviker i ett viktigt avseende eller i en viktig situation. Hit kan man räkna mycket som inte klassas som brott, såsom att någon inte tar sitt föräldransvar, att förtroenden förs vidare, otrohet och olika former av utnyttjande. Men vissa brott har också denna karaktär, såsom psykisk och fysisk misshandel av någon närstående, kvinnofridsbrott, sexuella övergrepp av en auktoritet eller förälder och mobbning på jobbet eller i skolan. Det gemensamma är en grundläggande känsla av att ha svikits av personer man litat på, oavsett om det är ett brott som begåtts eller inte. Några intervjupersoner berättar också om en form av sekundär viktigmisering som också kan beskrivas som svek, nämligen när stöd och partstagande uteblir från dem man räknat med att få hjälp av efter brottet, eller när vänner och familjemedlemmar inte tror på vad man berättar att man utsatts för, eller inte orkar lyssna eller inte uttrycker medkänsla. Det centrala i reaktionen är *förlust av tillit*, som ofta inte begränsas till den svikande parten utan även påverkar förhållandet till och förväntningar på andra.
3. *Resursförlust* kunde vara en tredje variant som uppstår vid arbetslöshet, sjukdom, skilsmässa, spel- och börsförluster och ibland efter olyckor, som exempelvis brand. Stöld, bedrägeri, inbrott och andra egendomsbrott kan leda till detta om försäkringar saknas eller inte fungerar som förväntat. Hit hör också kapacitets-

förluster i form av bestående fysiska eller psykiska skador, som kan orsakas av olyckor eller sjukdomar, såväl som av brott. Här påverkas den sociala identiteten och positionen, liksom handlingsutrymmet, på kort sikt men också ofta på lång sikt. Bourdieus begrepp kapital – symboliskt och ekonomiskt – är relevant för att beskriva denna typ av förändring, som vi mött hos flera intervjupersoner som skadats fysiskt eller psykiskt av ett brott och därför förlorat arbete, inkomst och kontaktnät.

4. *Integritetsintrång* är en fjärde form. Det mest uppenbara exemplet är givetvis att utsättas för en våldtäkt, men även inbrott kan upplevas på detta sätt om gärningsmännen sökt igenom, besudlat, förstört eller tagit med sig den utsattes personliga tillhörigheter. Kroppen, liksom hemmet eller åtminstone vissa föremål i det, kan upplevas som »heliga« och profaneras därför av en utomstående oönskade aggressiva eller förnedrande ingrepp. Även integritetsintrång förekommer utan att brott begåtts, som när privat information sprids till utomstående i anslutning till en konflikt på arbetsplatsen eller en skilsmässa och offentliggörs via medier eller internet. Integritetsintrång kan upplevas som skam och stigma, vilket såväl direkt som indirekt leda till isolering.

Stödbehov efter att ha utsatts för brott skiljer sig troligen åt beroende på vilken typ av förlust eller händelse brottet utgjort, liksom den brottsutsattas förhållande till det som förlorats eller kränkts. Även huruvida brottet begåtts på en plats som brottsoffret betraktar som helig, respektive profan, kan spela in. Så förefaller brott i hemmet få en särskild laddning genom att de »skändar« en plats som särskilt förknippas med det privata och med trygghet.

Samtidigt kanske stödbehoven hos de brottsutsatta inte alltid är så annorlunda hos dem som drabbats av liknande förluster utan att något brott begåtts. För exempelvis de inbrottsdrabbade är det vanligen plötsligheten och ekonomiska förluster som är aktuella, men integritetsintrånget kan vara det som upplevs som allra värst, och förekomsten av, liksom balansen mellan, dessa olika slag av förluster eller skador verkar variera. Ekonomiska resursförluster p.g.a. brott borde rimligen täckas av försäkringsbolag och försäkringskassa, medan »plötslig kris« kanske fordrar psykoterapi samt skyddsåtgärder av olika slag för att återupprätta känslan av kontroll och tillit. För flera av de intervjuade som utsatts för sexuella och fysiska övergrepp i hemmet eller mobbats i skolan är det centrala kanske inte att det är just brott de utsatts för – ibland har handlingarna inte ens betraktats som brott när och där de utfördes. Istället är det kanske sveket av dem de litat på eller varit beroende av som plågar de drabbade mest. Här är kanske stöd i form av självhjälpsgrupper m.m. betydligt viktigare.

Rån och överfall är brott där plötsligheten är central, och vi har fått höra av de drabbade att flera av

dem också drabbats av problem som förknippas med posttraumatiskt stressyndrom. Men om varken brottet de utsatts för eller följderna av brottet legitimeras genom att erkännas av myndigheter, omgivning och inte minst arbetsgivaren, kan det lätt leda till sekundär viktisering, nu i form av svek. Det kan också, som för några av de intervjuade i fas 3, leda till resursförluster genom förtidspensionering och självvald isolering.

De intervjupersoner som berättar om sexuella övergrepp i barndomen berättar också om följdverkningar i andra relationer. Hade bättre polisutredningar och sjukvård kunnat återupprätta de drabbades tillit till andra och gett dem bättre självförtroende? Åtminstone är det av största vikt att den drabbade inte på något sätt känner sig ytterligare kränkt.

Det här sättet att resonera liknar socialtjänstens princip, i det att man utgår från behovet mer än från dess specifika orsaker (Ljungwald & Svensson 2009). Men även kvinnojourerna tycks i praktiken resonera på detta sätt och ge stöd till kvinnor även om de inte är övertygade om att det de berättar kan klassificeras som brott, och olika former av stöd beroende på vilken typ av trauma eller förlust som kvinnan i fråga drabbats av. Det senare – att stödformer varierar med behoven – tycks också känneteckna Brottsofferjouren.

Utgångslägets betydelse

Reaktionerna på brott skiljer sig åt beroende på utgångsläget. Ett starkt intryck av intervjuerna är att de individer som före brottet haft goda relationer, ett pålitligt socialt nätverk, en god social position och ekonomiska resurser klarat sig bättre än dem som saknat dessa. Kapital och höga inkomster gör det dessutom möjligt att betala för vård eller terapi som inte samhället erbjuder. Utbildning och svenskspråkighet ökar sannolikheten för att man har, eller lätt kan inhämta, information om rättigheter och möjligheter till stöd liksom om rättsprocessen. Resursstarka och pålitliga sociala nätverk kan i sig utgöra eller erbjuda informellt stöd efter det att man utsatts för brott och ökar sannolikheten för att man kan få praktisk hjälp, information och vid behov beskydd.

Ekonomiska resurser underlättar också egen handling såsom flykt, flytt, larm, nyanskaffning av förlorade ägodelar etc. Kulturellt kapital och exempelvis vältalighet och goda svenskkunskaper ökar möjligheten att förklara sin situation och få ideellt, kommunalt eller juridiskt stöd.

Vardagens vikt

Även om brottsofferstödet haft en avgörande betydelse för flera av våra intervjupersoner, finns det anledning att också beakta de mindre involverande kontakter som hör till vardagen. Dessa kontakter kan-

ske inte löser problemen, men är viktiga i återuppbyggandet av en fungerande livsvärld (jfr Carlsson 2009). Fasta och trygga vardagsstrukturer med regelbundna möten med andra människor exempelvis i en kör, en förening, på en arbetsplats eller genom ett fritidsintresse, är också något som många intervjupersoner i fas 3 framhåller som viktigt för att återfå trygghet och en känsla av kontroll. De kan också betraktas som en form av kapital.

En intervjuperson som utsatts för ett plötsligt sexuellt övergrepp av en för henne obekant gärningsman valde att hantera situationen genom att prata med sin väninna och i viss mån med sin pojkvän. Hon menar att övergreppet hon utsatts för är sådant som kan hända och att man bör gå vidare. Hon bemöttes dåligt av polisen, och om det spelade roll för hennes ställningstagande att inte söka brottsofferstöd låter vi vara osagt; det har åtminstone skadat hennes förtroende för polisen. Men om vi tar henne på orden inställer sig frågan: vid vilka brott skall man blanda in polisen? Söka brottsofferstöd? De flesta råkar ut för brott av olika slag under sin livstid och de flesta hanterar det på egen hand eller genom att prata med släkt och vänner och går vidare. När är det bättre att inte göra så stor sak av händelsen och lösa den med hjälp av närstående, och när behöver man faktiskt blanda in utomstående brottsofferstödjare? Kanske blir brottsofferstöd mer angeläget då familjerelationer, som borde stå för trygghet och tillit, saknas eller är infekterade, så att stöd inte finns att få hos närstående. Är det alltid att rekommendera att gräva vidare i erfarenheter av brott? Beror det på brottets art? Det är viktigt att respektera individens eget val av strategi och att ha i åtanke att behovet av stöd ser olika ut beroende på personlighet, socialt nätverk och graden av brottssatthet (jfr Carlsson 2009; Svensson 2006). Man måste också respektera rädslan för att rättsprocessen i sig leder till svek, exempelvis en upplevelse av att ens berättelse och trovärdighet ifrågasätts i rätten, eller till integritetsintrång och kanske också förluster i socialt kapital.

Stödets utformning

Frågan kvarstår också om ett mer genomgripande stöd minskar problemen efter brottet eller skyddar mot problem efter nya brott. Några av de intervjupersoner som vittnar om svåra psykiska reaktioner på att ha utsatts för brott, har fått omfattande stöd i form av samtalsterapi/psykologsamtal utan att det löst deras problem helt eller skyddat dem mot svåra reaktioner vid upprepad viktigmisering. En möjlig tolkning är att dessa personer haft ett sämre utgångsläge som gjort dem mer sårbara.

Samtalets betydelse

Att döma av intervjuerna med brottsutsatta verkar de kunna bearbeta sina erfarenheter genom samtal både

i privata och professionella relationer, ibland långvarigt, ibland under en mycket kort period. Det privata och det professionella stödet tycks komplettera varandra; dock finns behov av stödinsatser som inte tillgodoses p.g.a. att den brottsutsatta tillhör en exkluderad grupp. Positiva erfarenheter av vänner, men också av självhjälsgrupper hos dem som varit utsatta för sexuella övergrepp, tyder på att just jämbördiga och ömsesidiga, strukturerade samtalsformer i grupp skulle kunna hjälpa även dem som utsatts för överfall, misshandel, rån och inbrott. En möjlighet är att låta Brottsofferjouren och någon ungdomsverksamhet som riktar sig till brottsutsatta löpande erbjuda kortare studiecirkelar om brottsutsattas rättigheter, hur rättsväsendet fungerar, hur en rättegång går till, hur man kan drabbas av kris till följd av brott och vilket stöd man då kan behöva. De som vill prata mera skulle kunna erbjudas hjälp att starta en stödgrupp, och en stödperson som håller i den. Den senare skulle mycket väl kunna vara någon med egen erfarenhet av att hantera utsatthet för brott och av att stödja brottsutsatta och leda grupper.

Familjer, vänner och nätverk

I kanske de flesta fallen har de intervjuade brottsutsatta haft stort och ibland tillräckligt stöd av sina privata nätverk i form av familj, anhöriga och ibland också grannar eller arbetskamrater. Men tillgången till sådana nätverk varierar stort, och det finns typer av brott som det inte är så lätt att berätta att man varit utsatt för. Några intervjupersoner i fas 3 besväras också av anhörigas och den övriga omgivningens reaktioner. De tycker att de möts av fel frågor och förväntningar, att deras problem bagatelliseras, att deras eget agerande vid brottstillfället eller reaktioner ifrågasätts eller att de inte blivit trodda. Rädsla för sådana reaktioner har fått några att tåga. Flera säger också att de inte velat belasta sina anhöriga och vänner med dessa problem, eller att de upplevt omgivningens medkänsla, oro och frågor som besvärande.

Att vittna om brott och självhjälsgrupper

Med brottsofferstöd hamnar man ofta i ett tänkande om den brottsutsatta som en passiv mottagare av hjälp. Det finns risk att det förstärker den känsla av hjälplöshet som ofta medföljer brottssattheten. Ett annat sätt att hantera sina erfarenheter är att på något sätt bli ett vittne för eftervärlden om vad man utsatts för och vad offerskapet innebär. Det skulle kunna ses som en form av symbolisk vedergällning (se avsnitt om socialt utsatta kvinnor). Man ger inte igen, men man träder fram och får på så sätt sin upprättelse i form av ett offentligt erkännande av en oförrätt. Det kan också bli ett aktivt sätt att hjälpa andra att inte

hamna i samma utsatthet eller att hantera erfarenheten efteråt. Erfarenheten kan på så sätt upplevas som mindre meningslös. Det läkande inslaget i att hjälpa andra bör inte heller underskattas. Att föreläsa för andra, att skriva en bok – eller varför inte beskriva sin vrede och sorg på internet – kan vara uttryck för detta. Men det finns också en risk för en kvardröjande identifiering med offerrollen, vilket på ett annat plan också kan innebära en förändrad social identitet och därmed en resursförlust.

Flera av de intervjuade talar positivt om självhjälpgrupper, just därför att de innebär en delad erfarenhet och en känsla av att inte längre vara ensam med sitt problem. I självhjälpgruppen är den brottsutsatte både vittne, offer och hjälpare, både får och ger stöd och har också en möjlighet att känna gemenskap, trygghet och återupprätta tilliten. En begränsning är att deltagandet förutsätter att den brottsutsatta redan tidigare definierat sig som utsatt för brott.

Arbetsplatspaketet

Flera intervjupersoner har drabbats av brott under arbetet och beskriver, mestadels i positiva termer, olika slags »paket« av brottsofferstöd som tillhandahålls genom arbetsgivaren, facket, företagshälsovården och Brottsofferjouren. De kan innebära ett omedelbart arbetsplatsmöte, där även kollegor till dem som utsatts för brott kallas in och får information om vad som hänt, olika sätt att öka tryggheten och minska belastningen vid återinträde i arbetet efter brottet, exempelvis att arbeta halvtid eller tillsammans med en arbetskamrat där man normalt arbetar ensam, information och eventuellt samtalskontakt genom Brottsofferjouren och upp till tio enskilda psykologsamtal. Ett samarbetsavtal finns bland annat mellan Svensk Handel och Brottsofferjouren om att den senare organisationen skall ge förebyggande information till de anställda som grupp, såväl som individuellt stöd när en anställd har utsatts för exempelvis butiksrån. Intervjupersoner som drabbats av brott såväl i som utanför arbetet betonade att de fått snabbare och mer omfattande stöd och mötts av större förståelse från arbetsgivaren när de utsattes för brott i arbetet.

Samverkan

Slutligen några ord om samverkan. Den integrerade analysen av kartläggningen och intervjuer av stödgivare och brottsutsatta har visat att samverkan framhålls som viktigt och flitigt förekommande men också som ett angeläget förbättringsområde. De konkreta samarbetsproblem som olika parter lyft fram verkar dock inte så lätta att åtgärda eftersom de ofta kan hänföras till ojämna styrkeförhållanden mellan de samverkande parterna, eller till att dessa har olika huvudmål med sina verksamheter och därför organiserar dem på olika sätt och gör olika slags prioriteringar. Samma förhållanden kan göra att samverkan medför en förskjutning av prioriteringar genom påverkan från de parter som har de största resurserna och maktbefogenheterna. Intervjuer med brottsutsatta stöder inte farhågor om att stöd uteblir på grund av bristande samverkan; däremot beskrivs problem med avslag, avvisande eller osynliggörande från dem man vänt sig till för att få stöd, kompensation eller upprättelse. Men de talar också om tillfredsställelse med ett bemötande som visar på både respekt och omsorg och som bekräftar deras utsatthet och reaktioner. Det är detta de möter och påverkas av, oavsett om stödgivaren ingår i samverkan eller inte.

*

De som drabbas av brott är inte en enhetlig kategori; brott har många olika slags konsekvenser och ingen individ är enbart brottsutsatt. Vi vet att många brottsutsatta inte definieras eller identifierar sig som sådana utan framträder inför myndigheter och välfärdsinstitutioner som sökande av försörjningsstöd, bostadsökande, separerande föräldrar, patienter med ryggont, depression eller panikångest eller som missbrukare. Därför är det viktigt att brottsofferstödet utvidgas till att omfatta grupper som inte självklart betraktas som offer. Men de brottsutsattas behov och erfarenheter, som de förmedlats till oss i denna undersökning, har också något att säga om myndighetsutövning generellt, såsom om vikten av att lyssna på och bekräfta de människor man möter, visa dem respekt samt hålla dem underrättade om och låta dem vara delaktiga i beslut som rör deras ärenden.

REFERENSER

- Archer, Margaret (2003), *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer, Margaret (2007), *Making our way through the world: human reflexivity and social mobility*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Backman, Christel (2007), *Att utvärdera stödet för brottsoffer i Göteborg*. PM. Göteborg: Sociologiska institutionen.
- Billing, Yvonne Due (1991), *Kön, karriär, familj*. Köpenhamn: Jurist- og Ökonombundets forlag.
- Björk, Åsa-Lena & Törnqvist, Mikaela (2010), *Ungdomars tal om hot, våld och utsatthet – ett försök till diskursanalys*. C-uppsats i socialt arbete. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Borelius, Ulf (2008), *Kartläggning av stödverksamheter för brottsutsatta i Göteborgs kommun*
- Borelius, Ulf, Carlsson, Ninni, Grundvall, Stig & Wennerström, Ulla-Britt (2009), *Kartläggning och genomlysning av stödet till brottsutsatta i Göteborg*. Delrapport.
- Bourdieu, Pierre (1986), »The Forms of Capital«. I Richardson, John G. (red.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York m.fl.: Greenwood Press, 241–258.
- Bourdieu, Pierre (1990), *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1992), *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude (2008), *Reproduktionen. Bidrag till en teori om utbildningssystemet*. Lund: Arkiv förlag.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J. D. (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1999), *Den manliga dominansen*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Brantsaeter, Marianne Cecilie (2001), *Møter med menn dømt for seksuelle overgrep mot barn*. Doktorsavhandling. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Brå (2010a), *Brottsoffers kontakter med rättsväsendet: En fördjupad studie utifrån Nationella trygghetsundersökningen 2006–2008 och intervjuer med fokusgrupper*. Brå rapport 2010:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2010b), *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer: En första uppföljning av regeringens handlingsplan*. Brå rapport 2010:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Carlsson, Ninni (2009), *Avslöjandets tid. Kvinnors bearbetning av sexuella övergrepp*. Doktorsavhandling. Göteborg: Institutionen för socialt arbete. Göteborgs universitet.
- Christie, Nils (1986/2001), »Det idealiska offret.« I Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.) (2001), *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Collins, Randall (2005), *Interaction Ritual Chains*. Princeton: Princeton University Press.
- Collins, Randall (2008), *Den sociologiska blicken. Att se bortom det uppenbara*. Lund: Studentlitteratur.
- Cullberg, Johan (1975), *Kris och utveckling*. Stockholm: Natur och kultur.
- Diesen, Christian (2005), »Processrättsligt perspektiv. Om positiv och negativ särbehandling i straffprocessen«. I: Diesen, Christian, Lernerstedt, Claes, Lindholm, Torun & Pettersson, Tove, *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Dialoga Relationsvåldscentrum, www.valdinararelationer.se/dialoga
- Eriksson, Maria (2003), *I skuggan av pappa. Familjerätten och hanteringen av faders våld*. Stehag: Gondolin.
- Forkby, Torbjörn & Höjer, Staffan (2008), »Ritual eller strategi – upphandlingar och ramavtal inom den sociala ungdomsvården«. *Sociologisk vetenskaplig tidskrift* Vol. 15 (2): 115–134.
- Göteborgs stad (2008), *Göteborgs stads handbok om Våld mot kvinnor och barn i nära relationer*. Göteborgs stad.
- Hansen Löfstrand, Cecilia (2008), »Det här är större än en mottagning« Utvärdering av Stödcentrum för unga brottsoffer i Göteborg. Göteborg: FoU i Väst/GR.
- Hedin, Ulla-Carin (1994), *Socialt stöd på arbetsplatsen vid sjukdom*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Hedin, Ulla-Carin (2009), *Försöksverksamhet för våldutsatta och missbrukande kvinnor – kvinnojourplatser vid Villa Vägen ut! Karin*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

- Hirschman, Albert (1970), *Exit, loyalty and voice: responses to decline in firms, organizations and states*. Cambridge, Mass: Harvard University Press cop.
- Hirschman, Albert (2008), *Exit, voice and loyalty. Sorti eller protest: en fråga om lojaliteter*. Lund: Arkiv.
- Hydén, Margareta (2001), »Misshandlade kvinnors uppbrott: en motståndsprocess.« I Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.), *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Helena (2006), *Brist på manliga förebilder. Dekonstruktion av en föreställning och dess praktik*. Doktorsavhandling i socialt arbete. Göteborgs universitet.
- Kelly, Liz (1988), *Surviving Sexual Violence*. Cambridge: Polity Press.
- Lennér Axelsson, Barbro (2010), *Förluster – om sorg och livsomställning*. Stockholm: Natur och kultur.
- Ljungwald, Carina & Hollander, Anna (2009), »Crime victims in the Swedish Social Services Act.« *International Review of Victimology* Vol.15 (3): 299–326.
- Ljungwald, Carina & Svensson, Kerstin (2007), »Crime Victims and the Social Services – Social Workers' Viewpoint.« *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* Vol. 8 (2): 138–156.
- NCK [Nationellt Centrum för Kvinnofrid] (2008), *Kartläggning och uppföljning av regeringsuppdrag – inom ramen för regeringens handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer (Skr. 2007/08:39)*. Uppsala: NCK, Uppsala universitet.
- NCK [Nationellt Centrum för Kvinnofrid] (2009) *Våld i samkönade relationer – en kunskaps- och forskningsöversikt*. NCK-rapport 2009:2, ISSN 1654-7195. Uppsala: NCK, Uppsala universitet.
- Nylander, Sara & Hansson, Sandra (2010), »Ja de borde ju ha frågat« – en kvalitativ studie om brottsutsatta kvinnor med missbruksproblematik och deras upplevelser av brottsofferstöd. C-uppsats i socialt arbete. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Näsman, Elisabeth, Källström Cater, Åsa & Eriksson, Maria (2008), *Barns röster om våld. Att tolka och förstå*. Malmö: Gleerups.
- Pihl, Helena (2010), *Där kan man ju inte gå ensam – En kvalitativ studie om ungdomars tal om erfarenheter av brottsutsatthet, trygghet och stödinsatser*. C-uppsats i socialt arbete. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Prop. 1997/1998: 55, *Kvinnofrid*. Arbetsmarknadsdepartementet.
- Regeringsbeslut 2005-02-03, *Uppdrag att medverka till etablering av flera försöksverksamheter med samverkan under gemensamt tak vid utredningar kring barn som misstänks vara utsatta för allvarliga brott*.
- Riktlinjer angående ekonomiskt bistånd för socialtjänsten i Göteborgs kommun, antagna av KS 2008–10-01.
- Ryding, Anna (2001), »Tiden som retorisk resurs – om brottsofferjourers gränssättningar.« I Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.), *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Ryding, Anna (2005), *Välviljans variationer. Moraliska gränsdragningar inom brottsofferjourer*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Ryding, Anna (2010), »I'm not particularly afraid in any way«. Talk about fear of crime amongst ›elderly‹ people.« Artikelmanus presenterat vid konferens om brottsofferforskning på Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet, den 17 maj 2010.
- Rytterbro, Liselott, Rönnelid, Anita & Tham, Henrik (2009), *Brottskadeersättning ur brottsofferperspektiv. En komparativ studie av Danmark och Sverige*. Rapport 2009:4. Stockholm: Kriminologiska institutionen. Stockholms universitet.
- SAMS (2010), *Rätt kvinna på rätt plats i rätt tid: En rapport om resurser*: Social resursförvaltning och SAMS nätverket.
- Sandstig, Gabriella (2009), *SOM. Mörkertal och bemötande i samband med utsattheten för brott. Väst-SOM-undersökningen 2008*. SOM-rapport nr 2009:19. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Sayer, Andrew (2005), *The Moral Significance of Class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SKL [Sveriges Kommuner och Landsting] (2009), *Utveckling pågår: En kartläggning av kvinnofridsarbetet i kommuner, landsting och regioner*. ISBN 978-91-7164-438-1.
- Skolvärlden* nr 4/2010, »Var tredje lärare utsatt för våld eller hot.« Författare Mikael Bergling och Fredrik Nejman, 16–21.
- Skr. 2007/08:39, *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. Integrations- och jämställdhetsdepartementet.
- Socialstyrelsen (2010), *Behandling av män som utövar våld i nära relationer – en utvärdering*. ISBN 978-91-86585-40-2. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2009), *Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld – Alla kommuners ansvar*. Slutrapport från en nationell tillsyn 2008–2009. ISBN 978-91-86301-68-2. Stockholm: Socialstyrelsen.

- SOU 1995:60. *Kvinnofrid*. Betänkande av Kvinnovalds-kommissionen. Stockholm: Socialdepartementet.
- Svensson, Kerstin (2006), *Socialt arbete med brottsoffer: sympati, empati och organisering*. Stockholm: Carlssons.
- Tornstam, Lars (2005), *Åldrandets socialpsykologi*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Trygg på jobbet. Så förebygger och hanterar du hot, våld och trakasserier mot skolans personal*. Producerad på uppdrag av Sveriges Kommuner och Landsting, Sveriges Skolledarförbund och Lärarnas Riksförbund. Text: Madeleine Pousette. Stockholm: SKL Kommentus.
- Wacquant, Loïc (2008), *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity Press.
- Widell, Anna (2010), *Nattarbetets innebörd för individens sociala behov*. Examensarbete för kandidatexamen i sociologi. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- VKV (2009) *Genväg till forskning. Att stanna och att gå. Forskning kring misshandelsprocessen och misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*. Hämtad 2010-05-27 från <http://www.valdinararelationer.se/upload/Vald%20i%20nara%20relationer.se/Forskning/GtV1.pdf>
- Vägen ut! (2007), *Vägen vidare – trygghet & hopp*: En handbok om att skapa kvinnojoursplats för våldsutsatt missbrukande kvinna framtagen av Vägen ut! Kooperativen. ISBN-13 978-91-976821-0-7.
- Åkerström, Malin (2001), »Annie – en motberättelse.« I Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.), *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Åström, Karsten & Rejmer, Annika (2008), »Sammanfattning av utvärderingens resultat.« Bilaga 2 i *Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn* (2008). Stockholm: Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen och Åklagarmyndigheten.

GENOMFÖRDA INTERVJUER INOM FAS 2

(Brottsofferstödjande verksamheter i Göteborgs stad).

TABELL 1. INTERVJUER MED BROTTSOFFERSTÖDJANDE ORGANISATIONER MED KOMMUNALT STÖD I GÖTEBORG.

VERKSAMHET	MÅLGRUPP	ANTAL INTERVJUER
Brottsofferjouren BOJ	Alla kategorier brottsutsatta	2
ATSUB	Anhöriga till sexuellt utsatta barn	1
BOJEN	Barn som lever med våld och deras våldsutsatta mammor (även pappor)	1
Kvinno- och tjejjouren ADA	Våldsutsatta kvinnor och deras barn	1
Finska kvinnojouren Piilopirti	Våldsutsatta kvinnor och deras barn	1
Kvinnojouren i Göteborg	Våldsutsatta kvinnor och deras barn	1
Kassandra	Våldsutsatta kvinnor och deras barn	1
Gruppintervju kvinnojouren:	Våldsutsatta kvinnor och deras barn	1
Terrafem	Våldsutsatta kvinnor och deras barn med invandrabakgrund	1
Villa Karin Vägen Ut	Våldsutsatta kvinnor med missbruksproblematik	1
Stödcentrum Humlegården	Kvinnor utsatta för sexuella övergrepp	1
Gryning/Hedersvåld	Hedersrelaterat våld: unga kvinnor, unga män, mammor med barn	1
Sharafs hjältar	Hedersrelaterat våld: ungdomar, tjejer, killar	1
Bris	Barn och ungdom	1
TOTALT		15
<i>Antal intervjupersoner</i>		25

TABELL 2. INTERVJUER MED KOMMUNALA
BROTTSOFFERSTÖDJANDE VERKSAMHETER I GÖTEBORGS STAD.

VERKSAMHET	MÅLGRUPP	ANTAL INTERVJUER
Stödcentrum för unga brottsoffer	Brottsutsatta ungdomar	2
Utväg		1
Utväg Män	Män som förövare	1
Medling	Brottsutsatta och förövare	2
Kriscentrum för kvinnor, Utväg kvinnor	Våldsutsatta kvinnor	1
Brottsoffercentrum för unga i Biskopsgården	Brottsutsatta ungdomar i Biskopsgården	1
Barnhuset	Barn (under 18 år)	1
TOTALT		9
<i>Antal intervjupersoner</i>		<i>14</i>

INTERVJUPERSONER I FAS 3

(Brottsutsatta personer).

TABELL 1. ANTAL INTERVJUADE FÖRDELAT PÅ KÖN

Kön	Antal IP Forskargruppens intervjuer	Antal IP Studentgruppens intervjuer	Totalt
Kvinnor	25	16	41
Män	18	14	32
Totalt	43	30	73

TABELL 2. ANTAL INTERVJUADE FÖRDELAT PÅ ÅLDER OCH KÖN
(SAMTLIGA)

Ålder	15–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70–79	80–89	Totalt
Kvinnor	5	8	6	12	7	2	0	1	41
Män	12	6	1	5	3	3	2	0	32
Totalt	17	14	7	17	10	5	2	1	73

TABELL 3. ANTAL INTERVJUADE FÖRDELAT PÅ ÅLDER OCH KÖN
(FORSKARGRUPPENS INTERVJUER)

Ålder	15–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70–79	80–89	Totalt
Kvinnor	0	6	2	9	5	2	0	1	25
Män	0	4	1	5	3	3	2	0	18
Totalt	0	10	3	14	8	5	2	1	43

TABELL 4. ANTAL INTERVJUADE FÖRDELAT PÅ ÅLDER OCH KÖN
(STUDENTGRUPPENS INTERVJUER)

Ålder	15–19	20–29	30–39	40–49	50–59	Totalt
Kvinnor	5	2	4	3	2	16
Män	12	2	0	0	0	14
Totalt	17	4	4	3	2	30

TABELL 5. NATIONELL BAKGRUND OCH KÖN
(FORSKARGRUPPENS INTERVJUER)

(med född i Sverige likställs vid osäkerhet »typiskt« svenskt namn)

Kön	Född i Sverige	Född utanför Sverige	Antal
Kvinnor	21	4	25
Män	13	5	18
Totalt	34	9	43

TABELL 6. BROTTSERFARENHETER OCH KÖN
(FORSKARGRUPPENS INTERVJUER)

(Obs. att flera av de intervjuade berättar om utsatthet för fler än ett brott.)

TYP AV BROTT	KVINNOR	MÄN	TOTALT
<i>Kvinnofrid:</i>	6	-	8 varav
Brott mot kvinna			6
»Barnfrid«/«vittne«: flicka levtt med våld mot mamma	2		2
<i>Sexuellt våld:</i>			6 varav
Mot barn	4		4
Mot vuxen	1	1	2
<i>Fysiskt våld, överfall, tortyr</i>			7 varav
Mot barn	1		1
Mot vuxen	2	4	6
<i>Hot, kontroll, nedvärdering</i>	2		2
<i>Rån:</i>			4 varav
med vapen		2	2
utan vapen, fysiskt våld, hot		2	2
<i>Hemfrid, ofredande:</i>			16 varav
Inbrott, stöld, skadegörelse	3	5	8
Störning, kränkning, hot	3	1	4
Skadegörelse/hot med vapen	1		1
Bilstöld		1	1
Inbrott i bil		2	2
<i>Brott i yrket:</i>			12 varav
Hot, kontroll	1	1	2
Fysiskt våld, överfall		2	2
Inbrott, stöld, skadegörelse	1		1
Rån med vapen och/eller fysiskt våld	5	2	7
<i>Social diskriminering:</i>			3 varav
Papperslösa		2	2
Hedersrelaterat våld	1		1
Hatbrott			
<i>Vårdslöshet i trafik</i>	1		1

